

પિંડનિર્યુક્તિ પરાગ

પ્રકાશક

શાસનશિરતાજ સૂરિરામચંદ્ર દીક્ષાશતાબ્દી સમિતિ

॥ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥
અનન્તલલ્લિનિધાનાય શ્રીગૌતમગણધરેભ્યો નમઃ
॥ નમામિ નિત્યં સૂરિ-રામચંદ્રમ્ ॥

પિંડનિર્યુક્તિ પરાગ

* લેખક *

સર્વાધિકસંખ્યશ્રમણસાર્થાધિપતિ સિદ્ધાંતમહોદધિ પૂજ્યપાદ
આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય ગ્રેમસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના પટ્ટપ્રભાવક
આગમપ્રજ્ઞ પ્રવચનપટુ પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જંબૂસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના
શિષ્યરત્ન પૂ. મુનિરાજ શ્રી નિત્યાનંદવિજયજી મ. સા.

* સંપાદક *

જૈનશાસનશિરતાજ તપાગચ્છાધિરાજ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય
રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનાં શિષ્ય-પ્રશિષ્યરત્નો વર્ધમાનતપોનિધિ પૂજ્ય આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ વિજય ગુણયશસૂરીશ્વરજી મહારાજનાં શિષ્ય પ્રવચનપ્રભાવક
પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય કીર્તિયશસૂરીશ્વરજી મહારાજનાં

: પૂર્વ પ્રકાશક :

સનમર્ગ પ્રકાશન

સ્વે. મૂ. તપ. જૈન આરાધના ભવન, પાછીયાની પોળ, રીલીફ રોડ,

અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧. ફોન : ૨૫૩૯ ૨૭૮૯

Email : sanmargprakashan@gmail.com

શાસનશિરતાજ સૂરિરામચંદ્ર

દીક્ષાશતાબ્દી ગ્રંથમાળા-પુષ્પ-૧૬

પુસ્તકનું નામ : પિંડનિર્યુક્તિ પરાગ

પુનઃપ્રકાશન : ૩૦૦ નકલ

સાહિત્યસેવા : ૧૦૦/-

સંકલક : પૂ.આ.શ્રી.વિજય નિત્યાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પુનઃ સંપાદક : પૂ.આ.શ્રી.વિજય કીર્તિયશસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પૂર્વ પ્રકાશક : સન્માર્ગ પ્રકાશન, અમદાવાદ

પિંડનિર્યુક્તિ-પરાગ

81-87163-60-7

પ્રથમ આવૃત્તિ : વિ. સં. ૨૦૨૨ - નકલ : ૧૦૦૦

દ્વિતીય આવૃત્તિ : વિ. સં. ૨૦૬૧ ઈ.સન-૨૦૦૪-૨૦૦૫-સુરત - નકલ - ૧૦૦૦

તૃતીય આવૃત્તિ : વિ. સં. ૨૦૬૮ ઈ.સન-૨૦૧૨-અમદાવાદ - નકલ - ૩૦૦

સૂચના

આ ગ્રંથ ‘જ્ઞાનનિધિ’માંથી પ્રકાશિત કરાયેલો હોવાથી કોઈપણ ગૃહસ્થે એનું પૂરું મૂલ્ય ‘જ્ઞાનનિધિ’માં ચૂકવીને જ એની માલિકી કરવી. ગૃહસ્થોએ આ ગ્રંથ વાચવા માટે સુયોગ્ય નકરો જ્ઞાનનિધિમાં આપવો જરૂરી છે.

વિ.સં. ૨૦૬૮ ઈ.સ. ૨૦૧૨

શાસનશિરતાજ સૂરિરામચંદ્ર દીક્ષાશતાબ્દી વર્ષ

● મુદ્રણસહયોગ - પ્રાપ્તિસ્થાન ●

સન્માર્ગ પ્રકાશન

જૈન આરાધના ભવન, પાછીયાની પોળ, રીલિફ રોડ,

અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧. ફોન : ૨૫૩૮૨૭૮૮

E-mail : sanmargprakashan@gmail.com

જૈનશાસનના મહાન જયોતિર્ધર, પૂજ્યપાદ
આચાર્ય દેવ શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

શાસન શિરતાજ, દીક્ષાયુગપ્રવર્તકશ્રીજીના શ્રીચરણે ભાવભરી અંજલી

ન્યાયાંભોનિધિ પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી (આત્મારામજી) મહારાજના સ્વર્ગવાસના વર્ષે જન્મી ચૂકેલા પાદરાના મા સમરથ અને પિતા છોટાલાલ રાયચંદના એકમેવ સુપુત્રરત્ન ત્રિભુવનકુમારે દીક્ષા માટેની સાર્વત્રિક વિપરીત અવસ્થાઓના વાદળાંઓને સ્વપુરુષાર્થથી વિખેરી ભરૂચ પાસેના ગંધાર તીર્થના આંગણે પૂ.મુ.શ્રી મંગલવિજયજી મહારાજના વરદહસ્તે રજોહરણ પ્રાપ્ત કરી પૂ.મુ.શ્રી પ્રેમવિજયજી મહારાજ (ત્યાર બાદ સૂરીશ્વરજી)ના પ્રથમ પટ્ટશિષ્ય રૂપે પૂ.મુ.શ્રી રામવિજયજી મહારાજનું નામ ધારણ કર્યું. એ વખતે દીક્ષિતો અને દીક્ષાર્થીઓને દીક્ષાનું પ્રદાન-આદાન કરવા માટે જે ભીષણ રીતે ઝઝૂમવું પડતું હતું તે પરિસ્થિતિમાં પૂર્વ-પશ્ચિમ જેવો પ્રચંડ પલટો લાવવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરી એનાં મૂળ કારણો શોધી એને ધરમૂળથી ઉખેડવાનો ભીષ્મ પુરુષાર્થ તેઓશ્રીમદે આદર્યો.

એ પુરુષાર્થની પાયાની શિલા ‘પ્રવચન ધારા’ બની. અનંત તીર્થંકરોને હૃદયમાં વસાવી, જિનાજ્ઞા-ગુર્વાજ્ઞાને ભાલપ્રદેશે સ્થાપી, કરકમળમાં આગમાદિ ધર્મશાસ્ત્રો ધરી, ચરણદ્વયમાં ચંચલા લક્ષ્મીને ચાંપી, જીવ્હાના અગ્રભાવે મા શારદાને સંસ્થાપિત કરી આ મહાપુરુષે દીક્ષા વિરોધની સામે ભીષણ જેહાદ જગવી દીધી. અનેક બાળ, યુવા, પ્રૌઢ અને વૃદ્ધોને દીક્ષા આપી. એક સામટા પરિવારો દીક્ષિત થવા

લાગ્યા. હીરા બજારના વેપારીઓ, મીલમાલિકો, ડૉક્ટરો, એન્જનીયરો અને ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટો પણ તેઓશ્રીની વૈરાગ્ય ઝરતી વાણીને ઝીલી વીર શાસનના ભિક્ષુક બન્યા.

આ કાર્ય કાળ દરમ્યાન તેઓશ્રીમદ્ને કેઈ ઝંઝાવાતો, અપમાનો, તિરસ્કારો, કાયની વૃષ્ટિઓ અને કંટકોની પગથાર, કાળા વાવટાઓ, સ્થાન અને ગામમાં પ્રવેશ પણ ન મળે તેવા કારસ્તાનોનો સામનો કરવો પડ્યો. પાંત્રીસથી વધુ વાર તો તેઓશ્રીને સીવીલ કે ક્રિમીનલ ગૂનાના આરોપી બનાવી જૈન વેષધારીઓએ જ ન્યાયની કોર્ટ બતાવી. મા સમરથના જાયા, રતનબાના ઘડતરપાયા, સૂરિદાનની આંખની કીકી અને સમકાલીન સર્વ વડીલ ગુરુવર્યોના હૃદયહાર રૂપે સ્થાન પામેલા પૂજ્યશ્રીએ જિનાજ્ઞા અને સત્યવાદિતાના જોરે એ બધાં જ આક્રમણોને ખાળી વિજયશ્રી પ્રાપ્ત કરી. પૂ.મુ.શ્રી રામવિજયજી મહારાજામાંથી પૂ.આ.શ્રી.વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાના રૂપે વિખ્યાત બનેલા તેઓશ્રીમદ્ વ્યાખ્યાન વાયસ્પતિ, પરમ શાસન પ્રભાવક, મહારાષ્ટ્રાદિ દેશોદ્ધારક, દીક્ષાયુગ પ્રવર્તક, જૈન શાસન શિરતાજ, તપાગચ્છાધિરાજ જેવા ૧૦૮થી ય વધુ સાર્થક બિરુદોને પામી જૈન શાસનને આરાધના, પ્રભાવના અને સુરક્ષાના ત્રિવેણી સંગમથી પરિસ્નાત કરતા રહ્યા.

કટ્ટરમાં કટ્ટર વિરોધી વર્ગને પણ વાત્સલ્યથી નિહાળતા અને પોતાના પ્રત્યે ગંભીર ગૂનો આચરનારને પણ ઝટ ક્ષમાનું દાન કરતા તેઓશ્રીએ પોતાના ૭૭-૭૮ વર્ષના સુદીર્ઘ સંયમપર્યાયમાં મુખ્યત્વે દીક્ષાધર્મની સર્વાંગીણ સુરક્ષા-સંવર્ધના કરી એનાં બીજ એવાં સુનક્ષત્રમાં વાવ્યાં કે તેઓશ્રીનાં નામ સાથે પુણ્ય સંબંધ ધરાવતા એક જ સમુદાયમાં આજે આશરે ૧૪૦૦ જેટલા સંયમીઓ સાધનારત છે. અન્ય અન્ય સમુદાયો, ગચ્છો અને સંપ્રદાયોમાં દીક્ષા-પ્રવૃત્તિના વેગમાં પણ તેઓશ્રીમદ્ અસામાન્ય કારણરૂપ છે એમ કોઈપણ નિષ્પક્ષપાતીને કહ્યા વિના ચાલે તેમ નથી.

પૂજ્યપાદશ્રીજીના દીક્ષા સ્વીકારની ક્ષણ વિ.સં. ૨૦૬૮ના પોષ સુદ ૧૩ના દિને ‘શતાબ્દી’માં મંગલ પ્રવેશ કરી હતી અને પૂરા વર્ષભર એ નિમિત્તે દીક્ષા ધર્મની પ્રભાવનાનાં વિધવિધ અનુષ્ઠાનોની હારમાળા સર્જાઈ રહી છે.

શાશ્વત ગિરિરાજ શ્રી સિદ્ધગિરિ પાલીતાણા ખાતે ‘સૂરિરામચંદ્ર’ સામ્રાજ્યના મોવડી પૂજ્યો ગચ્છસ્થવિર પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય લલિતશેખરસૂરીશ્વરજી

મહારાજા, વાત્સલ્યનિધિ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય મહાબલસૂરીશ્વરજી મહારાજા, ગચ્છાધિપતિ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પુણ્યપાલસૂરીશ્વરજી મહારાજા, પ્રવચન પ્રભાવક પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય કીર્તિયશસૂરીશ્વરજી મહારાજા આદિ દશાધિક સૂરિવરો, પદસ્થો, શતાધિક મુનિવરો અને પંચશતાધિક શ્રમણીવરોની નિશ્ચા-ઉપસ્થિતિમાં પંચ દિવસીય મહામહોત્સવના આયોજન સાથે પ્રારંભાયેલ ‘દીક્ષા-શતાબ્દી’ની ભારતભરમાં અનેક સ્થળે ભાવસભર ઉજવણી થઈ છે અને થઈ રહી છે. પૂજ્યશ્રી સાથે સંકળાયેલાં સ્મૃતિ સ્થાનો-તીર્થોમાં પણ વિધવિધ ઉજવણીઓ આયોજાયેલ છે. સમુદાયના અન્ય અન્ય સૂરિવરો આદિની નિશ્ચા-ઉપસ્થિતિમાં ય રાજનગર, સુરત, મુંબઈ વગેરે સ્થળોમાં પ્રભાવક ઉજવણીઓનાં આયોજનો થયા અને થઈ રહ્યાં છે.

આ સર્વે ઉજવણીઓના શિરમોર અને સમાપન રૂપે પૂજ્યપાદશ્રીજીનાં દીક્ષા સ્થળ શ્રી ગંધારતીર્થના આંગણે વધુમાં વધુ સંખ્યામાં ચતુર્વિધ શ્રીસંઘને આમંત્રી દિગદિગંતમાં ગાજે એવો દીક્ષાદુંદુભિનો પુણ્યઘોષ કરવાનો ય મનસૂબો ગુરુભક્તો અને સમિતિ સેવી રહ્યા છે.

દીક્ષા શતાબ્દી વર્ષમાં જિનભક્તિ, ગુરુભક્તિ, સંઘ-શાસન ભક્તિનાં વિવિધ અનુષ્ઠાનો જેમ યોજવાનાં છે તેમ વધુમાં વધુ સંખ્યામાં મુમુક્ષુઓ મહાત્માઓ બને એવા દીક્ષા-મહોત્સવો પણ યોજવાના છે. સાથોસાથ જ્ઞાન સુરક્ષાવૃદ્ધિ, અનુકંપા અને જીવદયાદિનાં સંગીન કાર્યો કરી પૂજ્યપાદશ્રીજીના આજ્ઞા સામ્રાજ્યને આદરભરી અંજલી સમર્પવાની છે.

આ મહદ્ યોજનાના જ એક ભાગરૂપે પ્રાચીન-અર્વાચીન શ્રુત-પ્રકાશનનું સુંદર અને સુદૃઢ કાર્ય હાથ ઉપર લેવાયું છે. સૂરિરામચન્દ્ર સામ્રાજ્યના વર્તમાન ગચ્છાધિપતિ પ્રવચન પ્રદીપ પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પુણ્યપાલસૂરીશ્વરજી મહારાજાના આજ્ઞાશીર્વાદને ઝીલી પ્રવચન પ્રભાવક પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય કીર્તિયશસૂરીશ્વરજી મહારાજાના શાસ્ત્રીય માર્ગદર્શન અનુસારે વિવિધ શ્રુતરત્નોનું પ્રકાશન ‘શાસન શિરતાજ સૂરિરામચંદ્ર દીક્ષા શતાબ્દી ગ્રંથમાળાના’ ઉપક્રમે નિર્ધાર્યું છે, તેના સોળમા પુષ્પરૂપે પૂ.આ.શ્રી.વિજય નિત્યાનંદસૂરિજી મહારાજ દ્વારા સંકલિત પિંડનિર્ધુક્તિ પરાગ પુસ્તકનું પ્રકાશન કરતાં અતીવ આનંદ અનુભવીએ છીએ.

આ પુસ્તક વર્ષો પૂર્વે ઉપરોક્ત જૈનાચાર્યશ્રીના હસ્તે સંકલિત થઈ, પૂ.આ.શ્રી.વિજય કીર્તિયશસૂરિજી મહારાજના હસ્તે પુનઃ સંપાદિત થઈ, સન્માર્ગ પ્રકાશન, અમદાવાદ દ્વારા પ્રકાશિત થયું હતું. તે સર્વેનો અત્રે આભાર માનવામાં આવે છે.

આ પુસ્તકના પુનર્મુદ્રણ કાર્યનું માર્ગદર્શન આપીને પ્રવચન પ્રભાવક પૂ.આ.શ્રી.વિજય કીર્તિયશસૂરીશ્વરજી મહારાજએ મહદ્ ઉપકાર કર્યો છે તો સન્માર્ગ પ્રકાશન, અમદાવાદે પણ ખૂબ જ જહેમતથી મુદ્રણ-પ્રકાશન વ્યવસ્થામાં પૂરેપૂરો સહયોગ આપ્યો છે તે બદલ અમો તેઓ સહુના ઉપકૃત છીએ.

સૌ કોઈ આ પુસ્તકના પઠન-પાઠનાદિ દ્વારા જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોનો ક્ષયોપશમ પામી મુક્તિ માર્ગમાં આગળ વધી આત્મ-શ્રેય સાધે એ જ અંતર-ભાવના.

વિ.સં. ૨૦૭૮, આસો સુદ-૧૦
બુધવાર તા. ૨૪-૧૦-૨૦૧૨

શાસનશિરતાજ સૂરિરામચંદ્ર
દીક્ષાશતાબ્દી સમિતિ

જૈનશાસનશિરતાજ, વ્યાખ્યાન વાયસ્પતિ, દીક્ષાયુગ પ્રવર્તક સુવિશુદ્ધ સિદ્ધાંત
દેશનાદાતા, તપાગચ્છાધિરાજ, પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના

દીક્ષાશતાબ્દી વર્ષમાં

તેઓશ્રીમદ્ના દીક્ષા-યુગ-પ્રવર્તનાદિ ગુણોની અનુમોદનાર્થે
શાસનશિરતાજ સૂરિરામચંદ્ર દીક્ષાશતાબ્દી ગ્રંથમાળાના પુષ્પ-૧૬ રૂપે
પૂ.આ.શ્રી. વિજય નિત્યાનંદસૂરિજી મહારાજ સંકલિત

પિંડનિર્યુક્તિ પરાગ

પુસ્તકના પ્રકાશનનો પુણ્યલાભ સંપ્રાપ્ત કરનાર

શ્રી સિદ્ધગિરિરાજની છત્રછયામાં વિ.સં. ૨૦૬૭ની સાલે જૈનશાસન શિરતાજ, દીક્ષા યુગ પ્રવર્તક, તપાગચ્છાધિરાજ, પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન ગુરુગચ્છ વિશ્વાસધામ, વર્ધમાન તપોનિધિ, પૂ.આ.શ્રી.વિજય ગુણયશસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન પ્રવચન પ્રભાવક પૂ.આ.શ્રી.વિજય કીર્તિયશસૂરીશ્વરજી મહારાજની નિશ્રામાં ૬૦ શ્રમણો, ૩૦૦ શ્રમણીઓ, ૧૭૦૦ જેટલા ચાતુર્માસ આરાધકો, ૧૦૬૦ જેટલા ઉપધાન આરાધકો અને ૫૮૫ જેટલા માળ આરાધકો આદિની સભર ઐતિહાસિક ચાતુર્માસ તથા ઉપધાન તપનું આયોજન કર્યું હતું...

કુળદીપિકા પૂ.સા.શ્રી રાજનંદિતાશ્રીજી મ.ના સદુપદેશથી ધાનેરા નિવાસી

માતૃશ્રી ચંપાબેન જયંતિલાલ દાનસુંગભાઈ અજબાણી

ધાનેરા ડાયમંડસ પરિવારે

એ દરમ્યાન થયેલી જ્ઞાન-ખાતાની વિશિષ્ટ ઉપજમાંથી શાસન શિરતાજ સૂરિરામચંદ્ર-દીક્ષા શતાબ્દીની સ્મૃતિમાં વિવિધ પ્રાકૃત સંસ્કૃત-અનુવાદાદિ ગ્રંથોના પ્રકાશનનો પુણ્ય લાભ લેવામાં આવ્યો છે.

અમો એ સુકૃતની ભાવપૂર્વકઅનુમોદના કરવા સાથે ભવિષ્યમાં પણ આવાં સુંદર કાર્યો થતાં રહે એવી શુભકામના કરીએ છીએ.

લી. શાસનશિરતાજ સૂરિરામચંદ્ર દીક્ષાશતાબ્દી સમિતિ

શાસન શિરતાજ સૂરિરામચંદ્ર દીક્ષા-શતાબ્દી ગ્રંથમાળાનાં પુષ્પો

સાહિત્ય સેવા

૧.	સત્તરભેદી પૂજા સાર્થ	૧૫
૨.	સન્માર્ગ દેશના	૪૦
૩.	યોગ-વ્યાખ્યા સંગ્રહ	૮૦
૪.	શિક્ષક અને શિક્ષણ	૩૦
૫-૬	ષડ્દર્શન સમુચ્ચય હિંદી ભાવાનુવાદ ભાગ ૧-૨	૧૦૦૦
૭	ષડ્દર્શન વિષયક કૃતિ સંગ્રહ	૨૫૦
૮.	અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ-અધિરોહિણી ટીકા સહ	૫૦
૯.	ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભાગ-૧	૧૦૦
૧૦.	ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભાગ-૨	૧૦૦
૧૧.	ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભાગ-૩	૧૦૦
૧૨.	ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભાગ-૪	૧૦૦
૧૩.	દ્રવ્ય સપ્તતિકા	૧૦૦
૧૪.	મત-મીમાંસા ભાગ-૧	૫૦
૧૫.	ઓઘનિર્યુક્તિ પરાગ	૫૦
૧૬.	પિંડનિર્યુક્તિ પરાગ	૫૦
૧૭.	શ્રી જંબૂસ્વામી રાસ તથા બારવ્રતની ટીપનો રાસ	૫૦
૧૮.	શ્રમણધર્મ (ધર્મસંગ્રહ સારોદ્ધાર ભાગ-૨)	૧૦૦
૧૯.	ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ કોશ	૧૦૦
૨૦.	પ્રાચીન ગુર્જર-કાવ્ય સંગ્રહ	૧૦૦
૨૧.	ઉપદેશ રત્નમાલા	૨૫
૨૨.	ઈમ્પીરીયલ મુઘલ ફરમાન્સ ઈન ગુજરાત	૨૦૦

પ્રાસંગિક

અનંત ઉપકારી શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ મોક્ષનો માર્ગ બતાવ્યો. મોક્ષ મેળવવાનો ઉપાય દર્શાવ્યો અને ભવ્યજીવોને મોક્ષના સુખમાં મહાલતા કરી દીધા.

સંસારવર્તી સઘળાં જીવો એક માત્ર સુખની અભિલાષા રાખે છે, સુખ મેળવવા માટે ફાંફા મારે છે, છતાં સુખ મળતું નથી. સુખ ક્યાંથી મળે ? સંસારમાં સુખ છે જ ક્યાં ? સુખ હોય તો મળે ને ? પૌદ્ગલિક સુખ એ સાચું સુખ નથી, પણ આત્માના મૂળ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ (એટલે આત્માની સાથે લાગેલા કર્મોનો સર્વથા નાશ થવાપણા) માં સાચું સુખ રહેલું છે.

આસન્નઉપકારી ચરમતીર્થાધિપતિ શ્રી મહાવીરસ્વામી ભગવંતે પોતાના કેવળજ્ઞાનમાં જગતના જીવોની કડ્ડણ સ્થિતિ નિહાળી અને પ્રભુએ જીવોના કલ્યાણ માટે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રનો માર્ગ સાચા સુખના ઉપાય તરીકે જણાવ્યો. સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન પામવા છતાં જ્યાં સુધી સમ્યગ્ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્યાં સુધી શાશ્વત સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. સમ્યગ્ચારિત્રનું પાલન મનુષ્યદેહથી જ થઈ શકે છે. મનુષ્ય દેહ વગર સમ્યગ્ચારિત્રની સાધના થઈ શકતી નથી અને ચારિત્રની સાધનામાં સાધુને નિર્દોષ આહાર વગેરે પ્રધાન હેતુ છે; એટલે જ શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓએ જણાવ્યું છે કે -

‘અહો જિણેહિં અસાવજ્ઞા વિક્તી સાહૂળ દેસિઆ ।

મુક્કસાહણહેઝસ્સ સાહુદેહસ્સ ધારણા ।।’

સાધુનું શરીર મોક્ષમાર્ગની આરાધનામાં સહાયક હોવાથી તેને ટકાવવું જોઈએ, તે શરીરને ટકાવવા માટે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ પાપ વગરનો-નિર્દોષ આહાર ગ્રહણ કરવાનું જણાવ્યું છે. જો દોષરહિત આહારાદિથી શરીરનું પોષણ કરવામાં ન આવે અને કારણ વગર પણ દોષવાળા આહારથી શરીરનું પોષણ કરવામાં આવે તો તે શરીર સમ્યગ્ચારિત્રના પાલનમાં સાધનભૂત થવાને બદલે આત્માને દુર્ગતિમાં લઈ જવાના કારણભૂત બની જાય. માટે જ્ઞાની ભગવંતોએ સાધુને છ કારણોએ દોષરહિત આહાર લેવાનું ફરમાવ્યું છે.

મુનિએ આરંભનો ત્યાગ કરેલો હોવાથી પોતે આરંભ કરે નહિ, આરંભ કરાવે નહિ અને આરંભ કરનારની અનુમોદના પણ કરે નહિ. એટલે શરીરને ટકાવવા અને ચારિત્રની આરાધના કરવા માટે ગૃહસ્થ પાસેથી નિર્દોષ આહાર મેળવવો

અનિવાર્ય છે. કયો આહાર કઈ રીતે નિર્દોષ ગણાય તેનું નિરૂપણ અનેક ગ્રંથોમાં સુપ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

શ્રી ગણધર ભગવંતોએ દ્વાદશાંગીની રચના કરી છે. તેમાં બારમું અંગ દૃષ્ટિવાદ. તે દૃષ્ટિવાદના પાંચ અંગો છે. ૧ - પરિકર્મ સાત પ્રકારે, ૨ - સૂત્ર બાવીસ પ્રકારે, ૩ - પૂર્વગત ચૌદ પ્રકારે, ૪ - અનુયોગ બે પ્રકારે અને ૫ - ચૂલિકા ચોત્રીસ પ્રકારે છે. ત્રીજું અંગ જે પૂર્વગત તેના ચૌદ પ્રકારો છે. તેમાંના નવમા પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાદ નામના પૂર્વમાં નિર્દોષ આહાર દોષિત આહાર વગેરેનું વિશદ રીતે વર્ણન કરેલું છે. તે નવમા પૂર્વમાંથી ચૌદ પૂર્વને ધારણ કરનાર શ્રુતકેવળી શ્રી શયંભવસૂરિજી મહારાજે પોતાના પુત્ર મુનિશ્રી મનકમુનિના કલ્યાણ અર્થે સાધુ આચારને જણાવનાર શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રની સુંદર રચના કરેલી છે. તેના પાંચમા પિંડેષણા નામના અધ્યયનને અનુલક્ષીને ચૌદ પૂર્વધર શ્રુતકેવલી ભગવંત શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજીએ ૬૭૧ પ્રાકૃત ગાથાબદ્ધ શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ ગ્રંથની રચના કરેલી છે. જે પિંડનિર્યુક્તિ ગ્રંથ હાલના પિસ્તાલીસ આગમ ગ્રંથમાં મૂળ આગમગ્રંથ તરીકે સ્થાન પામેલ છે અને પાંચમા આરાના અંતે જ્યાં સુધી સાધુધર્મ રહેશે ત્યાં સુધી આ ગ્રંથ મહત્ત્વનું સ્થાન મેળવશે.

આ પવિત્ર આગમગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત શ્રી મલયગિરિજી મહારાજે સંસ્કૃત ભાષામાં ૭૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકાની રચના કરેલી છે તથા ‘શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ’ ગ્રંથના દોહનરૂપ શ્રી જિનવલ્લભગણિએ ‘શ્રી પિંડવિશુદ્ધિ’ નામના ગ્રંથની પ્રાકૃત-૧૦૩ ગાથાની રચના કરેલી છે, તેના ઉપર સં. ૧૧૭૬માં શ્રી યશોદેવસૂરિજી મહારાજે સંસ્કૃત ભાષામાં ૨૮૦૦ શ્લોક પ્રમાણ લઘુ ટીકા તથા સં. ૧૧૭૮માં શ્રી ચંદ્રસૂરિજી મહારાજે સંસ્કૃત ભાષામાં ૪૪૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા, સંવત-૧૨૮૫માં શ્રી ઉદયસિંહસૂરિજી મહારાજે સંસ્કૃત ભાષામાં ૭૦૩ શ્લોક પ્રમાણ દીપિકાની રચના કરેલી છે, ઉપરાંત શ્રી અજિતદેવસૂરિજી મહારાજે દીપિકા, શ્રી સંવેગદેવ ગણિએ બાલાવબોધ તથા અજ્ઞાતકર્તૃકની એક અવચૂરિ, એમ અનેક રચનાઓ થયેલી છે. પિંડવિશુદ્ધિનો માત્ર ગાથાઓ સાથેનો ભાવાનુવાદ ગુજરાતી ભાષામાં પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી માનવિજયજી મહારાજે (હાલ પંન્યાસ) સંવત-૧૯૮૯માં લખેલો પ્રસિદ્ધ થયેલો છે. આ રીતે આ ગ્રંથ પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજીઓ માટે એક પરમ આલંબનરૂપ થઈ રહ્યો છે.

વિશેષમાં અમોએ શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ ગ્રંથ અને શ્રી પિંડવિશુદ્ધિ ગ્રંથ અનુસાર બાળ જીવોને વિશેષ ઉપકારક થાય તે માટે બહુ વિસ્તાર નહિ, તેમ બહુ સંક્ષેપમાં

નહિ તે રીતે સરળ ગુજરાતીમાં ‘શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ પરાગ’ નામનો આ ગ્રંથ તૈયાર કરેલ છે. આ ગ્રંથમાં બન્ને ગ્રંથોમાંથી લઈને ૧૦૭ ગાથાઓ લીધી છે. તે તે ગાથા કયા ગ્રંથની કઈ ગાથા છે, તે માટે શ્રી પિંડનિર્યુક્તિની ગાથા નીચે (પિં.નિ.) અને શ્રી પિંડવિશુદ્ધિની ગાથા નીચે (પિં.વિ.) લખી ગાથાનો નંબર દર્શાવેલ છે.

ચારિત્રધર્મની પુષ્ટિ માટે નિર્દોષ આહાર લેવાનું જણાવેલ છે. જો તેવા નિર્દોષ આહારથી ચારિત્ર ધર્મની પુષ્ટિ થતી ન હોય તો આહાર લેવાનું પ્રયોજન નથી. કહ્યું છે કે -

‘લભ્યતે લભ્યતે સાધુઃ, સાધુરેવ ન લભ્યતે ।

અલબ્ધે તપસો વૃદ્ધિર્લબ્ધે તુ પ્રાણધારણમ્ ॥’

ગોચરી ફરતાં જો શુદ્ધ આહાર મળી જાય તો સારું છે અને ન મળે તો પણ સારું જ છે; કેમ કે ન મળે તો તપની વૃદ્ધિ થાય અને મળે તો પ્રાણોનું ધારણ થઈ શકે અર્થાત્ મળે તો સંયમવૃદ્ધિ અને ન મળે તો તપોવૃદ્ધિ.

સંસારનો ત્યાગ કરી સંયમજીવન સ્વીકાર્યું એટલે સાધુએ સઘળાં સાવધયોગોનો ત્યાગ કર્યો છે. શરીરને ટકાવવા માટે આહારની જરૂર પડે તો ઉદ્દગમ, ઉત્પાદના અને એષણાના દોષોથી રહિત આહાર મેળવવા માટે મુનિએ યત્ન કરવાનો છે.

ઉદ્દગમ અને ઉત્પાદનાની પરીક્ષા ગવેષણા દ્વારા થઈ શકે છે.

એષણાની પરીક્ષા ગ્રહણ એષણાથી થઈ શકે છે.

સંયોજનાદિ પાંચ દોષોની પરીક્ષા ગ્રાસ એષણાથી થઈ શકે છે.

પિંડનિર્યુક્તિ ગ્રંથમાં મૂળ ગ્રંથાકારે દ્વાર ગાથામાં આઠ અધિકાર કહ્યા છે. ૧ - ઉદ્દગમ, ૨ - ઉત્પાદના, ૩ - એષણા, ૪ - સંયોજના, ૫ - પ્રમાણ, ૬ - અંગાર, ૭ - ધૂમ્ર અને ૮ - કારણ. જ્યારે આ અધિકારોને ટીકાકાર શ્રી મલયગિરિજી મહારાજે ઉદ્દગમના સોળ, ઉત્પાદનના સોળ, એષણાના દશ એમ ગોચરીના બેતાલીશ દોષો તથા સંયોજના, પ્રમાણ, અંગાર, ધૂમ્ર અને કારણ. આ પાંચ માંડલીના દોષો એમ-૪૭ દોષો કહેલ છે. તે સાધુ સમાજમાં ગોચરીના ૪૨ દોષો અને માંડલીના ૫ દોષો તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

ઉદ્દગમના સોળ દોષો ગૃહસ્થથી લાગે છે.

ઉત્પાદનના સોળ દોષો સાધુથી લાગે છે.

એષણાના દશ દોષો સાધુ અને ગૃહસ્થથી લાગે છે.

માંડલીના પાંચ દોષો સાધુને ગોચરી વાપરતા લાગે છે.

આથી સાધુએ ઉદ્દગમના સોળ દોષો અને ઉત્પાદનાના સોળ દોષો એમ બત્રીસ દોષો ટાળીને શુદ્ધ આહારની ગવેષણા-તપાસ કરવી જોઈએ, એષણાના દશ દોષો ટાળીને ગ્રહણ એષણા-આહારગ્રહણ કરવો જોઈએ અને માંડલીના પાંચ દોષો ટાળીને ગ્રાસએષણા-આહાર વાપરવો જોઈએ. આ રીતે શુદ્ધ આહાર દ્વારા શરીર ટકાવવું જોઈએ, પણ દોષિત આહારથી શરીરને ટકાવવાની લેશ પણ ઈચ્છા કરવી ન જોઈએ.

શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ કહ્યું છે કે ‘સંયમની આરાધનામાં શરીર ટકી રહે તે માટે સાધુએ નિર્દોષ આહાર ગ્રહણ કરવો જોઈએ, પણ શરીરના બળ, રૂપ, કાંતિ વધારવા માટે આહાર ન લેવો.’

વર્તમાનમાં સાધુ-સાધ્વીજીઓમાં પિંડશુદ્ધિ અંગેનું જ્ઞાન જોઈએ તેવું સંતોષકારક જોવામાં આવતું નથી. કેટલાકે પિંડનિર્યુક્તિ, પિંડવિશુદ્ધિ આદિ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવા છતાં દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષાભાવ જોવામાં આવે છે, ત્યારે આશ્ચર્ય થાય છે કે ‘સુદુર્લભ મનુષ્ય ભવ તેમજ સંયમને પામીને શ્રી તીર્થંકર ભગવંતની આજ્ઞા (દોષિત આહાર ન લેવાય) જાણવા છતાં શુદ્ધ પિંડની ગવેષણા કરવામાં થોડું કષ્ટ સહન કરવાને બદલે દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષાભાવ જોવામાં આવે છે.’ જો કે કેટલાક મહાનુભાવ સાધુ-સાધ્વીજીઓ શુદ્ધ પિંડની ગવેષણા કરી, શુદ્ધ આહાર વાપરવામાં ઉદ્યમવંત છે. પણ તેમની સંખ્યા અલ્પ પ્રમાણમાં છે.

આજે અનેક આત્માઓ સંસારનો ત્યાગ કરી ગુરુ મહારાજના ચરણોમાં સંયમ જીવનનો સ્વીકાર કરે છે. તેઓને ચારિત્ર-દીક્ષા આપવામાં આવે છે, પરંતુ દીક્ષા આપ્યા પછી પોતાની નિશ્રામાં આવેલા આત્માનું અધઃપતન થાય નહિ, આત્માનું કલ્યાણ થાય તે માટે જે ધ્યાન આપવું જોઈએ, જ્ઞાન આપવું જોઈએ, સંયમની શુદ્ધ આરાધના માટે પ્રેરણા કરવી જોઈએ તેના બદલે તે પ્રત્યે દુર્લક્ષ સેવાતું જોવામાં આવે છે. આખા સંયમનો જેના ઉપર આધાર છે તે આહારની શુદ્ધિ માટેનું પૂરું જ્ઞાન આપ્યા સિવાય ઝોળી, પાત્રા, તરપણી આપી દઈ, ‘જાઓ, ભિક્ષા લઈ આવો.’ આ સ્થિતિ ઘણા સ્થળે પ્રવર્તી રહેલ છે તે શોચનીય છે. કારણ કે, હજુ જેને ગોચરી કેમ લેવી, કેટલી લેવી વગેરેનું જ્ઞાન અને અનુભવ ન મળ્યો હોય તે નૂતન સાધુ-સાધ્વી કેવો આહાર લઈ આવે તે સહેજે સમજી શકાય એમ છે. આ

રીતે લેવામાં આવતા આહાર આદિની પ્રવૃત્તિ જોઈને ગૃહસ્થ કેટલો ધર્મ પામે ? તે સ્વયં વિચારવાનું છે. કહેવત છે કે ‘જેવો આહાર તેવો ઓડકાર.’ તે મુજબ જો શુદ્ધ આહાર વાપર્યો હોય તો સંયમનું પાલન સુનિર્મલ બને, જ્યારે દોષિત આહારથી આત્મામાં અનેક દૂષણોનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થવા સંભવ ગણાય.

આ કારણથી જ ગચ્છાધિપતિ સંઘસ્થવિર વાત્સલ્યવારિધિ સિદ્ધાંતમહોદયિ પૂજ્યપાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબે શાસ્ત્રીય કથનાનુસાર આહારશુદ્ધિ પોતાના જીવનમાં એ પ્રકારે ઓતપ્રોત રીતે અપનાવેલી છે કે જે તેઓશ્રીની સાધના હાલના કાળમાં અનુકરણીય અને પ્રેરણાદાયક છે. તેઓશ્રી પોતાના શિષ્ય-પ્રશિષ્યોને પ્રથમ શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ, શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ, શ્રી દશવૈકાલિક, શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર આદિનો અભ્યાસ કરાવે છે. (આ ગ્રંથોનું જ્ઞાન પોતે આપે-અપાવે છે) અને તેનો અમલ કરાવવા માટે પણ સતત કાળજી રાખી વારંવાર પ્રેરણા પણ આપે છે.

શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ આદિ પિંડની શુદ્ધિ માટેના ગ્રંથો સંસ્કૃત ભાષામાં હોવાથી તેનું અધ્યયન બધા સાધુ-સાધ્વી કદાચ ન કરી શકે, તેથી તેમને પણ લાભ થાય એ હેતુથી સરળ ગુજરાતી ભાષામાં આ ગ્રંથ તૈયાર કરવા યત્ન કરેલ છે; જેથી પિંડના દોષોનું જ્ઞાન સંપાદન કરી દોષિત આહારનો ત્યાગ કરી, સૌ નિર્દોષ આહાર ગ્રહણ કરવામાં ઉદ્યમવંત બને અને સુંદર રીતે સંયમધર્મનું પાલન કરી કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષ સુખને પ્રાપ્ત કરનારા બની શકે.

આ ગ્રંથનું સૂત્ર અને અર્થથી જ્ઞાન જેમ સાધુ-સાધ્વીને ઉપયોગી છે, તેમ શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને પણ આ ગ્રંથના અર્થનું જ્ઞાન પણ આવશ્યક છે - ઉપયોગી છે. જેથી શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ નિર્દોષ આહાર આદિથી પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજીઓની ભક્તિ સારી રીતે કરી શકે.

“સાવઓ પુણ સુત્તઓ અત્થઓ ય જહન્નેણ અદ્ધપવચણમાયાઓ સિલ્લ્લહ, ઉલ્લોસેણ સુત્તત્થેહિં જાવ છઙ્ગીવણિયં, અત્થઓ પિંડેસણજ્ઞયણં, ન પુણો સુત્તઓ વિ ।।” શ્રાવક સૂત્ર અને અર્થથી અષ્ટપ્રવચનમાતાને શીખે, ઉત્કૃષ્ટથી દશવૈકાલિકના ચોથા અધ્યયન છ જીવનિકાય સુધી સૂત્ર અને અર્થથી ભણે, પાંચમું પિંડેષણા નામનું અધ્યયન માત્ર અર્થથી જાણે પણ સૂત્રથી અભ્યાસ ન કરે.

આ ‘શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ પરાગ’ ગ્રંથ તૈયાર કરવામાં શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ સટીક, શ્રી પિંડવિશુદ્ધિની બન્ને ટીકા-દીપિકા અને ભાવાનુવાદ આદિ ગ્રંથોની સહાય લીધી

છે, તે બદલ તે તે ગ્રંથોના કર્તા-સંપાદકોને કૃતજ્ઞભાવે યાદ કરું છું. ગુજરાતી ભાષામાં આ ગ્રંથ લખવામાં ગ્રંથકારના આશય વિરુદ્ધ કે શ્રી તીર્થંકર ભગવંતની આજ્ઞા વિરુદ્ધ લખાયું હોય તો તે બદલ ત્રિવિધે ત્રિવિધે મિચ્છા મિ દુક્કડં અર્પું છું. સુજ્ઞજનો તેવી ભૂલો બતાવવા કૃપા કરે તો દ્વિતીયાવૃત્તિ વખતે સુધારવાનો અવકાશ રહે.

પૂજ્યપાદ ઉપકારી મારા ગુરુદેવ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જંબૂસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ આદિ પૂજ્યોની સત્કૃપા અને સત્પ્રેરણાના ફળ સ્વરૂપે મેં વાડાશિનોરમાં સંવત-૨૦૨૦ના ચાતુર્માસમાં આ ગ્રંથ લખવાની શરૂઆત કરી અને ચાતુર્માસ દરમ્યાન લખાણ પૂર્ણ કર્યું. તે આખું લખાણ ઉપકારી પૂજ્ય ગુરુદેવ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જંબૂસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબને અમદાવાદ શ્રી વિજય દાનસૂરીશ્વરજી જ્ઞાનમંદિરે મોકલી આપ્યું. શાસનના તથા આરાધનાના બીજા અનેક કાર્યોમાં રક્ત હોવા છતાં પોતે કિંમતી સમય કાઢીને સંપૂર્ણ લખાણ બરાબર જોઈ-તપાસી સુધારા-વધારા કરી સંવત-૨૦૨૧ના મારા પાલીતાણા (આરીસાભુવન) ખાતે ચાતુર્માસમાં મોકલી આપ્યું. તે આખા લખાણની પ્રેસકોપી કરી બાદ તેનું મુદ્રણ કાર્ય શરૂ કરવામાં આવ્યું. આ ગ્રંથ લખવામાં સહાયક થનાર સૌને યાદ કરવાનું ભૂલતો નથી. આર્યશ્રી જંબૂસ્વામિ જૈન મુક્તાબાઈ આગમમંદિર તરફથી પ્રસિદ્ધ થતો આ ગ્રંથ ‘શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ પરાગ’ ગ્રંથની જેમ પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વી મહારાજોને ઉપયોગી બનશે અને ખપી આત્માઓ એનો સુંદર લાભ ઉઠાવશે, એવી આશા સાથે વિરમું છું.

વિ. સં. ૨૦૨૨

તિથિ-માગશર સુદ-૧૧

(મૌન એકાદશી પર્વ)

આરીસા ભુવન,

પાલીતાણા-૩૬૪૨૭૦

- પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીમદ્વિજય

જંબૂસૂરીશ્વર પાદપદ્મદેણુ -

નિત્યાનંદવિજય

અનુક્રમણિકા

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ
●	પ્રકાશકીય	4		ષટ્સ્થાન	૨૧
●	પ્રાસંગિક	5		આધાકર્મના દશ દ્વારો	૨૪
૧.	ગવેષણા એષણા	૨	૧.	કઈ વસ્તુ આધાકર્મી	
૨.	દ્રવ્યગવેષણાનું દૃષ્ટાંત	૩		બને ?	૨૪
૩.	ભાવગવેષણાનું દૃષ્ટાંત	૪		દૃષ્ટાંત	૨૫
૪.	ગ્રહણએષણા	૫		કૃત અને નિશ્ચિતનું સ્વરૂપ	૨૬
૫.	દ્રવ્યએષણાનું દૃષ્ટાંત	૫	૨.	કોના માટે બનાવેલું	
૬.	ગ્રાસએષણા	૮		આધાકર્મી કહેવાય ?	૨૮
૭.	સચિત્તના નવ પ્રકારો	૮		સાધર્મિકના બાર પ્રકારો	૨૮
૧૨.	પૃથ્વીકાય પિંડ	૯		સાધર્મિકનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ	
૧૩.	અપૂકાય પિંડ	૧૦		અને તેમાં કલ્પ્ય અકલ્પ્યપણું	૩૦
૧૪.	અગ્નિકાય પિંડ	૧૦	૩.	કયા કયા પ્રકારે	૩૮
૧૫.	વાયુકાય પિંડ	૧૧		વાપરવાથી આધાકર્મ	
૧૬.	વનસ્પતિકાય પિંડ	૧૨		બંધાય ?	૩૮
૧૭.	બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય,			પ્રતિસેવના-દૃષ્ટાંત	૩૮
	ચઉરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય પિંડ	૧૨		પ્રતિશ્રવણા-દૃષ્ટાંત	૪૦
૧૮.	ભાવ પિંડ	૧૩		સંવાસ	૪૧
૧૯.	પ્રશસ્ત ભાવ પિંડના પ્રકારો	૧૪		સંવાસ દૃષ્ટાંત	૪૨
૨૦.	અપ્રશસ્ત ભાવ પિંડના પ્રકારો	૧૫		અનુમોદના દૃષ્ટાંત	૪૪
૨૧.	ઉદ્ગમના સોળ દોષો	૧૬	૪.	આધાકર્મ કોના જેવું છે ?	૪૪
૧.	આધાકર્મ દોષ	૧૮		દૃષ્ટાંત	૪૪
	આધાકર્મ દોષના		૫.	આધાકર્મ વાપરવામાં	
	એકાર્થિક નામો	૧૮		કયા કયા દોષો છે ? દૃષ્ટાંત	૪૫
	સંયમસ્થાનનું સ્વરૂપ	૨૦	૬.	આધાકર્મી આહાર આપવામાં	

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ
	કયા કયા દોષો છે ?	૪૮		દૃષ્ટાંત	૬૭
૭.	આધાકર્મ જાણવા કેવી રીતે પૂછવું ?	૪૯	૬.	પ્રાભૃતિકા દોષ	૬૮
૮.	ઉપયોગ રાખવા છતાં કેવી રીતે આધાકર્મનું ગ્રહણ થાય ?	૫૦	૭.	પ્રાદુષ્કરણ દોષ	૭૦
૯.	ગૃહસ્થના છળથી આધાકર્મી ગ્રહણ કરવા છતાં નિર્દોષ કેવી રીતે દૃષ્ટાંત	૫૧		પ્રકાશ કરવાના પ્રકારો	૭૧
૧૦.	શંકા-સમાધાન	૫૩	૮.	કીત દોષ	૭૨
૨.	ઔદેશિક દોષ	૫૫		આત્મ દ્રવ્યકીત	૭૨
	વિભાગ ઔદેશિકના બાર ભેદો	૫૬		આત્મ ભાવકીત	૭૨
	બાર ભેદોમાં અવાંતર ભેદો	૫૬		પરદ્રવ્ય કીત-પરભાવ	૭૩
	ઓષ ઔદેશિકનું સ્વરૂપ દૃષ્ટાંત	૫૮		કીત-દૃષ્ટાંત	૭૩
	સાધુને કયું કલ્પે અને કયું ન કલ્પે	૫૯	૯.	પ્રામિત્ય દોષ	૭૫
૩.	પૂતિકર્મ દોષ	૬૦		લૌકિક દૃષ્ટાંત	૭૫
	ઉપકરણ બાદરપૂતિ	૬૦		લોકોત્તર પ્રામિત્ય	૭૭
	ભક્તપાન બાદરપૂતિ	૬૧	૧૦.	પરાવર્તિત દોષ	૭૯
	સૂક્ષ્મપૂતિ	૬૧		દૃષ્ટાંત	૭૯
	બાદરપૂતિની શુદ્ધિ ક્યારે થાય ?	૬૨		લોકોત્તર પરાવર્તિત	૮૧
૪.	મિશ્ર દોષ	૬૪	૧૧.	અભ્યાહત દોષ	૮૨
૫.	સ્થાપના દોષ	૬૬		અનાચીર્ણના આઠ પ્રકારો	૮૨
				બીજા ગામથી લાવવાના પ્રકારો	૮૩
				ગામમાંથી લાવવાના પ્રકારો	૮૩
				દૃષ્ટાંત	૮૪
				ગામમાંથી કેવી રીતે આપી જાય ? તેનું દૃષ્ટાંત	૮૫
				આચીર્ણ અભ્યાહત	૮૬
			૧૨.	ઉદ્દિભન્ન દોષ	૮૮
				ઢાંકેલી વસ્તુ ખોલીને	

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ
	આપવામાં રહેલા દોષો	૮૮	૧.	ધાત્રીપિંડ દોષ	૧૦૮
૧૩.	માલાપહત દોષ	૯૦		સાધુ ધાત્રીપણું કેવી રીતે	
	દૃષ્ટાંત	૯૧		કરે ? દૃષ્ટાંત	૧૧૧
૧૪.	આચ્છેદ દોષ	૯૩	૨.	દૂતીપણાના પ્રકારો	૧૧૪
	દૃષ્ટાંત	૯૪		લોકોત્તર ગુપ્ત દૂતીપણું	
	આછેદ ભિક્ષા લેવામાં થતા			કેવી રીતે થાય ?	૧૧૪
	અનર્થો	૯૫		દૃષ્ટાંત	૧૧૫
૧૫.	અનિસૃષ્ટ દોષ	૯૭	૩.	નિમિત્ત પિંડ દોષ	૧૧૬
	સાધારણ અનિસૃષ્ટનું			દૃષ્ટાંત	૧૧૭
	ઉદાહરણ	૯૮	૪.	આજીવિકા પિંડ દોષ	૧૧૮
	સાધારણ અને ભોજન			દૃષ્ટાંત	૧૨૦
	અનિસૃષ્ટમાં ફરક	૯૯	૫.	વનીપક દોષ	૧૨૧
૧૬.	અધ્યવપૂરક દોષ	૧૦૧	૬.	ચિકિત્સા પિંડ દોષ	૧૨૩
	મિશ્રદોષ અને અધ્યવપૂરક		૭.	ક્રોધ પિંડ દોષ	૧૨૫
	દોષમાં ફેર શો ?	૧૦૨	૮.	માન પિંડ દોષ	૧૨૭
	મિશ્ર અને અધ્યવપૂરકની			દૃષ્ટાંત	૧૨૭
	ઓળખાણ	૧૦૨		શ્વેતાંગુલી આદિ છ	
	વિશોધિકોટિ અને			પુરુષોના દૃષ્ટાંત	૧૨૮
	અવિશોધિકોટિ	૧૦૨	૯.	માયા પિંડ દોષ	૧૩૩
	વિવેકના ચાર પ્રકારો	૧૦૪		દૃષ્ટાંત	૧૩૩
	અશુદ્ધ (વિશોધિ કોટિ)		૧૦.	લોભ પિંડ દોષ	૧૩૮
	આહાર ત્યાગ કરવાનો			દૃષ્ટાંત	૧૩૮
	વિધિ	૧૦૪	૧૧.	સંસ્તવ પિંડ દોષ	૧૪૧
	ઉત્પાદનાના દોષો	૧૦૭	૧૨.	વિદ્યા પિંડ દોષ	૧૪૪
	ઉત્પાદનના ચાર નિક્ષેપા	૧૦૭	૧૩.	મંત્ર પિંડ દોષ	૧૪૪
	અપ્રશસ્તના સોળ પ્રકારો	૧૦૮		વિદ્યા પિંડ ઉપર દૃષ્ટાંત	૧૪૪

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ
	મંત્ર પિંડ ઉપર દૃષ્ટાંત	૧૪૫	૧૦.	છર્દિત દોષ	૧૮૨
૧૪.	ચૂર્ણ પિંડ દોષ	૧૪૭		આજ્ઞાભંગ આદિ છ દોષો	૧૮૩
૧૫.	યોગ પિંડ દોષ	૧૪૭		નીચે છાંટો પડે તો કેવા	
૧૬.	મૂલકર્મ પિંડ દોષ	૧૪૭		દોષો સર્જાય તે ઉપરનું	
	ચૂર્ણ પિંડ ઉપર દૃષ્ટાંત	૧૪૮		દૃષ્ટાંત	૧૮૩
	યોગ પિંડ ઉપર દૃષ્ટાંત	૧૫૦		ગ્રાસઅષણા	૧૮૫
	મૂલકર્મ પિંડ ઉપર દૃષ્ટાંતો	૧૫૧		મત્સ્યનું દૃષ્ટાંત	૧૮૬
	અષણા	૧૫૫		અપ્રશસ્ત ભાવગ્રાસઅષણા	૧૮૭
	ગ્રહણ અષણા	૧૫૫	૧.	સંયોજના દોષ	૧૮૮
	અપ્રશસ્ત ભાવપિંડના દશ			સંયોજના કરવાથી થતાં	
	પ્રકારો	૧૫૬		દોષો	૧૮૮
૧.	શંકિત દોષ	૧૫૮	૨.	પ્રમાણ દોષ	૨૦૦
	ભિક્ષા ગ્રહણ કરવામાં	૧૫૮		ઉદરકુક્કુટી-ગલકુક્કુટી-	
	શ્રુતજ્ઞાનની પ્રમાણતા	૧૬૦		ભાવકુક્કુટી	૨૦૦
૨.	અક્ષિત દોષ	૧૬૧		હિતકારી અને અહિતકારી	૨૦૧
૩.	નિક્ષિપ્ત દોષ	૧૬૩		આહારનું સ્વરૂપ	૨૦૧
	ચતુર્ભંગી તથા ભેદો	૧૬૩		મિત આહારનું સ્વરૂપ	૨૦૧
	નિક્ષિપ્તના વિધ્યાત આદિ			પ્રકામ આદિ દોષો	૨૦૨
	સાત પ્રકારો	૧૬૬	૩.	અંગાર દોષ	૨૦૩
૪.	પિહિત દોષ	૧૬૮	૪.	ધૂમ્ર દોષ	૨૦૩
૫.	સંહત દોષ	૧૭૧	૫.	કારણ દોષ	૨૦૪
૬.	દાયક દોષ	૧૭૩		દોષોના વિભાગ	૨૦૭
૭.	ઉન્મિશ્ર દોષ	૧૮૩		ઉપસંહાર	૨૦૮
૮.	અપરિણત દોષ	૧૮૬		પિંડનિર્યુક્તિ પરાગની	
૯.	લિપ્ત દોષ	૧૮૮		મૂલ ગાથાઓ	૨૧૩

॥ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥ ઐં નમ ॥
॥ પૂ. આ. શ્રીમદ્ વિજય દાન-પ્રેમ-રામચંદ્રસૂરીશ્વરેભ્યો નમઃ ॥

પિંડનિર્યુક્તિ પરાગ

શંખેશ્વરં ક્ષેમકરં પ્રણમ્ય, શ્રી પ્રેમજમ્બૂમુનિપૌ ચ નત્વા ।
શ્રીપિણ્ડનિર્યુક્તિપરાગગ્રન્થં, બાલાવબોધાય નુ કીર્તયિષ્યે ॥

અનંત ઉપકારી શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોનો ઉપદેશ છે કે ‘સર્વ જીવોને સુખ જોઈએ છે. સંપૂર્ણ, સાચું અને અંત વગરનું સુખ તો માત્ર એક મોક્ષમાં છે. મોક્ષની પ્રાપ્તિ સંયમ-ચારિત્ર દ્વારા થઈ શકે છે.’ પાંચ આશ્રવોને રોકવા, પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો, ચાર કષાયોનો જય કરવો અને ત્રણ દંડથી અટકવું, આ સત્તર પ્રકારનો સંયમ કહેવાય છે.

આ સંયમ મનુષ્યશરીરથી સાધી શકાય છે.

શરીર આહાર વિના ટકી શકતું નથી.

દોષિત આહાર વાપરવાથી સંસારમાં રખડવાનું થાય છે. તેથી શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ દોષવાળો આહાર વાપરવાનો નિષેધ કર્યો છે.

માટે તે દોષોને સારી રીતે જાણી-સમજીને દૂર કરવા જોઈએ.

આ દોષોનું સારી રીતે જ્ઞાન થાય તે માટે ચૌદ પૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજીએ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર ઉપર જે નિર્યુક્તિ કરેલી છે, તેમાં તે સૂત્રના પાંચમાં પિંડેષણા નામનાં અધ્યયનની આ નિર્યુક્તિ વધારે શ્લોક પ્રમાણ હોઈ તેને જુદા શાસ્ત્ર તરીકે સ્થાપન કરી તેનું ‘પિણ્ડનિર્યુક્તિ’ નામ રાખવામાં આવેલું છે.

મૂલ દશવૈકાલિક સૂત્ર-નિર્યુક્તિનું મંગલ થઈ ગયેલું હોવાથી શાસ્ત્રકારે અહીં જુદું મંગલ કર્યું નથી. તેમાં પહેલી વિષયાધિકારની સંગ્રહ ગાથા આ પ્રમાણે છે.

પિંડે ઉગમઽપ્પાયણેસણા સંજોયણા પમાણં ચ ।

ઇંગલ ધૂમ કારણ અદ્ધવિહા પિંડ નિજ્જુત્તી ॥ ૧ ॥ (પિં. નિ. ૧)

પિંડ એટલે સમૂહ. તેના ચાર પ્રકાર. નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ. અહીં સંયમ આદિ ભાવપિંડને ઉપકારક દ્રવ્યપિંડ છે. દ્રવ્યપિંડ દ્વારા ભાવપિંડને સાધી શકાય છે.

દ્રવ્યપિંડ ત્રણ પ્રકારે છે. ૧ આહાર, ૨ શય્યા, ૩ ઉપધિ. આ ગ્રંથમાં મુખ્ય આહારપિંડનો વિચાર કરવાનો છે. શય્યાપિંડ અને ઉપધિપિંડનો વિચાર ઓધનિર્યુક્તિ આદિ ગ્રંથમાં કરવામાં આવેલો છે. જિજ્ઞાસુએ તે તે ગ્રંથો જોઈ લેવા.

પિંડ શુદ્ધિ આઠ પ્રકારે વિચારવાની છે. તે આઠ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે.

૧ ઉદ્દગમ, ૨ ઉત્પાદના, ૩ એષણા, ૪ સંયોજના, ૫ પ્રમાણ, ૬ અંગાર, ૭ ધૂમ્ર અને ૮ કારણ.

૧ ઉદ્દગમ-એટલે આહારની ઉત્પત્તિ એથી ઉત્પન્ન થતા દોષો તે ઉદ્દગમાદિ દોષો કહેવાય છે, તે આધાકર્માદિ સોળ પ્રકારે થાય છે, આ દોષો ગૃહસ્થ દ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે.

૨ ઉત્પાદના-એટલે આહારને મેળવવો એમાં થતાં દોષો ઉત્પાદનાદિ દોષો કહેવાય છે, તે ધાત્રી આદિ સોળ પ્રકારે થાય છે. આ દોષો સાધુ દ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે.

૩ એષણાના-એષણાના ત્રણ પ્રકારો છે. ગવેષણા એષણા, ગ્રહણ એષણા અને ગ્રાસ એષણા.

(૧) ગવેષણા એષણા

આઠ પ્રકારો-૧ પ્રમાણ, ૨ કાલ, ૩ આવશ્યક, ૪ સંઘાટક, ૫ ઉપકરણ, ૬ માત્રક, ૭ કાઉસ્સગ્ગ, ૮ યોગ અને અપવાદ.

૧ પ્રમાણ-ભિક્ષા માટે ગૃહસ્થોનાં ઘેર બે વાર જવું.

૧. અકાલે ઠલ્લાની શંકા થઈ તો તે વખતે પાણી લેવા. ૨. ભિક્ષા વખતે ગોચરી પાણી લેવા.

૨ કાલ-જે ગામમાં ભિક્ષાનો જે વખત હોય તે ટાઈમે જવું.

૩ આવશ્યક-ઠલ્લા માત્રાદિની શંકા દૂર કરીને ભિક્ષાએ જવું. ઉપાશ્રયની બહાર નીકળતાં 'આવસ્સહિ' કહેવી.

૪ સંઘાટક-બે સાધુએ સાથે ભિક્ષાએ જવું.

૫ ઉપકરણ-ઉત્સર્ગથી સઘળાં ઉપકરણો સાથે લઈને ભિક્ષાએ જાય. બધા ઉપકરણ સાથે લઈને ભિક્ષા ફરવા સમર્થ ન હોય તો પાત્રાં, પડલાં, રજોહરણ, બે વસ્ત્ર (એક સુતરાઉ બીજું ઊનનું) અને દાંડો લઈને ગોયરી જાય.

૬ માત્રક-પાત્રની સાથે બીજું માત્રક લઈને ભિક્ષાએ જાય.

૭ કાઉસ્સગ્ગ-‘ઉપયોગ કરાવણિયં’નો આઠ શ્વાસોશ્વાસનો કાઉસ્સગ્ગ કરીને આદેશ માંગે. ‘સંદિસહ’ આચાર્ય કહે ‘લામ્મ’ સાધુ કહે ‘કહંતિ (કહં લેસુ) આચાર્ય કહે ‘તહંતિ’ (જહા ગહિયં પુવ્વસાહ્મિં)

૮ યોગ-પછી કહે કે ‘આવસ્સિયાણ જસ્સ જોગો’ જે જે સંયમને ઉપયોગી હશે તે તે ગ્રહણ કરીશ.

અપવાદો ૧ આચાર્ય, ગ્લાન, બાલ, તપસ્વી આદિ માટે બેથી વધુવાર ગોયરી જાય.

૨ સંઘાટક સાથે ગોયરી કરતાં ટાઇમ પહોંચે એમ ન હોય તો બન્ને જુદા જુદા થઈ જાય.

જે સાધુ જેમ તેમ જે મળે તે દોષિત આહાર ઉપધિ આદિ ગ્રહણ કરે છે, તે શ્રમણગુણથી રહિત થઈ સંસારને વધારે છે.

જે પ્રવચનથી નિરપેક્ષ આહાર આદિમાં નિઃશુક, લુબ્ધ અને મોહવાળો થાય છે, તેનો અનંતસંસાર શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ કહ્યો છે. માટે વિધિપૂર્વક નિર્દોષ આહાર આદિની ગવેષણા કરવી.

ગવેષણા બે પ્રકારની છે. એક દ્રવ્યગવેષણા, બીજી ભાવગવેષણા.

દ્રવ્યગવેષણાનું દષ્ટાંત

વસંતપુર નામના નગરમાં જિતશત્રુ રાજાને ધારિણી નામની રાણી હતી. તે એકવાર ચિત્રસભામાં ગઈ, તેમાં સુવર્ણપીઠવાળું હરણ જોયું. તે રાણી ગર્ભવાળી હતી, આથી તેને સુવર્ણપીઠવાળું મૃગનું માંસ ખાવાનો દોહલો (ઇચ્છા) થયો. તે ઇચ્છા પૂર્ણ નહિ થવાથી રાણીનું શરીર સુકાવા લાગ્યું.

રાણીને દુર્બળ થતી જોઈ, રાજાએ પૂછ્યું કે ‘તું કેમ સુકાય છે ? તારે શું દુઃખ છે ?’ રાણીએ સુવર્ણપીઠવાળા મૃગનું માંસ ખાવાની ઇચ્છા થયાની વાત કરી.

રાજાએ પોતાનાં માણસોને સુવર્ણમૃગને પકડી લાવવા હુકમ કર્યો. માણસોએ વિચાર કર્યો કે સુવર્ણમૃગને શ્રીપર્ણી (એક જાતના ફળ) ફળ ઘણાં પ્રિય હોય છે,

પણ અત્યારે તે ફળોની ઋતુ નથી. માટે બનાવટી તેવાં ફળો બનાવીને જંગલમાં ગયાં. ત્યાં તે બનાવટી ફળોના છૂટા છૂટા ઢગલા કરીને ઝાડની નીચે રાખ્યાં.

હરણીયાઓએ તે ફળો જોયા અને પોતાના નાયકને વાત કરી, બધાં ત્યાં આવ્યા. નાયકે તે ફળો જોયા અને બધા હરણીયાઓને કહ્યું કે ‘કોઈ ધૂર્તે આપણને પકડવા માટે આ પ્રમાણે કરેલું છે. કેમકે અત્યારે આ ફળોની ઋતુ નથી.’ કદાચ તમે એમ કહો કે ‘અકાલે પણ ફળો આવે.’ તો પણ પહેલાં કોઈ વખતે આ રીતે ઢગલા થયા ન હતા. ‘જો પવનથી આ રીતે ઢગલા થઈ ગયા હશે એમ લાગતું હોય તો’ પૂર્વે પણ પવન વાતો હતો પણ આ રીતે ઢગલા થયા નથી માટે તે ફળો ખાવા માટે કોઈએ જવું નહિ.’

આ પ્રમાણે નાયકની વાત સાંભળી કેટલાક હરણીયા તે ફળો ખાવા માટે ગયાં નહિ. જ્યારે કેટલાક હરણીયા નાયકની વાત ગણકાર્યા સિવાય તે ફળો ખાવા ગયા, જ્યાં ફળો ખાવા લાગ્યા ત્યાં તો રાજાના માણસોએ તે હરણીયાઓને પકડી લીધાં. આથી તે હરણીયામાંથી કેટલાક બંધાયા અને કેટલાક હરણીયા મરણ પામ્યા. જે હરણીયાઓએ તે ફળો ખાધાં નહિ તે સુખી થયાં, ઇચ્છા પ્રમાણે વનમાં વિચરવા લાગ્યાં.

ભાવગવેષણાનું દૃષ્ટાંત

કોઈ મહોત્સવ પ્રસંગે ઘણા સાધુઓ આવ્યા હતા. કોઈ શ્રાવકે અથવા તો કોઈ ભદ્રિક માણસે સાધુઓને માટે (આધાકર્મિ) ભોજન તૈયાર કરાવ્યું અને બીજા અનેકને બોલાવીને ભોજન આપવા માંડ્યું. તેના મનમાં એમ હતું કે ‘આ જોઈને સાધુઓ આહાર લેવા આવશે.’

આચાર્યને આ વાતની કોઈ રીતે ખબર પડી ગઈ. તેથી સાધુઓને કહ્યું કે ‘ત્યાં આહાર લેવા જવો નહિ. કેમકે તે આહાર આધાકર્મિ છે.’

કેટલાક સાધુઓ ત્યાં આહાર લેવા ન ગયા, પણ જે તે કુળોમાંથી ગોચરી લઈ આવ્યા. જ્યારે કેટલાક સાધુઓએ આચાર્યનું વચન ગણકાર્યું નહિ અને તે આહાર લાવીને વાપર્યો.

જે સાધુઓએ આચાર્ય ભગવંતનું વચન સાંભળી, તે આધાકર્મિ આહાર લીધો નહિ, તે સાધુઓ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતની આજ્ઞાના આરાધક થયા અને પરલોકમાં મહાસુખને મેળવનારા થયા. જ્યારે જે સાધુઓએ આધાકર્મિ આહાર વાપર્યો તે સાધુઓ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાના વિરાધક થયા અને સંસાર વધારનારા થયા.

માટે સાધુઓએ નિર્દોષ આહાર-પાણી આદિની ગવેષણા કરવી જોઈએ અને

દોષિત આહાર-પાણી આદિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. કેમકે નિર્દોષ આહાર આદિના ગ્રહણથી સંસારનો અંત શીઘ્ર થાય છે.

(૨) ગ્રહણ એષણ

ગ્રહણ એષણ બે પ્રકારે. એક દ્રવ્યગ્રહણ એષણ, બીજી ભાવગ્રહણ એષણ.

દ્રવ્યગ્રહણ એષણાનું દષ્ટાંત

એક વનમાં કેટલાક વાનરો રહેતાં હતાં. એક વખતે ઉનાળામાં તે વનમાં ફળ, પાન વગેરે સુકાઈ ગયેલા જોઈ મુખ્ય વાનરે વિચાર્યું કે ‘બીજા વનમાં જઈએ.’ બીજા સારાં વનની તપાસ કરવા જુદી જુદી દિશામાં કેટલાક વાનરોને મોકલ્યા. તે વાનરો તપાસ કરીને આવ્યા પછી એક સુંદર વનમાં બધા વાનરો ગયા.

તે વનમાં એક મોટો દ્રહ હતો. આ જોઈને વાનરો ખુશ ખુશ થઈ ગયા. મુખ્ય વાનરે તે દ્રહની ચારે તરફ ફરીને તપાસ કરી, તો તે દ્રહમાં જવાનાં પગલાં દેખાતાં હતાં, પંજા બહાર આવ્યાનાં પગલાં દેખાતાં ન હતાં. આથી મુખ્ય વાનરે બધા વાનરોને ભેગા કરીને કહ્યું કે ‘આ દ્રહથી સાવચેતી રાખવી. કિનારા ઉપરથી કે દ્રહમાં જઈને પાણી પીવું નહિ, પણ પોલી નળી વાટે પાણી પીવું’

જે વાનરો મુખ્ય વાનરના કહેવા પ્રમાણે વર્ત્યા તે સુખી થયા અને જેઓ દ્રહમાં જઈને પાણી પીવા ગયા તે મરણ પામ્યા.

આ પ્રમાણે આચાર્ય ભગવંત મહોત્સવ વગેરેમાં આધાર્કર્મિ, ઉદેસિક આદિ દોષવાળા આહાર આદિનો ત્યાગ કરાવે છે તથા શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરાવે છે.

જે સાધુઓ આચાર્ય ભગવંતના કહ્યા પ્રમાણે વર્તે છે, તે થોડા જ કાળમાં સઘળા કર્મોનો ક્ષય કરે છે. જેઓ આચાર્ય ભગવંતના વચન પ્રમાણે વર્તતા નથી તેઓ અનેક ભવોમાં જન્મ, જરા, મરણ આદિનાં દુઃખો પામે છે.

ભાવગ્રહણ એષણ

અગિયાર પ્રકારો-૧ સ્થાન, ૨ દાયક, ૩ ગમન, ૪ ગ્રહણ, ૫ આગમન, ૬ પ્રાપ્ત, ૭ પરાવૃત્ત, ૮ પતિત, ૯ ગુરુક, ૧૦ ત્રિવિધ, ૧૧ ભાવ.

૧ સ્થાન-ત્રણ પ્રકારનાં. આત્મ ઉપધાતિક, પ્રવચન ઉપધાતિક, સંયમ ઉપધાતિક.

આત્મ ઉપધાતિક સ્થાન-ગાય, ભેંસ આદિ જ્યાં હોય, ત્યાં ઊભા રહીને ભિક્ષા ગ્રહણ કરવામાં તે ગાય, ભેંસ આદિ શીંગડું કે લાત મારે, તેથી પડી જવાય, વાગે અથવા

પાત્ર ભાંગી જાય તેથી છકાય જીવની વિરાધના થાય. માટે આવા સ્થાનો તથા જ્યાં જીર્ણ ભીંત, કાંટા, દર આદિ હોય ત્યાં પણ ઊભા રહીને ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી નહિ.

પ્રવચન ઉપધાતિક સ્થાન-લઘુનીતિ-વડીનીતિનાં સ્થાન, ગૃહસ્થને સ્નાન કરાવાના સ્થાન, ખાળ આદિ અશુચિવાળા સ્થાન આવા સ્થાને ઊભા રહી ભિક્ષા ગ્રહણ કરતાં, પ્રવચનની હીલના થાય, માટે આવા સ્થાને ઊભા રહીને ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી નહિ.

સંયમ ઉપધાતિક સ્થાન-પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, બીજ આદિ જ્યાં હોય ત્યાં ઊભા રહીને ભિક્ષા ગ્રહણ કરતાં તે જીવોની વિરાધના થાય, માટે તેવા સ્થાને ઊભા રહીને ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી નહિ.

૨ દાયક-આઠ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનું બાળક, વૃદ્ધ, નોકર, નપુંસક, ગાંડો, ક્રોધાયમાન આદિ (આનું વર્ણન આગળ દાયક દોષ વખતે કરવામાં આવશે) પાસેથી ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી. અપવાદે કોઈ જાતનો દોષ થાય એમ ન હોય તો ઉપયોગ પૂર્વક ભિક્ષા ગ્રહણ કરે.

૩ ગમન-ભિક્ષા આપનાર, ભિક્ષા લેવા માટે અંદર જાય, તો તેની ઉપર નીચેની જમીન તથા આજુબાજુ પણ જોવું. જો તે જતાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ આદિનો સંઘટ્ટો કરતાં હોય તો ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી નહિ. કેમકે તેવી ભિક્ષા ગ્રહણ કરતાં સંયમ વિરાધના થાય અથવા આપનારને અંદરના ભાગમાં જતાં કદાચ સર્પ આદિ કરડે, તો ગૃહસ્થ આદિ મિથ્યાત્વ પામે.

૪ ગ્રહણ-નાનું-નીચું દ્વાર હોય, જ્યાં બરાબર જોઈ શકાતું ન હોય, કબાટ વાસેલું હોય, બારણું બંધ હોય, ઘણા માણસો આવજાવ કરતા હોય, ગાડા વગેરે આડા પડેલાં હોય, ત્યાં ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી નહિ. જો બરાબર ઉપયોગ રહી શકે એમ હોય તો ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી.

૫ આગમન-ભિક્ષા લઈને આવતાં ગૃહસ્થ પૃથ્વી આદિની વિરાધના કરતો આવતો હોય તો ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી નહિ.

૬ પ્રાપ્ત-આપનારનો હાથ કાચા પાણીવાળો છે કે કેમ ? તે જોવું. આહાર આદિ સંસક્ત છે કે કેમ ? તે જોવું. ભાજન ભીનું છે કે કેમ ? તે જોવું. કાચું પાણી, સંસક્ત કે ભીનું હોય તો ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી નહિ.

૭ પરાવર્ત-આહાર આદિ બીજા વાસણમાં નાંખે તો તે વાસણને કાચું પાણી આદિ લાગેલું છે કે નહિ, તે તપાસવું. જો કાચું પાણી આદિ લાગેલું હોય તો તે વાસણમાંનો આહાર ગ્રહણ કરવો નહિ.

૮ પતિત-આહાર પાત્રમાં ગ્રહણ કર્યા પછી તપાસવો. યોગવાળો પિંડ છે કે સ્વાભાવિક છે, તે જોવું. જો યોગવાળો કે કૃત્રિમ ભેજસેજ વગેરે લાગે તો તોડીને તપાસવો. ન તપાસે તો કદાચ તેમાં જે ભેજવેલું હોય, કંઈ કાર્મણ કરેલું હોય કે સુવર્ણ આદિ નાખેલું હોય અથવા તો કાંટા આદિ હોય તો સંયમ વિરાધના અને આત્મ વિરાધના થાય. સુવર્ણ આદિ હોય તો પાછું આપે.

૯ ગુરુક-મોટા પત્થર વગેરેથી ઢાંકેલું હોય, તે ખસેડવા જતાં ગૃહસ્થને કદાચ ઈજા થાય. આપવાનું ભાજન ઘણું મોટું હોય કે ભારે વજનદાર હોય, તે ઉપાડીને આપવા જતાં કદાચ હાથમાંથી પડી જાય, તો ગૃહસ્થ દાઝી જાય અથવા પંખા આદિને ઈજા થાય તથા તેમાં રહેલી વસ્તુ ઢોળાય તો તેથી છકાય જીવની વિરાધના થાય, માટે તેવા મોટા કે ભારે ભાજનથી ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી નહિ.

૧૦ ત્રિવિધ-કાલ ત્રણ પ્રકારે. ૧ ગ્રીષ્મ, ૨ હેમંત, અને ૩ વર્ષાકાલ. તથા આપનાર ત્રણ પ્રકારે. ૧ સ્ત્રી, ૨ પુરુષ અને ૩ નપુંસક. તે દરેકમાં તરુણ, મધ્યમ અને સ્થવિર. નપુંસક શીત હોય છે, સ્ત્રી ઉષ્માવાળી હોય છે અને પુરુષ શીતોષ્ણ હોય છે. તેઓમાં પુરુષ:કર્મ, ઉદકાર્દ્ર, સસ્નિગ્ધ ત્રણ હોય છે. તે દરેક સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર ત્રણ પ્રકારે છે.

પુરુષ:કર્મ અને ઉદકાર્દ્રમાં ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી.

સસ્નિગ્ધમાં એટલે મિશ્ર અને સચિત્ત પાણીવાળા હાથ હોય, તે હાથમાં આંગળાં, રેખા અને હથેલીને આશ્રયીને સાત ભાગ કરવા. તેમાં કાળ અને વ્યક્તિ ભેદે નીચે મુજબ ભાગ જો સુકાયેલા હોય તો ભિક્ષા ગ્રહણ કરાય.

નામ	ઉનાળામાં	શિયાળામાં	ચોમાસામાં
તરુણ સ્ત્રીના	૧ ભાગ	૨ ભાગ	૩ ભાગ
મધ્યમ સ્ત્રીના	૨ ભાગ	૩ ભાગ	૪ ભાગ
વૃદ્ધ સ્ત્રીના	૩ ભાગ	૪ ભાગ	૫ ભાગ
તરુણ પુરુષના	૨ ભાગ	૩ ભાગ	૪ ભાગ
મધ્યમ પુરુષના	૩ ભાગ	૪ ભાગ	૫ ભાગ
વૃદ્ધ પુરુષના	૪ ભાગ	૫ ભાગ	૬ ભાગ
તરુણ નપુંસકના	૩ ભાગ	૪ ભાગ	૫ ભાગ
મધ્યમ નપુંસકના	૪ ભાગ	૫ ભાગ	૬ ભાગ
વૃદ્ધ નપુંસકના	૫ ભાગ	૬ ભાગ	૭ ભાગ

૧૧ ભાવ-લૌકિક અને લોકોત્તર, બન્નેમાં પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત.

લૌકિક એટલે સામાન્ય માણસોમાં પ્રચલિત.

લોકોત્તર એટલે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના શાસનમાં પ્રચલિત.

પ્રશસ્ત એટલે મોક્ષમાર્ગમાં સહાયક.

અપ્રશસ્ત એટલે મોક્ષમાર્ગમાં સહાયક નહિ.

જે સાધુ સંયમના પાલન માટે આહાર આદિ ગ્રહણ કરે છે, પણ પોતાનાં રૂપ, બળ કે શરીરની પુષ્ટિ માટે આહાર ગ્રહણ કરતો નથી તથા જે આહાર વગેરે લાવે તેનાથી આચાર્ય, બાળ, ગ્લાન, વૃદ્ધ આદિને આપીને પછી પોતે વાપરે છે, તે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનો આરાધક થાય છે, આ લોકોત્તર પ્રશસ્ત ભાવ.

જે સાધુ પોતાના વર્ણ માટે, બળ માટે કે શરીરની પુષ્ટિ માટે આહાર ગ્રહણ કરે, આચાર્ય આદિની ભક્તિ ન કરે તે જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રનો આરાધક થઈ શકતો નથી. આ લોકોત્તર અપ્રશસ્ત ભાવ.

(૩) ગ્રાસએષણ

બેતાલીસ દોષોથી રહિત શુદ્ધ આહારગ્રહણ કરી, તપાસીને વિધિપૂર્વક ઉપાશ્રયમાં આવી, વિધિપૂર્વક ગોચરીની આલોચના કરવી. પછી મુદૂર્ત સુધી સ્વાધ્યાય આદિ કરી, આચાર્ય પ્રાધુર્ણિક, તપસ્વી, બાલ, વૃદ્ધ આદિને નિમંત્રણ કરી આસક્તિ વગર વિધિપૂર્વક આહાર વાપરે. વિશેષ વિધિ ઓઘનિર્યુક્તિ આદિ ગ્રંથમાંથી જાણી લેવી.

આહાર શુદ્ધ છે કે નહિ તેની તપાસ કરવી તે ગવેષણાએષણા.

તેમાં દોષ ન લાગે તે રીતે આહાર ગ્રહણ કરવો તે ગ્રહણએષણા.

અને દોષ ન લાગે તે રીતે વાપરવો તે ગ્રાસએષણા કહેવાય છે.

ગવેષણામાં ઉદ્દગમ, ઉત્પાદનાના દોષો જોવાય છે.

ગ્રહણમાં શંકિતાદિ દોષો જોવાય છે.

અને ગ્રાસમાં સંયોજનાદિ દોષો ન લાગે તેનું ધ્યાન રાખવાનું છે.

(૪) સંયોજના-એટલે રસના સ્વાદ માટે પૂરી-શિખંડ આદિ સાથે મેળવવાં તે.

તે દ્રવ્ય સંયોજના અને ભાવ સંયોજના એમ બે પ્રકારે છે. અર્થાત્ ઉદ્દગમ ઉત્પાદનાદિ દોષો કયા કયા છે, તે જાણીને ટાળવાની ગવેષણા કરવી, તેમાંયે

શંકિતાદિ દોષો હોય તે ટાળીને આહાર ગ્રહણ કરવો, આહાર ગ્રહણ કર્યા પછી સંયોજનાદિ દોષો ન લાગે તેમ આહાર વાપરવો એ ઉદ્દેશ છે.

(૫) પ્રમાણ-આહાર કેટલો વાપરવો તેનું પ્રમાણ.

(૬) અંગાર-સરસ આહારનાં કે આહાર બનાવનારનાં વખાણ કરવાં.

(૭) ધુમ્ર-ખરાબ આહારનાં કે આહાર બનાવનારની નિંદા કરવી.

(૮) કારણ-કયા કારણે આહાર વાપરવો અને કયા કારણે આહાર ન વાપરવો ?

પિંડનિર્યુક્તિના આ આઠ દ્વારો છે. તેનું ક્રમસર વર્ણન કરવામાં આવશે.

શાસ્ત્રકારે ‘પિંડ’ શબ્દના છ નિર્ણયો સમજાવ્યા છે, તેમાંથી અહીં પ્રસ્તુત પિંડના બે પ્રકારો કહીશું. ૧ દ્રવ્યપિંડ અને ૨ ભાવપિંડ.

તેમા દ્રવ્યપિંડના પ્રકારો -

તિવિહો ડ દવ્વપિંડો સચિત્તો મીસઓ અચિત્તો ય ।

એકેક્કસ્સ ય યત્તો નવ નવ ભેઆ ડ પત્તેયં ॥ ૨ ॥ (પિં. નિ. ૮)

દ્રવ્યપિંડ ત્રણ પ્રકારનો છે. સચિત્ત, મિશ્ર અને અચિત્ત તે દરેકના પાછા નવ નવ પ્રકારો છે.

પુઢવી આઢ્ઢ્ઢાઓ તેઝ વાઝ વળસ્સઈ ચેવ ।

બેઙ્ઙિય તેઙ્ઙિય ચઢરો પંચિંદિયા ચેવ ॥ ૩ ॥ (પિં. નિ. ૯)

સચિત્તના નવ પ્રકારો-૧ પૃથ્વીકાય પિંડ, ૨ અપૂકાય પિંડ, ૩ તેઊકાય પિંડ, ૪ વાયુકાય પિંડ, ૫ વનસ્પતિકાય પિંડ, ૬ બેઘન્દ્રિય પિંડ, ૭ તેઘન્દ્રિય પિંડ, ૮ ચઊરિન્દ્રિય પિંડ, અને ૯ પંચેન્દ્રિય પિંડ.

મિશ્રમાં અને અચિત્તમાં પણ ઉપર મુજબના નવ ભેદો જાણવા.

૧ - પૃથ્વીકાય પિંડ-સચિત્ત, મિશ્ર, અચિત્ત.

સચિત્ત બે પ્રકારે. નિશ્ચયથી સચિત્ત અને વ્યવહારથી સચિત્ત.

નિશ્ચયથી સચિત્ત-રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા આદિ પૃથ્વી, હિમવંત આદિ મહાપર્વતોના મધ્ય ભાગ આદિ.

વ્યવહારથી સચિત્ત-જ્યાં ગોમય-છાણ વગેરે પડ્યાં ન હોય, સૂર્યનો તાપ કે મનુષ્ય વગેરેની અવર-જવર ન હોય તેવાં જંગલ આદિ.

મિશ્ર પૃથ્વીકાય-ક્ષીરવૃક્ષ, વડ, ઉદુમ્બર આદિ વૃક્ષોની નીચેનો ભાગ, એટલે ઝાડ નીચેનો છાયવાળો બેસવાનો ભાગ મિશ્ર પૃથ્વીકાય હોય છે, હળથી ખેડેલી જમીન આદ્ર હોય ત્યાં સુધી, ભીની માટી એક, બે, ત્રણ પ્રહર સુધી મિશ્ર હોય છે.

ઇંધન ઘણું હોય પૃથ્વી થોડી હોય તો એક પ્રહર સુધી મિશ્ર.

ઇંધન થોડું હોય પૃથ્વી ઘણી હોય તો ત્રણ પ્રહર સુધી મિશ્ર.

બત્રે સરખા હોય તો બે પ્રહર સુધી મિશ્ર.

અચિત્ત પૃથ્વીકાય-શીતશસ્ત્ર, ઉષ્ણશસ્ત્ર, તેલ, ક્ષાર, બકરીની લીંડી, અગ્નિ, લવણ, કાંજ, ઘી આદિથી હણાયેલ પૃથ્વી અચિત્ત થાય છે.

અચિત્ત પૃથ્વીકાયનો ઉપયોગ-લૂતા સ્ફોટથી થયેલા દાહને શમાવવા માટે શેક કરવા, સર્પદંશ ઉપર શેક કરવા માટે (દંશ કે ઝેર ચઢ્યું હોય ત્યાં અચિત્ત માટીનો પાટો બંધાય છે.) અચિત્ત મીઠાનો તેમજ બીમારી આદિમાં અને કાઉસ્સગ્ગ કરવા માટે, બેસવા, ઊઠવા, ચાલવા વગેરે કાર્યોમાં તેનો ઉપયોગ થાય છે.

૨ - અપ્કાય પિંડ-સચિત્ત, મિશ્ર, અચિત્ત.

સચિત્ત બે પ્રકારે નિશ્ચયથી અને વ્યવહારથી.

નિશ્ચયથી સચિત્ત-ઘનોદધિ આદિ, કરાં, દ્રહ-સમુદ્રનો મધ્ય ભાગ આદિનું પાણી.

વ્યવહારથી સચિત્ત-કૂવા, તળાવ, વરસાદ આદિનું પાણી.

મિશ્ર અપ્કાય-બરાબર નહિ ઉકળેલું પાણી, જ્યાં સુધી ત્રણ ઉકાળા આવે નહિ ત્યાં સુધી મિશ્ર. વરસાદનું પાણી પ્રથમવાર ભૂમિ ઉપર પડતાં મિશ્ર હોય છે.

અચિત્ત અપ્કાય-ત્રણ ઉકાળા આવેલું પાણી તથા બીજાં શસ્ત્ર આદિથી હણાયેલું પાણી અચિત્ત થઈ જાય છે.

અચિત્ત અપ્કાયનો ઉપયોગ-શેક કરવો, તૃષા છિપાવવી, હાથ, પગ, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ ધોવાં વગેરેમાં ઉપયોગ થાય છે.

૩ - અગ્નિકાય પિંડ-સચિત્ત, મિશ્ર, અચિત્ત.

સચિત્ત બે પ્રકારે નિશ્ચયથી અને વ્યવહારથી.

નિશ્ચયથી સચિત્ત-ઇંટના નિભાડાના મધ્ય ભાગનો તથા વીજળી વગેરેનો અગ્નિ.

વ્યવહારથી સચિત્ત-અંગારા આદિનો અગ્નિ.

મિશ્ર અગ્નિકાય-તણખા, મુર્મુરાદિનો અગ્નિ.

અચિત્ત અગ્નિ-ભાત, કુર, શાક, ઓસામણ, ઉકાળેલું પાણી આદિ અગ્નિથી પરિપક્વ થયેલ.

અચિત્ત અગ્નિકાયનો ઉપયોગ-છંટના ટુકડા, રાખ, અસ્ત્રા આદિનો ઉપયોગ કરાય છે તથા આહાર પાણી આદિનો વાપરવામાં ઉપયોગ કરાય છે.

અગ્નિકાયના શરીરો બે પ્રકારનાં હોય છે. બધ્ધેલક અને મુક્કેલક.

બદ્ધેલક-એટલે અગ્નિ સાથે સંબંધિત હોય તેવાં.

મુક્કેલક-અગ્નિરૂપ બનીને છૂટાં પડી ગયાં હોય તેવાં.

આહાર આદિ મુક્કેલક અગ્નિકાય કહેવાય છે અને તેનો ઉપયોગ વાપરવામાં થાય છે.

૪ - વાયુકાયપિંડ-સચિત્ત, મિશ્ર, અચિત્ત.

સચિત્ત બે પ્રકારે. નિશ્ચયથી અને વ્યવહારથી.

નિશ્ચયથી સચિત્ત-રત્નપ્રભાદિ પૃથ્વીઓની નીચે વલયાકારે રહેલો ઘનવાત, તનવાત, અતિ ઠંડીમાં જે વાયુ વાય તે, અતિ દુર્દિનમાં વાતો વાયુ આદિ.

વ્યવહારથી સચિત્ત-પૂર્વ આદિ દિશાનો પવન, અતિ ઠંડી અને અતિ દુર્દિન સિવાયનો વાતો વાયુ.

મિશ્ર-દૃત્તિ આદિમાં ભરેલો વાયુ અમુક ટાઇમ પછી મિશ્ર.

અચિત્ત-પાંચ પ્રકારે.

૧ આકાંત-કાદવ આદિ દબાવવાથી નીકળતો વાયુ.

૨ ઘંત-મસક આદિનો વાયુ.

૩ પીલિત-ધમણ આદિનો વાયુ.

૪ શરીર અનુગત-શ્વાસોશ્વાસ-શરીરમાં રહેલો વાયુ.

૫ મિશ્ર-અમુક ટાઇમ સુધી મિશ્ર પછી સચિત્ત.

અચિત્ત વાયુકાયનો ઉપયોગ-અચિત્ત વાયુ ભરેલી મસક તરવાના કામમાં લેવાય છે તથા ગ્લાન આદિના ઉપયોગમાં લેવાય.

અચિત્ત વાયુ ક્યાં સુધી રહે ? અચિત્ત વાયુ ભરેલી મસક ક્ષેત્રથી સો હાથ

સુધી તરે ત્યાં સુધી અચિત્ત, બીજા સો હાથ સુધી એટલે એકસો એકમાં હાથથી બસો હાથ સુધી મિશ્ર, બસો હાથ પછી વાયુ સચિત્ત થઈ જાય છે.

સ્નિગ્ધ (ચોમાસુ) ઋક્ષ (શિયાળો-ઉનાળો) કાળમાં જઘન્ય, મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ અચિત્ત આદિ વાયુ નીચે પ્રમાણે જાણવો.

કાળ	અચિત્ત	મિશ્ર	સચિત્ત
ઉત્કૃષ્ટ સ્નિગ્ધકાળ	એક પ્રહર સુધી	બીજા પ્રહર સુધી	બીજા પ્રહરની શરૂઆતથી
મધ્યમ સ્નિગ્ધકાળ	બે પ્રહર સુધી	ત્રીજા પ્રહર સુધી	ચોથા પ્રહરની શરૂઆતથી
જઘન્ય સ્નિગ્ધકાળ	ત્રણ પ્રહર સુધી	ચાર પ્રહર સુધી	પાંચમાં પ્રહરની શરૂઆતથી
જઘન્ય ઋક્ષકાળ	એક દિવસ	બીજે દિવસે	ત્રીજે દિવસે
મધ્યમ ઋક્ષકાળ	બે દિવસ	ત્રીજે દિવસે	ચોથે દિવસે
ઉત્કૃષ્ટ ઋક્ષકાળ	ત્રણ દિવસ	ચોથે દિવસે	પાંચમે દિવસે

૫ - વનસ્પતિકાયપિંડ-સચિત્ત, મિશ્ર, અચિત્ત.

સચિત્ત બે પ્રકારે-નિશ્ચયથી અને વ્યવહારથી.

નિશ્ચયથી સચિત્ત - અનંતકાય વનસ્પતિ.

વ્યવહારથી સચિત્ત-પ્રત્યેક વનસ્પતિ.

મિશ્ર-ચીમળાચેલાં ફળ, પત્ર, પુષ્પ આદિ, ચાળ્યા વગરનો લોટ, ખાંડેલી ડાંગર વગેરે.

અચિત્ત-શસ્ત્ર આદિથી પરિણત થયેલ વનસ્પતિ.

અચિત્ત વનસ્પતિનો ઉપયોગ-સંથારો, કપડાં, ઔષધ આદિમાં ઉપયોગ થાય છે.

૬ બેઠન્દ્રિય પિંડ આ બધા એક સાથે પોતપોતાના

૭ તેઠન્દ્રિય પિંડ સમૂહરૂપ હોય ત્યારે પિંડ કહેવાય

૮ ચઉરિન્દ્રિય પિંડ છે. તે પણ સચિત્ત, મિશ્ર, અને અચિત્ત ત્રણ પ્રકારે હોય છે.

અચિત્તનું પ્રયોજન. બેઠન્દ્રિય-ચંદનક, શંખ, છીપ આદિ સ્થાપના ઔષધ વગેરે કાર્યોમાં.

તેઠન્દ્રિય-ઉઘેહીની માટી વગેરે.

ચઉરિન્દ્રિય-શરીર આરોગ્ય માટે, ઉલટી વગેરે કાર્યમાં માખીની અઘાર વગેરે.

૯ પંચેન્દ્રિય પિંડ-ચાર પ્રકારે. નારકી, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ.

નારકીનો વ્યવહાર કોઈ રીતે થઈ શકતો નથી.

તિર્યચ પંચેન્દ્રિયનો ઉપયોગ - ચામડું, હાડકાં, વાળ, દાંત, નખ, રોમ, શીંગડાં, વિષ્ટા, મૂત્ર આદિનો કારણ પ્રસંગે ઉપયોગ કરાય છે. તથા વસ્ત્ર, દૂધ, દહીં, ઘી આદિનો ઉપયોગ કરાય છે.

મનુષ્યનો ઉપયોગ-સચિત્ત મનુષ્યનો ઉપયોગ દીક્ષા આપવામાં તથા માર્ગ આદિ પૂછવા માટે.

મિશ્ર મનુષ્યનો ઉપયોગ રસ્તો આદિ પૂછવા માટે.

અચિત્ત મનુષ્યની ખોપરી વેશ પરિવર્તન આદિ કરવા માટે કામ પડે તથા ઘસીને ઉપદ્રવ શાંત કરવા માટે.

દેવનો ઉપયોગ-તપસ્વી કે આચાર્ય પોતાનું મૃત્યુ આદિ પૂછવા માટે તથા શુભાશુભ પૂછવા માટે કે સંઘ સંબંધી કોઈ કાર્ય માટે દેવનો ઉપયોગ કરે.

ભાવપિંડ બે પ્રકારે છે-૧ પ્રશસ્ત, ૨ અપ્રશસ્ત.

પ્રશસ્ત એક પ્રકારથી દશ પ્રકાર સુધીનો છે.

અપ્રશસ્ત પણ એક પ્રકારથી દશ પ્રકાર સુધીનો છે.

एगविहाइ दसविहो पसत्थओ चेव अपसत्थो अ ।

संजमं विज्जाचरणे नाणादिदिगं च तिविहो उ ॥ ४ ॥

नाणं दसणं तव *संजमो य *वय पंच *छञ्च जाणेज्जा ।

पिंडेसण पाणेसण उग्गहपडिमा य *पिंडम्मि ॥ ५ ॥

पवयणामाया नव बंभ*गुत्तिओ तह य *समणधम्मो य ।

एस सत्तत्थो पिंडो भणिओ कम्मट्ठमहणेहिं ॥ ६ ॥

अपसत्थो य असंजम अत्राणं अविरई य मिच्छत्तं ।

कोहा* *यासवकायाद् *कम्मगुत्ती* अहम्मो * य ॥ ७ ॥

- (પિ. નિ. ૬૦, ૬૧, ૬૨, ૬૩.)

પ્રશસ્ત ભાવપિંડ :

એક પ્રકાર તે સંયમ.

બે પ્રકાર તે જ્ઞાન અને ચારિત્ર.

ત્રણ પ્રકાર તે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર.

ચાર પ્રકાર તે જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર અને તપ.

પાંચ પ્રકાર તે ૧-પ્રાણાતિપાત વિરમણ, ૨-મૃષાવાદ વિરમણ, ૩-અદત્તાદાન વિરમણ, ૪-મૈથુન વિરમણ અને ૫-પરિગ્રહ વિરમણ.

છ પ્રકાર તે ઉપર મુજબ પાંચ અને ૬-રાત્રિ ભોજન વિરમણ.

સાત પ્રકાર તે સાત પિંડૈષણા, સાત પાણૈષણા, સાત અવગ્રહ પ્રતિમા.

આમાં સાત પિંડૈષણા તે સંસૃષ્ટ, અસંસૃષ્ટ, ઉદ્ધત, અલ્પલેપ, અવગૃહીત, પ્રગૃહીત, ૧. સંસૃષ્ટ-હાથ અને પાત્ર ખરડાયેલું, ૨. અસંસૃષ્ટ-હાથ અને પાત્ર નહિ ખરડાયેલું, ૩. ઉદ્ધત-તપેલી આદિમાં કાઢેલું, ૪. અલ્પલેપ શેકેલા ચણા વગેરે ૫. અવગૃહીત-ભોજન માટે લીધેલું, ૬. પ્રગૃહીત-હાથમાં કોળિયો લીધેલો, ૭. ઉજ્જિતધર્મ-નાખી દેવા જેવી.

સાત પાણૈષણા તે ઉપર મુજબ પણ અલ્પલેપને બદલે નિર્લેપ-(ઓસામણ કાંજ આદિ).

સાત અવગ્રહ પ્રતિમા તે-વસતિ સંબંધી ગ્રહણ કરવામાં જુદા જુદા અભિગ્રહ રાખે તે. જેમકે-૧ ‘આવા પ્રકારનો ઉપાશ્રય ગ્રહણ કરીશ.’ આ પ્રમાણે પહેલાં વિચાર કરીને તેવા પ્રકારનો ઉપાશ્રય યાચીને ઊતરે તે. (આ સામાન્ય અભિગ્રહ બધાને માટે જિનકલ્પી તથા સ્થવિરકલ્પી માટે.)

૨ હું બીજાને માટે વસતિ માગીશ અને બીજાએ ગ્રહણ કરેલી વસતિમાં હું રહીશ. (આ ગચ્છાન્તર્ગત સાંભોગિકો આદિનો છે.)

૩ હું બીજાને માટે વસતિ માગીશ. પણ બીજાએ માગેલી વસતિમાં હું રહીશ નહિ. (આ વાચનાની ઇચ્છાવાળા યથાલન્દિકોનો અભિગ્રહ છે.)

૪ હું બીજાને માટે અવગ્રહ માગીશ નહિ પરંતુ બીજાના અવગ્રહમાં રહીશ. (આ જિનકલ્પીની તુલના કરનાર અને ઉદ્યુક્ત વિહારી આદિ માટે છે.)

૫ હું મારા માટે અવગ્રહ માગીશ પણ બીજાને માટે નહિ માગું. (જિનકલ્પી આદિ માટે)

6 હું જેની પાસેથી અવગ્રહ માગીશ તેના ત્યાંનું જ સંસ્તારક ગ્રહણ કરીશ, નહિતર ઊભા ઊભા અથવા ઉત્કટુક આસને રહીશ. (જિનકલ્પીકાદિ માટે)

7 ઉપરની છઠ્ઠી પ્રમાણે જ, વિશેષમાં શિલાદિ જે પ્રમાણે સંસ્તારક હશે તેનો તે જ પ્રમાણે ઉપયોગ કરીશ, બીજો નહિ.

4-5-6-7 આ ચાર પ્રકારના અભિગ્રહો જિનકલ્પી મુનિવરોને હોય છે. સ્થવિરકલ્પીને તો પહેલા ત્રણ અભિગ્રહો હોય છે. આઠ પ્રકાર તે આઠ પ્રવચન માતા. પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ.

નવ પ્રકારે તે-નવ બ્રહ્મચર્યની વાડ.

દસ પ્રકારે તે-ક્ષમા આદિ દશ પ્રકારનો યતિધર્મ.

આ દશ પ્રકારનો પ્રશસ્ત ભાવપિંડ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ કહેલો છે.

અપ્રશસ્ત ભાવપિંડ

એક પ્રકાર તે અસંયમ (વિરતિના અભાવરૂપ)

બે પ્રકારે તે-અજ્ઞાન અને અવિરતિ.

ત્રણ પ્રકારે તે-મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અને અવિરતિ.

ચાર પ્રકારે તે-ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ.

પાંચ પ્રકારે તે-પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ.

છ પ્રકારે તે-પૃથ્વીકાય-અપકાય-તેઉકાય-વાયુકાય વનસ્પતિકાય અને ત્રણકાયની વિરાધના.

સાત પ્રકારે તે-આયુષ્ય સિવાય સાત કર્મોનાં બંધના કારણભૂત અધ્યવસાયો.

આઠ પ્રકારે તે-આઠે કર્મોનાં બંધના કારણભૂત અધ્યવસાયો.

નવ પ્રકારે તે-બ્રહ્મચર્યની નવ ગુપ્તિનું પાલન ન કરવું તે.

દશ પ્રકારે તે-ક્ષમા આદિ દશ યતિધર્મનું પાલન ન કરવું તે. અધર્માચરણ કરવું.

અપ્રશસ્ત અને પ્રશસ્ત ભાવપિંડનું લક્ષણ -

बज्रं य जेण कम्भं सो सव्वो होइ अप्पसत्थो उ ।

मुच्छ्रं य जेण सो उण पसत्थो नवरि विव्हेओ ॥८॥ (પિં. ન. ૬૪)

જે પ્રકારના ભાવપિંડથી જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મો (દીર્ઘસ્થિતિવાળાં, સંસારને

વધારનારાં અને કટુવિપાકવાળાં) બંધાય તે અપ્રશસ્ત ભાવપિંડ કહેવાય અને જે પ્રકારના ભાવપિંડથી જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોનો ક્ષય થાય આત્મા કર્મોથી મૂકાય મુક્ત થતો જાય તે પ્રશસ્ત ભાવપિંડ જાણવો.

અહીં એકાદિ પ્રકારોને પિંડ શી રીતે કહેવાય ? આ શંકાના સમાધાનમાં સમજવું કે તે તે પ્રકારને આશ્રયીને તેના અવિભાગ્ય અંશસમૂહને પિંડ કહેવામાં આવે છે અથવા આ બધાથી પરિણામભાવે જીવને શુભાશુભ કર્મપિંડ બંધાતો હોવાથી તે ભાવપિંડ કહેવાય છે.

અહીં આપણે પ્રશસ્ત ભાવપિંડ અને શુદ્ધ અચિત્ત દ્રવ્યપિંડથી કાર્ય છે, કારણ કે મોક્ષના અર્થી જીવોને આઠ પ્રકારની કર્મરૂપ બેડીઓ તોડવા માટે પ્રશસ્ત ભાવપિંડ જરૂરી છે. તેમાં અચિત્ત દ્રવ્યપિંડ એને સહાયક બને છે, તેથી એ વિશેષ જરૂરી છે. એ માટે કહે છે.

નિવ્વાણં ચલુ કજ્ઞં નાણાઈતિગં ચ કારણં તસ્સ ।

નિવ્વાણકારણાણં ચ કારણં હોઈ આહારો ॥ ૧ ॥ (પિં. નિ. ૬૯)

મુમુક્ષુઓને જીવનમાં પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય માત્ર મોક્ષ જ છે, તે મોક્ષનું કારણ સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર છે અને તે મોક્ષના કારણરૂપ દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્રનું કારણ શુદ્ધ આહાર છે.

આહાર વગર ચારિત્રશરીર ટકી શકે નહિ.

ઉદ્ગમાદિ દોષવાળો આહાર ચારિત્રનો નાશ કરનાર છે.

શુદ્ધ આહાર મોક્ષના કારણરૂપ બને છે.

જેમ તંતુ (સૂતર) વસ્ત્રનું કારણ છે અને તંતુનું કારણ રૂ છે, એટલે રૂમાંથી સૂતર બને છે અને સૂતરથી વસ્ત્ર વણાય છે, તેમ શુદ્ધ આહારથી દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય અને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રની શુદ્ધિથી જીવનો મોક્ષ થાય.

આ માટે સાધુએ ઉદ્ગમ ઉત્પાદનાદિ દોષથી રહિત આહાર ગ્રહણ કરવો જોઈએ, તેમાં ઉદ્ગમના સોળ દોષો છે. તે આ પ્રમાણે -

આહાકમ્મુદ્દે^૧સિય^૨ પૂર્વકમ્મે^૩ ય મીસજાએ^૪ ય ।

ઠવણા^૫ પાહુડિયાએ^૬ પાઓઅર^૭ કીય^૮ પામિચ્છે^૯ ॥ ૧૦ ॥

પરિયટ્ટિએ^{૧૦} અભિહહે^{૧૧} ઝમ્મિત્તે^{૧૨} માલોહહે^{૧૩} ઇઅ ।

અચ્છિજ્જે^{૧૪} અણિસદ્દે^{૧૫} અચ્છોયરએ^{૧૬} ય સોલસમે ॥ ૧૧ ॥ (પિં. વિ. ૪)

૧-આધાકર્મ-સાધુને માટે જ જે આહાર આદિ કરવામાં આવ્યો હોય તે.

૨-ઉદ્દેશિક-સાધુ વગેરે બધા ભિક્ષાયરોને ઉદ્દેશીને આહાર આદિ કરવામાં આવેલ હોય તે.

૩ પૂનિકર્મ-શુદ્ધ આહારની સાથે અશુદ્ધ આહાર ભેગો કરવામાં આવ્યો હોય તે.

૪ મિશ્ર-શરૂઆતથી ગૃહસ્થ અને સાધુ બન્નેને માટે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોય તે.

૫ સ્થાપના-સાધુને માટે આહારાદિ રાખી મૂકવા તે.

૬ પ્રાભૃતિકા-સાધુને વહોરાવવાનો લાભ મળે તે હેતુથી લગ્ન વગેરે પ્રસંગ વહેલા કે મોડાં કરવાં તે.

૭ પ્રાદુષ્કરણ-સાધુને વહોરાવવા માટે અંધારું દૂર કરવા બારી, બારણાં કરવાં અથવા વીજળી, દીવા વગેરેનો પ્રકાશ કરવો તે.

૮ કીત-સાધુને વહોરાવવા માટે વેચાતું લેવું તે.

૯ પ્રામિત્ય-સાધુને વહોરાવવા માટે ઉધારે લાવવું તે.

૧૦ પરિવર્તિત-સાધુને વહોરાવવા માટે વસ્તુનો અદલો બદલો કરવો તે.

૧૧ અભ્યાહૂત-સાધુને વહોરાવવા માટે સામે લઈ જવું તે.

૧૨ ઉદ્ભિન્ન-સાધુને વહોરાવવા માટે માટી વગેરે સીલ લગાવેલી હોય તે તોડીને આપવું તે.

૧૩ માલાહત-ભોંયરું કે માળ ઉપરથી લાવીને આપવું તે.

૧૪ આછેદ્ય-પુત્ર, નોકર આદિ પાસેથી બળજબરીથી ઝૂંટવી લઈને આપવું તે.

૧૫ અનિસૃષ્ટ-ઘણાની માલિકીની વસ્તુ બીજાની રજા વગર એક જણે આપવી તે.

૧૫ અધ્યવપૂરક-પોતાના માટે રસોઈની શરૂઆત કર્યા પછી, સાધુને માટે તેમાં અધિક નાંખેલું આપવું તે.

૧. આધાકર્મ દોષ

આધાકર્મના દ્વારો -

૧ આધાકર્મના એકાર્થિક નામો,

૨ કોના માટે કરેલું આધાકર્મ થાય ?

૩ આધાકર્મનું સ્વરૂપ.

૪ પરપક્ષ (ગૃહસ્થ), સ્વપક્ષ (સાધુ-સાધ્વી) સ્વપક્ષમાં અતિયાર આદિ પ્રકારો.

૧ આધાકર્મનાં એક અર્થવાળાં નામો ૧ આધાકર્મ, ૨ અધઃકર્મ ૩ આત્મધ્ન અને ૪ આત્મકર્મ.

૧ આધાકર્મ-એટલે ‘સાધુને હું આપીશ’ આવો સંકલ્પ મનમાં રાખીને તેમને માટે છ કાય જીવની વિરાધના જેમાં થાય તેવી આહાર આદિ તૈયાર કરવાની જે ક્રિયા.

૨ અધઃકર્મ-એટલે આધાકર્મ દોષવાળો આહાર ગ્રહણ કરનાર સાધુને સંયમથી નીચે લઈ જાય, શુભ લેશ્યાથી નીચે પાડે અથવા નરકગતિમાં લઈ જાય માટે અધઃકર્મ.

૩ આત્મધ્ન-એટલે સાધુના ચારિત્રરૂપી આત્માનો નાશ કરનાર.

૪ આત્મકર્મ-અશુભ કર્મનો બંધ કરાવનાર.

આધાકર્મ આહાર ગ્રહણ કરવાથી જો કે સાધુ પોતે છકાય જીવનો વધ નથી કરતો, પરંતુ તેવો આહાર ગ્રહણ કરવાથી અનુમોદના દ્વારા છકાય જીવના

વધના પાપનો ભાગીદાર બને છે, કેમકે સાધુ આધાકર્મી આહાર લે એટલે દાતાર ગૃહસ્થ તેવો આહાર વારંવાર બનાવે, તેથી છકાય જીવની વિરાધનાનો કર્તા પરમાર્થ રીતિએ સાધુ પોતે બને છે. તેથી તે પાપ લાગવાથી સાધુ સંયમથી ભ્રષ્ટ થાય છે અને નરક આદિ દુર્ગતિમાં જાય છે. આથી આધાકર્મનું બીજું નામ ‘અધઃકર્મ’ પણ કહેવાય છે.

વળી સાધુનો આત્મા જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રરૂપ છે એટલે સાધુના નિમિત્તે જીવની વિરાધનાના યોગે સાધુનો સંયમરૂપી આત્મા હણાય છે, તેથી આધાકર્મનું ત્રીજું નામ ‘આત્મઘન’ પણ કહેવાય છે.

આધાકર્મ આહાર જાણીને ગ્રહણ કરવાથી જ્ઞાનાવરણાદિ આઠે કર્મો અશુભ બાંધે છે. આથી આધાકર્મનું ચોથું નામ ‘આત્મકર્મ’ પણ કહેવાય છે.

જો કે આગામી ભવનું આયુષ્ય જિંદગીમાં એક જ વાર બંધાય છે. આધાકર્મવાળો આહાર ગ્રહણ કરવાથી નરકગતિનું યે આયુષ્ય બાંધે. નરકગતિનું આયુષ્ય બંધાવાથી બાકીના સાત કર્મો પણ નરકગતિને યોગ્ય કરે, તેથી આઠે પ્રકારના કર્મનો બંધક થાય છે. શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:-

“આહાકર્મ્મં ભુંજમાણે સમણે નિગંથે કિં બંધઃ કિં પકરેઽ કિં ચિણાઽ કિં ચવચિણાઽ ? ગોયમા ! આહાકર્મ્મં ભુંજમાણે આઝયવજ્ઞાઓ સત્તકર્મ્મપયડીઓ સિઠિલબંધનબંધાઓ ધણિયબંધનબદ્ધાઓ પકરેઽ, હસ્સકાલઠિર્દયાઓ દીહકાલ-ઠિર્દયાઓ પકરેઽ, મંદાણુભાવાઓ તિવ્વાણુભાવાઓ પકરેઽ, અપ્પપણસગ્ગાઓ બહુપણસગ્ગાઓ પકરેઽ, આઝયં ચ ણં કર્મ્મં સિયં બંધઽ સિયં નો બંધઽ, અસાયાવેયણિજ્ઞં ચ કર્મ્મં ભુજ્ઞો ડવચિણેઽ, અણાઝયં ચ અણવયગ્ગં દીહમદ્ધં ચાઝરંતસંસારકંતારં અણુપરિયટ્ઠઽ ।

સે કેણદ્દેણં ભંતે એવં વુચ્છઽ આહાકર્મ્મં ભુંજમાણે જાવ અણુપરિયટ્ઠઽ ?

ગોયમા ! આહાકર્મ્મં ભુંજમાણે આયાએ ધર્મ્મં અઙ્કર્મ્મઽ આયાએ ધર્મ્મં અઙ્કર્મ્મમાણે પુઢવિકાયં નાવકંખઽ ૫ જાવ તસકાયં નાવકંખઽ । જેસિં પિ ય ણં જીવાણં સરીરાઽ આહારમાહારેઽ તે વિ જીવે નાવકંખઽ, સે તેણદ્દેણં ગોયમા એવં વુચ્છઽ આહાકર્મ્મં ભુંજમાણે જાવ અણુપરિયટ્ઠિતિ ।।”

શ્રી ગૌતમસ્વામીજી શ્રી મહાવીરસ્વામી ભગવંતને પૂછે છે કે ‘હે ભગવન્ ! આધાકર્મ દોષવાળો આહાર વાપરનાર શ્રમણ, નિર્ગ્રંથ (સાધુ) શું બાંધે ? શું કરે ? શું ભેગું કરે ? શું એકદું કરે ?’

શ્રી મહાવીરસ્વામીજી ભગવંત જવાબ આપતા કહે છે કે ‘હે ગૌતમ ! આધાકર્મ આહાર વાપરનાર (સાધુ) આયુષ્ય સિવાય સાતે કર્મની પ્રકૃતિઓ જે ઢીલા બંધનવાળી હોય તે ગાઢ બંધવાળી કરે, ઓછા કાલવાળી હોય તે લાંબા કાલવાળી કરે, મંદરસવાળી હોય તે તીવ્રરસવાળી કરે, અલ્પ પ્રદેશવાળી હોય તે ઘણાં પ્રદેશવાળી કરે છે. આયુષ્ય કર્મ કદાચ તે વખતે બાંધે અગર ન પણ બાંધે, અશાતા વેદનીયકર્મ વારંવાર ઉપાર્જન કરે, અનાદિ અનંત એવા ચારગતિરૂપ અટવીમાં વારંવાર પરિભ્રમણ કરે છે.

પ્રશ્ન-હે ભગવન્ ! આપ એમ કેમ કહો છો કે ‘આધાકર્મ આહાર કરનાર યાવત્ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે ?’

ઉત્તર-હે ગૌતમ ! આધાકર્મ આહાર વાપરનાર, આત્માનો ધર્મ-ચારિત્રધર્મ અથવા શ્રુતધર્મને ચૂકી જાય છે અર્થાત્ ચારિત્રધર્મને આચરતો નથી તેથી પૃથ્વીકાય, અપૂકાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય જીવોની દયા કરતો નથી તથા જે કોઈ જીવોના શરીરનો આહાર કરે છે, તે જીવોની પણ દયા કરતો નથી. તેથી હે ગૌતમ ! આધાકર્મ આહાર વાપરનાર યાવત્ ચારગતિરૂપ સંસાર-અટવીમાં વારંવાર ભમે છે. એમ કહું છું.

આધાકર્મી આહાર સંયમસ્થાનોની શ્રેણીને તથા શુભ લેશ્યા વગેરેને હણે છે તે બતાવે છે-

સંજમઠાણાણં કંઙગાણં લેસાઠિર્ઐવિસેસાણં ।

ભાવં અહે કરેઈ તમ્હા તં ભાવહે કમ્મં ॥ ૧૨ ॥ (પિં. નિ. ૯૯)

સંયમસ્થાનો-કંડકો-સંયમશ્રેણી, લેશ્યા તથા શાતાવેદનીયાદિરૂપ શુભ પ્રકૃતિમાં વિશુદ્ધ વિશુદ્ધ સ્થાનમાં રહેલા સાધુને આધાકર્મી આહાર જે કારણથી નીચા નીચા સ્થાને લઈ જાય છે, તે કારણથી તે અધઃકર્મ કહેવાય છે.

સંયમસ્થાનજું સ્વરૂપ

દેશવિરતિરૂપ પાંચમા ગુણસ્થાને રહેલા સર્વઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ સ્થાનવાળા જીવ કરતાં સર્વવિરતિરૂપ છઠ્ઠા ગુણસ્થાને રહેલા સૌથી જઘન્ય વિશુદ્ધિ સ્થાનવાળા જીવની વિશુદ્ધિ અનંતગુણ અધિક છે. અર્થાત્ નીચામાં નીચા વિશુદ્ધિ સ્થાને રહેલો સાધુ, ઊંચામાં ઊંચા વિશુદ્ધિ સ્થાને રહેલા શ્રાવક કરતાં અનંતગુણ અધિક છે.

જઘન્ય એવા તે સર્વવિરતિનાં વિશુદ્ધિ સ્થાનને કેવળજ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ-બુદ્ધિથી વિભાગ કરવામાં આવે અને જેનો બીજો ભાગ ન થઈ શકે તેવા અવિભાજ્ય ભાગ

કરવામાં આવે તેવા ભાગોની સર્વ સંખ્યાનો વિચાર કરવામાં આવે તો, દેશવિરતિના સર્વ ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ સ્થાનના જે એવા અવિભાજ્ય ભાગો હોય તેની સર્વ સંખ્યાને સર્વ જીવોની જે અનંત સંખ્યા છે, તેના અનંતમાં ભાગે જે સંખ્યા આવે તે સંખ્યાથી ગુણીએ અને જેટલી સંખ્યા થાય તેટલા ભાગો સર્વવિરતિના સર્વ જઘન્ય વિશુદ્ધિ સ્થાનમાં હોય છે.

બુદ્ધિ-(અસત્ કલ્પના)થી ધારો કે ‘દેશવિરતિના સર્વ ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ સ્થાનમાં ભાગ ન થઈ શકે તેવા ૧૦૦૦૦ (દશ હજાર) ભાગો છે, તેને સર્વ જીવની અનંત સંખ્યા ધારો કે ૧૦૦ (સો) છે. તેનાથી ગુણતાં એટલે ૧૦૦૦૦૬૧૦૦૦૦ ૧૦૦૦૦૦૦ (દશ લાખ) થયા. એટલે સર્વવિરતિના જઘન્ય વિશુદ્ધિ સંયમ સ્થાનમાં દશ લાખ અવિભાજ્ય અંશો રહ્યાં છે.

સર્વવિરતિ ગુણસ્થાનના આ સર્વ જઘન્ય વિશુદ્ધિ સ્થાનથી બીજું અનંત ભાગ વૃદ્ધિવાળું હોય છે. (સર્વ જીવોની સંખ્યાના અનંતમાં ભાગ પ્રમાણ સંખ્યા ઉમેરતાં જેટલી સંખ્યા થાય તે **અનંતભાગ** વૃદ્ધિ કહેવાય.) એટલે પહેલાં સંયમસ્થાનમાં અનંતભાગ વૃદ્ધિ કરીએ એટલે બીજું સંયમસ્થાન આવે, તેમાં અનંતભાગ વૃદ્ધિ કરતાં જે આવે તે ત્રીજું સંયમસ્થાન, તેમાં અનંતભાગ વૃદ્ધિ કરતાં જે આવે તે ચોથું. સંયમસ્થાન, આ પ્રમાણે અનંતભાગ અનંત ભાગ વૃદ્ધિ ત્યાં સુધી કરવી કે જ્યાં સુધી એ સ્થાનોની સંખ્યા એક અંગુલના અસંખ્યાતભાગમાં રહેલા પ્રદેશની સંખ્યા જેટલી થાય. અંગુલના અસંખ્યાતભાગ પ્રમાણ આકાશ પ્રદેશમાં રહેલા પ્રદેશોની સંખ્યા જેટલાં સંયમ સ્થાનોને, શાસ્ત્રની પરિભાષામાં **એક કંડક** કહેવાય છે. એક કંડકમાં અસંખ્યાતા સંયમસ્થાનોનો સમૂહ હોય છે.

આ પ્રમાણે થયેલા પ્રથમ કંડકના છેલ્લા સંયમસ્થાનમાં જેટલા અવિભાજ્ય અંશો છે તેમાં **અસંખ્યભાગ** વૃદ્ધિ કરતાં જે સંખ્યા થાય તેટલી સંખ્યાનું **બીજા કંડકનું** પહેલું સ્થાન બને છે.

-
- * ૧ **અનંતભાગ વૃદ્ધિ**-એટલે સર્વ જીવોની અંત સંખ્યાથી ભાગાકાર કરતાં જે અનંતભાગ સંખ્યા આવે તે વિવક્ષિત સંખ્યામાં ઉમેરવી.
- ૨ **અસંખ્યભાગ વૃદ્ધિ**-એટલે અસંખ્ય લોકાકાશ પ્રદેશોની સંખ્યાએ ભાગાકાર કરતાં જે સંખ્યા આવે તે વિવક્ષિત સંખ્યામાં ઉમેરવી.
- ૩ **અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિ**-એટલે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાની સંખ્યાએ ભાગાકાર કરતાં જે સંખ્યા આવે તે વિવક્ષિત સંખ્યામાં ઉમેરવી.
- જ્યાં અનંત ગુણ, અસંખ્ય ગુણ, સંખ્યાત ગુણ આવે ત્યાં ભાગાકારને બદલે ગુણાકાર કરતાં જે સંખ્યા આવે તે સંખ્યા વિવક્ષિત સંખ્યામાં ઉમેરવી (આ ષટ્ સ્થાન કહેવાય છે.)

ત્યાર બાદ તેનાથી બીજું સ્થાન અનંતભાગ અધિક કરતાં આવે એમ અનંતભાગ અધિક અનંતભાગ અધિકની વૃદ્ધિ કરતાં આખુ કંડક થાય, તે પછી અસંખ્યભાગ અધિક ઉમેરતાં બીજા કંડકનું બીજું સ્થાન આવે. તેના પછી પાછું અનુક્રમે અનંતભાગ વૃદ્ધિનું એક કંડક, પછી અસંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિનું ત્રીજું સ્થાન. આ રીતે એક કંડકાન્તરિત અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિવાળા સંયમસ્થાનો એક કંડક પ્રમાણ બને તે પછી, સંખ્યાતભાગ અધિક વૃદ્ધિ કરતાં સંખ્યાત ભાગ અધિકનું પહેલું સંયમસ્થાન આવે.

ત્યાર પછી અનંતભાગ અધિક એક કંડક પ્રમાણ કરતા એક એક અસંખ્યભાગ અધિકનું સંયમસ્થાન આવે, તે પણ કંડક પ્રમાણ થાય એટલે સંખ્યાતભાગ અધિકનું બીજું સંયમસ્થાન આવે. તેમ ક્રમેક્રમે વચમાં અનંતભાગ અધિક કંડકો તેની વચ્ચે અસંખ્યાતભાગ અધિક સ્થાનો આવતા જાય. જ્યારે સંખ્યાતભાગ અધિક સંયમ-સ્થાનોની સંખ્યા પણ કંડક પ્રમાણ થાય. તે પછી સંખ્યાતગુણ અધિક પહેલું સંયમસ્થાન આવે ત્યાર પછી કંડક સંખ્યા પ્રમાણ અનંતભાગ વૃદ્ધિવાળા સંયમસ્થાનો આવે, ત્યાર પછી એક અસંખ્યભાગ વૃદ્ધિવાળા સંયમ સ્થાન આવે, એમ અનંતભાગ અધિક કંડકોની વચ્ચે વચ્ચે અસંખ્યાતભાગ અધિકવાળા કંડક પ્રમાણ થાય.

તે પછી પૂર્વના ક્રમે સંખ્યાતભાગ અધિક સંયમસ્થાનોનું કંડક કરવું. તે કંડક પૂરું થયા પછી બીજું સંખ્યાતગુણ અધિકનું સંયમસ્થાન આવે. ત્યાર બાદ અનંતભાગ અધિક સંયમસ્થાનો કંડક પ્રમાણ, તેની વચ્ચે વચ્ચે અસંખ્યાતભાગ અધિક સંયમસ્થાનો કંડક પ્રમાણ, તે બેની વચ્ચે વચ્ચે સંખ્યાતભાગ અધિક સંયમસ્થાન આવે તે પણ કંડક પ્રમાણ થાય, ત્યારે પછી અસંખ્યગુણ અધિકનું પહેલું સંયમસ્થાન આવે.

ત્યાર બાદ પૂર્વક્રમથી કંડક પ્રમાણ અનંતભાગ અધિક સંયમસ્થાનો તથા અનંતભાગ અધિક સંયમસ્થાનોની વચ્ચે વચ્ચે કંડક પ્રમાણ અસંખ્યાતભાગ અધિક સંયમસ્થાનો આવે, તે પછી બન્નેની વચ્ચે વચ્ચે કંડક પ્રમાણ સંખ્યાતભાગ અધિક સંયમ-સ્થાનો આવે, તે પછી ત્રણેની વચ્ચે વચ્ચે કંડક પ્રમાણ સંખ્યાત ગુણ અધિક સંયમસ્થાનો આવે, તે પછી અસંખ્યાતગુણ અધિકનું બીજું સંયમસ્થાન આવે. આ જ ક્રમે ચારેથી અંતરિત થયેલું અસંખ્યગુણ અધિકના સંયમસ્થાનો કંડક પ્રમાણ કરવાં. તે પછી અનંતગુણ અધિકનું પહેલું સંયમસ્થાન આવે.

ત્યારબાદ પાંચે વૃદ્ધિના સંયમસ્થાનો આવે, એટલે પ્રથમની જેમ અનંતભાગ અધિક કંડક પ્રમાણ સંયમ સ્થાનો આવે. તે પછી એક અસંખ્યાતભાગ અધિકનું સંયમસ્થાન આવે, તે જ રીતે અનંતભાગ અંતરિત અસંખ્યાતભાગ અધિકનું કંડક પ્રમાણ થાય, તે પછી બેના આંતરાવાળું સંખ્યાતભાગ અધિકનું કંડક પ્રમાણ થાય, તે પછી ત્રણના આંતરાવાળું સંખ્યાતગુણ અધિકનું કંડક પ્રમાણ થાય, તે પછી ચારના આંતરાવાળું અસંખ્યાત ગુણ અધિકનું કંડક પ્રમાણ થાય. તે પછી અનંતગુણ અધિકનું બીજું સંયમસ્થાન આવે.

આ ક્રમ પ્રમાણે અનંતગુણ અધિકના સ્થાનો પણ કંડક પ્રમાણ કરવાં. તે પછી ઉપર પ્રમાણે અનંતભાગ અધિકનું સંયમસ્થાન તેની વચ્ચે વચ્ચે અસંખ્યભાગ અધિકનું, તે પછી બન્ને વચ્ચે વચ્ચે સંખ્યાતભાગ અધિકનું, તે પછી ત્રણના આંતરાવાળું સંખ્યાતગુણ અધિકનું અને તે પછી ચારના આંતરાવાળું અસંખ્યાતગુણ અધિકનું કંડક કરવું. એટલે ષટ્ સ્થાનક પરિપૂર્ણ થાય. આવા અસંખ્ય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ ષટ્ સ્થાનકો સંયમ શ્રેણીમાં બને છે.

આ પ્રમાણે સંયમશ્રેણીનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રમાં જણાવેલું છે.

આધાકર્મી આહાર ગ્રહણ કરનાર વિશુદ્ધ સંયમસ્થાનથી નીચે નીચે પડતો હીન હીન ભાવમાં આવતો યાવત્ રત્નપ્રભાદિ નરકાદિનું આયુષ્ય બાંધે છે તથા બાકીના સાત કર્મો પણ અધોગતિને અનુસાર બાંધે છે.

શંકા-આહાર તૈયાર કરતાં છ કાર્યાદિનો આરંભ ગૃહસ્થ કરે છે, તો તે આરંભ આદિનું જ્ઞાનાવરણાદિ પાપકર્મ સાધુને આહારગ્રહણ કરતાં કેમ લાગે ? કેમકે એકે કરેલું કર્મ બીજામાં સંક્રમ થતું નથી. જો એકે કરેલું કર્મ બીજામાં સંક્રમ થતું હોત તો ક્ષપકશ્રેણી ઉપર ચઢેલા મહાત્મા કૃપાલુ અને સઘળા જગતના જીવોના કર્મોનો નાશ કરવામાં સમર્થ છે; તેથી સઘળાંય પ્રાણીઓના જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોને પોતાની ક્ષપકશ્રેણીમાં સંક્રમાવીને ખપાવી નાખે તો બધાનો એક સાથે મોક્ષ થાય. કહ્યું છે કે :

‘ક્ષપકશ્રેણિપરિગતઃ સ સમર્થઃ સર્વકર્મિણાં કર્મ્મ । ક્ષપયિતુમેકો યદિ કર્મ્મસંક્રમઃ સ્યાત્પરકૃતસ્ય ॥’ ‘જો બીજાએ કરેલા કર્મોનો સંક્રમ થઈ શકે તો, ક્ષપકશ્રેણીમાં રહેલ એક આત્મા સઘળાં પ્રાણીઓના કર્મને ખપાવી નાખવા સમર્થ છે.’ પરંતુ આમ બનતું નથી, તેથી બીજાએ કરેલું કર્મ બીજામાં સંક્રમી ન શકે.

સમાધાન-જે સાધુ પ્રમત્ત હોય અને હોશિયાર નથી હોતો તે સાધુ કર્મથી બંધાય

છે, પરંતુ જે અપ્રમત્ત અને હોશિયાર હોય છે તે કર્મથી બંધાતો નથી. આધાકર્મી આહાર ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા કરવી તે અશુભ પરિણામ છે. અશુભ પરિણામ થવાથી તે અશુભ કર્મબંધ કરે છે. જે સાધુ આધાકર્મી આહાર ગ્રહણ કરતા નથી, તેમના પરિણામ અશુભ થતા નથી, એટલે તેઓને અશુભ કર્મબંધ થતો નથી. માટે આધાકર્મી આહાર ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા પ્રયત્નપૂર્વક સાધુએ કરવી નહિ.

બીજાએ કરેલું કર્મ પોતાને ત્યારે જ બંધાય કે જ્યારે આધાકર્મી આહાર ગ્રહણ કરે અને ગ્રહણ કરેલો તે આહાર વાપરે.

ઉપચારથી અહીં આધાકર્મને આત્મકર્મ કહેવામાં આવ્યું છે.

આધાકર્મ દોષનું સ્વરૂપ જણાવ્યું. હવે તેનું વિસ્તારપૂર્વક સ્વરૂપ જણાવેલ છે.

તં પુણ જં જસ્સ જહા જારિસમસણે ય તસ્સ જે દોસા ।

દાણે ય જહા પુચ્છા છલણા સુદ્ધી યતહ વોચ્છં ॥૧૩॥ (પિં.વિ.૮)

આધાકર્મનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જાણવા માટે દશ દ્વારો છે.

૧. કઈ વસ્તુ આધાકર્મી બને ?
૨. કોના માટે બનાવેલું આધાકર્મી કહેવાય ?
૩. કયા કયા પ્રકારે વાપરવાથી આધાકર્મ કર્મ બંધાય ?
૪. આધાકર્મ કોના જેવું છે ?
૫. આધાકર્મ વાપરવામાં કયા કયા દોષો છે ?
૬. આધાકર્મ આપવામાં કયા કયા દોષો છે ?
૭. આધાકર્મ જાણવા માટે કેવી રીતે પૂછવું ?
૮. ઉપયોગ રાખવા છતાં સાધુને કેવી રીતે આધાકર્મનું ગ્રહણ થાય ?
૯. ગૃહસ્થના છળથી આધાકર્મ ગ્રહણ કરવાં છતાં નિર્દોષતા કેવી રીતે ?
૧૦. આધાકર્મના ગ્રહણમાં નિર્દોષતા તથા દોષના સ્વરૂપ અંગે શંકા સમાધાન.

દ્વાર પહેલું

કઈ વસ્તુ આધાકર્મી બને ?

અસણાઈ ચઝબ્બેયં આહાકમ્મમિહ બિન્તિ આહારં ।

પથમં ચિય જહ્જોગ્ગં કીરંતં નિઢિયં ચ તહિં ॥૧૪॥ (પિં. વિ. ૯)

અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ. આ ચાર પ્રકારનો આહાર આધાકર્મી બને છે. આ પ્રમાણે પ્રવચનમાં શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો કહે છે. કેવા પ્રકારનું આધાકર્મી બને છે ? તો ધાન્યાદિની ઉત્પત્તિથી માંડીને ચારે પ્રકારનો આહાર અચિત્તપ્રાસુક

થાય ત્યાં સુધી જો સાધુનો ઉદ્દેશ રાખવામાં આવ્યો હોય, તો તે તૈયાર થયેલ આહાર સુધીનું બધું આધાકર્મી કહેવાય છે.

વસ્ત્રાદિ પણ સાધુ નિમિત્તે કરવામાં આવે તો સાધુને તે પણ બધું આધાકર્મી-અકલ્પ્ય બને છે. પરંતુ અહીં પિંડનો અધિકાર હોવાથી અશનાદિ ચાર પ્રકારના આહારનો જ વિષય કહ્યો છે.

અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ આ ચારે પ્રકારનો આહાર આધાકર્મી બની શકે છે. તેમાં કૃત અને નિષ્ઠિત એમ ભેદ થાય.

કૃત-એટલે સાધુને ઉદ્દેશીને તે અશનાદિ કરવાની શરૂઆત કરવી.

નિષ્ઠિત-એટલે સાધુને ઉદ્દેશીને તે અશનાદિ પ્રાસુકઅચિત્ત બનાવવું.

શંકા-શરૂઆતથી માંડીને અશનાદિ આધાકર્મી કેવી રીતે સંભવે ?

સમાધાન-સાધુને આધાકર્મી કલ્પે નહિ એમ જાણતો હોય કે ન જાણતો હોય તેવો કોઈ ગૃહસ્થ સાધુ ઉપરની અતિ ભક્તિથી કોઈ રીતે તેના જાણવામાં આવે કે ‘સાધુઓને આવા પ્રકારના આહાર આદિની જરૂર છે.’ એટલે તે ગૃહસ્થ તેવા પ્રકારના ધાન્ય વગરે પોતે, અગર બીજા પાસે ખેતરમાં વાવીને તે વસ્તુ તૈયાર કરાવે. તો આ રીતે તૈયાર કરવાથી શરૂઆતથી તે વસ્તુ આધાકર્મી કહેવાય.

દૃષ્ટાંત

સંકુલ નામના એક ગામમાં જિનદત્ત નામનો શ્રાવક રહેતો હતો, તેને જિનમતી નામની પત્ની હતી.

તે સંકુલ ગામમાં કોદ્રાની ઉત્પત્તિ વધારે હોવાથી લોકો ઘરેઘર કોદ્રા ખાતા હતા, તેથી સાધુઓને પણ ગોચરીમાં કોદ્રા વિશેષ મળતા હતા. સાધુઓને રહેવા માટે સ્થાન અને સ્વાધ્યાયભૂમિ સુંદર અને શુદ્ધ હતી. પરંતુ આચાર્ય ભગવંતને યોગ્ય શાલિકૂર (ચોખા) ગોચરીમાં મળતાં નહિ હોવાથી કોઈ આચાર્ય ત્યાં સ્થિરતા કરતા નહિ.

એક વખત ક્ષેત્રની તપાસ કરવા માટે સાધુ તે ગામમાં આવ્યા, ત્યાં જિનદત્તે તેમને ઊતરવા માટે સુંદર વસતિ આપી. સાધુઓએ બધી તપાસ કરી લીધી, એટલે જિનદત્તે સાધુને પૂછ્યું કે ‘ભગવન્ ! આપને ક્ષેત્ર પસંદ પડ્યું ? આચાર્ય ભગવંત અહીં પધારશે ? સાધુએ જે જવાબ આપ્યો તેના ઉપરથી જિનદત્તને લાગ્યું કે ‘આચાર્ય ભગવંત અહીં નહિ પધારે.’

જિનદત્ત શ્રાવક વિચારવા લાગ્યા કે ‘આ ગામમાં આચાર્ય ભગવંત નહિ પધારવાનું શું કારણ હશે ? કોઈ રીતે કારણ જાણવું જોઈએ.’ કારણ જાણવા માટે એક સરળ સાધુને પૂછ્યું તો જાણવા મળ્યું કે ‘આ ક્ષેત્રમાં બધી અનુકૂળતા છે, પરંતુ આચાર્ય ભગવંતને યોગ્ય શાલિકૂર મળતા નહિ હોવાથી તેઓ પધારતા નથી.’

કારણ જાણવામાં આવતા જિનદત્તે બીજાને ગામથી શાલિકૂરનાં બી મંગાવ્યાં. ખેતરમાં તે બી વવરાવ્યાં એટલે ઘણા શાલિકૂર તૈયાર થયા એટલે મંગાવીને પોતાના ઘરમાં રાખ્યા.

એક વખત સાધુઓ ક્ષેત્રની તપાસ કરવા તે ગામમાં આવ્યા. જિનદત્તે વિચાર્યું કે ‘આ સાધુઓને હું શાલિકૂર આપીશ, જેથી તેઓ આચાર્યને પ્રાયોગ્ય વસ્તુ મળતી જાણી આચાર્યને અહીં લાવશે. પરંતુ હું એકલો શાલિકૂર આપું અને બીજા ઘરમાંથી કોદ્રા મળે તો સાધુઓ શાલિકૂર આધાકર્મી જાણીને આચાર્યને અહીં લાવે નહિ.’ માટે સગાસંબંધીઓને ત્યાં શાલિકૂર મોકલાવું અને કહેવરાવું કે ‘સાધુ ભિક્ષા માટે આવે ત્યારે તમારે શાલિકૂર આપવા.’

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સગાસંબંધીઓને ત્યાં શાલિકૂર મોકલાવીને કહેવરાવ્યું કે ‘આ શાલિકૂર રાંધીને તમે પણ ખાજો અને સાધુને પણ આપજો.’

આથી ઘણાં ઘેર શાલિકૂર તૈયાર થયા. સાધુઓ ભિક્ષાએ નીકળ્યાં, ત્યાં બાળકો બોલતા હતા, તેમાં એક બાળકે કહ્યું કે ‘આ સાધુઓને આપવા માટે શાલિકૂર રાંધ્યો છે.’ બીજાએ કહ્યું કે ‘મારી બાએ સાધુને શાલિકૂર આપ્યો હતો,’ ત્રીજો બોલ્યો કે ‘સાધુના નિમિત્તે અમને પણ આજે શાલિકૂર ખાવા મળશે.’ આ પ્રમાણે સાંભળવામાં આવતા સાધુઓ સમજી ગયા કે ‘શાલિકૂર તો આધાકર્મી છે.’ તેથી શાલિકૂર ગ્રહણ કર્યા નહિ. ખૂટતો આહાર બાજુના ગામમાંથી લઈ આવ્યા.

આ રીતે સાધુ માટે શરૂઆતથી આધાકર્મી બને. તે પ્રમાણે પાણી માટે કૂવો વગેરે ખોદાવવાનું પણ બને, ખાદિમ અને સ્વાદિમમાં પણ બને.

અશનાદિ શરૂઆતથી માંડીને જ્યાં સુધી અચિત્ત ન બને ત્યાં સુધી તે ‘કૃત’ કહેવાય છે અને અચિત્ત બન્યા પછી તે ‘નિષ્ઠિત’ કહેવાય છે.

કૃત અને નિષ્ઠિતમાં ચતુર્ભંગી ગૃહસ્થ અને સાધુને ઉદેશીને થાય.

૧ સાધુને માટે કૃત (શરૂઆત) અને સાધુ માટે નિષ્ઠિત (સમાપ્તિ)

૨ સાધુને માટે કૃત (શરૂઆત) અને ગૃહસ્થ માટે નિષ્ઠિત

૩ ગૃહસ્થ માટે કૃત (શરૂઆત) અને સાધુ માટે નિષ્ઠિત

૪ ગૃહસ્થ માટે કૃત (શરૂઆત) અને ગૃહસ્થ માટે નિષ્ઠિત

આ ચાર ભાંગામાં બીજા અને ચોથા ભાંગામાં તૈયાર થયેલ આહારાદિ સાધુને કલ્પી શકે છે. પહેલો અને ત્રીજો ભાંગો સાધુ માટે અકલ્પ્ય છે.

સાહુનિમિત્તં વવિયાઇ તા કઢા જાવ તંડુલા દુછડા ।

તિછડા ડ નિઢિયા પાળગાઇ જહસંભવં નેજ્ઞા ।।૧૫।। (પિં. વિ. ૧૧)

સાધુને ઉદેશીને ડાંગર વાવવી, ક્યારામાં પાણી ભરવું, ઉગ્યા પછી લણવી, ધાન્ય જુદું પાડવું અને ચોખા જુદા પાડવા માટે બે વખત છડે, ત્યાં સુધીનું બધું કૃત કહેવાય. જ્યારે ત્રીજી વાર છડીને ચોખા છૂટા પાડવામાં આવે ત્યારે તે નિષ્ઠિત કહેવાય. આ જ પ્રમાણે પાણી, ખાદિમ અને સ્વાદિમ માટે સમજી લેવું.

ત્રીજી વાર પણ સાધુને નિમિત્તે છડીને તૈયાર કરવામાં આવેલા ચોખા ગૃહસ્થે પોતાના માટે રાંધ્યા હોય તો પણ સાધુને તે ચોખા-ભાત કલ્પે નહિ, એટલે તે આધાકર્મી જ ગણાય. પરંતુ ડાંગર બીજીવાર છડતા સુધી સાધુનો ઉદેશ હોય અને ત્રીજી વાર ગૃહસ્થે પોતાના ઉદેશથી છડ્યા હોય અને પોતાના માટે રાંધ્યા હોય તો તે ભાત સાધુને કલ્પી શકે છે.

જે ડાંગર ત્રીજી વાર સાધુને નિમિત્તે છડીને ચોખા કરેલા હોય, તે ચોખા ગૃહસ્થે પોતાના માટે રાંધ્યા હોય તો તે તૈયાર થયેલા ભાત એકે બીજાને આપ્યા, બીજાએ ત્રીજાને આપ્યા, ત્રીજાએ ચોથાને આપ્યા એમ યાવત્ એક હજાર સ્થાને આપવામાં આવ્યા હોય ત્યાં સુધી તે ભાત સાધુને કલ્પે નહિ, પરંતુ એક હજાર પછીના સ્થાને ગયા હોય તો તે ભાત સાધુને કલ્પી શકે. કેટલાક આચાર્ય એમ કહે છે કે લાખો ઘેર જાય તો પણ કલ્પે નહિ.

પાણી માટે-સાધુને ઉદેશીને પાણી માટે કૂવો ખોદવાની ક્રિયાથી માંડીને છેવટે ત્રણ ઉકાળા થયા પછી જ્યાં સુધી નીચે ઊતરવામાં ન આવે ત્યાં સુધીની ક્રિયાને કૃત કહેવાય અને નીચે ઉતારવાની ક્રિયાને નિષ્ઠિત કહેવામાં આવે છે.

આથી એમ નક્કી થાય છે કે ‘સચિત્ત વસ્તુને અચિત્ત બનાવવાની શરૂઆત કર્યા પછી છેવટે અચિત્ત બને ત્યાં સુધી જો સાધુનો ઉદેશ રાખવામાં આવ્યો હોય તો તે વસ્તુ સાધુને કલ્પી શકતી નથી, પરંતુ જો સાધુને ઉદેશીને શરૂ કર્યા પછી અચિત્ત બનતાં પહેલાં સાધુનો ઉદેશ ફેરવીને ગૃહસ્થ પોતાના માટે વસ્તુ તૈયાર કરે-અચિત્ત કરે તો તે વસ્તુ સાધુને કલ્પી શકે.

વળી અચિત્ત વસ્તુને અગ્નિ વગેરેના આરંભથી સાધુને ઉદેશીને પકવવામાં આવે તો તે વસ્તુ સાધુને કલ્પે નહિ, પરંતુ તે અચિત્ત વસ્તુ પકવવાની શરૂઆત સાધુને ઉદેશીને કરી હોય અને પકાવી, પણ પકાવીને તૈયાર કર્યા પછી ચૂલા ઉપરથી ગૃહસ્થે પોતાના માટે નીચે ઉતારી હોય તો તે વસ્તુ સાધુને કલ્પી શકે. પરંતુ અચિત્ત વસ્તુ ગૃહસ્થે પોતાના માટે પકવવાની શરૂઆત કરી હોય અને પકાવી હોય પણ સાધુ આવવાના કે આવ્યાના સમાચાર જાણી સાધુને વહોરાવવાના નિમિત્તે તે તૈયાર થયેલી વસ્તુ ચૂલા ઉપરથી નીચે ઉતારે તો તે વસ્તુ સાધુને કલ્પે નહિ.

દ્વાર બીજું

કોના માટે બનાવેલું આધાકર્મી કહેવાય ?

સાહમ્મિયસ્સ પવયણલિંગેહિં કણ કયં હવઙ્ગ કમ્મં ।

પત્તેયબુદ્ધનિળયતિત્થયરઢાણ પુણ કમ્પે ॥૧૬॥ (પિં. વિ. ૧૨)

પવચન અને લિંગ-વેષથી જે સાધુનો સાધર્મિક હોય, તેમને માટે બનાવેલી વસ્તુ સાધુને માટે આધાકર્મી દોષવાળી છે, એટલે તે વસ્તુ સાધુને કલ્પે નહિ. પરંતુ પ્રત્યેક બુદ્ધ, નિલ્નવ, તીર્થંકર આદિ માટે બનાવેલ વસ્તુ સાધુને કલ્પે.

સાધર્મિકના પ્રકાર જણાવે છે.

નામં ઠવણા દવિણે ચેત્તે કાલે અ પવચણે લિંગે ।

દંસણ નાણ ચરિત્તે અભિગ્ગહે ભાવણાઓ ચ ॥૧૭॥ (પિં. નિ. ૧૩૮)

૧ નામ, ૨ સ્થાપના, ૩ દ્રવ્ય, ૪ ક્ષેત્ર, ૫ કાલ, ૬ પ્રવચન, ૭ લિંગ, ૮ દર્શન, ૯ જ્ઞાન, ૧૦ ચારિત્ર, ૧૧ અભિગ્રહ, અને ૧૨ ભાવના. આ બાર પ્રકારે સાધર્મિક હોય.

૧. નામસાધર્મિક-સાધુનું જે નામ હોય તે નામ બીજાનું હોય તે નામસાધર્મિક

૨. સ્થાપનાસાધર્મિક-સાધુની મૂર્તિ, ચિત્ર કે કાષ્ઠાદિમાં સ્થાપના કરી હોય તે સ્થાપનાસાધર્મિક.

૩. દ્રવ્યસાધર્મિક-સાધુ થવાને યોગ્ય. ભવિષ્યમાં સાધુ થનાર દ્રવ્યસાધર્મિક, અથવા કાળધર્મ પામેલા સાધુનું શરીર.

૪. ક્ષેત્રસાધર્મિક-એક જ ગામમાં જન્મેલા તે ક્ષેત્રસાધર્મિક.

૫. કાલસાધર્મિક-સરખી ઉંમરના હોય તે કાલસાધર્મિક.

૬. પ્રવચનસાધર્મિક-સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકા. એટલે સાધુ સાધુના સાધર્મિક, સાધ્વી સાધ્વીને સાધર્મિક, શ્રાવક શ્રાવકને સાધર્મિક, શ્રાવિકા શ્રાવિકાને સાધર્મિક અથવા સાધુને સાધુ અને સાધ્વી સાધર્મિક, સાધ્વીને સાધ્વી અને સાધુ સાધર્મિક, શ્રાવકને શ્રાવક અને શ્રાવિકા સાધર્મિક, શ્રાવિકાને શ્રાવિકા અને શ્રાવક સાધર્મિક કહેવાય તે પ્રવચનસાધર્મિક.

૭. લિંગસાધર્મિક-રજોહરણ-ઓઘો, મુહપત્તિ વગેરે સરખા વેષવાળા લિંગ સાધર્મિક.

૮. દર્શનસાધર્મિક-સમાન દર્શનવાળા, એટલે ક્ષાયિક સમ્યગ્દર્શનવાળા (ક્ષાયિક સમકિતી)ના ક્ષાયિક સમ્યગ્દર્શનવાળાના સાધર્મિક, ક્ષયોપશમિક સમ્યગ્દર્શનવાળા (ક્ષયોપશમિક સમકિતી)ના ક્ષયોપશમિક સમ્યક્ત્વવાળા સાધર્મિક, ઔપશમિક સમ્યક્ત્વવાળાના ઔપશમિક સમ્યક્ત્વવાળા સાધર્મિક કહેવાય તે દર્શન સાધર્મિક.

૯. જ્ઞાનસાધર્મિક-મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન. સરખા જ્ઞાનવાળાના સરખા જ્ઞાનવાળા સાધર્મિક કહેવાય તે જ્ઞાનસાધર્મિક.

૧૦. ચારિત્રસાધર્મિક-સામાયિક, છેદોપસ્થાપનિય, પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત ચારિત્રવાળા, પરસ્પરના સાધર્મિક અથવા ક્ષાયિક ચારિત્રી, ક્ષયોપશમિક ચારિત્રી, ઔપશમિક ચારિત્રી પરસ્પરના સાધર્મિક કહેવાય તે ચારિત્રસાધર્મિક.

૧૧. અભિગ્રહસાધર્મિક-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ અભિગ્રહવાળા પરસ્પર સાધર્મિક, એટલે જે દ્રવ્ય વિષયક અભિગ્રહ રાખ્યો હોય તે સાધુને તે જ દ્રવ્યવિષયક અભિગ્રહવાળા સાધુ સાધર્મિક કહેવાય. એ જ પ્રમાણે ક્ષેત્ર અભિગ્રહવાળા ક્ષેત્ર અભિગ્રહવાળાના સાધર્મિક, કાલ અભિગ્રહવાળા કાલ અભિગ્રહવાળાના સાધર્મિક, ભાવ અભિગ્રહવાળા ભાવ અભિગ્રહવાળાના સાધર્મિક કહેવાય, તે અભિગ્રહ સાધર્મિક.

૧૨. ભાવનાસાધર્મિક - અનિત્યાદિ બાર ભાવના. સરખી ભાવનાવાળા પરસ્પરના સાધર્મિક તે ભાવનાસાધર્મિક.

સાધર્મિકનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ અને તેમાં કલ્પ અકલ્પપણું

૧. નામ સાધર્મિક-કોઈ માણસ પોતાના પિતા જીવતા હોય ત્યારે કે મૃત્યુ પામ્યા બાદ તેમના અનુરાગથી તે નામવાળાને આહાર આપવાની ઇચ્છા કરે, એટલે તે સંકલ્પ કરે કે ‘જે કોઈ દેવદત્ત નામના ગૃહસ્થ કે ત્યાગી હોય તે બધાને મારે ભોજન તૈયાર કરીને આપવું.’

જ્યાં આવો સંકલ્પ હોય તો દેવદત્ત નામના સાધુને તે ભોજન કલ્પે નહિ, પરંતુ તે નામ સિવાયના બીજા નામવાળા સાધુઓને કલ્પે.

જો તે ગૃહસ્થે એવો સંકલ્પ કર્યો હોય કે ‘મારે દેવદત્ત નામના ગૃહસ્થોને ભોજન આપવું.’ તો દેવદત્ત નામના સાધુઓને પણ તે ભોજન કલ્પી શકે.

આ પ્રમાણે ‘દેવદત્ત નામના શ્રમણ, પાખંડી, સૌગતા, સરજસ્કોને ભોજન આપવું.’ એવો સંકલ્પ હોય તો, આમાં સાધુનું પણ ભેગું આવી જતું હોવાથી દેવદત્ત નામના સાધુઓને ન કલ્પે. પરંતુ ‘શ્રમણ-જૈન સાધુ સિવાયનાં દેવદત્ત નામના પાખંડી, સરજસ્ક, સૌગતોને આપવું.’ એવો સંકલ્પ હોય તો દેવદત્ત નામના સાધુને કલ્પી શકે. સાધુનો જુદો કે મિશ્રમાં ઉદ્દેશ આવી જતો હોય તો ન કલ્પે. તે સિવાય કલ્પે.

જો તેણે એવો સંકલ્પ કર્યો હોય કે ‘દેવદત્ત નામના જૈન સાધુને મારે આહાર આપવો.’ તો દેવદત્ત નામના સાધુને તો ન કલ્પે ઉપરાંત બીજા નામવાળા કોઈ પણ સાધુઓને પણ ન કલ્પે. કેમકે પહેલા અને છેલ્લા શ્રી તીર્થંકર ભગવંતના સાધુઓ માટે તો, ‘એક સાધુને ઉદ્દેશીને કરેલો આહાર બીજા સાધુને પણ કલ્પે નહિ.’ આવી શ્રી તીર્થંકર ભગવંતની આજ્ઞા છે.

જો તીર્થંકર, પ્રત્યેક બુદ્ધનો સંકલ્પ કર્યો હોય તો સાધુને કલ્પી શકે. કેમકે તીર્થંકર, પ્રત્યે બુદ્ધ એ સાધુના સાધર્મિક નથી.

૨. સ્થાપના સાધર્મિક-કોઈના સંબંધીએ દીક્ષા લીધી હોય અને તેમના રાગથી તે સંબંધી સાધુની મૂર્તિ કે ચિત્ર બનાવીને તેની આગળ મૂકવા ભોજન તૈયાર કરાવે અને પછી સંકલ્પ કરે કે ‘આવા વેષવાળાને મારે આ ભોજન આપવું.’ તો સાધુને કલ્પે નહિ. પરંતુ મૂર્તિ કે ચિત્ર આગળ મૂકવા માટે ભોજન બનાવ્યું હોય, પણ સાધુને આપવા માટેનો સંકલ્પ કર્યો ન હોય તો, તે આહાર સાધુને કલ્પી તો શકે.

પરંતુ પ્રવૃત્તિદોષ થવાનો સંભવ હોવાથી આચાર્ય ભગવંતોએ આવો આહાર લેવાનો નિષેધ કર્યો છે.

૩. દ્રવ્ય સાધર્મિક-સાધુ કાળધર્મ પામ્યા હોય અને તેમના નિમિત્તે આહાર બનાવીને સાધુને આપવાનો સંકલ્પ કર્યો હોય તો સાધુને તે આહાર લેવો કલ્પે નહિ. વળી સંકલ્પ ન પણ કર્યો હોય તો પણ એવો આહાર ન કલ્પે. કેમકે જો તેવો આહાર સાધુ ગ્રહણ કરે તો લોકમાં નિંદા થાય કે ‘આ સાધુઓ કેવા છે કે મરેલાનું ભોજન પણ છોડતા નથી.’

૪. ક્ષેત્ર સાધર્મિક-સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ, ગુજરાત, મારવાડ, મહારાષ્ટ્ર, બંગાળ આદિ પ્રદેશને ક્ષેત્ર કહેવાય. તેમજ ગામ, નગર, પોળ, મહોલ્લો આદિ પણ ક્ષેત્ર કહેવાય.

‘સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા સાધુને મારે આહાર આપવો.’ આવો સંકલ્પ કર્યો હોય તો સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં જન્મેલા સાધુઓને ન કલ્પે, બીજા સાધુઓને કલ્પે.

૫. કાલ સાધર્મિક-મહિનો, દિવસ, પ્રહર આદિ કાલ કહેવાય.

‘અમુક તિથિ, અમુક વાર કે અમુક પ્રહરમાં જન્મેલાને મારે ભોજન આપવું.’ આવો સંકલ્પ કર્યો હોય તો, તે મહિનો, તિથિ, વાર, પ્રહરમાં જન્મેલા સાધુને તે આહાર કલ્પે નહિ. તે સિવાયના સાધુને કલ્પે.

ક્ષેત્ર અને કાલમાં ‘જૈન સાધુ સિવાયને મારે આપવું.’ એવો સંકલ્પ હોય તો સાધુને કલ્પી શકે.

૬. થી ૧૨ પ્રવચન, લિંગ, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, અભિગ્રહ અને ભાવના. આ સાત પ્રકારના સાધર્મિકમાં દ્વિસંયોગી ૨૧ ભાંગા થાય છે. તે આ પ્રમાણે-

૧. પ્રવચન અને લિંગ.	૧૨. દર્શન અને જ્ઞાન.
૨. પ્રવચન અને દર્શન.	૧૩. દર્શન અને ચારિત્ર.
૩. પ્રવચન અને જ્ઞાન.	૧૪. દર્શન અને અભિગ્રહ.
૪. પ્રવચન અને ચારિત્ર.	૧૫. દર્શન અને ભાવના.
૫. પ્રવચન અને અભિગ્રહ	૧૬. જ્ઞાન અને ચારિત્ર.
૬. પ્રવચન અને ભાવના.	૧૭. જ્ઞાન અને અભિગ્રહ
૭. લિંગ અને દર્શન.	૧૮. જ્ઞાન અને ભાવના.
૮. લિંગ અને જ્ઞાન.	૧૯. ચારિત્ર અને અભિગ્રહ.
૯. લિંગ અને ચારિત્ર.	૨૦. ચારિત્ર અને ભાવના.
૧૦. લિંગ અને અભિગ્રહ	૨૧. અભિગ્રહ અને ભાવના.

૧૧. લિંગ અને ભાવના.

ઉપર મુજબના એકવીસે ભેદોમાં ચાર ચાર ભાંગા નીચે મુજબ થાય.

૧ પ્રવચનથી સાધર્મિક, લિંગ (વેષ)થી નહિ.

૨ લિંગથી સાધર્મિક પ્રવચનથી નહિ.

૩ પ્રવચનથી સાધર્મિક અને લિંગથી સાધર્મિક.

૪ પ્રવચનથી નહિ અને લિંગથી નહિ.

આ પ્રમાણે બાકીના વીસ-ભેદોમાં ૪-૪ ભાંગા સમજી લેવાં.

૧ પ્રવચનથી સાધર્મિક પણ લિંગથી સાધર્મિક નહિ-અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિથી માંડીને શ્રાવકની દશમી પ્રતિમા વહન કરનાર શ્રાવક સુધીના લિંગથી સાધર્મિક નથી.

૨ લિંગથી સાધર્મિક પણ પ્રવચનથી સાધર્મિક નહિ-શ્રાવકની અગિયારમી પ્રતિમા વહન કરનાર (મુંડન કરાવેલું હોય છે) શ્રાવક એ લિંગથી સાધર્મિક છે પણ પ્રવચનથી સાધર્મિક નથી. તેના માટે બનાવેલો આહાર સાધુને કલ્પી શકે.

નિસ્નવો સંઘ બહાર હોવાથી પ્રવચનથી સાધર્મિક નથી પણ લિંગથી રજોહરણ વગેરે હોવાથી સાધર્મિક કહેવાય છે. તેમના માટે કરેલું સાધુને કલ્પી શકે. પરંતુ જો તેને નિસ્નવ તરીકે લોકો જાણતાં ન હોય તો તેવા નિસ્નવ માટે કરેલું પણ સાધુને કલ્પે નહિ.

૩ પ્રવચનથી સાધર્મિક અને લિંગથી પણ સાધર્મિક-સાધુ અથવા અગિયારમી પ્રતિમા વહન કરનાર શ્રાવક. સાધુ માટે કરેલું ન કલ્પે, શ્રાવક માટે કરેલું કલ્પે.

૪ પ્રવચનથી સાધર્મિક નહિ અને લિંગથી પણ સાધર્મિક નહિ-ગૃહસ્થ, પ્રત્યેકબુદ્ધ અને તીર્થંકર. તેમના માટે કરેલું સાધુને કલ્પે. કેમકે પ્રત્યેકબુદ્ધો અને શ્રીતીર્થંકર લિંગ અને પ્રવચનથી અતીત છે.

૨ - પ્રવચન અને દર્શનની ચતુર્ભંગી

૧ પ્રવચન સાધન દર્શન સાધન નહિ પ્રાપ્ત સાધુ-શ્રાવક.

૨ દર્શન સાધન પ્રવચન સાધન નહિ દાન સાધન તીર્થંકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ,
ક્ષાયિકાદિ દર્શનવાળા.

૩ પ્રવચન સાધન દર્શન સાધન પ્રાપ્ત સાધુ અને દાન સાધન સાધુ, સાધ્વી,
શ્રાવક, શ્રાવિકા અને સરખા દર્શનવાળા.

૪ પ્રવચન સાધ૦ નહિ દર્શન સાધ૦ વિશદ્દશ દર્શનવાળા, તીર્થંકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ, નહિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ નિહ્વવો.

૩ - પ્રવચન અને જ્ઞાનની ચતુર્ભંગી

- ૧ પ્રવચન સાધ૦ જ્ઞાન સાધ૦ નહિ. પ્ર૦ સા૦ સાધુ-શ્રાવક.
- ૨ જ્ઞાન સાધ૦ પ્રવચન સાધ૦ નહિ. જ્ઞાન સા૦ તીર્થંકર પ્રત્યેકબુદ્ધ, સમાન જ્ઞાનવાળા.
- ૩ પ્રવચન સાધ૦ જ્ઞાન સાધ૦ સાધુ અને શ્રાવક, પરસ્પર મત્યાદિ સમાન જ્ઞાનવાળા.
- ૪ પ્રવચન સાધ૦ નહિ જ્ઞાન સાધ૦ વિસદ્દશ જ્ઞાનવાળા, તીર્થંકર, નહિ પ્રત્યેકબુદ્ધ અને અજ્ઞાની, નિહ્નવો.

૪ - પ્રવચન અને ચારિત્રની ચતુર્ભંગી

- ૧ પ્રવચન સાધ૦ ચારિત્ર સાધ૦ નહિ પ્ર૦ સા૦ સાધુ, શ્રાવક, જુદા ચારિત્રવાળા સાધુ, શ્રાવક અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા.
- ૨ ચારિત્ર સાધ૦ પ્રવચન સાધ૦ નહિ ચા૦ સા૦ તીર્થંકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ, સમાન ચારિત્રવાળા.
- ૩ પ્રવચન સાધ૦ ચારિત્ર સાધ૦ પરસ્પર સરખા ચારિત્રવાળા સાધુ.
- ૪ પ્રવચન સાધ૦ નહિ ચારિત્ર સાધ૦ વિસદ્દશ ચારિત્રવાળા, તીર્થંકર પ્રત્યેકબુદ્ધ, અચારિત્રી નિહ્નવો. (મિથ્યાત્વે હોવાથી)

૫ - પ્રવચન અને અભિગ્રહની ચતુર્ભંગી

- ૧ પ્રવચન સા૦ અભિગ્રહ સા૦ નહિ પ્ર૦ સા૦ સાધુ-શ્રાવક, જુદા જુદા અભિગ્રહવાળા સાધુ.
- ૨ અભિગ્રહ સા૦ પ્રવચન સા૦ અભિ૦ સા૦ તીર્થંકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ, નિહ્નવ.
- ૩ પ્રવચન સા૦ અભિગ્રહ સાધ૦ શ્રાવક-સાધુ, સરખા અભિગ્રહવાળા સાધુ.
- ૪ પ્રવચન સા૦ નહિ અભિગ્રહ સાધ૦ તીર્થંકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ અને નિહ્નવ,

નહિ	ભિન્ન ભિન્ન અભિગ્રહવાળા અને અભિગ્રહ વિનાના નિસ્તવો.
-----	--

૬ - પ્રવચન અને ભાવનાની ચતુર્ભંગી

૧ પ્રવચન સાં ભાવના સાં નહિ	પ્રાં સાં સાધુ અને શ્રાવક, અનિત્યત્વાદિ જુદી જુદી ભાવનાવાળા.
૨ ભાવના સાં પ્રવચન સાં નહિ	ભાં સાં નિસ્તવ, તીર્થંકર પ્રત્યેકબુદ્ધ.
૩ પ્રવચન સાં ભાવના સાધં	સાધુ અને શ્રાવક, સમાન ભાવનાવાળા.
૪ પ્રવચન સાં નહિ ભાવના સાધં	તીર્થં પ્રત્યેકબુદ્ધ અને નિસ્તવો, નહિ જુદી જુદી ભાવનાવાળા.

૭ - લિંગ અને દર્શનની ચતુર્ભંગી

૧ લિંગ સાં દર્શન સાધં નહિ	દર્શન સાધં નહિ ક્ષાયિકાદિ ભિન્ન ભિન્ન દર્શનવાળા સાધુ, ૧૧ મી પ્રતિમા વહન કરનાર શ્રાવકો અને નિસ્તવ.
૨ દર્શન સાં લિંગ સાધં નહિ	સમાન દર્શનવાળા, તીર્થંકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ, ૧૧ મી પ્રતિમા વહન કરનાર શ્રાવકો સિવાયના શ્રાવકો.
૩ લિંગ સાં દર્શન સાધં	સરખા દર્શનવાળા સાધુ અને ૧૧ મી પ્રતિમા વહન કરનાર શ્રાવકો.
૪ લિંગ સાં નહિ દર્શન સાધં નહિ	જુદા જુદા દર્શનવાળા, તીર્થંકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ, ૧૧ મી પ્રતિમાધારી શ્રાવકો સિવાયના શ્રાવકો.

૮ - લિંગ અને જ્ઞાનની ચતુર્ભંગી

૧ લિંગ સાધં જ્ઞાન સાધં નહિ	જુદા જુદા જ્ઞાનવાળા સાધુ, ૧૧ મી પ્રતિમાધારી શ્રાવકો, નિસ્તવો.
૨ જ્ઞાન સાધં લિંગ સાધં નહિ	સરખા જ્ઞાનવાળા, તીર્થંકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ, ૧૧ મી પ્રતિમાધારી સિવાયના શ્રાવકો.
૩ લિંગ સાધં જ્ઞાન સાધં	સરખા જ્ઞાનવાળા, સાધુ, ૧૧મી પ્રતિમાધારી શ્રાવક.

૪ લિંગ સાધ૦ નહિ જ્ઞાન સાધ૦ નહિ	જુદા જુદા જ્ઞાનવાળા, પ્રત્યેકબુદ્ધ, તીર્થંકર, ૧૧ મી પ્રતિમાધારી સિવાયના શ્રાવક.
--------------------------------	---

૯ - લિંગ અને ચારિત્રની ચતુર્ભગી

- ૧ લિંગ સા૦ ચારિત્ર સાધ૦ નહિ
- ૨ ચારિત્ર સાધ૦ લિંગ સાધ૦ નહિ ઉપર પ્રમાણે જ્ઞાનને બદલે ચારિત્ર.
- ૩ લિંગ સાધ૦ ચારિત્ર સાધ૦
- ૪ લિંગ સાધ૦ નહિ ચારિત્ર સાધ૦ નહિ

૧૦ - લિંગ અને અભિગ્રહથી ચતુર્ભગી

- ૧ લિંગ સાધ૦ અભિગ્રહ સા૦ નહિ
- ૨ અભિગ્રહ સાધ૦ લિંગ સા૦ નહિ ઉપર પ્રમાણે જ્ઞાનને બદલે અભિગ્રહ.
- ૩ લિંગ સાધ૦ અભિગ્રહ સાધ૦
- ૪ લિંગ સાધ૦ નહિ અભિ૦ સાધ૦ નહિ

૧૧ - લિંગ અને ભાવનાની ચતુર્ભગી

- ૧ લિંગ સાધ૦ ભાવના સાધ૦ નહિ
- ૨ ભાવના સાધ૦ લિંગ સાધ૦ નહિ ઉપર પ્રમાણે જ્ઞાનને બદલે ભાવના.
- ૩ લિંગ સાધ૦ ભાવના સાધ૦
- ૪ લિંગ સાધ૦ નહિ ભાવના સાધ૦ નહિ

૧૨ - દર્શન અને જ્ઞાનની ચતુર્ભગી

- ૧ દર્શન સાધ૦ જ્ઞાન સાધ૦ નહિ સરખા દર્શનવાળા સાધુ અને શ્રાવક અને જુદા જુદા જ્ઞાનવાળા.
- ૨ જ્ઞાન સાધ૦ દર્શન સાધ૦ નહિ સરખા જ્ઞાનવાળા અને જુદા દર્શનવાળા.
- ૩ દર્શન સાધ૦ દર્શન જ્ઞાન સાધ૦ સરખા દર્શનવાળા સાધુ અને શ્રાવક. અને સરખા જ્ઞાનવાળા.
- ૪ દર્શન સાધ૦ નહિ જ્ઞાન સાધ૦ નહિ જુદા દર્શનવાળા અને જુદા જ્ઞાનવાળા.

૧૩ - દર્શન અને ચારિત્રની ચતુર્ભગી

- ૧ દર્શન સાધ૦ ચારિત્ર સાધ૦ નહિ સરખા દર્શનવાળા શ્રાવક, જુદા ચારિત્રવાળા સાધુ

૨ ચારિત્ર સાધ૦ દર્શન સાધ૦ નહિ સરખા ચારિત્રવાળા સાધુ, જુદા દર્શનવાળા.
 ૩ દર્શન સાધ૦ ચારિત્ર સાધ૦ સરખા દર્શનવાળા અને સરખા ચારિત્રવાળા.
 ૪ દર્શન સાધ૦ નહિ ચારિત્ર સાધ૦ જુદા દર્શનવાળા અને જુદા ચારિત્રવાળા
 નહિ સાધુ, જુદા દર્શનવાળા શ્રાવક અને નિલ્નવો.

૧૪ - દર્શન અને અભિગ્રહની ચતુર્ભંગી

૧ દર્શન સાધ૦ અભિગ્રહ સાધ૦ નહિ સરખા દર્શનવાળા અને જુદા
 અભિગ્રહવાળા સાધુ અને શ્રાવક.
 ૨ અભિગ્રહ સાધ૦ દર્શન સાધ૦ નહિ સરખા અભિગ્રહવાળા અને જુદા
 દર્શનવાળા સાધુ અને શ્રાવક.
 ૩ દર્શન સાધ૦ અભિગ્રહ સાધ૦ સરખા દર્શનવાળા સાધુ અને શ્રાવક
 અને સરખા અભિગ્રહવાળા.
 ૪ દર્શન સાધ૦ નહિ અભિગ્રહ સાધ૦ નહિ જુદા દર્શનવાળા સાધુ, શ્રાવક અને
 નિલ્નવ અને જુદા અભિગ્રહવાળા.

૧૫ - દર્શન અને ભાવનાની ચતુર્ભંગી

૧ દર્શન સાધ૦ ભાવના સાધ૦ નહિ
 ૨ ભાવના સાધ૦ દર્શન સાધ૦ નહિ ઉપર પ્રમાણે અભિગ્રહને બદલે ભાવના
 ૩ દર્શન સાધ૦ ભાવના સાધ૦
 ૪ દર્શન સાધ૦ નહિ ભાવના સાધ૦ નહિ

૧૬ - જ્ઞાન અને ચારિત્રની ચતુર્ભંગી

૧ જ્ઞાન સાધ૦ ચારિત્ર સાધ૦ નહિ સરખા જ્ઞાનવાળા અને જુદા
 ચારિત્રવાળા સાધુ.
 ૨ ચારિત્ર સાધ૦ જ્ઞાન સાધ૦ નહિ સરખા ચારિત્રવાળા અને જુદા
 જ્ઞાનવાળા સાધુ.
 ૩ જ્ઞાન સાધ૦ ચારિત્ર સાધ૦ સરખા જ્ઞાનવાળા અને સરખા
 ચારિત્રવાળા સાધુ.
 ૪ જ્ઞાન સાધ૦ નહિ ચારિત્ર સાધ૦ નહિ જુદા જ્ઞાનવાળા અને જુદા
 ચારિત્રવાળા સાધુ.

૧૭ જ્ઞાન અને અભિગ્રહની ચતુર્ભગી

- ૧ જ્ઞાન સાધ૦ અભિગ્રહ સાધ૦ નહિ સરખા જ્ઞાનવાળા અને જુદાઅભિગ્રહવાળા સાધુ અને શ્રાવકો.
- ૨ અભિ૦ સાધ૦ જ્ઞાન સાધ૦ નહિ સરખા અભિગ્રહવાળા અને જુદા જ્ઞાનવાળા સાધુ અને શ્રાવકો તથા સરખા અભિગ્રહવાળા નિસ્નવો.
- ૩ જ્ઞાન સાધ૦ અભિ૦ સાધ૦ સરખા જ્ઞાનવાળા અને સરખા અભિગ્રહવાળા સાધુ અને શ્રાવકો.
- ૪ જ્ઞાન સાધ૦ નહિ અભિ સાધ૦ જુદા જ્ઞાનવાળા અને જુદા અભિગ્રહવાળા નહિ સાધુ, શ્રાવકો અને નિસ્નવો.

૧૮ - જ્ઞાન અને ભાવનાની ચતુર્ભગી

- ૧ જ્ઞાન સાધ૦ ભાવના સાધ૦ નહિ
- ૨ ભાવના સાધ૦ જ્ઞાન સાધ૦ નહિ ઉપર પ્રમાણે અભિગ્રહને બદલે
- ૩ જ્ઞાન સાધ૦ ભાવના સાધ૦ ભાવના.
- ૪ જ્ઞાન સાધ૦ નહિ ભાવના સાધ૦ નહિ

૧૯ - ચારિત્ર અને અભિગ્રહની ચતુર્ભગી

- ૧ ચારિત્ર સાધ૦ અભિગ્રહ સાધ૦ નહિ સરખા ચારિત્રવાળા અને જુદા અભિગ્રહવાળા સાધુ.
- ૨ અભિગ્રહ સાધ૦ ચારિત્ર સાધ૦ નહિ સરખા અભિગ્રહવાળા શ્રાવકો અને નિસ્નવો, જુદા ચારિત્રવાળા સાધુ.
- ૩ ચારિત્ર સાધ૦ અભિગ્રહ સાધ૦ સરખા ચારિત્રવાળા અને સરખા અભિગ્રહવાળા સાધુ.
- ૪ ચારિત્ર સાધ૦ નહિ અભિગ્રહ સાધ૦ જુદા ચારિત્રવાળા અને જુદા નહિ. અભિગ્રહવાળા સાધુ તથા જુદા અભિગ્રહવાળા શ્રાવક અને નિસ્નવો.

૨૦ - ચારિત્ર અને ભાવનાની ચતુર્ભગી

- ૧ ચારિત્ર સાધ૦ ભાવના સાધ૦ નહિ
- ૨ ભાવના સાધ૦ ચારિત્ર સાધ૦ નહિ ઉપર પ્રમાણે અભિગ્રહને બદલે ભાવના.
- ૩ ચારિત્ર સાધ૦ ભાવના સાધ૦
- ૪ ચારિત્ર સાધ૦ નહિ ભાવના સાધ૦ નહિ

૨૧ - અભિગ્રહ અને ભાવનાની ચતુર્ભંગી

૧ અભિગ્રહ સાધન ભાવના સાધન નહિ	સરખા અભિગ્રહવાળા અને જુદી ભાવના વાળા સાધુ, શ્રાવકો અને નિસ્નવો.
૨ ભાવના સાધન અભિગ્રહ સાધન નહિ	સરખી ભાવનાવાળા અને જુદા અભિગ્રહવાળા સાધુ, શ્રાવક અને નિસ્નવો.
૩ અભિગ્રહ સાધન ભાવના સાધન	સરખા અભિગ્રહવાળા અને સરખી ભાવનાવાળા સાધુ, શ્રાવક અને નિસ્નવો.
૪ અભિગ્રહ સાધન નહિ ભાવના સાધન નહિ	જુદા અભિગ્રહવાળા અને જુદી ભાવનાવાળા સાધુ, શ્રાવક અને નિસ્નવો.

ઉપર મુજબના દરેક ભંગમાં સાધુ માટે કરેલું હોય તો સાધુને ન કલ્પે. તીર્થંકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ, નિસ્નવો અને શ્રાવક માટે કરેલું હોય તો સાધુને કલ્પે.

તીર્થંકર અને પ્રત્યેકબુદ્ધ સિવાય સાધુ માટે કરેલો આહાર સાધુઓને તથા કેવળજ્ઞાની સાધુઓને પણ કલ્પે નહિ. જ્યારે તીર્થંકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ માટે કરેલું કેવળજ્ઞાની સાધુને પણ કલ્પે.

જો તીર્થંકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ, નિસ્નવો અને શ્રાવકો માટે આહાર આદિ કરેલા હોય તો સાધુને કલ્પે. પરંતુ સાધુ માટે કરેલ હોય તો કલ્પે નહિ. આ પ્રમાણે બધે સમજી લેવું.

દ્વાર ત્રીજું

કયા કયા પ્રકારે વાપરવાથી આધાકર્મ બંધાય ?

પડિસેવણાપડિસુણના સંવાસણમોયણેહિં તં હોઈ .

इह तेणरायसुयपल्लिरायदुट्ठेहिं दिट्ठंता ।। ૧૮ ।। (પિં. વિ. ૧૩)

૧ પ્રતિસેવના એટલે આધાકર્મી દોષવાળા આહારાદિનું વાપરવું.

૨ પ્રતિશ્રવણા એટલે આધાકર્મી આહારના નિમંત્રણનો સ્વીકાર કરવો.

૩ સંવાસ એટલે આધાકર્મી આહાર વાપરતા હોય તેમની સાથે રહેવું.

૪ અનુમોદના એટલે આધાકર્મી આહાર વાપરતા હોય તેની પ્રશંસા કરવી.

આ ચારે પ્રકારના વર્તનથી આધાકર્મ દોષનો કર્મબંધ થાય છે. આ માટે ચોર, રાજપુત્ર, ચોરની પલ્લી અને રાજદ્રુષ્ટ માણસનું; એમ ચાર દૃષ્ટાંતો છે.

૧ પ્રતિસેવના-બીજાએ લાવેલો આધાકર્મી આહાર વાપરવો. બીજાએ લાવેલો આધાકર્મી આહાર વાપરતા સાધુને, કોઈ સાધુ કહે કે ‘તમે સંયત થઈને આધાકર્મી આહાર કેમ વાપરો છો ?’ આ પ્રમાણે સાંભળીને તે જવાબ આપે કે ‘આમા મને કંઈ દોષ નથી, કેમ કે હું કંઈ આધાકર્મી આહાર લાવ્યો નથી, એ તો જે લાવે તેને દોષ લાગે. જેમ અંગારા બીજા પાસે કઢાવે તો પોતે બળતો નથી, તેમ આધાકર્મી લાવે તેને દોષ લાગે. એમાં મને શું ?’ આ પ્રમાણે ઊંધું દૃષ્ટાંત આપે અને બીજાએ લાવેલો આધાકર્મી આહાર પોતે વાપરે તેનું નામ પ્રતિસેવના કહેવાય. બીજાએ લાવેલો આધાકર્મી આહાર સાધુ વાપરે તો તે વાપરવાથી આત્મા પાપકર્મથી બંધાય છે. તે સમજવા માટે ચોરનું દૃષ્ટાંત.

ચોરનું દૃષ્ટાંત

કોઈ એક ગામમાં ઘણા ચોર લોકો રહેતા હતા. એક વખત કેટલાક ચોરો નજીકના કોઈ ગામમાં જઈને કેટલીક ગાયો ઉઠાવીને પોતાના ગામ તરફ આવતા હતા, ત્યાં રસ્તામાં બીજા કેટલાક ચોરો અને મુસાફરો મળ્યા. બધા સાથે સાથે આગળ ચાલે છે. એમ કરતાં પોતાના દેશની હદ આવી ગઈ એટલે તેઓ નિર્ભય બની કોઈ વૃક્ષ નીચે વિશ્રામ કરવા બેઠા અને ભોજન વખતે કેટલીક ગાયોને મારી નાખી તેનું માંસ પકાવવા લાગ્યા. તે વખતે બીજા કેટલાક મુસાફરો આવ્યા. ચોરોએ તેમને પણ નિમંત્રણ કરીને બેસાડ્યા. પકાવેલું માંસ જમવા માટે આપવા લાગ્યા. તેમાંથી કેટલાકે ‘ગાયના માંસનું ભક્ષણ બહુ પાપકારી છે.’ એમ સમજી તે માંસ ખાધું નહિ, કેટલાક પીરસતા હતા, કેટલાક ખાતા હતા. એટલામાં સિપાઈઓ આવી પહોંચ્યા અને બધાને ઘેરી લઈને પકડી લીધા. જે રસ્તામાં ભેગા થયા હતા તે કહેવા લાગ્યા કે ‘અમે ગાયો ચોરી નથી, અમે તો રસ્તામાં ભેગા થયા હતા, મુસાફરોએ કહ્યું કે ‘અમે તો આ બાજુથી આવીએ છીએ અને અહીં વિસામો લેવા બેઠા છીએ’ સિપાઈઓએ તેમનું કંઈ સાંભળ્યું નહિ અને બધાને મારી નાંખ્યા. ચોરી નહિ કરવા છતાં રસ્તામાં ભેગા થયેલા પણ ચોરોની સાથે મૃત્યુ પામ્યા.

આ દૃષ્ટાંતમાં ચોરોને રસ્તામાં અને ભોજન વખતે જે મુસાફરો મળ્યાં તેમાં પણ જે ભોજન કરવામાં ન હતા, પરંતુ માત્ર પીરસવામાં હતા, તેઓને પણ સિપાઈઓએ પકડ્યા અને મારી નાખ્યા. તેમ અહીં પણ જે સાધુઓ બીજા સાધુઓને આધાકર્મી

આહાર આપે છે, તે સાધુઓ નરકાદિ ગતિના હેતુભૂત કર્મથી બંધાય છે. તો પછી જેઓ આધાકર્મી આહાર વાપરે તેમને બંધ થાય તે માટે શું કહેવું ?

નરકગતિના કારણરૂપ કર્મબંધથી બચવા માટે આધાકર્મી આહાર સાધુએ જાતે વહેંચવો પણ ન જોઈએ.

ચોરના સ્થાને, આધાકર્મી આહારનું નિમંત્રણ કરનાર સાધુઓ.

ગાયના માંસનું ભક્ષણ કરનાર ચોરો અને મુસાફરોના સ્થાને, જાતે આધાકર્મી આહાર ગ્રહણ કરેલ સાધુ અને નિમંત્રણાથી વાપરવા બેઠેલા સાધુઓ.

ગાયના માંસને પીરસનારના સ્થાને, આધાકર્મી આહાર વહેંચનાર સાધુઓ.

ગાયના માંસને સ્થાને આધાકર્મી આહાર.

રસ્તાના સ્થાને મનુષ્ય જન્મ.

સિપાઈના સ્થાને કર્મ.

મરણના સ્થાને નરકાદિમાં ગમન.

૨ પ્રતિશ્રવણા-આધાકર્મી લાવનાર સાધુને ગુરુ દાક્ષિણ્યતાદિથી ‘લાભ’ કહે, આધાકર્મી આહાર લઈને કોઈ સાધુ ગુરુ પાસે આવે અને આધાકર્મી આહારની આલોચના કરે. ત્યાં ગુરુ ‘સારું થયું તમને આ મળ્યું.’ એમ કહે, આ પ્રમાણે સાંભળી લેવું. પરંતુ નિષેધ ન કરે તો પ્રતિશ્રવણા કહેવાય. તેના ઉપર રાજપુત્રનું દૃષ્ટાંત.

રાજપુત્રનું દૃષ્ટાંત

ગુણસમૃદ્ધ નામના નગરમાં મહાબલ નામના રાજા રાજ્ય કરે છે. તેમને શીલા નામની મહારાણી છે. તેમની કુખે એકપુત્ર થયો તેનું નામ વિજિતસમરપાડવામાં આવ્યું.

ઉંમરલાયક થતાં કુમારને રાજ્ય મેળવવાની ઇચ્છા થઈ અને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે ‘મારા પિતા ઘરડા થયા છતાં હજુ મરતાં નથી, તેથી લાંબા આયુષ્યવાળા લાગે છે. માટે મારા સુભટોની સહાય મેળવીને મારા પિતાને મારી નાખું અને હું રાજા બનું.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી ગુપ્તસ્થાનમાં પોતાના સુભટોને બોલાવીને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો. તો તેમાંથી કેટલાકે કહ્યું કે ‘કુમાર ! તમારો વિચાર ઉત્તમ છે. અમે તમારા કામમાં સહાયક થઈશું.’ કેટલાકે કહ્યું કે ‘આ પ્રમાણે કરો.’ કેટલાક મૂંગા રહ્યા કંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહિ. કેટલાક સુભટોને કુમારની વાત રુચિ નહિ. એટલે રાજા પાસે જઈને ખાનગીમાં બધી વાત જાહેર કરી દીધી.

આ વાત સાંભળતાં રાજા કોપાયમાન થયો અને રાજકુમાર અને સુભટોને કેદ કર્યા. પછી જેઓએ ‘સહાય કરીશું’ એમ કહેલું. ‘એમ કરો’ એમ કહ્યું હતું અને જેઓ મૂંગા રહ્યા હતા તે બધા સુભટોને અને રાજકુમારને મારી નાખ્યા. જેઓએ રાજાને સમાચાર જણાવ્યા હતા તે સુભટોનો પગાર વધાર્યો, માન વધાર્યું અને સારું ઇનામ આપ્યું.

કોઈ સાધુએ ચાર સાધુઓને આધાકર્મી આહાર વાપરવા માટે નિમંત્રણ કર્યું. આ નિમંત્રણ સાંભળીને એક સાધુએ તે આધાકર્મી આહાર વાપર્યો. બીજાએ કહ્યું કે ‘હું નહિ વાપરું. તમે વાપરો.’ ત્રીજો સાધુ કંઈ બોલ્યો નહિ. જ્યારે ચોથા સાધુએ કહ્યું કે ‘સાધુઓને આધાકર્મી આહાર વાપરવો કલ્પે નહિ, માટે હું તે આહાર વાપરીશ નહિ.’ આમાં પહેલા ત્રણને ‘પ્રતિશ્રવણા’ દોષ લાગે. જ્યારે ચોથા સાધુએ નિષેધ કરવાથી તેને ‘પ્રતિશ્રવણા’ દોષ લાગતો નથી.

૩ સંવાસ-આધાકર્મી આહાર વાપરતા હોય તેમના ભેગા રહેવું. અત્યંત રૂક્ષવૃત્તિથી નિર્વાહ કરનાર સાધુને પણ આધાકર્મી આહાર વાપરનાર સાથેનો સહવાસ, આધાકર્મી આહારનું દર્શન, ગંધ તથા એની વાતચીત પણ સાધુને લલચાવીને નીચો પાડનારી છે. માટે આધાકર્મી આહાર વાપરનાર સાધુઓ સાથે રહેવું પણ ન કલ્પે. તેના ઉપર ચોરપલ્લીનું દૃષ્ટાંત.

ચોરપલ્લીનું દૃષ્ટાંત

વસંતપુર નામના નગરમાં અરિમર્દન નામના રાજા રાજ્ય કરે છે. તેમને પ્રિયદર્શના નામે રાણી છે.

વસંતપુર નગરની નજીકમાં થોડે દૂર ભીમ નામની પલ્લી આવેલી છે. તે પલ્લીમાં કેટલાક ભીલ જાતિના ચોરો રહે છે અને કેટલાક વાણિયા રહે છે.

ભીલ લોકો પોતાની પલ્લીમાંથી નીકળી નજીકના ગામોમાં જઈ લૂંટફાટ કરે છે અને લોકોને હેરાન પણ કરે છે. ભીલ લોકો બળવાન હોવાથી કોઈ સામંત રાજા કે માંડલિક રાજા તેઓને પકડી શકતા નથી. દિવસે દિવસે ભીલ લોકોનો રંજાડ વધવા લાગ્યો એટલે માંડલિક રાજાએ અરિમર્દન રાજાને આ હકીકત જણાવી.

આ સાંભળી અરિમર્દન રાજા કોપાયમાન થયો અને ઘણા સુભટો વગેરે સામગ્રી સજ્જ કરીને ભીલ લોકોની તે ભીમપલ્લી પાસે આવી પહોંચ્યો. ભીલોને ખબર પડતાં તે પણ સામા થયા. બન્ને વચ્ચે તુમુલ યુદ્ધ શરૂ થયું. તેમાં કેટલાક ભીલો મૃત્યુ

પામ્યા, કેટલાક ભીલો નાશી ગયા. રાજાએ આખી પલ્લી ઘેરી લીધી અને બધાને કેદ કર્યા.

ત્યાં રહેતા વાણિયાઓએ વિચાર્યું કે ‘અમે ચોર નથી, એટલે રાજા અમને કંઈ કરશે નહિ.’ આમ વિચારીને તેઓએ નાશભાગ કરી નહિ પણ ત્યાં જ રહ્યા હતા. પરંતુ રાજાના હુકમથી સૈનિકોએ તો બધાને કેદ કર્યા અને બધાને રાજા પાસે હાજર કર્યા. વાણિયાઓએ ઘણું કહ્યું કે ‘અમે તો વાણિયા છીએ પણ ચોર નથી.’ રાજાએ કહ્યું કે ‘તમે ભલે ચોર નથી પણ તમે તો ચોર કરતાં પણ વધારે શિક્ષાને પાત્ર છો, કેમકે અમારા અપરાધી એવા ભીલ લોકોની સાથે રહ્યા છો.’ આમ કહી બધાને શિક્ષા કરી.

વાણિયા ભીલ લોકોની સાથે રહ્યા તેથી તેમને શિક્ષા સહન કરવી પડી, તેમ સાધુ પણ આધાકર્મી આહાર વાપરનારની સાથે રહે તો તેને પણ દોષ લાગે છે. માટે આધાકર્મી આહાર વાપરતા હોય તેવા સાધુઓની સાથે રહેવું ન જોઈએ. પરંતુ જુદા રહેવું જોઈએ.

૪ અનુમોદના-આધાકર્મી આહાર વાપરનારની પ્રશંસા કરવી. ‘આ પુણ્યશાળી છે. સારું સારું મળે છે અને રોજ સારું સારું વાપરે છે.’ અથવા કોઈ સાધુ એમ બોલે કે ‘અમને ક્યારેય ઇચ્છિત આહાર મળતો નથી, જ્યારે આમને તો હંમેશાં ઇચ્છિત આહાર મળે છે, તે પણ પૂરેપૂરો, આદરપૂર્વક, ટાઇમસર અને ઋતુઋતુને યોગ્ય મળે છે, આથી આ સુખપૂર્વક જીવે છે, સુખી છે.’ આ પ્રમાણે આધાકર્મી આહાર વાપરનારની પ્રશંસા કરવાથી અનુમોદનાનો દોષ લાગે છે. તેના ઉપર રાજદુષ્ટ માણસનું દૃષ્ટાંત.

રાજદુષ્ટ માણસનું દૃષ્ટાંત

શ્રીનિલય નામના નગરમાં ગુણચંદ્ર નામના રાજા રાજ્ય કરે છે. તેમને ગુણવતી આદિ ઘણી રાણીઓ છે.

તે નગરમાં સુંદર રૂપવાળો સુરૂપ નામનો એક વણિક રહે છે. તે એક દિવસ રાણીના મહેલ પાસેથી જતો હતો, ત્યાં રાણીઓએ તેને જોયો. કામદેવ સમાન તેનું રૂપ જોઈને રાણીઓ તેના ઉપર મોહ પામી અને તેના રૂપને એકીટશે જોવા લાગી. સુરૂપની નજર પણ રાણીઓ ઉપર પડી. પરસ્પર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો.

રાણીઓએ પોતાની વિશ્વાસુ દાસી મોકલીને અંતઃપુરમાં આવવાનો ઉપાય જણાવ્યો. યોજના પ્રમાણે સુરૂપ અંતઃપુરમાં આવવા લાગ્યો અને રાણીઓ સાથે

ઇચ્છા પ્રમાણે ભોગ ભોગવવા લાગ્યો. આમને આમ કેટલોક સમય પસાર થઈ ગયો, રાજાને કશીયે ખબર પડી નહિ.

કેટલાક ટાઈમે રાજાને આ વાતની ખબર પડી. એટલે એક દિવસે સુરૂપ જેવો અંત:પુરમાં આવ્યો કે તુરત રાજાએ તેને પકડી લીધો. તેની ખૂબ વિટંબના કરી નગરમાં ફેરવીને મારી નંખાવ્યો.

સુરૂપને મારી નાખવા છતાં રાજાનો ગુસ્સો ઓછો થયો નહિ, એટલે ચરપુરુષોને જણાવ્યું કે ‘નગરમાં જાવ અને કોણ કોણ સુરૂપની પ્રશંસા કરે છે અને કોણ કોણ સુરૂપની નિંદા-તિરસ્કાર કરે છે તેની તપાસ કરીને મને જણાવો.’

ચરપુરુષો ગુપ્ત વેશમાં નગરમાં ફરવા લાગ્યા તો કેટલાક લોકો બોલે છે કે ‘ધન્ય છે સુરૂપને. જે રાણીઓને અમે જિંદગીમાં કોઈ દિવસ નજરે જોઈ નથી, તે રાણીઓ સાથે ઇચ્છિત ભોગો ભોગવીને પછી મર્યો. મનુષ્યને એકવાર મરવાનું તો આવે છે. સુરૂપ તો ભવ સફળ કરી ગયો.’ જ્યારે કેટલાક બોલતા હતા કે ‘સુરૂપ કેવો ? જેણે આલોક અને પરલોક વિરુદ્ધ આચરણ કર્યું. રાજાની રાણીઓ તો માતાતુલ્ય ગણાય. તેમની સાથે ભોગ ભોગવતાં શરમ ન આવી. અંતે ફૂર રીતે મરવું પડ્યું. આવા માણસની કોણ પ્રશંસા કરે. એ તો નિંદાને પાત્ર છે.’

ચરપુરુષોએ પ્રશંસા કરનાર અને નિંદા કરનારનાં નામો રાજાને જણાવ્યાં. એટલે રાજાએ સુરૂપની પ્રશંસા કરનારાઓને પકડીને મારી નંખાવ્યા, અને સુરૂપની નિંદા કરનારને માન આપ્યું.

કોઈ સાધુઓ આધાકર્મી આહાર વાપરતા હોય તે જોઈને કોઈ તેમની પ્રશંસા કરે કે ‘ધન્ય છે, આ સુખે જીવે છે.’ જ્યારે બીજા કહે કે ‘ધિક્કાર છે આમને, કે શાસ્ત્રમાં નિષેધ કરેલા આહારને વાપરે છે.’ જે સાધુઓ અનુમોદના કરે છે તે સાધુઓને અનુમોદનાનો દોષ લાગે છે, તે સંબંધી કર્મ બાંધે છે. જ્યારે બીજાને તે દોષ લાગતો નથી.

પ્રતિસેવના દોષમાં પ્રતિશ્રવણા, સંવાસ અને અનુમોદના સાથે ચારે દોષો લાગે છે.

પ્રતિશ્રવણા દોષમાં સંવાસ અને અનુમોદના સાથે ત્રણ દોષો લાગે છે.

સંવાસ દોષમાં સંવાસ અને અનુમોદના બે દોષ લાગે છે.

અનુમોદના દોષમાં એક અનુમોદના દોષ લાગે છે.

માટે સાધુઓએ આ ચારે દોષોમાંથી કોઈ દોષ ન લાગે તેની કાળજી રાખવી.

દાર ચોથું

આધાકર્મ કોના જેવું છે ?

वंतुञ्चारसुरागोमांससममिमंति तेण तज्जुत्तं ।

પત્તં પિ કયતિકપ્પં કપ્પઇ પુવ્વં કરિસઘટ્ટં ॥ ૧૧ ॥ (પિં. વિ. ૧૬)

આધાકર્મી આહાર વમેલું ભોજન, વિષ્ટા, મદિરા અને ગાયના માંસ સમાન છે. (માટે આધાકર્મી આહાર વાપરવો ન જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ) આધાકર્મી આહાર જે પાત્રમાં લાવેલા હોય કે મૂકેલો હોય તે પાત્રને છાણ આદિથી ઘસીને પછી ત્રણ વાર પાણીથી ધોઈને કોરું કર્યા પછી, તેમાં બીજો શુદ્ધ આહાર લેવો કલ્પે. આ સંબંધી નીચે મુજબ દૃષ્ટાંત સમજાવે છે.

દૃષ્ટાંત

વક્રપુર નામના નગરમાં ઉગ્રતેજ નામનો એક સૈનિક રહેતો હતો. તેને રૂક્મિણી નામની બીજીવારની પત્ની હતી. એકવાર નજીકના ગામેથી ઉગ્રતેજના મોટાભાઈ સોદાસ આવ્યા.

ઉગ્રતેજે બજારમાંથી માંસ લાવીને, રાંધવા માટે રૂક્મિણીને આપ્યું અને પોતે પોતાના કામ ઉપર ગયો.

આ બાજુ રૂક્મિણી કામમાં હતી ત્યાં એક બિલાડો આવ્યો, તે કેટલુંક માંસ ખાઈ ગયો. રૂક્મિણી માંસ લેવા ગઈ તો થોડુંક જ માંસ રહેલું જોયું અને આ બાજુ પોતાના પતિ અને જેઠને જમવા આવવાનો વખત પણ થઈ જવા આવ્યો હતો. એટલે તે વિચારમાં પડી કે ‘બજારમાંથી બીજું માંસ વેચાતું લાવીને રાંધવામાં ઘણો સમય થઈ જાય. હવે શું કરવું ? જો ભોજન ટાઈમસર તૈયાર નહિ હોય તો માર ખાવો પડશે.’

ઘરના ઓટલાના એક ખૂણામાં એક કાર્પટિક આવેલો હતો. તેને ઝાડા થયેલા તેમાં માંસના ટુકડા પડેલા હતા, તે રૂક્મિણીના જોવામાં આવતા તે ટુકડા લઈ લીધા અને પાણીથી સાફ કરી વધેલા માંસ ભેગો તેનો સંસ્કાર કરી માંસ તૈયાર

૧ કોઈ એમ કહે છે કે ‘કોઈ કૂતરાએ મરેલા કાર્પટિકનું થોડું માંસ ખાધેલું તે એના ઘરના આંગણામાં ઉલટી કરેલી તેમાં માંસના ટુકડા પડેલા તે લઈ લીધા.’

૨ કોઈ કહે છે કે ભાણામાં ખરાબ ગંધ આવતા અને માંસનો વર્ણ જુદો જોઈને ઉગ્રતેજને વહેમ પડ્યો, એટલે કોથથી તેણે રૂક્મિણીને ધમકાવી.

કર્તુ. પછી જ્યારે પોતાના પતિ અને જેઠ જમવા બેઠા, ત્યારે તેમની થાળીમાં તે માંસ પીરસ્યું.

આ હકીકત તેની શોકનો પુત્ર ગુણમિત્ર જોઈ ગયો હતો, તેથી પોતાના કાકા તથા પિતાને તે માંસનું ભોજન કરતાં રોક્યા અને બધી વાત કરી. આ સાંભળી ઉગ્રતેજ એકદમ કોપાયમાન થઈ ગયો. રૂક્મિણી ભયથી ધૂજવા લાગી અને બધી સાચી વાત કહી દીધી.

હવે તે બધું ભોજન કાઢી નાંખ્યું અને બીજું ભોજન કર્યું.

જેમ વમેલું ભોજન ખાવા લાયક નથી, તેમ આધાકર્મી આહાર પણ વાપરવા લાયક નથી. સાધુએ અસંયમનો ત્યાગ કરેલો છે, જ્યારે આધાકર્મી આહાર અસંયમકારી છે, તેથી વમેલું ગમે તેવું સુંદર હોય છતાં ન ખવાય.

વેદાદિ લૌકિક શાસ્ત્રોમાં ઘેટીનું દૂધ, ઊંટડીનું દૂધ, લસણ, ડુંગળી, મદિરા અને ગાયના માંસનો નિષેધ કરેલો છે. તે માન્ય રાખીને મિથ્યાદૃષ્ટિ લોકો પણ તેનું પાલન કરે છે. તો પછી શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાની શ્રદ્ધાવાળા સાધુઓએ આધાકર્મી આહાર સુતરાં વાપરવો જોઈએ નહિ.

વળી તલનો લોટ, નાળિયેર (શ્રીફળ) આદિ ફળ વિષ્ટામાં કે અશુચિમાં પડી જાય કે તેમાં વિષ્ટા કે અશુચિ પડે તો તે વસ્તુ ખાવા લાયક રહેતી નથી, તેમ શુદ્ધ આહારમાં આધાકર્મી આહાર પડી જાય કે તેના ભેગો થાય તો તે શુદ્ધ આહાર પણ વાપરવા યોગ્ય રહેતો નથી અને તે પાત્રને પણ છાણ આદિ ઘસીને સાફ કરી ત્રણ વાર ધોયા પછી તે પાત્રમાં બીજો આહાર લાવવો કલ્પે છે.

દાર પાંચમું

આધાકર્મ વાપરવામાં કયા કયા દોષો છે ?

કમ્પગ્ગહણે અઙ્કમવઙ્કમા તહડ્ઙયારડ્ણાયારા ।

આણાભંગડણવત્થા મિચ્છત્ત-વિરાહણા ય ભવે ॥૨૦॥ (પિં. વિ. ૧૭)

આધાકર્મી આહાર ગ્રહણ કરવામાં ૧ અતિક્રમ, ૨ વ્યતિક્રમ, ૩ અતિચાર, ૪ અનાચાર, ૫ આજ્ઞાભંગ, ૬ અનવસ્થા, ૭ મિથ્યાત્વ અને ૮ વિરાધના દોષો લાગે છે.

૧ અતિક્રમ-આધાકર્મી આહાર માટેનું નિમંત્રણ સાંભળે, ગ્રહણ કરવાની

ઈચ્છા જણાવે અથવા નિષેધ કરે નહિ અને લેવા જવા માટે પગ ન ઉપાડે ત્યાં સુધી અતિક્રમ નામનો દોષ લાગે છે.

૨ વ્યતિક્રમ-આધાકર્મી આહાર લેવા માટે વસતિ ઉપાશ્રયમાંથી નીકળી ગૃહસ્થને ત્યાં જાય અને જ્યાં સુધી આહાર ગ્રહણ ન કરે ત્યાં સુધી વ્યતિક્રમ નામનો દોષ લાગે છે.

૩ અતિચાર-આધાકર્મી આહાર ગ્રહણ કરીને વસતિમાં આવે, વાપરવા બેસે અને જ્યાં સુધી કોળિયો કરી મોઢામાં ન નાખે ત્યાં સુધી અતિચાર નામનો દોષ લાગે છે.

૪ અનાચાર-આધાકર્મી આહારનો કોળિયો મોઢામાં નાખીને ગળી જાય ત્યારે અનાચાર નામનો દોષ લાગે છે.

અતિક્રમાદિ દોષો ઉત્તરોત્તર વધારે વધારે ચારિત્રધર્મનું ઉલ્લંઘન કરનાર ઉગ્રદોષો છે.

૫ આજ્ઞાભંગ-વિના કારણે, સ્વાદની ખાતર આધાકર્મી વાપરવાથી આજ્ઞાભંગ દોષ લાગે છે. શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ કારણ વગર આધાકર્મી આહાર વાપરવાનો નિષેધ કરેલો છે.

૬ અનવસ્થા-એક સાધુ બીજા સાધુને આધાકર્મી આહાર વાપરતા જુએ એટલે તેને પણ આધાકર્મી આહાર વાપરવાની ઈચ્છા થાય, તેને જોઈને ત્રીજા સાધુને ઈચ્છા થાય એમ પરંપરા વધે. સામાન્ય રીતે જીવ સુખશીલીઓ હોવાથી આધાકર્મી ઈષ્ટ મિષ્ટ જોઈને ઈચ્છા થાય. એમ પરંપરા વધવાથી સંયમનો સર્વથા ઉચ્છેદ થવાનો પ્રસંગ આવે. આથી અનવસ્થા નામનો દોષ લાગે છે.

૭ મિથ્યાત્વ-દીક્ષા ગ્રહણ કરે ત્યારે સાધુએ સઘળાં સાવધ યોગોની પ્રતિજ્ઞા ત્રિવિધે ત્રિવિધે કરી હોય છે, આધાકર્મી આહાર વાપરવામાં પ્રાણીવધની અનુમતિ આવી જાય છે. માટે આધાકર્મી આહાર વાપરવો ન જોઈએ. જ્યારે તે સાધુ બીજા સાધુને આધાકર્મી આહાર વાપરતા જુએ તેથી તેના મનમાં એમ થાય કે ‘આ સાધુઓ અસત્યવાદી છે, બોલે છે જુદું અને આચરે છે જુદું.’ આથી તે સાધુની શ્રદ્ધા ચલાયમાન થાય અને મિથ્યાત્વ પામે. આ કારણથી આધાકર્મી આહાર વાપરનારને મિથ્યાત્વ નામનો દોષ લાગે છે.

૮ વિરાધના-વિરાધના ત્રણ પ્રકારે. ૧ આત્મવિરાધના, ૨ સંયમવિરાધના, ૩ પ્રવચનવિરાધના.

મહેમાનની જેમ સાધુ માટે આધાકર્મી આહાર, ગૃહસ્થ ગૌરવપૂર્વક બનાવે તેથી સ્વાદિષ્ટ અને સ્નિગ્ધ હોય અને તેથી તેવો આહાર સાધુ વધારે વાપરે. વધારે વાપરવાથી બીમારી આવે, બીમારી આવે એટલે સ્વાધ્યાય થાય નહિ, સ્વાધ્યાય થાય નહિ એટલે સૂત્ર-અર્થનું વિસ્મરણ થાય-ભૂલી જવાય. શરીર વિસ્વલ થવાથી ચારિત્રની શ્રદ્ધા ઓછી થાય. દર્શનનો નાશ થાય. પ્રત્યુપેક્ષણનો અભાવ એટલે ચારિત્રનો નાશ. આમ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ સંયમી આત્માની વિરાધના થઈ.

બીમારીમાં સારવાર કરવામાં છકાય જીવની વિરાધના અને વૈયાવચ્ચ કરનાર સાધુને સૂત્ર અર્થની હાનિ થાય, તેથી સંયમવિરાધના.

લાંબા કાળની માંદગીમાં ‘આ સાધુઓ બહુ ખાનારા છે, પોતાના પેટને પણ જાણતા નથી, એટલે બીમાર થાય છે.’ વગેરે બીજા લોકો બોલે. આથી પ્રવચન- વિરાધના.

આધાકર્મી આહાર વાપરવામાં આ પ્રમાણે દોષો રહેલા છે. માટે આધાકર્મી આહાર વાપરવો ન જોઈએ.

શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનો ભંગ કરીને જે સાધુ આધાકર્મી આહાર વાપરે છે, તે સાધુને સદ્ગતિ અપાવનાર અનુષ્ઠાનરૂપ સંયમની આરાધના થતી નથી, પરંતુ સંયમનો ઘાત થવાથી નરક આદિ દુર્ગતિમાં જવાનું થાય છે.

આ લોકમાં રાજાની આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી વધ, બંધ, દંડ વગેરે અનર્થની પરંપરા થાય છે, તેમ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી જીવને ભારે દંડાવું પડે છે. અર્થાત્ જન્મ-મરણાદિ અનેક પ્રકારના દુઃખો ભોગવવા પડે છે.

દષ્ટાંત

ચંદ્રાનના નામની નગરીમાં ચંદ્રાવંતસ નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે રાજાને ત્રિલોકરેખા આદિ ઘણી રાણીઓ હતી.

તે રાજાને સુંદર બે ઉઘાનો હતાં, પૂર્વ દિશામાં સૂર્યોદય નામનું અને પશ્ચિમ દિશામાં ચંદ્રોદય નામનું.

બન્ને દિશામાં કઠિયારા વગેરે લોકો કાષ્ઠ આદિ લેવા માટે જતા-આવતા.

વસંતઋતુમાં એક વખત રાજાને રાણીઓ સાથે સૂર્યોદય ઉઘાનમાં આનંદપ્રમોદ કરવા જવાની ઇચ્છા થઈ. આથી રાજાએ સેવકો દ્વારા નગરમાં પડહ વગડાવીને લોકોને જાણ કરાવી કે ‘આવતી કાલે સવારે રાજા અંતઃપુર સહિત સૂર્યોદય

નામના ઉદ્યાનમાં જવાના છે અને આખો દિવસ રોકાવાના છે, માટે કોઈ પણ માણસે તે દિશામાં લાકડાં આદિ લેવા માટે જવું નહિ, પરંતુ ચંદ્રોદય નામના ઉદ્યાન તરફ જવું.’

આ પ્રમાણે લોકોને જણાવ્યા બાદ સૂર્યોદય ઉદ્યાનમાં કોઈ છુપાઈ ન જાય તે માટે ઉદ્યાન પાસે ચોકીપહેરો ગોઠવાઈ ગયો.

રાત્રે રાજાને વિચાર આવ્યો કે ‘સવારે સૂર્યોદય ઉદ્યાનમાં જતાં સામો સૂર્યનો તાપ આવશે અને સાંજે પાછા આવતાં પણ સામો સૂર્યનો તાપ લાગશે. માટે ચંદ્રોદય ઉદ્યાનમાં જવું. જેથી જતાં અને આવતાં સૂર્ય પાછળ રહે.’

સવારે રાજા અંતઃપુર સહિત સૂર્યોદય ઉદ્યાનમાં નહિ જતાં ચંદ્રોદય ઉદ્યાનમાં ગયા.

પડલ સાંભળ્યા બાદ કેટલાક દુરાચારી માણસોએ વિચાર કર્યો કે ‘અમે કોઈ દિવસ રાજાની રાણીઓ જોઈ નથી, સવારે રાજા સૂર્યોદય ઉદ્યાનમાં જવાના છે, તો ત્યાં જઈને જો છુપાઈ જઈએ તો રાણીઓ બરાબર જોઈ શકાય.’ આવો વિચાર કરી કેટલાક લોકો ઝાડ વગેરેના સ્થાને કોઈ દેખી ન જાય તે રીતે છુપાઈ ગયા.

તપાસ કરતાં ઉદ્યાનપાલકોએ છુપાઈ ગયેલા લોકોને પકડી લીધા અને દોરડાથી બાંધી લીધા.

જે લોકો ચંદ્રોદય ઉદ્યાનમાં ગયા હતા તે લોકો રાણીઓ સાથે કીડા કરતા રાજાને ઇચ્છા મુજબ જોવા લાગ્યા. તેઓને પણ રાજાના માણસોએ પકડ્યાં.

બીજે દિવસે પકડાયેલા લોકોને રાજા પાસે હાજર કરવામાં આવ્યા અને હકીકત જણાવી.

સૂર્યોદય ઉદ્યાનમાંથી જે લોકો પકડાયા હતા તેઓએ આજ્ઞાભંગ કરેલો હોવાથી રાજાએ તેમને મોતની સજા કરી અને ચંદ્રોદય ઉદ્યાનમાંથી પકડાયેલા હતા તેમણે આજ્ઞાનું પાલન કરેલું હોવાથી છોડી મૂક્યાં.

આજ્ઞાનો ભંગ કરનારને જેમ રાજાએ મોતની સજા કરી અને આજ્ઞાનું પાલન કરનારને મુક્ત કર્યા, તેમ આધાકર્મી આહાર વાપરવાની બુદ્ધિવાળા શુદ્ધ આહાર વાપરવા છતાં આજ્ઞાભંગના દોષથી દંડાય છે અને શુદ્ધ આહારની ગવેષણા કરનારને કદાચ આધાકર્મી આહાર વાપરવામાં આવી જાય તો પણ તેઓ દંડાતા નથી કેમકે તેઓએ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતની આજ્ઞાનું પાલન કરેલું છે.

દ્વાર છઠું

આધાકર્મી આહાર આપવામાં કયા દોષો છે ?

સંથરણંભિ અસુદ્ધં, દોણં વિ ગેણંતદેંતયાણહિયં ।

આઝરદિદ્ધંતેણં, તં ચેવ હિયં અસંથરણે ॥૨૧॥ (પિં. વિ. ૨૧)

નિર્વાહ થતો હોય તે વખતે આધાકર્મી-અશુદ્ધ આહાર આપવાથી, આપનાર અને લેનાર બન્નેનું અહિત થાય છે. પરંતુ નિર્વાહ થતો ન હોય (એટલે ગ્લાનાદિ કારણો) તો આપવામાં અને લેવામાં બન્નેને હિતકારી થાય છે.

આધાકર્મી આહાર ચારિત્રનો નાશ કરનારો છે, એથી ગૃહસ્થો માટે ઉત્સર્ગથી સાધુને આધાકર્મી આહારનું દાન કરવું યોગ્ય માન્યું નથી, છતાં ગ્લાનાદિ કારણો કે દુકાળાદિના વખતે આપે તે વાંધાજનક નથી બલકે ઉચિત છે અને લાભકારી છે.

જેમ તાવથી પીડાતા દર્દીને ઘેબરાદિ આપનાર વૈદ્ય બન્નેનું અહિત કરે છે અને ભસ્મકવાતાદિના રોગમાં ઘેબરાદિ બન્નેનું હિત કરે છે, તેમ કારણ વિના આપવાથી આપનાર અને લેનાર બન્નેને અહિતકર થાય છે, જ્યારે કારણો આપવાથી બન્નેને લાભ થાય છે.

દ્વાર સાતમું

આધાકર્મ જાણવા કેવી રીતે પૂછવું ?

અણુચિય દેસં દવ્વં કુલમપ્પં આયરો ય તો પુચ્છા ।

બહુણ્વિ નત્થિ પુચ્છા સદેસદવિણ અભાવે વિ ॥૨૨॥ (પિં. નિ. ૨૦૪)

આધાકર્મી આહાર ગ્રહણ થઈ ન જાય તે માટે પૂછવું જોઈએ. તે વિધિપૂર્વક પૂછવું જોઈએ પણ અવિધિપૂર્વક ન પૂછવું. આમાં જે એક વિધિપૂર્વક પૂછવાનું અને બીજું અવિધિપૂર્વક પૂછવાનું તેમાં અવિધિપૂર્વક પૂછવાથી નુકશાન થાય છે તે ઉપર દૃષ્ટાંત.

શાલી નામના ગામમાં એક ગ્રામણી નામનો વણિક રહેતો હતો. તેને પત્ની પણ ગ્રામણી નામની હતી.

એક વાર વણિક દુકાને ગયો હશે તે વખતે તેના ઘેર એક સાધુ ભિક્ષા માટે આવ્યા. ગ્રામણી સાધુને શાલિજાતના ભાત વહોરાવવા લાવી. ભાત આધાકર્મી છે કે શુદ્ધ ? તે જાણવા સાધુએ તે સ્ત્રીને પૂછ્યું કે ‘હે શ્રાવિકા ! આ ચોખા ક્યાંના છે ?’ તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે ‘મને ખબર નથી, મારા પતિ જાણે, દુકાને જઈને પૂછી જુઓ.’

આથી સાધુએ દુકાને જઈને પૂછ્યું.

વણિકે કહ્યું કે ‘મગધ દેશના સીમાડાના ગોબ્બર ગામથી આવ્યા છે.’

આ પ્રમાણે સાંભળી તે સાધુ ગોબ્બર ગામ જવા તૈયાર થયો. ત્યાં પણ તેને શંકા થઈ કે ‘આ રસ્તો કોઈ શ્રાવકે સાધુ માટે બનાવ્યો હોય તો ?’ એ શંકાથી રસ્તો મૂકીને ઊંધા માર્ગે ચાલવા લાગ્યો. તેથી પગમાં કાંટા-કાંકરા વાગ્યા, કૂતરા વગેરેએ બચકાં ભર્યાં, સૂર્યનો તાપ પણ વધવા લાગ્યો. આધાકર્મની શંકાથી વૃક્ષની છાયામાં પણ બેસતો નથી. આથી તાપ ખૂબ લાગવાથી તે સાધુને મૂર્ચ્છા આવી ગઈ, ખૂબ ખૂબ હેરાન થઈ ગયો.

આ પ્રમાણે કરવાથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના થઈ શકતી નથી. આ અવિધિપૃષ્ઠા છે, એ રીતે પૂછવું ન જોઈએ, પરંતુ વિધિપૂર્વક પૂછવું તે બતાવે છે -

તે દેશમાં વસ્તુનો અભાવ હોય અને ત્યાં તે ઘણી જોવામાં આવે, ઘરમાં માણસો થોડા હોય અને રસોઈ વધારે દેખાય, ઘણો આગ્રહ કરતા હોય તો ત્યાં પૂછવું કે આ વસ્તુ કોના માટે અને કોના નિમિત્તે બનાવી છે ?

તે દેશમાં તે વસ્તુ ઘણી થતી હોય, તો ત્યાં પૂછવાની જરૂર નથી. પરંતુ ઘરમાં માણસો ઓછા હોય અને આગ્રહ કરે તો પૂછવું. અનાદર એટલે બહુ આગ્રહ ન હોય અને ઘરમાં માણસો ઘણા હોય તો પૂછવાની જરૂર નથી. કેમકે આધાકર્મી હોય તો આગ્રહ કરે.

આપનાર સરળ હોય તો પૂછવામાં જેવું હોય તેવું કહી દે કે ‘ભગવન્ ! આ તમારે માટે બનાવેલું છે.’ માયાવી હોય તો ‘આ ગ્રહણ કરો. તમારે માટે કંઈ બનાવ્યું નથી.’ આમ કહીને ઘરમાં બીજાની સામું જુએ કે હસે. મુખ ઉપરના ભાવથી ખબર પડી જાય કે ‘આ આધાકર્મી છે.’

‘આ કોના માટે બનાવ્યું છે ?’ એમ પૂછતાં આપનાર રોષાયમાન થાય અને કહે કે ‘તમારે શી પંચાત ?’ તો ત્યાં આહાર ગ્રહણ કરવામાં શંકા ન રાખવી.

દ્વાર આઠમું

ઉપયોગ રાખવા છતાં કેવી રીતે આધાકર્મનું ગ્રહણ થાય ?

गूढायारा न करेंति आयरं पुच्छियावि न कहेंति ।

थोवंति व नो पुद्दा तं च असुद्धं कहां तत्थ ? ॥२३॥ (પિં. નિ. ૨૦૬)

* સાધુ માટે વૃક્ષ વાવેલું હોય તો તે વૃક્ષના ફળ આદિ સાધુને કલ્પે નહિ, પરંતુ સાધુ માટે વૃક્ષ વાવેલું હોય તેથી તેની છાયા આધાકર્મી બનતી નથી. પણ આ સાધુએ તો વૃક્ષની છાયાને પણ આધાકર્મી માની તેની છાયામાં બેઠો નહિ.

જે કોઈ શ્રાવક-શ્રાવિકા અતિશય ભક્તિવાળા અને ગૂઢ આચારવાળા હોય તે આધાકર્મી આહાર બનાવીને વહોરાવવામાં બહુ આદર બતાવે નહિ, પૂછવા છતાં સાચું કહે નહિ અથવા વસ્તુ થોડી હોય એટલે અશુદ્ધ કેમ હોય ? તેથી સાધુએ પૂછ્યું ન હોય. આ કારણોથી તે આહાર આધાકર્મી હોવા છતાં, શુદ્ધ જાણીને ગ્રહણ કરવાથી સાધુ ઠગાઈ જાય.

દ્વાર નવમું

ગૃહસ્થના છળથી આધાકર્મી ગ્રહણ કરવા છતાં નિર્દોષતા કેવી રીતે ?

આહાકમ્પરિણઓ ફાસુયભોઈવિ બંધઓ હોઈ । ।

સુદ્ધં ગવેસમાણો આહાકમ્પે વિ સો સુદ્ધો ।। ૨૪ ।। (પિં. નિ. ૨૦૭)

ગાથામાં ‘ફાસુયભોઈ’ એનો અર્થ અહીંયા ‘સર્વ દોષથી રહિત શુદ્ધ આહાર વાપરનાર’ કરવાનો છે. સાધુનો આચાર છે કે ગ્લાનાદિ પ્રયોજન વખતે નિર્દોષ આહારની ગવેષણા કરવી. નિર્દોષ ન મળે તો ઓછાઓછા દોષવાળી વસ્તુ લેવી, તે ન મળે તો શ્રાવક આદિને સૂચના કરીને દોષવાળી લેવી. શ્રાવકના અભાવે શાસ્ત્રની વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરવું, પણ અપ્રાસુક એટલે સચિત્ત વસ્તુ તો કદી પણ ન લેવી.

આધાકર્મી આહાર વાપરવાના પરિણામવાળો સાધુ શુદ્ધ આહાર વાપરવા છતાં, કર્મબંધથી બંધાય છે, જ્યારે શુદ્ધ આહારની ગવેષણા કરવાવાળાને કદાચ આધાકર્મી આહાર આવી જાય અને તે અશુદ્ધ આહાર વાપરવા છતાં તે કર્મબંધથી બંધાતો નથી. કેમકે તેને આધાકર્મી આહાર વાપરવાની ભાવના નથી.

શુદ્ધમાં અશુદ્ધ બુદ્ધિથી વાપરનાર સાધુ કર્મથી બંધાય છે તેનું દૃષ્ટાંત નીચે મુજબ છે.

દૃષ્ટાંત-૧

શતમુખ નામના નગરમાં ગુણચંદ્ર નામના શેઠ રહે છે, તેમને ચંદ્રિકા નામે પત્ની છે.

શેઠ ઘણા ધર્મી હતા, તેથી એક સુંદર વિશાળ શ્રી જિનમંદિર બંધાવ્યું અને તેમાં શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે આહાર આદિથી સંઘની ખૂબ ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

નજીકના ગામમાં એક વેષધારી સાધુ હતો, તેણે સાંભળ્યું કે ‘શતમુખ નગરમાં ગુણચંદ્ર શેઠ સંઘને ભોજન આપે છે.’ આથી તે સાધુ ભોજન માટે શતમુખ નગરમાં આવ્યો.

ટાઇમ થઈ જવાથી આપવાની વસ્તુ અપાઈ ગઈ હતી, આથી તે સાધુએ ગુણચંદ્ર શેઠ પાસે આહારની માંગણી કરી. શેઠે પોતાની પત્ની ચંદ્રિકાને કહ્યું કે ‘આ સાધુને ભોજન આપો.’

ચંદ્રિકાએ શેઠને કહ્યું કે ‘હવે કાંઈ બાકી નથી, બધું આપવાનું અપાઈ ગયું છે.’

શેઠે કહ્યું કે ‘આપણા માટેનું જે ભોજન છે, તેમાંથી આ સાધુને આપો.’

ચંદ્રિકાએ સાધુની ઈચ્છા મુજબ લાડવા, ભાત, દાળ, શાક વગેરે ભોજન આપ્યું.

સાધુએ તો ‘આ આહાર સાધુ માટે બનાવેલો મને આપ્યો છે.’ એમ વિચારીને તે આહાર પોતાના સ્થાનમાં લાવી વાપર્યો. આથી આહાર શુદ્ધ હોવા છતાં આ સાધુને આધાકર્મીની બુદ્ધિથી ગ્રહણ કરી વાપરવાના પરિણામે આધાકર્મી આહાર વાપરવાથી જે કર્મબંધ થાય તે કર્મબંધ થયો.

શુદ્ધની ગવેષણા કરતાં અશુદ્ધ આવી જાય તો પણ ભાવ શુદ્ધિથી સાધુને નિર્જરા થાય છે, તેના ઉપર હવે દૃષ્ટાંત કહે છે.

દૃષ્ટાંત-૨

આચાર્ય ભગવંત શ્રી રત્નાકરસૂરીશ્વરજી મહારાજ ૫૦૦ શિષ્યથી પરિવરેલા શાસ્ત્રની વિધિપૂર્વક વિહાર કરતા કરતા પોતનપુર નામના નગરમાં આવ્યા.

૫૦૦ શિષ્યોમાં એક પ્રિયંકર નામના સાધુ માસખમણને પારણે માસખમણની તપશ્ચર્યા કરનારા હતા.

પારણાના દિવસે તે સાધુએ વિચાર્યું કે ‘મારું પારણું જાણીને કોઈએ આધાકર્મી આહાર કર્યો હોય માટે, નજીકના બીજા ગામમાં ગોયરી જઈ, કે જેથી શુદ્ધ આહાર મળે.’ આમ વિચાર કરી તે ગામમાં ગોયરી નહિ જતાં નજીકના કોઈ એક ગામમાં ગયા.

તે ગામમાં યશોમતી નામની વિચક્ષણ શ્રાવિકા રહેતી હતી. માણસોના મુખથી તપસ્વી મુનિના પારણાનો દિવસ તેના જાણવામાં આવ્યો હતો, એટલે તેણીએ વિચાર્યું કે કદાચ તે તપસ્વી મહાત્મા પારણા માટે આવે તો મને લાભ મળે, એ હેતુથી અત્યંત ભક્તિપૂર્વક ખીર વગેરે ઉત્તમ રસોઈ તૈયાર કરી.

ખીર વગેરે ઉત્તમ દ્રવ્યો જોઈને સાધુને આધાકર્મીની શંકા ન પડે, એટલા માટે પાંદડાંના પડિયામાં બાળકો માટેની થોડી થોડી ખીર નાખી રાખી અને બાળકોને શીખવી રાખ્યું કે જો આવા પ્રકારના સાધુ અહીં આવે તો બોલવું કે ‘હે મા ! અમને આટલી બધી ખીર કેમ આપી ? અમારાથી આટલી બધી ખીર ખાઈ શકાશે નહિ.’ ત્યારે હું તમને ઠપકો આપીશ, એટલે તમારે બોલવું કે ‘કેમ રોજ રોજ ખીર બનાવે છે ?’

બનવા જોગે તે તપસ્વી સાધુ ફરતાં ફરતાં સૌથી પહેલાં યશોમતી શ્રાવિકાને ઘેર આવી પહોંચ્યા. યશોમતિ અંતરથી ખૂબ ઉલ્લાસ પામી, પરંતુ સાધુને શંકા ન પડે એટલે બહારથી ખાસ કોઈ આદર બતાવ્યો નહિ, બાળકો શીખવાડ્યા પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા, એટલે યશોમતીએ બાળકોને ઠપકો આપ્યો અને બહારથી અનાદર અને રોષપૂર્વક સાધુને કહ્યું કે ‘આ બાળકો ગાંડા થઈ ગયા છે. ખીર પણ એમને રુચતી નથી. જો તમને રુચતી હોય તો લો નહિતર બીજે જાવ.’

મુનિને આધાકર્મી આદિ વિષે શંકા નહિ લાગવાથી પાતરું કાઢ્યું. યશોમતીએ ખૂબ ભક્તિપૂર્વક પાતરું ભરી દીધું અને બીજું ઘી, ગોળ વગેરે ભાવથી વહોરાવ્યું.

સાધુ આહાર લઈને વિશુદ્ધ અધ્યવસાયપૂર્વક ગામ બહાર નીકળ્યા અને કોઈ એક વૃક્ષ નીચે ગયા, ત્યાં વિધિપૂર્વક ઇરિયાવહિ આદિ કરી, પછી કેટલોક સ્વાધ્યાય કર્યો અને વિચારવા લાગ્યા કે ‘આજે ગોચરીમાં ખીર વગેરે ઉત્તમ દ્રવ્ય મળેલ છે, તો કોઈ સાધુ આવીને મને લાભ આપે તો હું સંસાર સમુદ્રને તરી જાઉં. કેમકે સાધુઓ નિરંતર સ્વાધ્યાયમાં રક્ત હોય છે અને સંસારસ્વરૂપને યથાવસ્થિત જેવું છે તેવું નિરંતર વિચારે છે, આથી તેઓ દુઃખરૂપ સંસારથી વિરક્ત થઈ મોક્ષની સાધનામાં એક ચિત્ત રહે છે, આચાર્યાદિની શક્તિ મુજબ વૈયાવચ્ચમાં ઉદ્યુક્ત રહે છે, વળી દેશના લબ્ધિવાળા ઉપદેશ આપીને ઘણો ઉપકાર કરે છે તથા સારી રીતે સંયમને પાળનારા છે. આવા મહાત્માઓને સારો આહાર જ્ઞાનાદિમાં સહાયક બને, આ મારો આહાર તેમને જ્ઞાનાદિકમાં સહાયક થાય તો મને મોટો લાભ મળે. જ્યારે આ મારું શરીર અસાર પ્રાયઃ અને નિરુપયોગી છે, મારે તો જે તે આહારથી પણ નિર્વાહ થઈ શકે એમ છે.’ આ ભાવનાપૂર્વક મૂર્ચ્છારહિત તે આહાર વાપરતાં વિશુદ્ધ અધ્યવસાય થતાં ક્ષપકશ્રેણી માંડી અને વાપરી રહેતાં તો કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

આ રીતે ભાવથી શુદ્ધ આહારની ગવેષણા કરતાં આધાકર્મી આહાર આવી જાય તે વાપરવા છતાં તે આધાકર્મીના કર્મબંધથી બંધાતો નથી, કેમકે તેણે ભગવંતની આજ્ઞાનું પાલન કરેલ છે.

દ્વાર દશમું

શંકા-સમાધાન

શંકા-જે અશુદ્ધ આહારાદિને સાધુએ પોતે બનાવ્યો નથી, તેમ બનાવરાવ્યો નથી, તેમ જ બનાવનારની અનુમોદના કરી નથી તે આહારને ગ્રહણ કરવામાં દોષ શો ?

સમાધાન

કામં સયં ન કુવ્વઈ જાણંતો પુણ તહાવિ તગ્ગાહી ।

વઢ્ઢેઈ તપ્પસંગં અગિણ્હમાણો ડ વારેંઈ ।।૨૫।। (પિં. નિ. ૧૧૧)

તમારી વાત બરાબર છે. જો કે જાતે તે આહારાદિ નથી કરતો, બીજા પાસે નથી કરાવતો તો પણ ‘આ આહારાદિ સાધુ માટે બનાવેલો છે.’ એમ જાણવા છતાં જો તે આધાકર્મી આહાર ગ્રહણ કરે છે, તો આપનાર ગૃહસ્થ અને બીજા સાધુઓને એમ થાય કે ‘આધાકર્મી આહારાદિ આપવામાં અને લેવામાં કોઈ જાતનો દોષ નથી, જો દોષ હોય તો આ સાધુ જાણવા છતાં કેમ ગ્રહણ કરે ?’

આમ થવાથી આધાકર્મી આહારમાં લાંબા ટાઇમ સુધી છ જીવનિકાયનો ઘાત ચાલુ રહે છે. જે સાધુઓ આધાકર્મી આહારનો નિષેધ કરે કે ‘સાધુને આધાકર્મી આહાર કલ્પે નહિ.’ અને આધાકર્મી આહાર ગ્રહણ ન કરે તો ઉપર મુજબનો દોષ તે સાધુઓને લાગતો નથી. પણ આધાકર્મી આહાર જાણવા છતાં, જેઓ તે આહાર વાપરે તો ચોક્કસ તેઓને અનુમોદનાનો દોષ લાગે છે. ‘અપ્રતિષિદ્ધમનુમતમ્’ નિષેધ નહિ કરવાથી અનુમતિ આવી જાય છે. વળી આધાકર્મી આહાર વાપરવાનો ચસકો લાગી જાય, તો તેવો આહાર ન મળે તો જાતે પણ તૈયાર કરવા લાગી જાય એવું પણ બને, માટે સાધુએ આધાકર્મી આહારાદિ વાપરવો ન જોઈએ.

આહાકમ્મં ભુંજઈ ન પઢિક્કમણં ય તસ્સ ઠાણસ્સ ।

એમેવ અઢ્ઢો બોઢો લુક્કવિલુક્કો જહ કવોઢો ।।૨૬।। (પિં. નિ. ૨૧૭)

જે સાધુ આધાકર્મી આહાર વાપરે અને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરે નહિ, તો તે સાધુ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનો ભંગક હોવાથી તે સાધુનું લોચ કરવો-કરાવવો, વિહાર કરવો વગેરે બધું નિષ્ફળ-નિરર્થક છે. જેમ કબૂતર પોતાનાં પીંછાં તોડે છે અને બધે ફરે છે. પરંતુ તેને ધર્મ માટે થતું નથી. તેમ આધાકર્મી આહાર વાપરનારનું લોચ, વિહાર વગેરે ધર્મ માટે થતા નથી.

ઇતિ પ્રથમ આધાકર્મી દોષ નિરૂપણ.

૨. ઔદેશિક દોષ

ઓહેણ વિભાગેણ ય ઓહે ઠપ્પં તુ બારસ વિભાગે ।

ઉદ્દિટ્ઠં કહે કમ્મં એકેકિ ચચ્ચકો ભેઓ ॥૨૭॥ (પિં. નિ. ૨૧૮)

ઔદેશિક દોષ બે પ્રકારે છે. ૧ ઓઘથી અને ૨ વિભાગથી.

ઓઘ એટલે સામાન્ય અને વિભાગ એટલે જુદું જુદું.

ઓઘઔદેશિકનું વર્ણન આગળ આવશે, એટલે અહીં કરતા નથી.

વિભાગ ઔદેશિક બાર પ્રકારે છે. તે ૧. ઉદિષ્ટ, ૨. કૃત અને ૩. કર્મ. તે દરેકનાં પાછા ચાર ચાર પ્રકાર એટલે બાર પ્રકારે થાય છે.

ઓઘઔદેશિક-‘પૂર્વભવમાં કંઈ પણ આપ્યા વિના આ ભવમાં મળતું નથી. માટે કેટલીક ભિક્ષા આપણે આપીશું.’ આ બુદ્ધિથી ગૃહસ્થ કેટલાક ચોખા વગેરે વધારે નાખીને જે આહારાદિ તૈયાર કરે, તે ઓઘઔદેશિક કહેવાય છે.

ઓઘ-એટલે ‘આટલું અમારું, આટલું ભિક્ષુકનું.’ આવો વિભાગ કર્યા સિવાય સામાન્ય રીતે કોઈ પણ ભિક્ષુકને આપવાની બુદ્ધિથી તૈયાર કરવામાં આવેલ અશનાદિ ઓઘઔદેશિક કહેવાય.

વિભાગ-એટલે વિવાહ-લગ્નાદિ પ્રસંગોમાં કરેલી વસ્તુ વધી હોય, તેમાંથી જે ભિક્ષુકને ઉદેશી આપવા માટે જુદી કરવામાં આવી હોય તે, વિભાગ ઔદેશિક કહેવાય. તેના બાર ભેદો છે. તે નીચે પ્રમાણે જાણવા.

વિભાગ ઔદેશિકના બાર ભેદો

ઉદિષ્ટ-પોતાને માટે જ બનાવેલા આહારમાંથી કોઈપણ ભિક્ષુકને આપવા માટે જુદી કલ્પના કરે કે ‘આટલું સાધુને આપીશું’ તે.

કૃત-પોતાને માટે બનાવેલું, તેમાંથી વાપરતાં જે વધેલું હોય તે ભિક્ષુકને દાન કરવા માટે છ કાયાદિનો આરંભ કરી, ભાતનો કરંબો વગેરે કરવારૂપ સંસ્કાર કરી રાખે તે.

કર્મ-વિવાહાદિ જમણામાં વધેલ લાડવા, પકવાન વગેરેના ભૂકા આદિને કોઈપણ ભિક્ષુકને આપવા માટે ગરમ કરેલા ઘી, ગોળની અંદર નાંખી ફરીથી લાડવા વગેરે બનાવવામાં આવે અથવા તો બીજા કોઈ અચિત્ત આહારાદિને કોઈપણ ભિક્ષુકને આપવા માટે સચિત્ત પાણી, કાચું મીઠું આદિ નાખી હિંગ વગેરેનો વધાર કરી સંસ્કારિત કરવામાં આવે તે.

ઉદિષ્ટ, કૃત અને કર્મ, દરેકના ચાર ચાર ભેદો.

૧ ઉદેશ-કોઈપણ ભિક્ષુકને આપવા માટે કલ્પેલું.

૨ સમુદેશ-પાંખડીઓને આપવા માટે કલ્પેલું.

૩ આદેશ-શ્રમણોને આપવા માટે કલ્પેલું.

૪ સમાદેશ-નિર્ગ્રથોને આપવા માટે કલ્પેલું.

આ પ્રમાણે ૩ ૬ ૪ ઈ બાર ભેદો થયા.

બાર ભેદોમાં અવાંતર ભેદો

ઉદિષ્ટઉદેશિક-છિન્ન અને અછિન્ન. છિન્ન એટલે નિયમિત કરેલું એટલે જે વધેલું છે તેમાંથી આપવા માટે જુદું કાઢ્યું હોય તે. અછિન્ન જુદું કાઢ્યું ન હોય પરંતુ આમાંથી ભિક્ષાયરોને આપવું એવો ઉદેશ રાખેલો હોય.

છિન્ન અને અછિન્ન બન્નેમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ એમ આઠ ભેદો થાય.

કૃતઉદેશિક-છિન્ન અને અછિન્ન બન્નેમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ એમ આઠ ભેદો.

કર્મઉદેશિક-ઉપર મુજબ આઠ ભેદો.

દ્રવ્યઅછિન્ન-વધેલી વસ્તુઓ આપવાની નક્કી કરે તે.

ક્ષેત્રઅછિન્ન-ઘરની અંદર રહીને કે ઘરની બહાર ગમે ત્યાંથી આપવું.

કાલઅછિન્ન-જે દિવસે વધ્યું હોય તે જ દિવસે કે ગમે તે દિવસે આપવાનું નક્કી કરે તે.

ભાવઅછિન્ન-ગૃહનાયક-ધરના માલિક આપનાર ધરની સ્ત્રી આદિને કહે કે ‘તને રુચે તો પણ આપવું અને ન રુચે તો પણ આપવું.’

દ્રવ્યઅછિન્ન-અમુક વસ્તુ કે આટલી વસ્તુ આપવાનું નક્કી કર્યું હોય તે.

ક્ષેત્રઅછિન્ન-ધરની અંદરથી કે બહાર ગમે તે એક સ્થાનેથી જ આપવાનું નક્કી કર્યું હોય તે.

કાલઅછિન્ન-અમુક ટાઇમથી અમુક ટાઇમ સુધી જ આપવાનું નક્કી કર્યું હોય તે.

ભાવઅછિન્ન-‘તને રુચે તેટલું જ આપજે.’ એમ કહેલું હોય તે.

ઓઘઔદેશિકનું સ્વરૂપ :

सा उ अविसेसियं चिय मियंमि भत्तंभि तंडुले छुहइ ।

पासंडीण गिहीण व जो एहिइ तस्स भिक्खट्ठा ।।२८।। (पिं. नि. २२१)

દુકાળ પૂરો થઈ ગયા બાદ કોઈ ગૃહસ્થો વિચાર કરે કે ‘આપણે મહામુશીબતે જીવી ગયા, તો રોજ કેટલીક ભિક્ષા (રોજ અમુક ભિક્ષુકને) આપીશું. ગયા ભવમાં જો આપ્યું ન હોત તો આ ભવમાં મળત નહિ, જો આ ભવમાં નહિ આપીએ તો આવતા ભવમાં મળશે નહિ. એટલે આવતા ભવમાં આપણને મળે માટે ભિક્ષુક વગેરેને ભિક્ષા આદિ આપીને શુભકર્મનું ઉપાર્જન કરીએ.’

આ કારણથી ધરની મુખ્ય સ્ત્રી આદિ જેટલી રસોઈ કરતા હોય તેમાં પાખંડી, ગૃહસ્થ આદિ આવી જાય તો તેમને આપવા માટે ચોખા આદિ વધારે પકાવે. આ રીતે રસોઈ પકાવતાં તેમનો એવો ઉદ્દેશ નથી હોતો કે ‘આટલું અમારું અને આટલું ભિક્ષુકનું.’ વિભાગરહિત હોવાથી આ ઓઘઔદેશિક કહેવાય છે.

શંકા-છન્નસ્થ સાધુને ‘આ આહારાદિ ઓઘઔદેશિક છે કે શુદ્ધ આહારાદિ છે’ તેની શી ખબર પડે ?

સમાધાન-ઉપયોગ રાખવામાં આવે તો છન્નસ્થ પણ જાણી શકે કે ‘આ આહાર ઓઘઔદેશિક છે કે શુદ્ધ છે.’

જો ભિક્ષા આપવાના સંકલ્પપૂર્વક વધારે રસોઈ કરેલી હોય તો પ્રાયઃ ગૃહસ્થ આપનારની આ જાતની ભાષા, ચેષ્ટા વગેરે હોય.

કોઈ સાધુ ભિક્ષા માટે ઘરમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે ધરનો નાયક પોતાની પત્ની આદિ પાસે ભિક્ષા અપાવતાં કહે અથવા સ્ત્રી બોલે કે ‘રોજની નક્કી કર્યા મુજબ પાંચ જણને ભિક્ષા અપાઈ ગઈ છે.’ અથવા ભિક્ષા આપતાં ગણતરી રાખવા માટે ભીંત ઉપર ખડી કે કોલસા વડે લીટા કરેલા હોય કે કરતી હોય અથવા તો ‘આ એકને આપ્યું.’ ‘આ

બીજાને આપ્યું' એમ ગણતી હોય અથવા ઘણી કે બીજી બાઈ આપનારીને કહે કે 'આપવા માટે આ રાખ્યું છે, તેમાંથી આપજે પણ આમાંથી ન આપીશ.'

અથવા ઘરમાં પ્રવેશ કરતા સાધુને સાંભળવામાં આવે કે 'આ રસોઈમાંથી ભિક્ષાચરોને આપવા માટે આટલી વસ્તુ જુદી કરો.'

આ પ્રમાણે બોલતા સાંભળવાથી, ભીંત ઉપરના લીટા વગેરે ઉપરથી છન્નસ્થ સાધુ - 'આ આહારઓઘઔદેશિક છે.' ઇત્યાદિ જાણી શકે અને તેવી ભિક્ષા ગ્રહણ કરે નહિ.

અહીં વૃદ્ધ સંપ્રદાયથી એટલું ધ્યાન રાખો કે-ઉદ્દેશ પ્રમાણે આપવાની ભિક્ષા અપાઈ ગયા પછી અથવા ઉદ્દેશ અનુસાર જુદી કાઢી લીધી હોય તે સિવાયની બાકી રહેલી રસોઈમાંથી સાધુને વહોરવું કલ્પી શકે, કેમકે તે શુદ્ધ છે.

ઉપયોગવાળો જ સાધુ આહાર શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ, તે જાણી શકે છે, પણ ઉપયોગ વગરનો સાધુ જાણી શકતો નથી.

સાધુએ ગોચરી વખતે ઉપયોગ કેવો રાખવો જોઈએ ? તે શાસ્ત્રકાર કહે છે-

સદાઇસુ સાહુ મુચ્છં ન કરેજ્ઞ ગોચરગઓ ય ।

एसणजुत्तो होज्जा गोणीवच्छो गवत्ति व्व ।। २९ ।। (પિં. નિ. ૨૨૪)

ગોચરી માટે ગયેલા સાધુએ શબ્દ-રૂપ-રસ વગેરેમાં મૂર્ચ્છા આસક્તિ કરવી ન જોઈએ. પરંતુ ઉદ્દગમાદિ દોષોની શુદ્ધિ માટે, તત્પર રહેવું. ગાયનો વાછરડો જેમ પોતાના ખાણા ઉપર લક્ષ રાખે તેમ સાધુએ આહારની શુદ્ધિ ઉપર લક્ષ રાખવું. આ સંબંધી દૃષ્ટાંત બતાવે છે -

દૃષ્ટાંત

ગુણાલય નામના નગરમાં સાગરદત્ત શેઠ હતા. તેમને શ્રીમતી નામની પત્ની હતી. પોતાનું જિનમંદિર જીર્ણ થઈ જતાં શેઠે તે મંદિર નવું બંધાવ્યું. શેઠને ચાર પુત્રો હતા, તે ઉંમરલાયક થતાં ગુણચંદ્રનું લગ્ન પ્રિયંગુલતિકા સાથે, ગુણસેનનું લગ્ન પ્રિયંગુરુચિકા સાથે, ગુણચૂડનું લગ્ન પ્રિયંગુસુંદરી સાથે અને ગુણશેખરનું લગ્ન પ્રિયંગુસારિકા સાથે કર્યા હતાં.

સમય જતાં શેઠનાં પત્ની શ્રીમતી ગુજરી ગયા.

શેઠે ઘરની સારસંભાળ પ્રિયંગુલતિકાને સોંપી હતી. શેઠના ઘેર વાછરડાવાળી ગાય હતી. દિવસે ચરવા જાય અને વાછરડો ઘેર રહેતો. તેને ચારો-પાણી ચાર પુત્રવધૂઓ યથાયોગ્ય આપતી હતી.

એક વખત ગુણચંદ્રના પુત્ર ગુણસાગરનો લગ્ન-દિવસ આવ્યો, એટલે બધી

સ્ત્રીઓએ સારાં સારાં કીમતી વસ્ત્રો, અલંકારો પહેર્યા હતા અને એક-બીજાને શણગારવા વગેરે કામમાં બધા રોકાઈ ગયાં હતાં. એટલે તે દિવસે વાછરડાને ચારો-પાણી આપવાનું ભુલાઈ ગયું. મધ્યાહ્ન વખતે શેઠ કોઈ કાર્ય પ્રસંગે વાછરડો બાંધ્યો હતો ત્યાં આવ્યા. શેઠને જોતાં વાછરડો બરાડવા લાગ્યો. આથી શેઠને લાગ્યું કે ‘વાછરડો ભૂખ્યો હશે.’

શેઠને ગુસ્સો આવ્યો અને ઘરમાં જઈ પુત્રવધૂઓને ઠપકો આપ્યો. એટલે પુત્રવધૂઓ એકદમ ચારોપાણી લઈ વાછરડો હતો ત્યાં જવા લાગી. વાછરડો તો અપ્સરા જેવી સ્ત્રીઓને, તેમણે પહેરેલાં અલંકારો કે, વસ્ત્રો તથા શોભાયમાન ઘરને પણ જોતો નથી, પણ તેનું લક્ષ તો તેઓ જે ચારોપાણી લાવે છે તેના ઉપર છે.

આ પ્રમાણે ભિક્ષાએ ગેયલા સાધુએ રૂપવાળી સ્ત્રીને નીરખવી નહિ, સુંદર ગીતાદિને વિષે પણ ધ્યાન આપવું નહિ; પરંતુ ભિક્ષા આદિ કેમ કેવી રીતે આપે છે, તે તરફ જ લક્ષ રાખવું જોઈએ જેથી ભિક્ષા શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ છે તે જાણી શકાય.

સાધુને કયું કલ્પે અને કયું ન કલ્પે ?

ઉદિષ્ઠ-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ આ ચારેમાં આપવાનું નક્કી કર્યું હોય તે કલ્પે નહિ, તે સિવાયનું કલ્પે.

અમુકને આપવું અને અમુકને ન આપવું એ પ્રમાણે વિભાગ કરેલો હોય તો એમાંના કોઈ સંકલ્પમાં જો સાધુ આવી જતા હોય તો તે ન કલ્પે, સાધુ ન આવી જતા હોય તો તે કલ્પે.

ઓઘઔદેશિક કે વિભાગઔદેશિક વસ્તુમાં જો ગૃહસ્થ પોતાનો સંકલ્પ કરી દે તો તે વસ્તુ સાધુને કલ્પી શકે. પરંતુ કર્મઔદેશિકમાં યાવદર્થિક કોઈપણ ભિક્ષુઓને છોડીને બીજા પ્રકારના કર્મઔદેશિકોમાં પોતાનો સંકલ્પ કરી દીધા પછી પણ સાધુને બિલકુલ ખપે નહિ.

શંકા-આધાકર્મ અને કર્મઔદેશિક આ બે દોષો તો સરખા લાગે છે, તો પછી તેમાં ફેર શો ?

સમાધાન-જે પ્રથમથી જ સાધુને માટે બનાવેલું હોય તે આધાકર્મી કહેવાય છે અને કર્મઔદેશિકમાં તો પહેલા પોતાને માટે વસ્તુ બનાવેલી છે, પણ પછી સાધુ વગેરેને આપવા માટે તેને પાક વગેરેનો સંસ્કાર કરી ફરી બનાવે. તે કર્મઔદેશિક કહેવાય છે. બન્નેમાં આટલો ફરક છે.

ઇતિ દ્વિતીય ઔદેશિકદોષ નિરૂપણ.

૩. પૂતિકર્મ દોષ

બાયરં સુહમં ભાવે ડ પૂઙયં સુહમમુવરિ વોચ્છામિ ।

ડવગરણ ભત્તપાણે ડુવિહં પુણ બાયરં પૂઙ્ ॥૩૦॥ (પિં. નિ. ૨૪૯)

પૂતિકર્મ બે પ્રકારે છે. ઁક સૂક્ષ્મપૂતિ અને બીજી બાદરપૂતિ. સૂક્ષ્મપૂતિ આગળ કહીશું. બાદરપૂતિ બે પ્રકારે. ઉપકરણપૂતિ અને ભક્તપાનપૂતિ.

પૂતિકર્મ-ઁટલે શુદ્ધ આહારમાં આધાકર્મી આહારનું ભેગું થવું. ઁટલે શુદ્ધ આહાર પણ અશુદ્ધ બનાવે.

પૂતિ ચાર પ્રકારે. નામપૂતિ, સ્થાપનાપૂતિ, દ્રવ્યપૂતિ અને ભાવપૂતિ.

નામપૂતિ-પૂતિ નામ હોય તે.

સ્થાપનાપૂતિ-પૂતિની સ્થાપના કરી હોય તે.

દ્રવ્યપૂતિ-છાણ, વિષ્ટા આદિ ગંધાતા-અશુચિ પદાર્થો.

ભાવપૂતિ-બે પ્રકારે. સૂક્ષ્મભાવપૂતિ અને બાદરભાવપૂતિ. તે દરેકના ઉપરના બતાવેલ બે ભેદ-ઉપકરણ અને ભક્તપાન, ઁમ ચાર પ્રકારે ભાવપૂતિ.

જે દ્રવ્ય, ભાવને ખરાબ કરે તે દ્રવ્ય ઉપચારથી ભાવપૂતિ કહેવાય.

ઉપકરણ બાદરપૂતિ-આધાકર્મી ચૂલા ઉપર રાંધેલું કે મૂકેલું અથવા આધાકર્મી ભાજન, કડછી, ચમચા આદિમાં રહેલો શુદ્ધ આહાર પણ આધાકર્મી ઉપકરણના સંસર્ગવાળો હોવાથી તે ઉપકરણ બાદરપૂતિ કહેવાય છે.

ચૂલો વગેરે રાંધવા વગેરેનાં સાધનો હોવાથી ઉપકરણ કહેવાય છે.

આવો દોષવાળો આહાર સાધુને કલ્પી શકે નહિ. પરંતુ તે શુદ્ધ આહારને તે આધાકર્મી ઉપકરણ આદિ ઉપરથી લઈને ગૃહસ્થે પોતાને માટે બીજે મૂકેલો હોય તો તે આહારાદિ સાધુને કલ્પી શકે છે.

ભક્તપાન બાદરપૂતિ-આધાકર્મી અંગારા ઉપર જીરૂ, હિંગ, રાઈ વગેરે નાખીને બાળવાથી જે ધુમાડો થાય તેના ઉપર ઊંધું વાસણ મૂકીને વાસણ ધુમાડાની વાસનાવાળું કર્યું હોય અર્થાત્ વઘાર દીધો હોય તે આધાકર્મી વાસણ વગેરેમાં શુદ્ધ આહાર નાખેલો હોય અથવા તો આધાકર્મી આહારથી ખરડાયેલા વાસણમાં બીજો શુદ્ધ આહાર નાખ્યો હોય અથવા તો આધાકર્મી આહારથી ખરડાયેલા હાથ કે ચમચા વગેરેથી અપાતો શુદ્ધ આહાર, તે ભક્તપાન બાદરપૂતિ દોષવાળો ગણાય છે. આવો આહાર સાધુને કલ્પે નહિ.

સૂક્ષ્મપૂતિ-આધાકર્મી સંબંધી ઇંધન-લાકડાં અંગારા વગેરે કે તેની વરાળ, ધુમાડો, ગંધ વગેરે શુદ્ધ આહારાદિને લાગે તે સૂક્ષ્મપૂતિ.

સૂક્ષ્મપૂતિવાળું અકલ્પ્ય બનતું નથી, કેમકે વરાળ, ધુમાડો, ગંધ સકલ લોકમાં પણ ફેલાઈ જાય, તેથી તે સૂક્ષ્મપૂતિ ટાળવી અશક્ય હોવાથી તેનો ત્યાગ કરવાનું આગમમાં કહ્યું નથી.

શંકા-શિષ્ય કહે છે કે ‘સૂક્ષ્મપૂતિ અશક્ય પરિહાર કેમ ? તમે જો જે પાત્રમાં આધાકર્મી આહાર ગ્રહણ કર્યો હોય, તે આધાકર્મી આહાર પાત્રમાંથી કાઢી નાંખવામાં આવે તથા આંગળી કે હાથ ઉપર ચોટેલું પણ કાઢી નાખવામાં આવે, તે પછી તે પાત્ર ત્રણ વાર પાણીથી ધોયા વિના તેમાં શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરવામાં

આવે તે સૂક્ષ્મપૂતિ માનો, તો આ સૂક્ષ્મપૂતિ દોષ તે પાત્રને ત્રણવાર ધોવાથી દૂર કરી શકાશે. એટલે સૂક્ષ્મપૂતિ શક્ય પરિહાર બની જશે.’

સમાધાન-આચાર્ય શિષ્યને ખુલાસો કરે છે કે ‘તું જે સૂક્ષ્મપૂતિ માનવાનું કહે છે, તે સૂક્ષ્મપૂતિ નથી પણ બાદરપૂતિ જ દોષ રહે છે. કેમકે ધોયા વિનાના પાત્રમાં તે આધાકર્મીના સ્થૂલ અવયવો રહ્યા હોય છે, વળી પાત્ર ત્રણ વાર ધોવા માત્રથી પાત્ર સંપૂર્ણ નિરવયવ બનતું નથી, તે પાત્રમાં ગંધની વાસ આવે છે. ગંધ એ ગુણ છે અને ગુણ દ્રવ્ય વિના રહી શકતા નથી. માટે તારા કહેવા મુજબ તો એ પણ સૂક્ષ્મપૂતિ થશે નહિ. મતલબ કે આથી સૂક્ષ્મપૂતિ સમજવારૂપ છે પણ એનો ત્યાગ અશક્ય છે.

વ્યવહારમાં પણ દૂરથી અશુચિની ગંધ આવતી હોય તો લોકો તેનો બાધ ગણતા નથી, તેમ વસ્તુનો પરિહાર કરતા નથી. જો અશુચિ પદાર્થ કોઈ વસ્તુને લાગી જાય તો તે વસ્તુનો ઉપયોગ કરતા નથી, પણ ગંધ માત્રથી તેનો ત્યાગ કરાતો નથી. ઝેરની ગંધ દૂરથી આવે તેથી માણસ મરી જતો નથી. તેમ ગંધ, ધુમાડા વગેરેથી સૂક્ષ્મપૂતિ બનેલ આહાર સંયમી આત્માને ત્યાગ કરવા યોગ્ય થતો નથી, કેમકે તે નુકશાન કરતો નથી.

બાદરપૂતિની શુદ્ધિ ક્યારે થાય ?-ઇંધન, ધુમાડો, વરાળ, ગંધ તે સિવાય સમજો કે એકમાં આધાકર્મી રાંધ્યું, પછી એમાંથી તે આધાકર્મી કાઢી નાખ્યું, તેને ધોયું નથી, એટલે તે આધાકર્મીથી ખરડાયેલું છે, એમાં બીજી વખત શુદ્ધ આહાર રાંધ્યો હોય કે શુદ્ધ શાક વગેરે મૂક્યું હોય, બાદ તે વાસણમાંથી તે આધાકર્મી આહાર આદિ દૂર કર્યા પછી ધોયા વિના ત્રીજી વખત પણ એવું કર્યું તો આ ત્રણ વખત રાંધેલ પૂતિકર્મ થયું. પછી તે કાઢી નાખીને એ જ વાસણમાં ચોથીવાર રાંધવામાં આવે તો તે આહારપૂતિ થતો નથી, માટે કલ્પી શકે છે. હવે જો ગૃહસ્થી પોતાના ઉદ્દેશથી એ વાસણને જો નિરવયવ કરવા માટે ત્રણ વખત બરાબર ધોઈને પછી તેમાં રાંધે તો તે સુતરાં કલ્પી શકે, એમાં શંકા જ શું ?

પદમે દિળમ્મિ કમ્મં તિન્નિ ઉ પુઙ્ગ કયકમ્મપાયધરં ।

પૂઙ્ગ તિલેવં પીઠરં કમ્પઙ્ગ પાયં કયત્તિકમ્પં ॥૩૧॥ (પિં. નિ. ૩૬)

જે ઘેર આધાકર્મી આહાર રંધાયો હોય તે દિવસે તે ઘરનો આહાર આધાકર્મી ગણાય છે. ત્યાર પછીના ત્રણ દિવસ સુધી રંધાયેલો આહાર પૂતિ દોષવાળો

ગણાય છે, તેથી ચાર દિવસ સુધી તે ઘરનો આહાર આદિ કલ્પે નહિ, પરંતુ પાંચમા દિવસથી તે ઘરનો શુદ્ધ આહાર કલ્પે, પછી તેમાં પૂતિની પરંપરા ચાલતી નથી, પણ જો પૂતિ દોષવાળું ભાજન તે દિવસે કે બીજે દિવસે ગૃહસ્થે પોતાના ઉપયોગ માટે ત્રણવાર ધોયા પછી તેમાં શુદ્ધ આહાર રાંધ્યો હોય તો તે તુરત કલ્પી શકે.

સાધુના પાત્રમાં શુદ્ધ આહાર ભેગો આધાકર્મી આહાર આવી ગયો હોય તો તે આહાર કાઢી નાખી, ત્રણવાર પાણીથી ધોયા બાદ બીજો આહાર લેવો કલ્પી શકે.

ગોચરી ગયેલા સાધુને ઘરમાં જમણ વગેરે થયાની નિશાની દેખાય ત્યાં મનમાં પૂતિકર્મની શંકા પડે, હોશિયારી પૂર્વક ગૃહસ્થને અથવા તેની સ્ત્રી આદિને પૂછવું કે ‘જમણ થયે-સાધુ માટે આહાર આદિ કર્યાને કેટલા દિવસ થયા ?’ અથવા તો તેઓની વાત ઉપરથી જાણી લેવું. ત્રણ દિવસથી વધારે દિવસ થયા હોય તો પૂતિ થતી નથી. આ રીતે જાણીને પૂતિદોષનો પરિહાર કરી શુદ્ધ આહારની ગવેષણા કરવી.

ઇતિ તૃતીય પૂતિદોષ નિરૂપણ.

૪. મિશ્ર દોષ

મીસઙ્ગાયં જાવંતિયં ચ પાસંડિસાહુમીસં ચ ।

સહસંત્તરં ન કપ્પઙ્ગ કપ્પઙ્ગ કપ્પે કણ તિગુણે ॥૩૨॥ (પિં. નિ. ૨૭૧)

મિશ્રદોષ ત્રણ પ્રકારે ૧. કોઈપણ ભિક્ષાયર માટે, ૨. પાખંડી માટે અને ૩. સાધુ માટે.

પોતાના માટે અને યાવત્ સાધુ વગેરે માટે પહેલેથી ભેગું રાંધ્યું હોય તો તે મિશ્રદોષ કહેવાય છે. મિશ્રદોષવાળો આહાર એક હજાર ઘરે ફરતો ફરતો જાય તો પણ તે શુદ્ધ થતો નથી.

મિશ્રદોષવાળો આહાર પાત્રમાં આવી ગયો હોય તો તે આહાર અંગુલિ કે રાખ વડે દૂર કર્યા પછી તે પાત્ર ત્રણવાર ધોયા પછી તડકે સૂકવ્યા બાદ તે પાત્રમાં બીજો આહાર લાવવો કલ્પે. કોઈ આચાર્ય કહે છે કે પાત્ર ચારવાર ધોયા પછી આહાર લાવવો કલ્પે.

કોઈપણ એટલે તમામ ભિક્ષુકો માટે કરેલું જાણવાનો ઉપાય-‘કોઈ સ્ત્રી કોઈ સાધુને ભિક્ષા આપવા જાય ત્યાં ઘરનો માલિક કે બીજા કોઈ તેને નિષેધ કરે કે આમાંથી આપશો નહિ. કેમકે આ રસોઈ બધા માટે કરી નથી, માટે આ બીજી રસોઈ જે બધાને આપવા માટે બનાવી છે, તેમાંથી આપો.’

રસોઈ કરવાનું શરૂ કરતા હોય ત્યાં કોઈ કહે કે ‘આટલું રાંધવાથી પૂરું નહિ થાય, વધારે રાંધો જેથી બધા ભિક્ષુકને આપી શકાય.’ આ પ્રમાણે સાંભળવામાં આવે તો જાણી શકાય કે આ રસોઈ યાવદર્થિક-તમામ ભિક્ષુકો માટેની મિશ્ર દોષવાળી છે. આવો આહાર સાધુને લેવો કલ્પે નહિ.

પાખંડીમિશ્ર-ગૃહનાયક રસોઈ કરનારને કહે કે ‘પાખંડીઓને આપવા માટે ભેગું વધારે રાંધજે.’ તે પાખંડી મિશ્રદોષવાળું થયું, તે સાધુને લેવું કલ્પે નહિ. કેમકે પાખંડીમાં સાધુ પણ આવી જાય છે. શ્રમણમિશ્ર જુદું કલ્પું નથી કારણ પાખંડી કહેવાથી શ્રમણ આવી જાય છે.

નિર્ગ્રંથમિશ્ર-કોઈ એમ કહે કે ‘નિર્ગ્રંથ સાધુને આપવા માટે ભેગી વધારે રસોઈ બનાવજે.’ તે નિર્ગ્રંથમિશ્ર કહેવાય. તે ભિક્ષા પણ સાધુને કલ્પે નહિ.

ગૃહસ્થી પોતાના માટે રસોઈ કરવાની શરૂઆત કરતાં પહેલાં જ પોતાના માટે જોઈતા અનાજ આદિમાં બીજા સઘળા ભિક્ષાચરો અથવા સામાન્ય દર્શનીઓ કે કેવળ જૈન સાધુઓને આપવા માટે જે કાંઈ વધારે અનાજ આદિ નાખીને આહારાદિ તૈયાર કરે કે કરાવે તે મિશ્રદોષવાળું કહેવાય છે.

ઇતિ ચતુર્થ મિશ્ર દોષ નિરૂપણ.

૫. સ્થાપના દોષ

સદ્ગુણપરદ્વાળે પરંપરાણંતરં ચિરંતરિયં ।

દુર્વિહ તિવિહા વિ ઠવણાડસણાઈ જં ઠવઈ સાહુકણ ॥૩૩॥ (પિં.વિ. ૩૮)

ગૃહસ્થે પોતાના માટે આહાર બનાવ્યો હોય તેમાંથી સાધુને આપવા માટે રાખી મૂકે તે સ્થાપનાદોષવાળો આહાર કહેવાય.

સ્થાપનાના છ પ્રકાર-૧ સ્વસ્થાન સ્થાપના, ૨ પરસ્થાન સ્થાપના, ૩ પરંપર સ્થાપના, ૪ અનંતર સ્થાપના, ૫ ચિરકાલ સ્થાપના અને ૬ ઇત્વરકાલ સ્થાપના.

૧ **સ્વસ્થાન સ્થાપના**-આહારાદિ જ્યાં તૈયાર કર્યો હોય ત્યાં જ ચૂલો કે હોલા ઉપર સાધુને આપવા માટે રાખી મૂકવો.

૨ **પરસ્થાન સ્થાપના**-જ્યાં આહાર પકાવ્યો હોય ત્યાંથી લઈને બીજે સ્થાને છાજલી, શીંકું આદિ જગ્યાએ સાધુને આપવા માટે રાખી મૂકવો.

સ્થાપના રાખવાના દ્રવ્યો બે પ્રકારના હોય છે. કેટલાક વિકારી અને કેટલાક અવિકારી.

જે દ્રવ્યોનો ફેરફાર થઈ શકે તે વિકારી. દૂધ, શેરડી વગેરે તથા ભાત અને દહીં વગેરે, દૂધમાંથી દહીં, છાસ, માખણ, ઘી વગેરે થાય છે. શેરડીમાંથી રસ, સાકર, ખાંડ, ગોળ વગેરે બને છે.

જે દ્રવ્યોમાં ફેરફાર થઈ શકે નહિ તે અવિકારી. ઘી, ગોળ વગેરે.

૩ **પરંપર સ્થાપના**-વિકારી દ્રવ્યો, દૂધ, દહીં, છાશ વગેરે સાધુને આપવા માટે રાખી મૂકે.

૪ અનંતર સ્થાપના-અવિકારી દ્રવ્યો, ઘી, ગોળ વગેરે સાધુને આપવા માટે રાખી મૂકે.

૫ ચિરકાલ સ્થાપના - ઘી વગેરે પદાર્થ, જે તેના સ્વરૂપમાં ફેરફાર થયા વગર જ્યાં સુધી રહી શકે ત્યાં સુધી સાધુને આપવા માટે રાખી મૂકે. આ ચિરકાલ સ્થાપના ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વકોટી વર્ષ સુધીની હોય.

દષ્ટાંત

આઠ વર્ષની ઉંમરના અને કોડપૂર્વ વર્ષના આયુષ્યવાળા કોઈ સાધુએ કોઈને ઘેર ઘી આદિ કોઈ વસ્તુ માગી. વહોરાવનારે કહ્યું કે ‘થોડીવાર પછી આપીશ.’ સાધુને બીજા કોઈ ઘેરથી ઘી આદિ જરૂર હતી તે વસ્તુ મળી ગઈ, એટલે પ્રથમના ઘેર તેઓ પાછા આવ્યા નહિ.

‘થોડીવાર પછી આપીશ’ એમ કહેનારને એમ થયું કે મેં આપવાનું કહ્યું છે, માટે જ્યાં સુધી ન આપું ત્યાં સુધી મારે માથે સાધુનું દેવું ગણાય. આથી તે ઘી આદિ સાધુને આપવા માટે રાખી મૂકે. યાવત્ તે સાધુ પૂર્વકોડ વર્ષ સુધી જીવે ત્યાં સુધી રાખી મૂકે તો આ પ્રમાણે ચિરકાલ સ્થાપના ઉત્કૃષ્ટથી દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષની પણ થાય.

અહીં ધ્યાન રાખવું કે (ગર્ભથી કે જન્મથી પણ) આઠ વર્ષ પૂરાં થયા ન હોય તેને ચારિત્ર હોતું નથી અને પૂર્વકોડ વર્ષથી અધિક આયુષ્યવાળાને પણ ચારિત્ર હોતું નથી. એ કારણથી ચિરકાલ સ્થાપના ઉત્કૃષ્ટ આઠ વર્ષ ન્યૂન પૂર્વકોડ વર્ષની શાસ્ત્રકારે કહી છે.

૬ ઇત્વરકાલ સ્થાપના-હારબંધ રહેલા ઘર કે ઘરોમાંથી જ્યારે એક ઘેરથી સાધુ ભિક્ષા લેતા હોય ત્યારે તે સાધુની સાથેનો બીજો સંઘાટક સાધુ પાસેના જે બે ઘરોમાં દોષનો ઉપયોગ રાખી શકાય તેમ હોય તેવા બે ઘરોમાંથી ગૃહસ્થ સાધુને વહોરાવવા માટે આહારાદિ હાથમાં લઈને ઊભા રહે તે ઇત્વરકાલ સ્થાપના કહેવાય. આ સ્થાપનામાં ઉપયોગ રહેવાથી (જો આધાકર્માદિ બીજા દોષ ન હોય તો) સાધુને કલ્પે. એમાં સ્થાપનાદોષ ગણાય નહિ, પરંતુ તે ઉપરાંતના ત્રીજા આદિ ઘરોમાં આહાર લઈને ઊભા રહ્યા હોય તો તે સ્થાપનાદોષવાળો આહાર સાધુને કલ્પે નહિ.

સાધુને આપવા માટે આહારાદિ રાખી મૂકેલ હોય અને સાધુ આવ્યા નહિ, આથી ગૃહસ્થને એમ થાય કે ‘સાધુ આવ્યા નહિ માટે આપણા ઉપયોગમાં લઈ લો.’ આ રીતે જો તે આહારાદિમાં પોતાના ઉપયોગનો સંકલ્પ કરી દે તો તેવો આહાર સાધુને કલ્પી શકે.

ઇતિ પંચમ સ્થાપના દોષ નિરૂપણ.

૭. પ્રાભૃતિકા દોષ

પાહુડિયાવિ હુ દુવિહા બાયર સુહુમા ય હોઝ નાયઝ્વા ।

ઓસક્કળમુસ્સક્કળ કબ્બટ્ટિણ સમોસરણે ॥૩૪॥ (પિં. નિ. ૨૮૫)

સાધુને વહોરાવવાની ભાવનાથી આહારાદિ વહેલા કે મોડા બનાવવા તે પ્રાભૃતિકા કહેવાય.

આ પ્રાભૃતિકા બે પ્રકારની છે. ૧ બાદર અને ૨ સૂક્ષ્મ. તે બન્નેના બબ્બે ભેદ છે. ૧ અવસર્પણ એટલે વહેલું કરવું અને ૨ ઉત્સર્પણ એટલે મોડું કરવું. તે સાધુસમુદાય આવેલ હોય કે આવવાના હોય તે કારણથી પોતાને ત્યાં લીધેલ લગ્નાદિ પ્રસંગ મોડો આવતો હોય તો વહેલો કરવો અને વહેલો આવતો હોય તો મોડો કરવો. જેમકે -

બાદર અવસર્પણ-સાધુસમુદાય વિહાર કરતા પોતાના ગામ આવ્યા. શ્રાવક વિચાર કરે કે ‘સાધુ મહારાજ થોડા દિવસમાં વિહાર કરીને પાછા જતા રહેશે, તો મને લાભ મળશે નહિ. માટે મારા પુત્ર-પુત્રીના વિવાહ વહેલા કરું. જેથી વહોરાવવાનો લાભ મળે. આમ વિચાર કરી વિવાહ વહેલો કરે. તેમાં જે રસોઈ વગેરે બનાવવામાં આવે તે સાધુને કલ્પે નહિ.

બાદર ઉત્સર્પણ-સાધુ મોડા આવવાની ખબર પડે એટલે વિચારે કે ‘વિવાહ થઈ ગયા પછી મને કાંઈ લાભ મળશે નહિ માટે વિવાહ મોડા કરું, જેથી મને ભિક્ષા આદિનો લાભ મળે.’ આમ સમજી લગ્ન મોડા રાખે. તેમાં જે રસોઈ બનાવવામાં આવે તે સાધુને કલ્પે નહિ.

સૂક્ષ્મ અવસર્પણ-કોઈક સ્ત્રી કાંતતી હોય, ખાંડતી હોય કે કોઈ કામ કરતી હોય, ત્યારે બાળક રોતું રોતું ખાવા માગે ત્યારે તે સ્ત્રી બાળકને કહે કે ‘હમણાં હું આ કામ કરું છું, તે પૂરું થયા પછી તને ખાવા આપીશ, માટે રડ નહિ.’ આ ટાઇમે ગોચરી માટે આવી પહોંચેલા સાધુ સાંભળે, તો તે ઘેર ગોચરી જાય નહિ. કેમકે જો તે જાય તો તે સ્ત્રી ગોચરી આપવા ઊઠે અને સાધુ તે ગોચરી લે તો સૂક્ષ્મ અવસર્પણ પ્રાભૃતિકા નામનો દોષ લાગે.

આમાં છોકરાને મોડું આપવાનું હતું તે સાધુને માટે આહાર આપવા સ્ત્રી ઊઠે, સાધુને વહોરાવીને તે બાળકને પણ ખાવા આપે એટલે વહેલું થયું. પછી હાથ વગેરે ધોઈને કામ કરવા બેસે, આથી હાથ ધોવા વગેરેનો આરંભ સાધુ નિમિત્તે થાય અથવા સાધુએ સાંભળ્યું ન હોય અને એમને એમ ગયા ત્યાં બાળક બોલે કે ‘કેમ ! તું પછી કહેતી હતી ને વહેલી ઊઠી ?’ ત્યાં સૂક્ષ્મ અવસર્પણ સમજી સાધુએ લેવું નહિ. તેવા ઘેર સાધુ ભિક્ષા માટે જાય નહિ.

સૂક્ષ્મ ઉત્સર્પણ-ભોજન માગતાં બાળકને કોઈ સ્ત્રી કહે કે ‘હમણાં ચૂપ રહે, સાધુ ફરતા ફરતા અહીં ભિક્ષાએ આવશે ત્યારે ઊઠીશ એટલે તને ખાવા આપીશ.’ આ સાંભળીને પણ ત્યાં સાધુ જાય નહિ. આમાં વહેલું આપવાનું હતું તે સાધુના નિમિત્તે મોડું થાય છે અને સાધુના નિમિત્તે આરંભ થાય છે. સાધુએ સાંભળ્યું ન હોય અને બાળક સાધુની આંગળી પકડી પોતાના ઘેર લઈ જવા માગે, સાધુ એને રસ્તામાં પૂછે. બાળક સરળપણે ઉપલી વાત કહે. ત્યાં સૂક્ષ્મ ઉત્સર્પણ પ્રાભૃતિકા દોષ સમજી સાધુએ ભિક્ષા લેવી નહિ.

પ્રશ્ન-ગૃહસ્થ શા માટે વિવાહાદિ કાર્ય વહેલું કે મોડું કરે ?

ઉત્તર-સાધુને ગોચરી આદિ વહોરાવવાનો લાભ લેવા માટે અથવા તો લગ્નાદિ પ્રસંગે સાધુનાં પગલાં ઘેર થાય તો મંગલ થાય. માટે વિવાહાદિ વખતે લાભ લેવા માટે વહેલું કે મોડું કરે.

કોઈ સરળ હોય તો જાહેર કરી દે કે ‘સાધુનો લાભ મળે, માટે અમે લગ્નાદિનો દિવસ ફેરફાર કર્યો છે.’ જ્યારે કોઈ, બીજાને ખબર ન પડે તેમ લગ્ન આદિ વહેલા કે મોડા કરે.

વાત કરતા માણસોના મુખથી સાંભળવાથી તેવી ભિક્ષાનો ત્યાગ કરે. સારી રીતે તપાસ કરવા છતાં ખબર ન પડે તો પરિણામ શુદ્ધ હોવાથી તેવો આહાર ગ્રહણ થઈ જાય તેમાં દોષ લાગતો નથી.

ઇતિ ષષ્ઠ પ્રાભૃતિકા દોષ નિરૂપણ.

૭. પ્રાદુષ્કરણ દોષ

પાઓકરણં દુવિહં પાગડકરણં પગાસકરણં ચ ।

પાગડ સંકામણ કુહુદારપાણ ય છિન્ને વ ॥ ૩૫ ॥

રયણપર્ણે જોઈ ન કપ્પઈ પગાસણા સુવિહિયાણં ।

અત્તદ્વિ અપરિભુત્તં કપ્પઈ કપ્પં અકાઠ્ઠણં ॥ ૩૬ ॥ (પિ.નિ.૨૮૮-૨૮૯)

સાધુને વહોરાવવા માટે પ્રકાશ કરીને વહોરાવવું તે પ્રાદુષ્કરણ દોષ.

પ્રાદુષ્કરણ બે પ્રકારે. ૧. પ્રકટ કરવું અને ૨. પ્રકાશ કરવો.

પ્રકટ કરવું એટલે, આહારાદિ અંધારામાંથી લઈને અજવાળામાં મૂકવા.

પ્રકાશ કરવો એટલે, રાંધવાનું કે જે સ્થાન હોય ત્યાં જાળી, બારણું આદિ મૂકીને અજવાળું આવે તેવું કરવું અથવા ભીંત તોડી નાખીને અજવાળું કરવું તથા રત્ન, દીવો, જ્યોતિ વડે કરીને અજવાળું કરવું કે અજવાળું કરીને અંધારામાં રહેલી વસ્તુને બહાર લાવવી.

આ રીતે પ્રકાશ કરીને આપવામાં આવતી ગોયરી સાધુને કલ્પે નહિ. પરંતુ જો ગૃહસ્થે પોતાના માટે પ્રકટ કરી હોય કે પ્રકાશ કર્યો હોય તો સાધુને તે ભિક્ષા કલ્પી શકે. તેમાં જો દીવા કે લાઇટનો પ્રકાશ શરીર ઉપર પડતો હોય તેની ઉજેહી લાગતી હોય તો આહાર લેવો કલ્પે નહિ. કેમકે તેજસ્કાયનો સ્પર્શ થવાથી તેની વિરાધના થાય.

પ્રાદુષ્કરણદોષવાળી ગોયરી કદાચ અજાણ્યે આવી ગઈ હોય અને પછી ખબર પડે તે વખતે વાપરી ન હોય કે અડધી વાપરી હોય તો પણ તે આહાર પરઠવીને

પછી તે પાત્ર ત્રણવાર પાણીથી ધોઈ, કોરું કર્યા બાદ તેમાં બીજો આહાર લાવવો કલ્પે. કદાચ ધોવું રહી જાય અને એમાં બીજો શુદ્ધ આહાર લાવે તો આ વિશુદ્ધકોટિ હોવાથી બાધ નથી.

વિશેષ અર્થ—ચૂલો ત્રણ પ્રકારનો હોય. ૧. છૂટો ચૂલો. જ્યાં ફેરવવો હોય ત્યાં ફેરવી શકાય તેવો, સાધુને માટે બનાવેલો હોય. ૨. સાધુ માટે ઘરની બહાર પ્રકાશવાળા ભાગમાં બનાવેલો ચૂલો હોય. ૩. ચૂલો પોતાના માટે બનાવેલો હોય પરંતુ સાધુનો લાભ મળે એ હેતુથી અંધારામાંથી તે ચૂલો બહાર અજવાળામાં લાવેલો હોય.

જો ગૃહસ્થે આ ત્રણ પ્રકારના ચૂલામાંથી ગમે તે ચૂલા ઉપર ભોજન પકાવ્યું હોય તો બે દોષ લાગે. એક પ્રાદુષ્કરણ અને બીજો પૂતિદોષ. ચૂલો પોતાના માટે બનાવેલો હોય અને તે ચૂલો બહાર લાવીને રાંધ્યું હોય તો એક જ પ્રાદુષ્કરણદોષ લાગે.

ચૂલો બહાર રાખીને રસોઈ તૈયાર કરી હોય ત્યાં સાધુ ભિક્ષા માટે જાય અને પૂછે કે ‘બહાર રસોઈ કેમ કરી છે ?’ સરળ હોય તો કહી દે કે ‘અંધારામાં તમો ભિક્ષા લો નહિ, એટલે ચૂલો બહાર લાવીને રસોઈ બનાવી છે.’ આવો આહાર સાધુને કલ્પે નહિ. જો ગૃહસ્થે પોતાના માટે અંદર ગરમી લાગતી હોય કે ઘણી માખીઓ હોય, તેથી ચૂલો બહાર લાવ્યા હોય અને રસોઈ કરી હોય તો સાધુને કલ્પી શકે.

પ્રકાશ કરવાના પ્રકારો

૧. ભીંતમાં બાકોરું પાડીને.
૨. બારણું નાનું હોય તો મોટું કરીને.
૩. નવું બારણું કરીને.
૪. છાપરામાં બાકોરું પાડીને કે પ્રકાશ આવે એવું કરીને એટલે નળિયા ખસેડીને.
૫. પ્રકાશવાળું રત્ન મૂકે, જેથી અજવાળું થાય.
૬. દીવો કે લાઇટ સળગાવીને રાખે.

આ પ્રમાણે ગૃહસ્થે પોતાની સગવડ માટે કર્યું હોય તો ત્યાંથી આહાર લેવો કલ્પે. પણ જો સાધુનો લાભ મળે તે માટે કર્યું હોય તો સાધુને આહાર લેવો કલ્પે નહિ. કેમકે પ્રકાશ આદિ કરવામાં કે અંદરથી બહાર લાવવા વગેરેમાં પૃથ્વીકાયાદિ જીવની વિરાધના સાધુ નિમિત્તે થાય, માટે તેવો પ્રાદુષ્કરણ દોષવાળો આહાર સાધુએ વહોરવો ન જોઈએ.

ઇતિ સપ્તમ પ્રાદુષ્કરણ દોષ નિરૂપણ.

૮. કીત દોષ

કીયગડંપિ ય દુવિહં દવ્વે ભાવે ય દુવિહમેક્કેઠ્ઠં ।

આયકિયં ચ પરકિયં પરદવ્વં તિવિહં ચિત્તાઇ ।।૩૭।। (પિં. નિ. ૩૦૬)

સાધુ માટે વેચાતું લાવીને આપવું તે કીતદોષ કહેવાય છે.

કીતદોષ બે પ્રકારે છે. ૧ દ્રવ્યથી અને ૨ ભાવથી. દ્રવ્યના અને ભાવના બે બે પ્રકાર. આત્મકીત અને પરકીત. પરદ્રવ્યકીત ત્રણ પ્રકારે. સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર વસ્તુથી ખરીદેલ.

૧ આત્મદ્રવ્યકીત, ૨ આત્મભાવકીત, ૩ પરદ્રવ્યકીત, ૪ પરભાવકીત. આ પ્રમાણે ચાર પ્રકાર થાય છે.

૧. આત્મદ્રવ્યકીત-સાધુ પોતાની પાસેનું નિર્માલ્યતીર્થાદિ સ્થાનમાં રહેલ પ્રભાવશાળી પ્રતિમાની ૧-શેષ-ચોખા વગેરે, ૨-ગંધ-સુગંધી દ્રવ્ય વાસકેષપ આદિ, ૩-ગુટિકા-તે રૂપપરાવર્તનકારી, જડીબુટ્ટી વગેરે, ૪-ચંદન, ૫-વસ્ત્રનો કકડો આદિ ગૃહસ્થને આપવાથી ગૃહસ્થ ભક્ત બને અને આહારાદિ સારો સારો અને વધારે આપે. તે આત્મદ્રવ્યકીત ગણાય. આવો આહાર સાધુને કલ્પે નહિ. કેમકે વસ્તુ આપ્યા પછી કોઈ માંદો પડી જાય તો શાસનનો ઉકાલ થાય. ‘આ સાધુએ અમને માંદા કર્યા,’ કોઈ માંદો હોય અને સારો થઈ જાય તો અનેકને કહેતો ફરે કે ‘અમુક સાધુએ મને અમુક વસ્તુ આપી, તેના પ્રભાવે મને સારું થઈ ગયું.’ તો આથી અધિકરણ થાય.

૨. આત્મભાવકીત-આહારાદિ સારો મળે તે માટે વ્યાખ્યાન કરે. વાકૂછટાથી

સાંભળનારને આકર્ષે, પછી તેમની પાસે માગણી કરે અથવા સાંભળનારા હર્ષમાં આવી ગયા હોય ત્યારે માગણી કરે. આ આત્મભાવકીત.

કોઈ પ્રસિદ્ધ વ્યાખ્યાનકાર હોય તેમના જેવા આકારવાળા સાધુને જોઈને કોઈ પૂછે કે ‘પ્રસિદ્ધ વ્યાખ્યાનકાર કહેવાય છે તે તમો જ છો ?’ ત્યારે તે મૌન રહે, અથવા તો કહે કે ‘સાધુઓ જ વ્યાખ્યાન આપે બીજા નહિ.’ આથી તેઓ સમજે કે ‘આ તે જ સાધુ છે, ગંભીર હોવાથી પોતાની ઓળખાણ આપતા નથી.’ આ રીતે ગૃહસ્થો ભિક્ષા વધારે અને સારી આપે. પોતે વક્તા નહિ હોવા છતાં વક્તાપણું જણાવવાથી આત્મભાવકીત થાય.

કોઈ પૂછે કે ‘હોશિયાર વક્તા કહેવાય છે, તે તમો છો ?’ તો કહે કે ‘શું ત્યારે ભિખારા ઉપદેશ આપતા હશે ?’ અથવા તો કહે કે ‘શું ત્યારે માછીમાર, ગૃહસ્થ, ભરવાડ, માથું મુંડાવ્યું હોય અને કુટુંબી હોય તેઓ વક્તા હશે ?’ આ રીતે જવાબ આપે એટલે પૂછનાર તેમને જ વક્તા ધારી લે અને ભિક્ષા વધારે આપે. આ પણ આત્મભાવકીત કહેવાય.

આ પ્રમાણે વાદી, તપસ્વી, નિમિત્તક વિષે પણ ઉપર મુજબ જવાબ આપે અથવા આહારાદિના માટે લોકોને કહે કે ‘અમે આચાર્ય છીએ, અમે ઉપાધ્યાય છીએ’ વગેરે. આ રીતે મેળવેલો આહાર આદિ આત્મભાવકીત કહેવાય છે. આવો આહાર સાધુને કલ્પે નહિ.

૩. **પરદ્રવ્યકીત**-સાધુ માટે કોઈ આહારાદિ વેચાતો લાવીને આપે તે. તે સચિત્ત વસ્તુ આપીને ખરીદ કરે, અચિત્ત વસ્તુ આપીને ખરીદ કરે કે મિશ્ર વસ્તુ આપીને ખરીદ કરે તે પરદ્રવ્યકીત કહેવાય. આ રીતે લાવેલો આહાર સાધુને કલ્પે નહિ.

૪. **પરભાવકીત**-જે ચિત્ર બતાવીને ભિક્ષા માગનારા આદિ છે તેઓ સાધુને માટે પોતાનું ચિત્ર આદિ બતાવીને વસ્તુ ખરીદે તે પરભાવકીત છે. આ દોષમાં ત્રણ દોષો લાગે. કીત, અભ્યાહત અને સ્થાપના.

દષ્ટાંત

શાલીગ્રામમાં દેવશર્મા નામનો એક મંખ રહેતો હતો.

એક વખત કેટલાક સાધુ તેની જગ્યામાં ચોમાસું રહ્યા.

દેવશર્મા મુનિવરોની ક્રિયા વગેરે જોઈને તેમના પ્રત્યે ભક્તિવાળો થયો. સાધુને આહાર લેવા માટે રોજ વિનંતિ કરે છે. પરંતુ તે શય્યાતર હોવાથી સાધુ આહાર લેવાનો નિષેધ કરે છે.

દેવશર્મા વિચારવા લાગ્યો કે ‘આ સાધુઓ મારા ઘેરથી આહારાદિ લેતા નથી, બીજાને ત્યાં જઈને આપીશ તો પણ લેશે નહિ. માટે ચોમાસું ઊતરે સાધુ જશે ત્યારે ત્યાં જઈને કોઈ રીતે તેમને આહાર આપીશ.’

વર્ષાઋતુના થોડા દિવસો બાકી રહ્યા, ત્યારે દેવશર્માએ સાધુને પૂછીને જાણી લીધું કે ચોમાસું ઊતરે સાધુ અમુક દિશામાં જવાના છે. આથી દેવશર્મા તે દિશામાં કોઈ ગોકુલમાં જઈને પોતાના ચિત્ર વગેરે બતાવીને અને પોતાની વચન ચાતુરીથી લોકોને ખુશ કરી દીધા. આથી લોકો તેને ઘી, દૂધ વગેરે આપવા લાગ્યા, ત્યારે દેવશર્માએ કહ્યું કે ‘હું જ્યારે માગું ત્યારે આપજો.’

ચોમાસું ઊતર્યું એટલે સાધુઓએ વિહાર કર્યો. તેઓ કમે કરીને તે ગોકુળમાં આવ્યા. એટલે દેવશર્માએ પણ ત્યાં આવીને જ્યાં જ્યાં પછી લેવાનું કહ્યું હતું ત્યાંથી ઘી, દૂધ વગેરે લાવીને એક ઘેર રાખ્યું અને સાધુને ભિક્ષા માટે વિનંતિ કરી, સાધુઓએ છન્નસ્થ દૃષ્ટિથી વિચાર કર્યો પણ કંઈ દોષ દેખાયો નહિ એટલે શુદ્ધ આહાર જાણીને ગ્રહણ કર્યો. આ રીતે ઉપયોગ પૂર્વક તપાસ કરીને ગ્રહણ કરવામાં સાધુને કોઈ દોષ લાગતો નથી. કેમકે ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું છે. પરંતુ જો કોઈ રીતે ખબર પડી જાય તો તે આહાર લેવો કલ્પે નહિ. કેમકે તે આહાર પરભાવકીત દોષવાળો છે, ઉપરાંત જુદા જુદા ઘેરથી ત્યાં લાવેલો છે, તેથી અભ્યાહતદોષ પણ છે અને સાધુને આપવા માટે એક સ્થાને રાખી મૂકેલો છે. તેથી સ્થાપનાદોષ પણ છે. આમ તે આહાર ત્રણ દોષવાળો થાય છે.

ઇતિ અષ્ટમ કીત દોષ નિરૂપણ.

૯. પ્રામિત્ય દોષ

પામિત્ત્વંપિ ય દુવિહં લોઙ્ગ્ય લોગુત્તરં સમાસેણ ।

લોઙ્ગ્ય સજ્જિલ્લાગાઙ્ગ લોગુત્તર વત્થમાઈસ ॥૩૮॥ (પિં. નિ. ૩૧૬)

પ્રામિત્ય એટલે સાધુ માટે ઉધાર લાવીને આપવું.

ઉધાર લાવવાનું બે પ્રકારે. ૧ લૌકિક અને ૨ લોકોત્તર.

લૌકિકમાં બહેન આદિનું દૃષ્ટાંત અને લોકોત્તરમાં સાધુ-સાધુઓમાં વસ્ત્ર વગેરેનું

લૌકિક દૃષ્ટાંત

કોશલ દેશના કોઈ એક ગામમાં દેવરાજ નામનો કુટુંબી રહેતો હતો. તેને સારિકા નામની પત્ની હતી. તથા સમ્મત આદિ ઘણા પુત્રો અને સમ્મતિ આદિ ઘણી પુત્રીઓ હતી. બધા જૈનધર્મી હતા.

તે ગામમાં શિવદેવ નામના શેઠ હતા. તેમને શિવા નામની ભાર્યા હતી. તે શેઠ દુકાને બધી વસ્તુઓ રાખતા અને વેપાર કરતા હતા.

એક વાર તે ગામમાં શ્રી સમુદ્રઘોષ નામના આચાર્ય શિષ્યો સાથે પધાર્યા. બધા ધર્મ સાંભળતા, તેમના ઉપદેશથી સમ્મત નામના પુત્રે આચાર્ય ભગવંત પાસે દીક્ષા લીધી.

સમ્મત સાધુ ગીતાર્થ બન્યા. પોતાના કુટુંબનું કોઈ દીક્ષા લે તો સારું, એ જ ખરો ઉપકાર છે. આ ભાવનાથી આચાર્ય ભગવંતની આજ્ઞા લઈને પોતાના ગામમાં આવ્યા. ત્યાં કોઈને પૂછ્યું કે ‘દેવશર્મા કુટુંબનું કોઈ છે ખરું ?’

તે માણસે કહ્યું કે ‘તેમના ઘરના બધા ગુજરી ગયા છે, માત્ર સમ્મતિ નામની વિધવા પુત્રી અમુક સ્થાને રહે છે.’

સાધુ બહેનના ઘેર આવ્યા. ભાઈ-મુનિને આવેલા જોઈ બહેનને ખૂબ આનંદ થયો અને ઊતરવાનું સ્થાન આપ્યું. પછી સાધુ નિમિત્તે રસોઈ કરવા જતી હતી ત્યાં મુનિએ નિષેધ કર્યો કે ‘અમારા માટે કરેલું અમોને કલ્પે નહિ.’

સમ્મતિ પાસે પૈસા નહિ હોવાથી શિવદેવ શેઠની દુકાનેથી દિવસે દિવસે ડબલ આપવાની કબૂલાત કરી બે પલી તેલ લાવી સાધુને વહોરાવ્યું. ભાઈ-મુનિએ તે નિર્દોષ ધારીને ગ્રહણ કર્યું.

સાધુ પાસે ધર્મ સાંભળવા વગેરેના કારણે બીજાનું કામ કરવા જઈ શકી નહિ. બીજે દિવસે ભાઈ મુનિએ વિહાર કર્યો. એટલે તેમને વોળાવા ગઈ અને ઘેર આવતા તેમના વિયોગના દુઃખે બીજે દિવસે પણ પાણી ભરવા વગેરેનું બીજાનું કામ થઈ શક્યું નહિ. એટલે ચાર પલી જેટલું તેલ ચઢ્યું. ત્રીજે દિવસે આઠ પલી થયું. તેટલું એક દિવસમાં કામ કરીને મેળવી શકી નહિ. રોજ ખાવાનો નિર્વાહ પણ મજૂરી કરવા ઉપર હતો. આમ દિવસે દિવસે તેલનું પ્રમાણ વધતું ચાલ્યું. કેટલાક ઘડા પ્રમાણ તેલનું દેવું થઈ ગયું.

શિવદેવ શેઠે કહ્યું કે ‘કાં તો મારું ચઢેલું તેલ આપ અથવા મારા ઘેર દાસી થઈને રહે.’

સમ્મતિ તેલ આપી શકી નહિ એટલે શેઠને ઘેર દાસી થઈને રહી. શેઠનું બધું કામ કરે છે અને દુઃખે દિવસો પસાર કરે છે.

સમ્મત મુનિ પાછા કેટલાક વર્ષે તે ગામમાં આવી પહોંચ્યા. તેના ઘેર બહેનને દેખી નહિ, એટલે પાછા ફર્યા રસ્તામાં બહેન જોવામાં આવી, એટલે મુનિએ પૂછ્યું. બહેને રોતા રોતા બધો વૃત્તાંત કહ્યો.

આ સાંભળી મુનિને ખેદ થયો. મારા નિમિત્તે ઉધારે લાવેલી વસ્તુ મેં પ્રમાદથી લીધી, જેથી બહેનને દાસી થવાનો વખત આવ્યો.

મુનિએ બહેનને કહ્યું કે ‘તું રડીશ નહિ, થોડા દિવસમાં તને દાસીપણામાંથી છોડાવીશ.’ તેને છોડાવવાના ઉપાયનો વિચાર કરી, શિવદેવ શેઠને ત્યાં જ પહેલા ભિક્ષાએ ગયા, ત્યાં શેઠની પત્ની શિવા ભિક્ષા આપવા માટે હાથ ધોવા લાગી એટલે સાધુએ નિષેધ કર્યો કે ‘હાથ ધોઈને ભિક્ષા આપો તે અમોને કલ્પે નહિ.’

શેઠ ત્યાં બેઠા હતા. તેમણે પૂછ્યું કે ‘આમા દોષ શો ?’

સાધુએ કહ્યું કે ‘અપકાય આદિ જીવની વિરાધનાનો દોષ લાગે.’

શેઠે પૂછ્યું કે ‘તમો ક્યાં ઊતર્યા છો ?’

સાધુએ કહ્યું કે ‘હજુ કોઈ જગ્યા મલી નથી.’

શેઠે પોતાના મકાનનો એક ભાગ સાધુને ઊતરવા માટે આપ્યો.

મુનિ રોજ શેઠ આદિને ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે, ઉપદેશ સાંભળી શેઠે સમ્યક્ત્વ સહિત શ્રાવકનાં વ્રતો ગ્રહણ કર્યાં. શેઠ શ્રાવક બન્યા.

એક વખત ધર્મદેશના આપતાં મુનિએ વાસુદેવ આદિ પુરુષોના અનેક પ્રકારના અભિગ્રહોનું વર્ણન કર્યું. જેમાં કૃષ્ણ વાસુદેવે નિયમ લીધો હતો કે ‘મારા પુત્ર આદિ જે કોઈ દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય તેને મારે રોકવા નહિ. તેમના કુટુંબને જે પ્રકારની સહાયની જરૂર હશે તે મારે પૂરી પાડવી.’ ઇત્યાદિ ઉપદેશ આપ્યો.

આ સાંભળી શિવદેવ શેઠે પણ અભિગ્રહ લીધો કે ‘મારા ઘરમાંથી પણ જો કોઈ દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય તો હું રોકીશ નહિ.’

શેઠે નિયમ લીધો એટલે શેઠનો મોટો પુત્ર અને મુનિની બહેન (જેને શેઠની દાસી તરીકે રહેવું પડ્યું હતું.) દીક્ષા લેવા માટે તૈયાર થયાં. શેઠે બન્નેને દીક્ષા અપાવી.

પ્રામિત્ય દોષવાળી ભિક્ષા લેવાથી દાસત્વાદિ અનેક પ્રકારના દોષો રહેલા છે, માટે સાધુએ ઉધારે લાવેલી ભિક્ષા વહોરાવી નહિ.

શંકા-આવી પ્રામિત્ય એટલે ઉધારે લાવેલી ભિક્ષા તો ખાસ લેવી જોઈએ. કેમકે પરંપરાએ તે દીક્ષાનું કારણ બને.

સમાધાન-સમ્મત સાધુ જેવા ગીતાર્થ, વિશિષ્ટ જ્ઞાનવાળા, દેશના આપવામાં કુશળ કોઈક જ હોય, બધા ન હોય તથા દીક્ષા લેનાર પણ કોઈક જ હોય બધા ન હોય. માટે ઉધારે લાવેલી વસ્તુ લેવાથી દાસત્વ આદિ દોષો રહેલા છે. તેથી તેવો આહાર લેવો ન જોઈએ.

તેલની માફક વસ્ત્ર વગેરે પણ ઉધારે લાવેલા લેવામાં વિશેષ દોષો રહેલા છે, માટે તેવાં વસ્ત્રાદિ પણ લેવાં નહિ.

લોકોત્તર પ્રામિત્ય સાધુસંબંધી

લોકોત્તર પ્રામિત્ય બે પ્રકારે ૧. અમુક ટાઇમ પછી પાછું આપવાની શરતે વસ્ત્ર-પાત્ર વગેરે સાધુ પાસેથી વાપરવા લેવું. અને ૨. આના જેવું બીજું વસ્ત્ર આદિ પાછું આપવાની કબૂલાત કરીને વસ્ત્ર આદિ લેવું.

૧. અમુક ટાઇમ પછી વસ્ત્ર આદિ પાછું આપવાનું નક્કી કરીને વસ્ત્ર આદિ લીધું હોય તો તે વસ્ત્ર આદિ પાછા આપવાના ટાઇમમાં જીર્ણ થઈ જાય, ફાટી જાય કે ખોવાઈ જાય કે કોઈ લઈ જાય તેથી તેને પાછું નહિ આપવાથી બોલાચાલી વગેરે થાય, માટે આ રીતે વસ્ત્ર આદિ લેવું નહિ.

૨. તેના જેવું બીજું આપવાનું નક્કી કરીને લીધું હોય, પછી તે સાધુને તે વસ્ત્ર કરતાં પણ સારુ વસ્ત્ર આપતાં તે સાધુને પસંદ ન પડે. હતું તેવું જ માગે અને તેથી ઝઘડો આદિ થાય. માટે આ રીતે વસ્ત્રાદિ લેવું ન જોઈએ.

વસ્ત્ર આદિની ખેંચ હોય તો સાધુએ પાછું આપવાની શરતે લેવું કે આપવું નહિ, પણ એમને એમ લેવું કે આપવું. ગુરુની સેવા વગેરેમાં આળસુ સાધુને વૈયાવચ્ચ કરવા માટે વસ્ત્ર આદિ આપવાનું નક્કી કરી શકાય. એવે ટાઇમે તે વસ્ત્ર આદિ પોતે સીધું આપવું નહિ, પણ આચાર્યને આપવું. પછી આચાર્ય આદિ વડીલ તે સાધુને આપે. જેથી કોઈ વખતે કલહ આદિ થવાનો સંભવ ન રહે.

ઇતિ નવમ પ્રામિત્ય દોષ નિરૂપણ.

૧૦. પરાવર્તિત દોષ

परियद्वयं पि दुविहं लोइय लोगुत्तरं समासेणं

एकैकंपि अ दुविहं तद्व्ये अन्नद्व्ये य ॥३९॥ (पि. नि. ३२३)

સાધુને માટે વસ્તુનો અદલોબદલો કરીને આપવું તે પરાવર્તિત.

પરાવર્તિત બે પ્રકારે. લૌકિક અને લોકોત્તર.

લૌકિકમાં એક વસ્તુ આપીને તેવી જ વસ્તુ બીજા પાસેથી લેવી અથવા એક વસ્તુ આપીને તેના બદલામાં બીજી વસ્તુ લેવી.

લોકોત્તરમાં પણ ઉપર મુજબ. તે વસ્તુ આપીને તે વસ્તુ લેવી અથવા વસ્તુ આપીને તેના બદલામાં બીજી વસ્તુ લેવી.

લૌકિકતદ્વ્ય એટલે ખરાબ ઘી આદિ આપીને બીજાને ત્યાંથી સાધુનિમિત્તે સુગંધીવાળું સારું ઘી આદિ લાવીને સાધુને આપવું.

લૌકિક અન્યદ્વ્ય એટલે કોદ્રવ આદિ આપીને સાધુનિમિત્તે સારા ચોખા આદિ લાવીને સાધુને આપવા. આ વિષયમાં દૃષ્ટાંત કહે છે.

દૃષ્ટાંત

વસંતપુર નગરમાં નિલય નામના શેઠ રહેતા હતા. તેમને સુદર્શના નામે ભાર્યા હતી. ક્ષેમંકર અને દેવદત્ત નામના બે પુત્રો અને લક્ષ્મી નામની પુત્રી હતી.

તે જ નગરમાં બીજા તિલક નામના શેઠ હતા. તેમને સુંદરી નામની પત્ની, ધનદત્ત નામનો પુત્ર અને બંધુમતી નામની પુત્રી હતી.

લક્ષ્મી તિલક શેઠના પુત્ર ધનદત્ત સાથે પરણાવી હતી.

બંધુમતી નિલય શેઠના પુત્ર દેવદત્ત સાથે પરણાવી હતી.

એક વખતે તે નગરમાં શ્રી સમિતસૂરિ નામના આચાર્ય પધારતાં તેમનો ઉપદેશ સાંભળી ક્ષેમંકરે દીક્ષા લીધી.

કર્મસંયોગે ધનદત્ત દરિદ્ર થઈ ગયો, જ્યારે દેવદત્ત પાસે ઘણું દ્રવ્ય હતું.

શ્રી ક્ષેમંકરમુનિ વિચરતા વિચરતા, તે નગરમાં આવ્યા. તેમને બધા સમાચાર મળ્યા એટલે વિચાર કર્યો કે ‘જો હું ભાઈના ઘેર જઈશ તો મારી બહેનને એમ થશે કે ‘ગરીબ હોવાથી ભાઈમુનિ મારા ઘેર ન આવ્યા અને ભાઈને ઘેર ગયા. આથી તેના મનને દુઃખ થશે.’

આમ વિચાર કરી અનુકંપાથી ભાઈને ત્યાં નહિ જતાં, બહેનને ત્યાં ગયા.

ભિક્ષા વખત થતાં બહેન વિચારવા લાગી કે ‘એક તો ભાઈ, બીજા સાધુ અને ત્રીજા મહેમાન છે. જ્યારે મારા ઘેર તો કોદ્રા રાંધેલા છે, તે ભાઈમુનિને કેમ અપાય ? શાલી ડાંગરના ભાત મારે ત્યાં નથી. માટે મારી ભાભીને ઘેર કોદ્રા આપીને ભાત લઈ આવું અને મુનિને આપું.’ આ પ્રમાણે વિચાર કરીને કોદ્રા લઈને બંધુમતી ભાભીના ઘેર ગઈ અને કોદ્રા આપીને ભાત લઈને આવી. તે ભાત ભાઈમુનિને વહોરાવ્યા.

દેવદત્ત જમવા બેઠો ત્યારે બંધુમતીએ કહ્યું કે ‘આજ તો કોદ્રા ખાવાના છે,’ દેવદત્તને ખબર નહિ કે ‘મારી બહેન લક્ષ્મી કોદ્રા આપીને ભાત લઈ ગઈ છે.’ આથી દેવદત્ત સમજ્યો કે ‘આને કૃપણતાથી આજે કોદ્રા રાંધ્યા છે.’ આથી દેવદત્ત ગુસ્સામાં આવીને બંધુમતીને મારવા લાગ્યો અને બોલવા લાગ્યો કે ‘આજ ભાત કેમ રાંધ્યા નહિ.’

બંધુમતી બોલી કે ‘મને મારો છો શાના ? તમારી બહેન કોદ્રા મૂકીને ભાત લઈ ગઈ છે.’

આ તરફ ધનદત્ત જમવા બેઠો ત્યારે સાધુને વહોરાવતા ભાત વધેલા તે ધનદત્તની થાળીમાં પીરસ્યા. ભાત જોતાં ધનદત્તે પૂછ્યું કે ‘આજે ભાત ક્યાંથી ?’

લક્ષ્મીએ કહ્યું કે ‘આજે મારા ભાઈમુનિ આવેલા છે, તેમને કોદ્રા કેમ અપાય ? આથી મારી ભાભીને કોદ્રા આપીને ભાત લઈ આવી હતી. સાધુને વહોરાવતા વધ્યા તે તમને પીરસ્યા છે.’

આ સાંભળતાં ધનદત્તને ગુસ્સો આવ્યો કે ‘આ પાપિણીએ મારી લઘુતા કરી’ અને લક્ષ્મીને મારવા લાગ્યો.

લોકના મુખથી બન્ને ઘરનો વૃત્તાંત ક્ષેમંકર મુનિના જાણવામાં આવ્યો. એટલે બધાને બોલાવીને પ્રતિબોધ કરતાં કહ્યું કે ‘વસ્તુનો અદલોબદલો કરીને લાવેલો આહાર સાધુને કલ્પે નહિ. મેં તો અજાણતા ગ્રહણ કર્યું હતું પણ અદલોબદલો કરીને લેવામાં કલહ આદિ દોષો રહેલા હોઈ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ તેવો આહાર લેવાનો નિષેધ કરેલો છે.’ એમ વિસ્તારપૂર્વક જૈનધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. આ સાંભળી બધા પ્રતિબોધ પામ્યા અને બધાએ દીક્ષા લીધી.

શંકા-પરિવર્તન કરીને આપવામાં આવેલ આહાર આ રીતે દીક્ષાનું કારણ બન્યો, માટે પરાવર્તિત ભિક્ષા ખાસ ગ્રહણ કરવી જોઈએ.

સમાધાન-ક્ષેમંકર મુનિ જેવા સાધુ કેટલા હોય કે જેમણે પરિવર્તન કરવાથી થયેલો કલહ મિટાવ્યો અને બધાને પ્રતિબોધ કરી દીક્ષા અપાવી. માટે પરાવર્તન કરેલો આહાર આદિ લેવો સાધુને કલ્પે નહિ.

લોકોત્તર પરાવર્તિત-સાધુ પરસ્પર વસ્ત્રાદિનું પરિવર્તન કરે તે તદ્દ્રવ્ય પરાવર્તન કહેવાય. એનાથી કોઈને એમ થાય કે ‘મારું વસ્ત્ર પ્રમાણસર અને સારું હતું, જ્યારે આતો મોટું અને જીર્ણ છે, જાડું છે, કર્કશ છે, વજનદાર છે, ફાટેલું છે, મેલું છે, ઝાંખું છે, ઠંડી રોકે નહિ એવું છે આવું જાણીને મને આપી ગયો અને મારું સારું વસ્ત્ર લઈ ગયો.’ આથી પરસ્પર કલહ થાય.

એકને લાંબુ હોય અને બીજા પાસે ટૂંકુ હોય તો બારોબાર અદલો-બદલો નહિ કરતાં આચાર્ય કે ગુરુ પાસે બન્નેએ વાત કરીને પોતપોતાનાં વસ્ત્ર મૂકવાં. એટલે ગુરુ જાતે જ અદલોબદલો કરી આપે, જેથી પાછળથી કલહ વગેરે થાય નહિ.

આ રીતે અમુક વસ્ત્ર આપીને તેના બદલે પાત્રાદિનો અદલો-બદલો કરે તે અન્યદ્રવ્ય લોકોત્તર પરાવર્તિત કહેવાય.

ઇતિ દશમ પરાવર્તિત દોષ નિરૂપણ.

૧૧. અભ્યાહત દોષ

ગિહિણા સપરગ્માભાઙ આણિઅં અભિહઙં જઙ્ગાઙ્ઙા ।

તં બહુદોસં નેયં પાયડછત્રાઙ્ઙાબહુભેયં ॥ ૪૦ ॥ (પિં. વિ. ૪૬)

સાધુને વહોરાવવા માટે સામે લાવેલો આહાર આદિ તે અભ્યાહતદોષવાળો કહેવાય.

સાધુ રહેલા હોય તે ગામમાંથી કેબીજા ગામથી ગૃહસ્થ સાધુને આપવા માટે ભિક્ષાદિ લાવે તેમાં ઘણા દોષો રહેલા છે. લાવવાનું પ્રગટ, ગુપ્ત વગેરે ઘણા પ્રકારે હોય.

મુખ્ય બે ભેદ. ૧. અનાચીર્ણ અને ૨. આચીર્ણ.

અનાચીર્ણ એટલે સાધુને લેવો ન કલ્પે તે રીતે સામે લાવેલો.

આચીર્ણ એટલે સાધુને કલ્પે તે રીતે સામે લાવેલો.

અનાચીર્ણના આઠ પ્રકારો

૧. સાધુને ખબર ન પડે તે રીતે લાવેલો.

૨. સાધુને ખબર પડે તે રીતે લાવેલો.

૩. સાધુને ખબર ન પડે તે રીતે સાધુ રહેલા છે તે ગામમાંથી લાવેલો.

૪. સાધુને ખબર ન પડે તે રીતે સાધુ રહ્યા છે તે સિવાયના બીજા ગામથી લાવેલો.

૫. સાધુને ખબર ન પડે તે રીતે સાધુ જે દેશમાં રહ્યા છે તે સિવાયના બીજા દેશના બીજા ગામથી લાવેલો.

૬. સાધુને ખબર ન પડે તે રીતે સાધુ જે દેશમાં રહ્યા છે તે દેશના બીજા ગામથી લાવેલો.

બીજા ગામથી લાવવાના પ્રકારો

૧ જળમાર્ગે-૧ પાણીમાં ઊતરીને, ૨. પાણીમાં તરીને, ૩. ત્રાપામાં બેસીને, ૪. હોડી આદિમાં બેસીને લાવેલા.

જળમાર્ગે લાવવામાં અપકાયાદિ જીવોની વિરાધના થાય તથા ઊતરીને આવવામાં પાણીની ઊંડાઈનો ખ્યાલ ન રહે તો ડૂબી જાય અથવા તો જલચર જીવ પકડી લે કે મગર પાણીમાં ખેંચી જાય, કાદવમાં ખૂંચી જાય વગેરે. આથી કદાચ મૃત્યુ થઈ જાય.

૨ જમીન માર્ગે-પગે ચાલીને, ગાડામાં બેસીને, ઘોડા, ખચ્ચર, ઊંટ, બળદ, ગધેડા આદિ ઉપર બેસીને લાવેલા.

જમીનમાર્ગે આવવામાં પગમાં કાંટા વાગી જાય, કૂતરા આદિ જનાવર કરડે, ચાલવાના યોગે તાવ આવી જાય, ચોર વગેરે લૂંટી લે, વનસ્પતિ આદિની વિરાધના પણ થાય.

૭. સાધુને ખબર પડે તે રીતે બીજા ગામથી લાવેલો.

૮. સાધુને ખબર પડે તે રીતે તે જ ગામથી લાવેલો.

ગામમાંથી લાવવાના પ્રકારો

સાધુ ગામમાં ભિક્ષાએ ગયા હોય ત્યારે.

૧. ઘર બંધ હોય તેથી વહોરાવવાનો લાભ મળ્યો ન હોય.

૨. રસોઈ થઈ ન હોય તેથી લાભ મળ્યો ન હોય.

૩. રસોઈ રાંધતા હોય તેથી લાભ મળ્યો ન હોય.

૪. સ્વજન આદિ ભોજન કરતા હોય તેથી લાભ મળ્યો ન હોય.

૫. સાધુ ગયા બાદ કોઈ સારી વસ્તુ આવી હોય એટલે લાભ લેવાનું મન થાય.

૬. શ્રાવિકા નિદ્રામાં હોય કે કોઈ કામમાં હોય વગેરે કારણોએ શ્રાવિકા આહાર લઈને ઉપાશ્રયે આવે અને જણાવે કે ‘આ કારણથી મને લાભ મળ્યો નથી, માટે હવે મને લાભ આપો.’

આમ સાધુને ખબર પડે તે રીતે તે તે ગામમાંથી લાવેલ કહેવાય.

આ પ્રમાણે બહારગામથી લાભ લેવાની ઇચ્છાથી આવીને વિનંતિ કરે. તે સાધુને ખબર પડે તે રીતે બીજા ગામથી લાવેલું કહેવાય.

સાધુને ખબર પડે તેમ શી રીતે લાવે ? તે સમજાવવા દૃષ્ટાંત કહે છે.

દૃષ્ટાંત

કોઈ ગામમાં ધનાવહ આદિ ઘણા શ્રાવકો અને ધનવતી આદિ ઘણી શ્રાવિકાઓ રહેતી હતી. આ બધા એક જ કુટુંબના હતા.

એક વખતે લગ્નપ્રસંગ પતી ગયા બાદ લાડવા આદિ ઘણી મીઠાઈ વધી. આથી તેઓએ વિચાર કર્યો કે ‘સાધુને આપવામાં આવે તો ઘણું પુણ્ય થાય, કેટલાક સાધુઓ દૂર રહેલા છે. જ્યારે કેટલાક સાધુ નજીકના ગામમાં રહેલા છે પણ વચમાં નદી છે એટલે અહીં ભિક્ષા માટે આવી શકે નહિ. કદાચ આવી જાય તો ઘણી મીઠાઈ જુએ, એટલે સાચું કહેવા છતાં આધાકર્મી માનીને લે નહિ, માટે સાધુ રહેલા છે તે ગામમાં જઈને સાધુને ખબર ન પડે કે ‘આ મીઠાઈ વહોરાવવા માટે લાવેલા છે.’ એ રીતે સાધુને વહોરાવીએ.’

આવો વિચાર કરીને તે લાડવા આદિ લઈને તેઓ સાધુ રહેલા હતા તે ગામમાં આવ્યા. આવીને વિચાર કર્યો કે ‘જો સાધુને બોલાવીને આપશું તો અશુદ્ધ ધારીને લેશે નહિ, વળી બ્રાહ્મણ આદિને આપવા માંડીએ તો તે સાધુના જોવામાં ન આવે અથવા તો શંકા પડે તોય ન લે. માટે જે રસ્તે સાધુઓ સ્થંડીલ આદિ માટે જાવ-આવ કરતા હોય ત્યાં સાધુઓ જોઈ શકે તે રીતે બ્રાહ્મણ આદિને આપીએ.’

આવો વિચાર કરીને જે રસ્તે સાધુઓનું જવું-આવવું હતું તે રસ્તે કોઈ એક સ્થાને જઈને બ્રાહ્મણ આદિને થોડું થોડું આપવા લાગ્યા.

કેટલાક સાધુઓ તે રસ્તે નીકળ્યા ત્યારે તેમણે કહ્યું કે ‘અરે ! સાધુઓ ! અમારે લાડવા આદિ ઘણું વધેલું છે, જો તમારે ઉપયોગમાં આવતું હોય તો ગ્રહણ કરો.’

આ પ્રમાણે કહેવાથી સાધુઓને લાગ્યું કે ‘આ શુદ્ધ આહાર છે.’ એમ સમજી ગ્રહણ કર્યો, બીજા સાધુઓને પણ ખબર આપ્યા કે ‘અમુક સ્થાને શુદ્ધ આહાર મળે છે.’ આથી બીજા સાધુઓ પણ ત્યાં ભિક્ષા લેવા ગયા.

એક શ્રાવક વધારે આપવા લાગ્યો, એટલે બીજા શ્રાવકો પરસ્પર કપટપૂર્વક બોલવા લાગ્યા.

એકે કહ્યું કે ‘થોડું થોડું આપો, વધારે ન આપો. આપણને ખાવા કામ લાગશે.’

ત્યારે બીજો બોલ્યો કે ‘અમે બધાએ ભોજન કર્યું છે, માટે થોડું રહેશે તો ચાલશે, સાધુને જોઈએ તે મુજબ આપો.’

આ સાંભળી સાધુઓને કોઈ શંકા ન લાગવાથી જરૂર મુજબ મોદક આદિ લીધા અને ઉપાશ્રયે આવ્યા. ત્યાં કેટલાક મુનિઓએ વાપર્યું, કેટલાક વાપરતા હતા, કેટલાક સાધુને પચ્ચક્રખાણ પારવાની વાર હતી તેથી આહાર મૂકી રાખ્યો હતો અને સ્વાધ્યાય કરતા હતા.

આ તરફ શ્રાવકોને પૂરો લાભ મળી ગયો. કેટલોક સમય પસાર થયા બાદ તેઓએ વિચાર કર્યો કે ‘હવે સાધુઓએ વાપરી લીધું હશે, માટે સાધુ ભગવંતોને વંદન કરીને આપણા ગામ પાછા જઈએ.’

આમ વિચાર કરીને શ્રાવકો ઉપાશ્રયે આવ્યા અને સાધુઓને વિધિપૂર્વક વંદન કરીને સુખશાતા પૂછી.

સાધુઓને લાગ્યું કે ‘આ શ્રાવકો ઘણા વિવેકી છે.’

શ્રાવકો વંદન કરીને પોતાના ગામ ગયા.

આ તરફ કોઈના કહેવાથી જાણવામાં આવ્યું કે ‘અમુક ગામના શ્રાવકો આવ્યા હતા.’ વિચાર કરતાં સાધુઓને લાગ્યું કે ‘નક્કી આ શ્રાવકો મોદક આદિ વહોરાવવા માટે જ અહીં આવેલા અને શંકા ન પડે એટલે આ રીતે તેમણે આપણને મોદક આદિ વહોરાવી દીધા. આથી આ ભિક્ષા અભ્યાહત દોષવાળી છે.’

જેઓએ વાપર્યું હતું તેઓએ તો નિર્દોષભાવે વાપરી લીધું, તેમાં તેમને કોઈ દોષ લાગે નહિ. કેમકે શુદ્ધ જાણીને લાવ્યા હતા. હવે જેઓ વાપરતા હતા તેઓએ હાથમાં લીધેલો કોળિયો પાછો પાત્રામાં મૂકી દીધો. મોઢામાં હતો તે રાખીને કુંડીમાં કાઢી નાખ્યો અને બીજું જે અભ્યાહત દોષવાળું હતું તે બધું પરઠવી દીધું.

જેઓએ વાપરી લીધું હતું તથા જેઓએ અડધું વાપર્યું હતું, તે બધાનો આશય શુદ્ધ હોવાથી તેઓ શુદ્ધ છે. જાણ્યા પછી વાપરે તો દોષના ભાગીદાર થાય.

ગામમાંથી કેવી રીતે આપી જાય ? તેનું દૃષ્ટાંત

ગામમાં રહેલી કોઈ સ્ત્રી, સાધુને અભ્યાહતની શંકા ન પડે તે માટે વહોરાવવાની વસ્તુ લઈને કોઈ ઘર તરફ જાય, પછી પાછી ફરતાં ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરે, સાધુને વંદનાદિ કરીને વિનંતિ કરે કે ‘ભગવન્ ! અમુકના ઘેર ગઈ હતી ત્યાંથી આ લહાણી મળી છે અથવા તો કહે કે જમણવાર હતો તેથી આપ્યું

છે, વળતાં આપશ્રીને વંદન કરવા આવી. આપશ્રીને કંઈ ઉપયોગમાં આવે તો ગ્રહણ કરો.’

અથવા તો કોઈ એમ કહે કે ‘મારા સંબંધીને ત્યાં આ લહાણી આપવા ગઈ હતી, પણ તેમણે રાખ્યું નહિ, એટલે પાછા ફરતાં આપશ્રીને વંદન કરવા આવી છું. આપને ઉપયોગમાં આવે તો મને લાભ આપો.’

અથવા તો ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરતા પહેલાં પૂર્વ સંકેત કરી રાખ્યા મુજબ સાધુઓ સાંભળે તેમ નજીકના ઘેર જઈને કહે કે ‘લો આ લાપસી લહાણી આપવા આવી છું.’

ત્યારે પેલી સ્ત્રી કહે કે ‘હું તારી વસ્તુ લેવાની નથી, અમુક દિવસે તો મારી લહાણી કેમ લીધી ન હતી ?’

આ સાંભળી પહેલી સ્ત્રી જરા ઊંચે સ્વરે લેવા માટે કહે, ત્યારે બીજી સ્ત્રી ના પાડે. આમ પરસ્પર દેખાવ ખાતર કલહ કરે. પછી પહેલી સ્ત્રી રોષમાં હોય તેવો દેખાવ કરી ઉપાશ્રયમાં આવે. સાધુઓને વંદન કરીને બાજુવાળી સ્ત્રીએ લહાણી લીધી નહિ, વગેરે કહી સંભળાવી, વહોરવા માટે વિનંતિ કરે.

આવા પ્રસંગે સાધુ તે વાત સાચી માની લે અને આહાર નિર્દોષ જાણીને ગ્રહણ કરે.

જો પાછળથી અભ્યાસની ખબર પડે તો આહાર વાપર્યો ન હોય તો પરઠવી દે. વાપરી ગયા હોય તો કાંઈ દોષ નથી. જાણ્યા પછી વાપરે તો દોષના ભાગીદાર થાય.

આચીર્ણ અભ્યાસ

આઇત્રં તુક્રોસં ઇત્યસયંતો ઘરેઝ તિત્રિ તર્હિં ।

एगत्थ भिक्खगाही बीओदुसु कुणइ उवओगं ।।૪૧।। (પિં. વિ. ૪૭)

ગીતાર્થ સાધુ ભગવંતોએ જે લેવાનું આચરણ કર્યું હોય તે આચીર્ણ કહેવાય.

આચીર્ણ બે પ્રકારે. ૧. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અને ૨. ઘરની અપેક્ષાએ.

૧. ક્ષેત્ર અપેક્ષાએ ત્રણ ભેદ. ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્ય.

ક્ષેત્રથી ઉત્કૃષ્ટ સો હાથ સુધીનું.

ક્ષેત્રથી જઘન્ય, બેઠા બેઠા કે ઊભા હાથથી ઊંચું રહેલું વાસણ લઈને, ઉંચું કરીને કે આઘુપાદ્ધુ કરીને આપે તે.

બાકીનું મધ્યમ.

આમાં સાધુનો ઉપયોગ રહી શકતો હોય તો કલ્પે.

ઉત્કૃષ્ટ સો હાથ ક્ષેત્રની સંભાવના-જ્યાં ઘણા માણસો જમવા માટે બેઠેલા હોય, વચ્ચે લાંબી છીંડી હોય, ધર્મશાળા કે વાડી હોય ત્યાં ભોજનની સામગ્રી સો હાથ પ્રમાણ દૂર છે અને ત્યાં જવામાં સંઘટ્ટો આદિ થઈ જાય એવું હોવાથી જઈ શકાય એમ ન હોય, ત્યારે સો હાથ દૂર રહેલી વસ્તુ લાવે તો તે સાધુને લેવી કલ્પી શકે.

જઘન્ય ક્ષેત્ર-આપનાર ઊભી હોય કે બેઠેલી હોય, થાળી, તપેલી આદિ વાસણ પોતાના હાથમાં હોય અને તેમાંથી ભોજન આપે તો જઘન્ય ક્ષેત્ર આચીર્ણ કહેવાય. તેમાં થોડું પણ હલન-ચલન રહેલું છે.

જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટની વચ્ચેનું મધ્યમ આચીર્ણ કહેવાય.

૨. ઘરની અપેક્ષાએ-ત્રણ ઘર સુધીનું લાવેલું.

લાઇનસર ત્રણ ઘરો હોય, ત્યાં એક સાધુ એક ઘેર ભિક્ષા લેતા હોય અને બીજો સંઘાટક સાધુ બીજા ઘરોમાં એષણાનો ઉપયોગ રાખતો હોય, ત્યારે ત્રણ ઘરનું લાવેલું પણ કલ્પી શકે. તે સિવાય આહાર લેવો કલ્પે નહિ.

ઇતિ એકાદશ અભ્યાસ દોષ નિરૂપણ.

૧૨. ઉદ્ભિન્ન દોષ

પિહ્નિઝ્ઞિન્નકવાઢે ફાસુય આપ્કાસુય ય બોદ્ધવ્વે ।

આપ્કાસુ પુઢવિમાઈ ફાસુય છગ્ગણાઈદદ્દરણે ॥૪૨॥ (પિ. નિ. ૩૪૭)

સાધુને માટે કબાટ આદિ ઉઘાડીને કે તોડીને આપે તે ઉદ્ભિન્નદોષ.

ઉદ્ભિન્ન-એટલે સીલ વગેરે તોડીને કે બંધ હોય તે ઉઘાડીને ખોલવું. તે બે પ્રકારે.

૧ બરણી આદિ ઉપર બંધ કરેલું કે ઢાંકેલી વસ્તુ ઉપાડી લઈને તેમાં રહેલી વસ્તુ આપવી.

૨ કબાટ વગેરે ઉઘાડીને આપવું.

ઢાંકણ બે પ્રકારના-૧ સચિત્ત-માટી આદિથી પેંક કરેલ, બાંધેલ કે ઢાંકેલ.

૨ અચિત્ત-સૂકું છાણ, કપડાં વગેરેથી બાંધેલ.

ઢાંકેલી વસ્તુ ખોલીને આપવામાં રહેલા દોષો

ઢાંકેલી વસ્તુ ખોલીને આપવામાં છકાય જીવોની વિરાધના રહેલી છે.

બરણી આદિ વસ્તુ ઉપર પથર મૂકેલો હોય, કે સચિત્ત પાણી નાખીને તેનાથી વસ્તુ પેંક કરેલી હોય. જે લાંબા ટાઈમ સુધી પણ સચિત્ત રહે, વળી જીવો ત્યાં આવીને રહ્યા હોય.

સાધુ માટે આ વસ્તુ ખોલીને તેમાં રહેલું ઘી, તેલ આદિ સાધુને આપે તો.

૧ પૃથ્વીકાય, અપૃકાય આદિનો નાશ થાય.

૨ તેની નિશ્રાએ ત્રસ જીવો રહેલા હોય તો તેની પણ વિરાધના થાય.

૩ ફરીથી પાછું પેંક કરે તેમાં પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય આદિની વિરાધના થાય. લાખતી પેંક કરે તેમાં લાખ ગરમ કરતાં તેઉકાયની વિરાધના, જ્યાં અગ્નિ હોય ત્યાં વાયુ અવશ્ય હોય એટલે વાયુકાયની વિરાધના, પૃથ્વી આદિમાં અનાજના દાણા કે ત્રસ જીવો રહેલા હોય તેથી વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાયની વિરાધના, પાણી નાખે તેમાં અપ્કાયની વિરાધના. આમ છએ કાયની વિરાધના થાય.

૪ વસ્તુ ખોલ્યા પછી તેમાં રહેલી વસ્તુ પુત્રાદિને આપે, વેચે કે નવું લઈને તેમાં નાંખે, આથી પાપપ્રવૃત્તિઓ સાધુના નિમિત્તે થાય.

૫ બરણી આદિ પેંક ન કરે અને ઉઘાડી રહી જાય તો તેમાં કીડી, માખી, ઉંદર આદિ પડી જાય તો તેની વિરાધના થાય.

કબાટ આદિ ઉઘાડી આપવામાં ઉપર મુજબના દોષો લાગે, ઉપરાંત બારણું ઉઘાડતાં પાણી વગેરે ભરેલી વસ્તુ અંદર હોય તો નીચે ઢોળાઈ જાય અથવા તો ફૂટી જાય, પાસે ચૂલો હોય તો પાણીનો રેલો તેમાં જાય તો અગ્નિકાય અને વાયુકાયની વિરાધના થાય, ઉપરાંત ત્યાં રહેલ પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાયની પણ વિરાધના થાય. બારણું બંધ કરતાં ગીરોલી, ઉંદર કે કોઈ જીવજંતુ તેમાં દબાઈ જાય કે મરી જાય. આ વગેરે સંયમવિરાધના રહેલી છે.

વળી બરણી આદિ ઉઘાડવા જતાં ત્યાં કદાચ સર્પ, વીંછી આદિ રહેલ હોય તો ઉઘાડનારને કરડે. આથી લોકો બોલે કે ‘આ સાધુઓ ભક્તાદિમાં આસક્ત થયેલા, આગળ-પાછળનો અનર્થનો વિચાર કરતા નથી.’ આથી પ્રવચનવિરાધના થાય. કોઈ રોષમાં આવી જઈને સાધુને મારે-ફૂટે તો તેથી આત્મવિરાધના થાય. માટે સાધુઓએ ઉદ્ભિન્ન દોષવાળી ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી ન જોઈએ.

શંકા-જો આ બધું જોવા જઈએ તો સાધુને ભિક્ષા મળે નહિ, કેમકે પ્રાયઃદરેક સ્થળે કબાટ આદિ ઉઘાડીને આપવાનું હોય.

સમાધાન-જે કબાટ વગેરે ઘણા દિવસે ઊઘડતું હોય કે, જે વસ્તુ પેંક કરી રાખેલાને કેટલાય દિવસો થયેલા હોય, ત્યાં ઉઘાડવામાં કે ખોલવામાં ઉપર કહ્યા તે દોષો રહેલા છે, જ્યારે સ્થવિરકલ્પી સાધુને તો જે કબાટમાં પાછળ ઉલાળો ન હોય, બારણું ઉઘાડતાં કીચુડ કીચુડ અવાજ થતો ન હોય, તાળું ઉઘાડવાનું ન હોય અને બરણી વગેરે ઉપર માત્ર ખાલી ઢાંકણ કે કપડાથી મોઢું બાંધેલું હોય, ત્યાંથી લેવામાં બાધ નથી અર્થાત્ ત્યાંથી લેવું કલ્પી શકે. કેમકે રોજનો વપરાશ હોવાથી ખોલવાનું કે બંધ કરવાનું અથવા તો બાંધવા કે છોડવાનું હોય ત્યાં પ્રાયઃ જીવો રહેતા નથી. લાંબા વખતથી બંધ હોય તો ત્યાં જીવો આવીને રહે છે.

ઈતિ દ્વાદશ ઉદ્ભિન્ન દોષ નિરૂપણ.

૧૩. માલાપહત દોષ

માલોહડંપિ દુવિહે જહન્રમુક્કોસગં ચ બોધવ્વં ।

અગ્ગતલેહિ જહન્રં તવ્વિવરીયં તુ ઉક્કોસં ॥૪૩॥ (પિં. નિ. ૩૫૭)

માલાપહત બે પ્રકારે છે. ૧ જઘન્ય અને ૨ ઉત્કૃષ્ટ.

પગની પાની ઊંચી કરીને શીંકા વગેરેમાં રહેલી વસ્તુ આપે તે જઘન્ય અને તે સિવાયનું કોઠી મોટા ઘડા વગેરેમાંથી કે નિસરણી વગેરે ઉપર ચઢીને લાવીને આપે તે ઉત્કૃષ્ટ માલાપહત કહેવાય.

અથવા ચાર ભેદો પણ કહ્યા છે -

ઉડ્ઢમહે તિરિયંપિ ય અહવા માલોહડં ભવે તિવિહં ।

ઉડ્ઢે ય મહોયરણં ભણિયં કુંભાઇસુ ઉભયં ॥૪૪॥ (પિં. નિ. ૩૬૩)

૧ ઉર્ધ્વ માલાપહત-શીંકું, છાજલી, માણિયું કે મેડા ઉપરથી લાવીને આપે તે.

૨ અધો માલાપહત-ભોંયરામાંથી લાવીને આપે તે.

૩ ઉભય માલાપહત-ઊંચી કોઠી હોય તેમાંથી વસ્તુ કાઢતાં પગની પાનીથી ઊંચા થઈ પછી વાંકા વળીને વસ્તુ કાઢીને આપે તે.

૪ તિર્યક્ માલાપહત-જમીન ઉપર બેઠા બેઠા ગોખલા વગેરેમાંથી કષ્ટપૂર્વક હાથ લાંબો કરી વસ્તુ લઈને આપે તે.

માલાપહત ભિક્ષા ગ્રહણ કરવામાં આપનારને માલ-મેડા ઉપર ચઢતાં, ભોંયરામાં જતાં-ઊતરતાં કષ્ટ પડતું હોવાથી, ચઢતાં-ઊતરતા કદાચ પડી જાય

તથા શીંકા વગેરેમાં પોતે દેખી શકે એમ ન હોવાથી ત્યાં કદાચ સર્પ આદિ હોય તો કરડે, તો જીવવિરાધના (સંયમવિરાધના) પ્રવચનવિરાધના, આત્મવિરાધના આદિ દોષો રહેલા છે.

દષ્ટાંત

જયંતપુર નગરમાં યક્ષદિન્ન નામના ગૃહપતિ રહેતા હતા. તેમને વસુમતી નામની પત્ની હતી.

એકવાર ધર્મરૂચી નામના મુનિ તેમના ઘેર ભિક્ષા લેવા માટે આવ્યા. ત્યારે યક્ષદિન્ને વસુમતીને લાડવા આપવા કહ્યું. લાડવા ઊંચે શીંકામાં મૂકેલા હોવાથી તે શીંકામાંથી લેવા લાગી એટલે સાધુ તે ભિક્ષા લીધા સિવાય પાછા નીકળી ગયા.

સાધુના ગયા પછી કોઈક ભિક્ષુક ભિક્ષા માટે આવ્યો, ત્યારે યક્ષદિન્ને તે ભિક્ષુકને પૂછ્યું કે ‘થોડીવાર પહેલાં એક સાધુ અહીં આવ્યા હતા, તેમને અમે શીંકામાંથી લાડવા આપવા લાગ્યા પરંતુ તે લીધા સિવાય ચાલ્યા ગયા, તેનું શું કારણ ?’

ભિક્ષુક જૈનશાસનનો દ્વેષી હતો એટલે કહ્યું કે ‘તે બિચારા રાંકડા પૂર્વકર્મના યોગે તમારા જેવા શ્રીમંતના ઘરોમાંથી સ્નિગ્ધ, મધુર એવી ભિક્ષા મળવા છતાં ખાઈ શકતા નથી, તેઓ તો ગરીબના ઘરેથી મળેલું સૂકુંપાકું ખાવાને લાયક છે.’

યક્ષદિન્ને પોતાની પત્નીને લાડવા આપવા કહ્યું એટલે તે શીંકામાં મૂકેલા ઘડામાંથી લાડવા લેવા ગઈ. લાડવાની સુગંધીથી એક સર્પ કોઈ રીતે ત્યાં આવીને બેઠો હતો, જ્યાં વસુમતીએ લાડવા લેવા અંદર હાથ નાખ્યો ત્યાં જ સર્પે ડંખ દીધો. સર્પ કરડતાં વસુમતી એકદમ બૂમ પાડી ઊઠી કે ‘મને સર્પ કરડ્યો, મને સર્પ કરડ્યો.’ આમ બૂમ પાડતાં બેભાન થઈને નીચે ઢળી પડી.

વસુમતીને સર્પ કરડ્યો જાણી યક્ષદિન્ને તુરત ગામમાંથી સર્પના ઝેરને ઉતારનાર માણસને બોલાવીને ઝેર ઊતરાવ્યું. વસુમતીની જિંદગી બચી ગઈ.

કેટલાક દિવસે ધર્મરૂચી અનગાર તેના ઘેર ભિક્ષાએ આવ્યા, ત્યારે યક્ષદિન્ને સાધુને ઠપકો આપતાં કહ્યું કે ‘તમારો ધર્મ દયાપ્રધાન હોવા છતાં તમોએ તે દિવસે સર્પ જોવા છતાં શા માટે અમને કહ્યું નહિ અને ઉપેક્ષા કરી ?’

સાધુએ કહ્યું કે ‘મેં કાંઈ તે દિવસે શીંકામાં સર્પ જોયો ન હતો, પરંતુ અમારા શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞા છે કે ‘શીંકા આદિ ઉપરથી ભિક્ષા લઈને આપે તો

‘માલાપહત’ નામનો દોષ લાગે. તેથી તેવી ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી.’ માટે હું ભિક્ષા લીધા સિવાય પાછો ગયો હતો.’

આ સાંભળતા યક્ષદિન વિચારવા લાગ્યો કે ‘આમના ભગવાને કેવો નિર્દોષ સાધુનો ધર્મ બતાવ્યો. જે આવો ધર્મ બતાવી શકે તે ખરેખર સર્વજ્ઞ હોવા જોઈએ.’ યક્ષદિન્ને મુનિ મહારાજને ધર્મનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. સાધુએ સંક્ષેપમાં ધર્મ કહ્યો. તે સાંભળી બન્નેનું મિથ્યાત્વરૂપ જેર નીકળી ગયું અને મધ્યાહ્ન વખતે મુનિ પાસે જઈને વિશેષ ધર્મ સાંભળ્યો. વૈરાગ્ય પામી યક્ષદિન અને વસુમતીએ દીક્ષા લીધી.

માલાપહત દોષવાળી ભિક્ષા સાધુએ ગ્રહણ કરવી નહિ. કેમકે શીંકા વગેરે ઉપરથી ભિક્ષા લેવા માટે પગ ઊંચા કરતાં કે સીડી ઉપર ચઢતાં ઊતરતા પગ ખસી જાય તો નીચે પડી જાય તો તેના હાથ-પગ ભાંગે કે મૃત્યુ પામે, નીચે કીડી આદિ જીવજંતુ હોય તો તે દબાતા મરી જાય. આથી સંયમવિરાધના થાય. લોકો નિંદા કરે કે ‘આ સાધુઓ કેવા કે આને નીચે પાડી.’ આથી પ્રવચનવિરાધના થાય અને કોઈ ગૃહસ્થ ગુસ્સે થઈને સાધુને મારે જેથી આત્મવિરાધના થાય.

મજબૂત લાકડાની-પત્થરની નિસરણી હોય અને જ્યાં સાધુ એષણાની શુદ્ધિ માટે મકાનના ઉપર ચઢી શકે એમ હોય તો દાતાર નીચેથી ઉપર જાય અને સાધુ પણ એષણાશુદ્ધિ માટે ઉપર જઈને ગ્રહણ કરે તો અથવા આગળથી નીચે લાવેલી વસ્તુ હોય તથા શીંકા આદિ કે તીચ્છી રહેલી વસ્તુ સહેલાઈથી લઈ શકાય એમ હોય તો તેવી વસ્તુ ગ્રહણ કરવામાં માલાપહતદોષ લાગતો નથી, તેવી ભિક્ષા સાધુને લેવી કલ્પી શકે.

ઇતિ ત્રયોદશ માલાપહત દોષ નિરૂપણ.

૧૪. આચ્છેદ દોષ

બીજા પાસેથી બલાત્કારે જે અશનાદિ જૂંટવીને સાધુને આપવામાં આવે તે આચ્છેદદોષ કહેવાય.

अच्छिज्जंपि य तिविहं पभू य सामी य तेणए चेव ।

अच्छिज्जं पडिकुट्टं समणाण न कप्पए घेतुं ।।૪૫।। (પિં. નિ. ૩૬૬)

- આચ્છેદ ત્રણ પ્રકારે છે. પ્રભુ ઘરનો નાયક, સ્વામી-રાજા કે ગામનો મુખી, નાયક અને સ્તેન-ચોર. આ ત્રણે, બીજા પાસેથી બલાત્કારે જૂંટવીને આહાર આદિ આપે તો તેવા અશનાદિ સાધુને લેવા કલ્પે નહિ.

૧. પ્રભુ આચ્છેદ-મુનિનો ભક્ત ઘરનો નાયક આદિ પોતાના પુત્ર, પુત્રી, પત્ની, પુત્રવધૂ આદિ પાસેથી અશનાદિ જૂંટવીને તેમની ઇચ્છાવિરુદ્ધ સાધુને આપે તે.

૨. સ્વામી આચ્છેદ-મુનિનો ભક્ત ગામનો માલિક આદિ પોતાના આશ્રિતની માલિકીના અશનાદિ જૂંટવીને તેમની ઇચ્છાવિરુદ્ધ સાધુને આપે તે.

૩. સ્તેન આચ્છેદ-સાધુનો ભક્ત કે લાગણીવાળો કોઈ ચોર મુસાફરો પાસેથી તેમની ઇચ્છાવિરુદ્ધ અશનાદિ જૂંટવીને સાધુને આપે તે.

આવો આહારાદિ ગ્રહણ કરવાથી તે વસ્તુનો માલિક સાધુ ઉપર દ્વેષ રાખે અને તેથી તાડન મારણ આદિનો પ્રસંગ આવે. માટે આચ્છેદદોષવાળી ભિક્ષા સાધુએ લેવી ન જોઈએ.

દૃષ્ટાંત

વસંતપુર નામના નગરમાં જિનદાસ નામે શ્રાવક વસતો હતો. તેમને રૂક્ષાણી નામની પત્ની હતી.

ગાયો વગેરેનું પાલન કરવા માટે વત્સરાજ નામનો ગોવાળ રાખ્યો હતો. મહેનતના બદલામાં દર આઠ દિવસે ગાયો વગેરેનું દૂધ ગોવાળને આપવામાં આવતું હતું.

જે દિવસે દૂધ લેવાનો ગોવાળનો વારો હતો, તે દિવસે કોઈ સાધુ તે શ્રાવકને ઘેર ભિક્ષા માટે આવી પહોંચ્યા. જિનદાસે ભક્તિપૂર્વક ગોયરી વહોરાવી પછી ગોવાળની ઇચ્છા નહિ હોવા છતાં બલાત્કારે દૂધના વાસણમાંથી દૂધ લઈને સાધુને વહોરાવ્યું.

શેઠની આગળ ગોવાળ કંઈ બોલી શક્યો નહિ, પણ સાધુ પ્રત્યે મનમાં દ્વેષ ઉત્પન્ન થયો.

વત્સરાજ બાકીનું દૂધ લઈને પોતાના ઘેર ગયો.

દૂધનું વાસણ અધૂરું હોવાથી ગોવાળની પત્નીએ ગોવાળને પૂછ્યું કે ‘આજે દૂધ ઓછું કેમ લાવ્યો ?’

ગોવાળે કહ્યું કે ‘શેઠે આમાંથી દૂધ લઈને સાધુને આપી દીધું, એટલે દૂધ ઓછું છે.’

આ સાંભળીને ગોવાળની પત્નીને પણ સાધુ પ્રત્યે ગુસ્સો આવ્યો અને સાધુ પ્રત્યે જેમ-તેમ બોલવા મંડી પડી, દૂધ ઓછું જોતાં બાળકોને પણ લાગ્યું કે ‘આટલા દૂધમાં અમારે શું થશે ?’ આથી બાળકો રુદ્ધન કરવા લાગ્યા.

ઘરમાં આવી પરિસ્થિતિ થતાં ગોવાળનો ગુસ્સો વધી પડ્યો અને સાધુને મારવા માટે ઘરમાંથી નીકળ્યો. સાધુ જે માર્ગે ગયા હતા તે માર્ગે ઝડપથી જવા લાગ્યો.

મુનિ તો ઇર્યાસમિતિને શોધતાં આગળ જઈ રહ્યા છે, કોઈ કારણ પ્રસંગે મુનિએ પાછળ નજર કરી તો ક્રોધથી ધમધમતો ગોવાળ આવતો જોયો. મુનિ વસ્તુપરિસ્થિતિ સમજી ગયા કે ‘ગોવાળિયાની મરજી વિરુદ્ધ દૂધ લીધું છે એટલે મારવા માટે આવતો લાગે છે.’

ગોવાળિયો જેવો નજીક આવ્યો એટલે મુનિએ કહ્યું કે ભાગ્યવાન ! તારા શેઠના આગ્રહથી તે વખતે મેં દૂધ લીધું હતું, પરંતુ તારું જેટલું દૂધ હોય તેટલું ખુશીથી આમાંથી પાછું લઈ લે.’

મુનિના મધુર વચન સાંભળતા ગોવાળિયાનો ગુસ્સો શાંત થઈ ગયો.

ગોવાળિયાએ મુનિને કહ્યું કે ‘હે સાધુ ! હું તમને મારવા માટે આવ્યો હતો, પરંતુ તમારા વચનરૂપી અમૃતનું સિંચન થવાથી મારો ગુસ્સો શાંત થઈ ગયો છે, માટે ખુશીથી આ દૂધ તમે વાપરજો, પરંતુ બીજી વાર આવી રીતે કોઈની ઇચ્છાવિરુદ્ધ કોઈ વસ્તુ લેશો નહિ.’

આમ કહીને ગોવાળિયો પોતાના સ્થાને પાછો ગયો. સાધુ પોતાની વસતિમાં ગયા.

આચ્છેદ ભિક્ષા લેવામાં થતા અનર્થો

માલિક બલાત્કારે પોતાના આશ્રિત આદિ પાસેથી વસ્તુ લઈને સાધુને આપે તો વસ્તુનો માલિક નીચે પ્રમાણે વર્તાવ કરે.

૧ માલિક પ્રત્યે રોષાયમાન થાય અને જેમતેમ બોલવા લાગે અથવા સાધુ પ્રત્યે રોષાયમાન થાય.

૨ માલિકને કહે કે ‘આ વસ્તુ દૂધ વગેરે મારા હક્કનું છે, શા માટે બલાત્કારે લઈ લો છો ? મેં મહેનત કરીને બદલામાં આ દૂધ મેળવેલું છે. મહેનત કર્યા વિના તમે કંઈ આપતા નથી. તો તમે શા માટે દૂધ છીનવી લો છો ? ઓછા દૂધમાં અમારું પોષણ શી રીતે થાય. માટે આ દૂધ લેવા નહિ દઉં વગેરે બોલે.’

આથી પરસ્પર ઝગડો થાય.

દ્વેષ વધે, ગોવાળિયા આદિ શેઠ આદિને ત્યાં ધન આદિની ચોરી કરે.

શેઠ આદિને કદાચ મારીયે નાખે વગેરે સાધુનિમિત્તે દોષો થાય.

૩ મુનિ પ્રત્યે દ્વેષ રાખે, મુનિને તાડન કરે કે મારી નાખે.

૪ વસ્તુના માલિકને અપ્રીતિ થાય.

૫ તે વસ્તુ નહિ મલવાથી તેને અંતરાય થાય, તેથી સાધુને તેનો દોષ લાગે. ઉપરાંત અદત્તાદાનનો દોષ પણ લાગે, તેથી મહાવ્રતનું ખંડન થાય.

૬ બીજા કોઈ વખતે સાધુને જોતા તેને એમ થાય કે ‘આવા વેષવાળાએ બલાત્કારે મારી વસ્તુ લીધી હતી, માટે આવાને આપવું ન જોઈએ.’ આથી ભિક્ષાનો વિચ્છેદ થાય.

૭ ઊતરવા માટે સ્થાન આપેલું હોય તો તે રોષમાં આવવાથી સાધુને ત્યાંથી

કાઢી મૂકે કે કઠોર શબ્દો સંભળાવે. વગેરે વગેરે દોષો રહેલા છે.

આ પ્રમાણે ગામનો માલિક કે ચોર બીજા પાસેથી બલાત્કારે લઈને ભિક્ષા આપે તો તે પણ સાધુને કલ્પે નહિ.

આમાં વિશેષતા એટલી કે કોઈ ભદ્રિક ચોર સાધુને જોતાં મુસાફરો પાસેથી ભોજન આદિ ઝૂંટવીને સાધુને આપે. તે વખતે જો તે મુસાફરો એમ બોલે કે ‘અમારે સારું થયું કે ‘ઘી ખીચડીમાં ઢોળાયું.’ અમારી પાસેથી લઈને તમને આપે છે, તો બહુ સરસ થયું. અમને પણ પુણ્યનો લાભ મળશે.’ આ પ્રમાણે બોલે તો સાધુ તે વખતે તે ભિક્ષા ગ્રહણ કરે. પરંતુ ચોરોના ગયા પછી સાધુ તે મુસાફરોને કહે કે ‘આ તમારી ભિક્ષા તમે પાછી લઈ લો, કેમકે તે વખતે અમે ચોરોના ભયથી ભિક્ષા લીધી હતી, ન લેત તો ચોર કદાચ અમને શિક્ષા કરત.’

આ પ્રમાણે કહેવાથી જો મુસાફરો એમ કહે કે ‘આ ભિક્ષા તમે જ રાખો, તમે જ વાપરજો, અમારી રજા છે.’ તો તે ભિક્ષા સાધુને વાપરવી કલ્પે. જો રજા ન આપે તો વાપરવી કલ્પે નહિ.

ઇતિ ચતુર્દશ આચ્છેદ દોષ નિરૂપણ.

૧૫. અનિસૃષ્ટ દોષ

માલિકે રજા નહિ આપેલું ગ્રહણ કરવું તે અનિસૃષ્ટદોષ કહેવાય.

અણિસિદ્ધં પઢિકુદ્ધં અણુનાયં કપ્પય સુવિહિયાણં ।

લઙ્કુલગ ચોલ્લગ જંતે સંખલિ ધીરાવળાઈસુ ॥૪૬॥ (પિં. નિ. ૩૭૭)

શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ જણાવ્યું છે કે ‘રજા નહિ આપેલું ભક્તાદિ સાધુને લેવું કલ્પે નહિ, પરંતુ રજા આપેલી હોય તો લેવું કલ્પે.’

રજા નહિ આપેલાના અનેક પ્રકારો છે. તે ૧. મોદક સંબંધી, ૨. ભોજન સંબંધી ૩. શેલડી પીલવાનું યંત્ર કોળા ઘાણી વગેરે સંબંધી, ૪. લગ્નાદિ સંબંધી, ૫. દૂધ. ૬. દુકાન-ઘર વગેરે સંબંધી.

સામાન્ય રીતે રજા નહિ આપેલાના બે પ્રકારો છે. ૧. સાધારણ અનિસૃષ્ટ-બધાએ રજા નહિ આપેલી અને ૨. ભોજન અનિસૃષ્ટ-જેના હકનું હોય તેણે રજા નહિ આપેલી.

૧. સાધારણ અનિસૃષ્ટ-વસ્તુના ઘણા માલિક હોય તેવું. તેમાંથી એક જણ આપતો હોય પણ બીજાઓની રજા ન હોય; તેવું સાધારણ અનિસૃષ્ટ કહેવાય

૨. ભોજન અનિસૃષ્ટ-જેના હકનું હોય તેની રજા સિવાય આપતા હોય તે ભોજન અનિસૃષ્ટ કહેવાય.

આમાં ચોલ્લક એ ભોજન અનિસૃષ્ટ કહેવાય અને બાકી મોદક, યંત્ર, સંખલિ વગેરે સાધારણ અનિસૃષ્ટ કહેવાય છે.

સાધારણ અનિસૃષ્ટનું ઉદાહરણ

રત્નપુર નગરમાં માણિભદ્ર આદિ બત્રીસ મિત્રો ઉજાણી કરવા ઉદ્યાનમાં ગયા હતા. ઉજાણીમાં ખાવા માટે બત્રીસ લાડવા બનાવ્યા. એક મિત્રને તે લાડવા સાચવવા માટે મૂકીને બાકીના એકત્રીસ મિત્રો સ્નાન કરવા માટે નદી ઉપર ગયા.

એટલામાં રસનાના લાલચુ કોઈ સાધુએ લાડવા જોયા. લાડવા મેળવવા માટે તે માણસ પાસે આવીને ‘ધર્મલાભ’ આપ્યો અને લાડવાની માગણી કરી.

લાડવા સાચવનારે કહ્યું કે ‘ભગવન્ ! આ લાડવા મારા એકલાના નથી, પરંતુ બીજા પણ એકત્રીસ મારા મિત્રોના છે, માટે તેમની રજા સિવાય હું કેવી રીતે આપી શકું ?’

સાધુએ કહ્યું કે ‘તે તારા મિત્રો ક્યાં ગયા છે ?’

‘નદીએ સ્નાન કરવા ગયા છે.’

‘તો શું બીજાના લાડવામાંથી તું પુણ્ય કરી શકતો નથી ?’

છતાં પણ પેલો આપતો નથી. એટલે સાધુએ કહ્યું કે ‘તું તો મૂર્ખ છે, બીજાના લાડવા પણ મને આપીને તું પુણ્ય કરતો નથી; પરંતુ તું વિચાર કર કે બત્રીસ લાડવામાંથી તારા ભાગમાં તો એક જ લાડવો આવશે, તને તો એક લાડવાના બદલામાં કેટલો બધો લાભ મળશે ? આ વાત તું હૃદયમાં બરાબર વિચારી શકતો હોય તો બધા લાડવા મને આપી દે.’

પેલાએ બધા લાડવા મુનિને આપી દીધા.

પાત્રામાં લાડવા ભરીને હર્ષ પામતા મુનિ પોતાના સ્થાન તરફ જવા લાગ્યા. થોડું ગયા હશે ત્યાં સામેથી પેલા એકત્રીસ મિત્રો મળ્યા.

તેઓએ પૂછ્યું કે ‘ભગવન્ ! તમને શું મળ્યું ?’

સાધુ વિચારવા લાગ્યા કે ‘આ બધા લાડવાના માલિક છે, જો હું એમ કહું કે ‘મને લાડવા મળ્યા’ તો આ લોકો બધા લાડવા પાછા લઈ લેશે. માટે એમ કહું કે ‘મને કંઈ મળ્યું નથી.’

સાધુએ કહ્યું કે ‘મને કંઈ મળ્યું નથી.’

સાધુની ઝોળી ભારે દેખવાથી, માણિભદ્ર વગેરેને શંકા પડી એટલે સાધુને કહ્યું કે ‘તમારી ઝોળી બતાવો.’

સાધુ ઝોળી બતાવતા નથી, એટલે માણિભદ્ર વગેરેએ બલાત્કારે ઝોળી જોઈ

તો અંદર પાત્રામાં લાડવા દેખ્યા. એટલે સાધુ ઉપર ગુસ્સે થયા. પકડીને લાડવા સાચવનાર પાસે લઈ ગયા અને પૂછ્યું કે ‘તે બધા લાડવા મુનિને આપી દીધા ?’

પેલાને ભય લાગ્યો એટલે જવાબ આપ્યો કે ‘મેં એને લાડવા આપ્યા નથી.’

માણિભદ્ર વગેરે સાધુને કહેવા લાગ્યા કે ‘અરે પાપી ! વેશવિડંબક ! આવી રીતે ઉઠાવગિરિ કરે છે ? મુદામાલ સાથે ચોર બરાબર હાથમાં આવ્યો છે, હવે તું ક્યાં જવાનો છે ?’ આમ કહી બધા લાડવા પાછા લઈ લીધા, ઉપરાંત સાધુને વેશ-ઓઘો, કપડાં વગેરે ઝૂંટવી લીધા અને ગૃહસ્થી બનાવીને રાજદરબારમાં લઈ ગયા અને બધો વૃત્તાંત કહ્યો.

ન્યાયાધીશે સાચી હકીકત પૂછી.

સાધુ લજ્જાથી કંઈ બોલી શક્યો નહિ.

ન્યાયાધીશે ‘આ સાધુ વેશધારી છે’ એમ માની મારી નહિ નાખતાં દેશનિકાલની શિક્ષા કરી.

ઘણાની માલિકીની વસ્તુ બધાની રજા સિવાય ગ્રહણ કરવામાં ઉપર પ્રમાણેના દોષ રહેલા છે. માટે સાધુએ તેવી ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી ન જોઈએ.

ભોજન અનિસૃષ્ટ-બે પ્રકારે. ૧. છિન્ન અને ૨. અછિન્ન.

છિન્ન-એટલે ખેતર આદિમાં કામ કરતાં મજુરો આદિ માટે ભોજન તૈયાર કરાવ્યું હોય અને ભોજન દરેકને આપવા માટેનું જુદું જુદું કરી રાખ્યું હોય તે. ભાગ પાડેલું.

અછિન્ન-એટલે બધાને આપવા માટેનું ભેગું હોય, પણ ભાગ નહિ પાડેલું.

ભાગ નહિ પાડેલામાં-૧. બધાએ રજા આપેલી અને ૨. બધાએ રજા નહિ આપેલી. બધાએ રજા આપેલી હોય તો સાધુએ લેવું કલ્પે. બધાએ રજા ન આપી હોય તો ન કલ્પે.

ભાગ પાડેલું હોય-તેમાં જેના ભાગમાં આવેલું હોય તે વ્યક્તિ સાધુને આપે તો સાધુને લેવું કલ્પે. તે સિવાય ન કલ્પે.

સાધારણ અને ભોજન અનિસૃષ્ટમાં ફરક-સાધારણ અને ભોજન અનિસૃષ્ટમાં વાસ્તવિક રીતે પિંડનો જ અધિકાર છે, તેથી લાડુ હોય કે દૂધ હોય, રસોઈ હોય કે શેલડીનો રસ હોય કે કોઈ પણ ભોજન હોય, જેની અંદર તે તે વસ્તુ ઉપર દરેકની માલિકી તુલ્ય અને મુખ્ય હોય તે સાધારણ કહેવાય, જ્યારે ભોજન

અનિસૃષ્ટમાં તે તે ચીજનો રાજા, કૌટુંબિક આદિ મુખ્ય એક માલિક અને ગૌણથી એટલે હક તરીકે બીજા પણ ઘણા હોય છે.

સાધારણ અનિસૃષ્ટમાં પહેલા દરેક સ્વામીએ ભોજન આપવાની હા ન પાડી હોય પરંતુ પાછળથી પરસ્પર સમજાવટ આદિથી દરેક અનુજ્ઞા આપે તો તે આહાર સાધુને લેવો કલ્પી શકે.

જો એકને વહોરાવવા માટે રજા આપીને સર્વ માલિક અન્ય સ્થળે ગયા હોય તો તેવા કારણે તેઓની ભિક્ષા માલિકની ગેરહાજરીમાં પણ ગ્રહણ કરી શકાય.

હાથીને ખાવા માટે વસ્તુ બનાવેલી હોય. હાથીનો મહાવત તે વસ્તુ મુનિને આપે તો મુનિને તે લેવું કલ્પે નહિ. જો ગ્રહણ કરે તો નીચેના દોષો લાગે.

૧. હાથીનું ભોજન એ રાજાનું ભોજન એટલે તે રાજપિંડ કહેવાય.

૨. રાજાની આજ્ઞા નહિ હોવાથી મુનિએ લીધું હોય તો રાજા સાધુને કેદ કરે, મારે કે કપડાં ઉતારી લે.

૩. હાથીના આહારમાં એટલો અંતરાય લાગે. તેથી અંતરાય જન્ય પાપ લાગે.

૪. હાથીના મહાવત ઉપર રાજા ગુસ્સે થાય. મારી આજ્ઞા સિવાય સાધુને કેમ આપ્યું ?' તેથી કદાચ મહાવતને રજા આપે કે દંડ કરે, સાધુનિમિત્તે મહાવતની નોકરી જાય.

૫. અદત્તાદાનનો દોષ સાધુને લાગે.

૬. મહાવત પોતાનો પિંડ પણ હાથીના દેખતા આપે તો હાથીને એમ થાય કે 'મારા ભોજનમાંથી આ મુંડિયો રોજ ગ્રહણ કરે છે.' એ કારણે હાથી રોષાયમાન થાય અને રસ્તામાં કોઈ વખતે સાધુને જોતાં સાધુને મારી નાંખે કે ઉપાશ્રય ભાંગી નાખે.

મહાવતની માલિકીનું હોય તો પણ હાથીના દેખતા સાધુને આહાર લેવો કલ્પે નહિ.

ઇતિ પંચદશ અનિસૃષ્ટ દોષ નિરૂપણ.

૧૬. અધ્યવપૂરક દોષ

પ્રથમ પોતાના માટે રસોઈ કરવાની શરૂઆત કરી હોય, પછી સાધુ આવેલા જાણી તે રસોઈમાં બીજું ઉમેરવામાં આવે તે અધ્યવપૂરક દોષવાળું કહેવાય.

અજ્ઞોયરઓ તિવિહો જાવંતિય સઘરમીસપાસંઢે ।

મૂલંમિ ય પુવ્વકયે ઓચરઈ તિણ્ઠ અઢાણ ॥૪૭॥ (પિં. નિ. ૩૮૮)

પ્રથમ પોતાને માટે રાંધવા આદિની શરૂઆત કરી હોય પછી પાછળથી ત્રણે પ્રકારમાંથી કોઈના માટે ચોખા આદિનો ઉમેરો કરે તો તે તે આહારાદિ અધ્યવપૂરક દોષવાળું થાય છે.

અધ્યવપૂરકના ત્રણ પ્રકારો છે. ૧ સ્વગૃહ યાવદર્થિકમિશ્ર, ૨ સ્વગૃહ સાધુમિશ્ર, ૩ સ્વગૃહ પાખંડીમિશ્ર.

૧. સ્વગૃહ યાવદર્થિકમિશ્ર-સ્વગૃહ એટલે પોતાના ઘર માટે અને યાવદર્થિક એટલે કોઈ પણ ભિક્ષુઓ માટે. પ્રથમ પોતાના માટે રસોઈ કરવાની શરૂઆત કરી હોય અને પછી ગામમાં અનેક યાચકો, સાધુઓ, પાખંડીઓ વગેરે આવ્યાની ખબર પડતાં, પૂર્વની શરૂઆત કરેલી રસોઈમાં જ પાણી, ચોખા વગેરે ઉમેરીને સર્વને માટે બનાવેલ ભોજન.

૨. સ્વગૃહ સાધુમિશ્ર-પ્રથમ પોતાના માટે રસોઈ કરવાની શરૂઆત કરી હોય અને પછી સાધુઓ આવ્યાની ખબર પડતાં, રસોઈમાં પાણી, ચોખા આદિ સામગ્રી ઉમેરીને પોતાના માટે અને સાધુ માટે રસોઈ તૈયાર કરવામાં આવે.

૩. સ્વગૃહ પાખંડીમિશ્ર-પ્રથમ પોતાના માટે રસોઈ બનાવવાની શરૂઆત કરી

હોય અને પછી પાખંડીને આપવા માટે પાછળથી વધારો કરીને તૈયાર કરેલ ભોજન.

યાવદર્થિક માટે નાખેલું ભોજન તેમાંથી દૂર કરવામાં આવે તો બાકી રહેલું ભોજન સાધુને લેવું કલ્પી શકે, જ્યારે સ્વગૃહ અને સાધુમિશ્ર તથા સ્વગૃહ અને પાખંડી મિશ્રમાં નાખેલું જુદું કરવા છતાં બાકી રહેલાં ભોજનમાંથી સાધુને લેવું કલ્પે નહિ, કેમકે તે બધો આહાર પૂતિદોષથી દોષિત ગણાય છે.

મિશ્રદોષ અને અધ્યવપૂરકદોષમાં ફેર શો ?

મિશ્ર નામના દોષમાં પહેલેથી જ પોતાના માટે અને ભિક્ષુક આદિને માટે એમ બન્નેનો ઉદ્દેશ રાખીને રાંધવાની શરૂઆત કરે, જ્યારે આ અધ્યવપૂરક નામના દોષમાં પ્રથમ ગૃહસ્થ પોતાને માટે રાંધવાની શરૂઆત કરે અને પાછળથી તેમાં ભિક્ષુક આદિ માટે ઉમેરો કરે. મિશ્રદોષ અને અધ્યવપૂરકદોષમાં આટલો તફાવત છે.

મિશ્ર અને અધ્યવપૂરકની ઓળખાણ-મિશ્ર અને અધ્યવપૂરક દોષની પરીક્ષા રસોઈના વિચિત્ર પરિણામ ઉપરથી કરી શકાય છે. જેમકે મિશ્રજાતમાં તો પ્રથમથી જ સાધુ માટે પણ કલ્પના હોય છે, તેથી માપસર જેટલા મસાલા, પાણી, અન્ન આદિ જોઈએ તે પ્રમાણે નાખી અધિક રસોઈ બનાવેલ હોય છે, તેથી ભોજનના સૌખ્યમાં ક્ષતિ હોતી નથી. પરંતુ ઘરના માણસ થોડા છે અને આટલી બધી રસોઈ કેમ ? તે વિચારવાથી મિશ્રજાત દોષનું જ્ઞાન થઈ શકે છે.

જ્યારે અધ્યવપૂરકમાં પાછળથી પાણી, મસાલા, અનાજ, શાક આદિ ભેળવેલ હોવાથી, ભાત પાણીપચ્યા, દાળ આદિના વર્ણ, ગંધ, રસમાં તફાવત-પાતળાપણા આદિનો ફેરફાર હોય છે, તેથી તે રીતે અધ્યવપૂરકદોષનો નિર્ણય કરી શકાય છે.

આ પ્રમાણે ઉદ્દગમના સોળ દોષો થયા. તેમાં કેટલાક વિશોધિકોટિના છે અને કેટલાક અવિશોધિકોટિના છે.

વિશોધિ કોટિ અને અવિશોધિ કોટિ

વિશોધિકોટિ-એટલે જેટલું સાધુ માટે કલ્પેલું કે રાંધેલું હોય તેટલું દૂર કરવામાં આવે તો બાકી રહેલામાંથી સાધુ ગ્રહણ કરી શકે અર્થાત્ સાધુને લેવું કલ્પી શકે.

અવિશોધિકોટિ-એટલે તેટલો ભાગ જુદો કરવા છતાં પણ સાધુ ગ્રહણ ન કરી શકે તેવું. અર્થાત્ સાધુને લેવું કલ્પી ન શકે. જે પાત્રમાં તેવો એટલે અવિશોધિ કોટિનો આહાર ગ્રહણ થઈ ગયો હોય તો તે પાત્રમાંથી તેવો આહાર કાઢી નાખી

તે પાત્રને રાખ આદિથી ત્રણવાર સાફ કર્યા પછી તે પાત્રમાં બીજો શુદ્ધ આહાર લેવો કલ્પી શકે.

અહાકમ્મુદેસિય ચરમતિગં પૂર્ણ મીસજાણે ય ।

બાયરપાહુડિયા વિ ય અજ્ઞોયરણે ય ચરિમદુગં ॥૪૮॥ (પિં. નિ. ૩૯૩)

અવિશોધિકોટિ-૧. આધાકર્મ સર્વભેદ, ૨. વિભાગ ઉદ્દેશના છેલ્લા ત્રણ ભેદ, સમુદ્દેશ, આદેશ અને સમાદેશ, ૩. બાદર ભક્તપાન પૂતિ, ૪. મિશ્રદોષના છેલ્લા બે ભેદ પાખંડીમિશ્ર અને સાધુમિશ્ર, ૫. બાદર પ્રાભૃતિકા, ૬. અધ્યવપૂરકના છેલ્લા બે સ્વગૃહ પાખંડી અધ્યવપૂરક અને સાધુ અધ્યવપૂરક, મૂલ છ દોષમાંથી દશ ભેદો અવિશોધિકોટિના છે. એટલે તેટલો ભાગ જુદો કરવા છતાં બાકીનું પણ સાધુને લેવું કે વાપરવું કલ્પી શકે નહિ. બાકીના બીજા દોષો વિશોધિકોટિના છે.

વિશોધિ કોટિની ગાથા

ઉદેસિયંમિ નવગં અવગરણે જં ચ પૂર્ણં હોઈ ।

જાવંતિયમીસગયં ચ અજ્ઞોયરણે ય પદમપયં ॥ ૪૯ ॥ (૧)

પરિયદ્વિણે અભિહટે અભિન્ને માલોહટે ઇય ।

અચ્છિન્ને અણિસિદ્ધે પાઓયર કીય પામિદ્ધે ॥ ૫૦ ॥ (૨)

સહુમા પાહુડિયા વિ ય ઠવિયગપિંડો ય જો ભવે દુવિહો ।

સવ્વો વિ એસ રાસી વિસોહિકોડી મુણેયવ્વો ॥ ૫૧ ॥ (૩)

(પિં. નિ. ગાથા ૩૯૫ની ટીકા)

ઉદેસિકના નવ ભેદો, પૂતિદોષ યાવદર્થિકમિશ્ર, યાવદર્થિક અધ્યવપૂરક, પરિવર્તિત, અભ્યાહત, ઉદ્ભિન્ન, માલાપહત, આચ્છેદ, અનિસૃષ્ટ, પ્રાદુષ્કરણ, કીત, પ્રામિત્ય, સૂક્ષ્મપ્રાભૃતિકા, સ્થાપનાના બે પ્રકારો. આ બધા વિશોધિકોટિના જાણવા.

ભિક્ષાએ ફરતાં પાત્રમાં પહેલાં શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કર્યો હોય, ત્યાર બાદ અનાભોગ આદિના કારણે વિશોધિકોટિ દોષવાળું ગ્રહણ કર્યું હોય, પાછળથી તેની ખબર પડે કે ‘આ તો વિશોધિકોટિ દોષવાળું હતું,’ તો ગ્રહણ કરેલા આહાર વિના જો નિર્વાહ થઈ શકે એમ હોય તો તે બધો (શુદ્ધ આહાર અને વિશોધિ દોષવાળો) આહાર પરઠવી દે. જો નિર્વાહ થઈ શકે એમ ન હોય તો જેટલો આહાર વિશોધિ દોષવાળો હોય તેટલો બરાબર જોઈને કાઢી નાખે. હવે જો સરખા વર્ણ અને ગંધવાળો હોય એટલે ઓળખી શકાય એવો ન હોય કે ભેગો થઈ ગયેલો હોય

અથવા તો પ્રવાહી હોય તો તે બધો પરઠવી દે. છતાં કોઈ સૂક્ષ્મ અવયવો પાત્રમાં રહી ગયા હોય તો પણ બીજો શુદ્ધ આહાર તે પાત્રમાં લાવવો કલ્પી શકે છે. કેમકે તે આહાર વિશોધિકોટિનો હતો માટે.

વિવેક (પરઠવવું) ના ચાર પ્રકારો-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ.

૧ દ્રવ્યવિવેક-દોષવાળા દ્રવ્યનો ત્યાગ કરવો તે.

૨ ક્ષેત્રવિવેક-જે ક્ષેત્રમાં તે દ્રવ્યનો ત્યાગ કરવો તે.

૩ કાલવિવેક-ખબર પડે કે તુરત વિલંબ કર્યા વિના ત્યાગ કરવો તે.

૪ ભાવવિવેક-ભાવથી મૂર્છા રાખ્યા સિવાય તેનો ત્યાગ કરવો તે અથવા અસઠ સાધુ જેને દોષવાળું જુએ ને તેનો ત્યાગ કરે.

પાત્રમાં ભેગી થઈ ગયેલી ગોચરી વગર નિર્વાહ થઈ શકે એમ હોય તો બધો શુદ્ધ અને દોષવાળા આહારનો ત્યાગ કરવો. નિર્વાહ થઈ શકે એમ ન હોય તો દોષવાળા આહારનો ત્યાગ કરવો.

અશુદ્ધ (વિશોધિકોટિ) આહાર ત્યાગ કરવાનો વિંધિ

અશુદ્ધ આહાર ત્યાગ કરવામાં નીચે મુજબ ચતુર્ભંગી થાય.

શુષ્ક અને આર્દ્ર, સરખે સરખી વસ્તુમાં પડેલું અને જુદી વસ્તુમાં પડેલું તેમાં ચાર પ્રકાર પડે. ૧ શુષ્કમાં શુષ્ક, ૨ શુષ્કમાં આર્દ્ર, ૩ આર્દ્રમાં શુષ્ક, ૪ આર્દ્રમાં આર્દ્ર,

૧. શુષ્કમાં શુષ્ક-શુષ્ક વસ્તુમાં શુષ્ક વસ્તુ પડી હોય. એટલે વાલ, ચણા વગેરે સૂકા કહેવાય. વાલમાં ચણા પડ્યાં હોય તો કે ચણામાં વાલ પડ્યાં હોય તો તે સુખપૂર્વક જુદા કાઢી શકાય છે. ચણામાં ચણા કે વાલમાં વાલ પડ્યાં હોય તો જે જેટલા દોષવાળા હોય તેટલા પ્રમાણમાં (ખ્યાલ હોય તેટલા) કપટ વિના જુદા કાઢી નાખવા, બાકીના કલ્પી શકે.

૨. શુષ્કમાં આર્દ્ર-શુષ્ક વસ્તુમાં આર્દ્ર વસ્તુ પડી હોય. એટલે વાલ, ચણા આદિ ભેગું ઓસામણ, દાળ આદિ પડ્યું હોય તો, પાત્રમાં પાણી નાખીને પાત્ર નમાવીને બધું પ્રવાહી કાઢી નાખવું, બાકીનું કલ્પી શકે.

૩. આર્દ્રમાં શુષ્ક-આર્દ્ર વસ્તુમાં શુષ્ક વસ્તુ પડી હોય. એટલે ઓસામણ, પયસ, ખીર આદિમાં ચણા, વાલ વગેરે પડ્યું હોય તો પાત્રમાં હાથ નાખીને ચણા વગેરે કઢાય તેટલા કાઢી નાખવા, બાકીનું કલ્પી શકે.

૪. આર્દ્રમાં આર્દ્ર-આર્દ્ર વસ્તુમાં આર્દ્ર વસ્તુ પડી હોય. એટલે ઓસામણ આદિમાં ઓસામણ આદિ પડ્યું હોય તો, જો તે દ્રવ્ય દુર્લભ હોય અર્થાત્ બીજું મળી શકે તેમ ન હોય અને તે વસ્તુની જરૂર હોય તો જેટલા પ્રમાણનું દોષવાળું હોય તેટલું કાઢી નાખવું, બાકીનું કલ્પી શકે.

નિર્વાહ થઈ શકે એમ ન હોય તો આ ચાર ભાંગાનો ઉપયોગ કરી શકાય. જો નિર્વાહ થઈ શકે એમ હોય કે બીજો શુદ્ધ આહાર મળી શકે એમ હોય તો પાત્રમાં આવેલું બધું પરઠવી દેવું જોઈએ.

સંથરે સઘ્વમુજ્ઞંતિ ચઙ્ગભંગો અસંથરે ।

અસઘો સુજ્ઞઈ જેસું માયાવી જેસુ બર્જઈ ॥ ૫૨ ॥ (પિં. નિ. ૪૦૦)

નિર્વાહ થાય એમ હોય તો પાત્રમાં વિશોધિકોટિથી સ્પર્શ થયેલા બધા આહારનો ત્યાગ કરવો, નિર્વાહ ન થાય તેમ હોય તો ચાર ભાંગમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ત્યાગ કરવો કપટરહિત જે ત્યાગ કરે તે સાધુ શુદ્ધ રહે છે અર્થાત્ તેને અશુભકર્મનો બંધ થતો નથી, પરંતુ જે માયાવી હોય એટલે માયાપૂર્વક ત્યાગ કર્યો હોય તો તે સાધુ કર્મબંધથી બંધાય છે. જે ક્રિયામાં માયાવી બંધાય છે તેમાં માયારહિત કરનારો શુદ્ધ રહે છે.

હવે બીજી રીતે વિશોધિકોટિ અવિશોધિકોટિ સમજાવે છે.

કોટિકરણ બે પ્રકારે. ઉદ્દગમકોટિ અને વિશોધિકોટિ.

ઉદ્દગમકોટિ છ પ્રકારે, આગળ કહ્યા પ્રમાણે.

વિશોધિકોટિ અનેક પ્રકારે ૯-૧૮-૨૭-૫૪-૮૦ અને ૨૭૦ ભેદો થાય છે.

૯ પ્રકાર- ૩. હણવું, હણાવવું અને અનુમોદવું.

૩. રાંધવું, રંધાવવું અને અનુમોદવું.

૩. વેચાતું લેવું, લેવરાવવું અને અનુમોદવું.

(૯)

પહેલા છ ભાંગા અવિશોધિકોટિના અને છેલ્લા ત્રણ વિશોધિકોટિના જાણવા.

૧૮ પ્રકાર-નવકોટિને કોઈ રાગથી કે કોઈ દ્વેષથી સેવે. ૯૬૨ઈ૧૮.

૨૭ પ્રકાર-(નવ કોટિને) સેવનાર કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ નિઃશંકપણે સેવે, કોઈ સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિરતિવાળો આત્મા અનાભોગથી અજ્ઞાનથી સેવે, કોઈ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અવિરતિપણાને લીધે ગૃહસ્થપણાનું અવલંબન કરતો સેવે. મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અને

અવિરતિરૂપથી સેવતા ૯૬૩૬૨૭ પ્રકાર થાય.

૫૪ પ્રકાર-૨૭ પ્રકારને કોઈ રાગથી સેવે, કોઈ દ્વેષથી સેવે ૨૭૬૨૬૫૪ પ્રકાર થાય.

૯૦ પ્રકાર-નવ કોટિને કોઈ પુષ્ટ આલંબનથી દુકાળ, અરણ્ય આદિ વિકટ દેશ કાળમાં ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના ધર્મનું પાલન કરવા માટે સેવે. ૯૬૧૦૬૯૦ પ્રકાર થાય.

૨૭૦ પ્રકાર-આમાં કોઈ વિશિષ્ટ ચારિત્રનિમિત્તે સેવે, કોઈ ચારિત્રમાં વિશિષ્ટ જ્ઞાનનિમિત્તે સેવે, કોઈ ચારિત્રમાં ખાસ દર્શનની સ્થિરતાનિમિત્તે દોષ સેવે ૯૦૬૩૬૨૭૦ પ્રકાર થાય.

સોલસ ઉગ્ગમદોસે ગિહિણો ડ સમુદ્વિગ્ન વિચાણાહિ ।

ઉપ્પાયણાદ દોસે સાહુ ડ સમુદ્વિગ્ન જાણ ॥ ૫૩ ॥ (પિં. નિ. ૪૦૩)

ઉપર જે કહી ગયા તે સોળ ઉદ્ગમનાના દોષો ગૃહસ્થથી ઉત્પન્ન થયેલા જાણવા અર્થાત્ ગૃહસ્થ કરે છે. હવે કહેવામાં આવે છે તે ઉત્પાદનાના (૧૬) દોષો સાધુથી થતા જાણવા, અર્થાત્ સાધુ પોતે દોષ ઊભા કરે છે.

ઇતિ ષોડશ અધ્યવપૂરક દોષ નિરૂપણ.

ઉદ્ગમદોષો સમાપ્ત.

ઉત્પાદનાના દોષો

ઉત્પાદનાના ચાર નિક્ષેપા છે. ૧ નામઉત્પાદના, ૨ સ્થાપનાઉત્પાદના, ૩ દ્રવ્યઉત્પાદના, ૪ ભાવઉત્પાદના.

૧ નામઉત્પાદના-ઉત્પાદના એવું કોઈનું પણ નામ હોવું તે.

૨ સ્થાપનાઉત્પાદના-ઉત્પાદનાની સ્થાપના-આકૃતિ કરી હોય તે.

૩ દ્રવ્યઉત્પાદના-ત્રણ પ્રકારે. સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્રદ્રવ્ય ઉત્પાદના.

૪ ભાવઉત્પાદના-બે પ્રકારે. આગમ ભાવઉત્પાદના અને નોઆગમ ભાવઉત્પાદના.

આગમથી ભાવઉત્પાદના-એટલે ઉત્પાદનાના શબ્દના અર્થને જાણનાર અને તેમાં ઉપયોગવાળો.

નોઆગમથી ભાવઉત્પાદના-બે પ્રકારે. પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત.

પ્રશસ્તઉત્પાદના-એટલે આત્માને લાભ કરનાર જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર સંબંધી ઉત્પાદના.

અપ્રશસ્તઉત્પાદના-એટલે આત્માને નુકશાન કરનારી-કર્મબંધ કરનારી ઉત્પાદના. તે સોળ પ્રકારની અહીં પ્રસ્તુત છે. તે આ પ્રમાણે-

ઘાઈ દૂઝ નિમિત્તે આજીવ વણીમગે તિગિચ્છા ય ।

કોહે માળે માયા લોભે ય હવંતિ વસ એ ॥૫૪॥

પુલ્લિપચ્છાસંથવ વિજ્ઞા મંતે ય ચુત્ર જોગે ય ।

ઉપ્પાયણાઈ દોસા સોલસમે મૂલકમ્મે ય ॥૫૫॥ (પિં.નિ.૪૦૮-૪૦૯)

૧. ધાત્રીદોષ-ધાત્રી એટલે બાળકનું પરિપાલન કરનાર સ્ત્રી. ભિક્ષા મેળવવા માટે તેના જેવું ધાત્રીપણું કરવું. જેમકે - ગૃહસ્થના બાળકને રમાડવા, નહવરાવવા વગેરે.

૨. દૂતીદોષ-ભિક્ષા માટે જ સામાસામી ગૃહસ્થના સંદેશા લાવવા-લઈ જવા.

૩. નિમિત્તદોષ-વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્યકાળનાં આઠ પ્રકારમાંથી કોઈ પણ નિમિત્ત કહેવું.

૪. આજીવિકાદોષ-સામાની સાથે પોતાની સમાન કુલ, કળા, જાતિ વગેરે જે હોય તે પ્રગટ કરવું.

૫. વનીપકદોષ-ભિખારીના જેવું દીન આચરણ કરવું.

૬. ચિકિત્સાદોષ-દવા આપવી કે બતાવવી.

૭. ક્રોધદોષ-ક્રોધ કરીને ભિક્ષા લેવી.

૮. માનદોષ-માન કરીને ભિક્ષા લેવી.

૯. માયાદોષ-માયા કરીને ભિક્ષા લેવી.

૧૦. લોભદોષ-લોભ રાખીને ભિક્ષા લેવી.

૧૧. સંસ્તવદોષ-પૂર્વસંસ્તવ-માતા આદિનો સંબંધ કાઢીને ભિક્ષા લેવી તે. પશ્યાત્ સંસ્તવ-સસરા પક્ષના સાસુ આદિનો સંબંધ કાઢીને ભિક્ષા લેવી તે.

૧૨. વિદ્યાદોષ-જેની સ્ત્રીરૂપ-દેવી અધિષ્ઠાત્રી હોય તે વિદ્યા કહેવાય, તેના પ્રયોગ વગેરેથી ભિક્ષા લેવી તે.

૧૩. મંત્રદોષ-જેનો પુરુષરૂપ-દેવ અધિષ્ઠાયક હોય તે મંત્ર કહેવાય તેના પ્રયોગ વગેરેથી ભિક્ષા લેવી તે.

૧૪. ચૂર્ણદોષ-સૌભાગ્ય આદિ કરનાર ચૂર્ણ વગેરેના પ્રયોગથી ભિક્ષા લેવી.

૧૫. યોગદોષ-આકાશ ગમનાદિ સિદ્ધિ વગેરેના પ્રયોગથી ભિક્ષા લેવી તે.

૧૬. મૂલકર્મદોષ-વશીકરણ, ગર્ભશાટન વગેરે મૂલકર્મના પ્રયોગથી ભિક્ષા લેવી તે.

ધાત્રીપણું જાતે કરે કે બીજા પાસે કરાવે, દૂતીપણું પોતે કરે કે બીજા પાસે કરાવે યાવત્ વશીકરણાદિ પણ પોતે કરે કે બીજા પાસે કરાવે અને તેથી ભિક્ષા મેળવે તે 'ધાત્રીપિંડ' 'દૂતીપિંડ' આદિ ઉત્પાદનાના દોષો કહેવાય છે. તેનું વિશેષ વર્ણન જણાવાય છે.

૧. કેટલેકઠેકાણે ચૂર્ણદોષ અને યોગદોષ એક કહ્યો હોય છે, ત્યાં પૂર્વસંસ્તવ દોષ અને પશ્યાત્સંસ્તવદોષ જુદો કહેલો હોય છે. એટલે ઉત્પાદનાના સોળ દોષોની સંખ્યા બરાબર રહે છે.

૧. ધાત્રીપિંડ દોષ

ચીરે ય મજ્જળે મંડળે ય કીલાવળંકધાઈ ય ।

એકેક્ષા વિ ય દુવિહા કરણે કરાવળે ચેવ ॥ ૫૬ ॥ (પિં. નિ. ૪૧૦)

બાળકનું રક્ષણ કરવા રાખેલી સ્ત્રી તે ધાત્રી કહેવાય. તે પાંચ પ્રકારની હોય છે. ૧. બાળકને સ્તનપાન કરાવનારી, ૨. બાળકને સ્નાન કરાવનારી, ૩. બાળકને વસ્ત્ર આદિ પહેરાવનારી, ૪. બાળકને રમાડનારી અને ૫. બાળકને ખોળામાં રાખનારી-આરામ કરાવનારી. દરેકમાં બે પ્રકારો. એક પોતે કરે, બીજો બીજા પાસે કરાવરાવે.

પૂર્વકાળમાં રાજાઓ શ્રીમંતો વગેરે પોતાના વૈભવને અનુસાર પાંચે ય કે તેથી ઓછી ધાત્રીઓ રાખતા હતા. હાલમાં તેવા પ્રકારનો વૈભવ નહિ હોવાથી કોઈને ત્યાં તેવી ધાત્રીઓ વિશેષ જોવામાં આવતી નથી.

સાધુ ધાત્રીપણું કેવી રીતે કરે ? તે બતાવે છે.

ચીરાહારો રોવઙ મજ્જ કયાસાય દેહિ ણં પિજ્જે ।

પચ્છા વ મજ્જ દાહી અલં વ ભુજ્જો વ એહમિ ॥ ૫૭ ॥ (પિં. નિ. ૪૧૨)

પૂર્વ પરિચિત ધરમાં સાધુ ભિક્ષા માટે ગયા હોય, ત્યાં બાળકને રડતો જોઈને બાળકની માતાને કહે કે ‘આ બાળક હજી સ્તનપાન ઉપર જીવે છે, ભૂખ લાગી હશે એટલે રુદ્ધ કરે છે, માટે જલદી મને વહોરાવો, પછી બાળકને ધવરાવજો’ અથવા એમ કહે કે ‘પહેલા બાળકને સ્તનપાન કરાવો પછી મને વહોરાવો,’ અથવા તો કહે કે ‘હમણાં બાળકને ધવરાવી લો પછી હું વહોરવા આવીશ.’

વળી કહે કે ‘બાળકને સારી રીતે રાખવાથી, બુદ્ધિશાળી, નિરોગી અને દીર્ઘ આયુષ્યવાળો થાય છે, જ્યારે બાળકને સારી રીતે નહિ રાખવાથી મૂર્ખ, રોગી અને અલ્પ આયુષ્યવાળો થાય.’ લોકમાં પણ કહેવત છે કે ‘પુત્રનું મુખ દુર્લભ’ અર્થાત્ ‘પુત્રની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે માટે બીજા બધા કામ મૂકીને બાળકને સ્તનપાન કરાવો. જો તમે સ્તનપાન નહિ કરાવો તો હું બાળકને દૂધ પીવરાવું કે બીજા પાસે સ્તનપાન કરાવરાવું.’ આ પ્રમાણે બોલીને ભિક્ષા લેવી તે ધાત્રીપિંડ કહેવાય.

આ પ્રકારનાં વચનો સાંભળી, જો તે સ્ત્રી ધર્મિષ્ઠ હોય તો ખુશ થાય અને સાધુને સારો સારો આહાર આપે, પ્રસન્ન થયેલી તે સ્ત્રી સાધુ માટે આધાકર્માદિ આહાર પણ બનાવે.

તે સ્ત્રી ધર્મની ભાવનાવાળી ન હોય તો સાધુનાં આવા વચનો સાંભળી સાધુ પ્રત્યે ગુસ્સો કરે. કદાચ બાળક માંદો પડી જાય તો સાધુની નિંદા કરે, શાસનનો ઉડ્ડાહ કરે, લોકોને કહે કે ‘તે દિવસે સાધુએ બાળકને બોલાવ્યો હતો કે દૂધ પીવરાવ્યું હતું કે બીજે જઈને સ્તનપાન કરાવી આવ્યો હતો એટલે મારું બાળક બીમાર થઈ ગયું.’ અથવા તો કહે કે ‘આ સાધુ બાઈઓ આગળ મીઠું મીઠું બોલે છે.’ અથવા પોતાના પતિને કે બીજા લોકોને કહે કે ‘આ સાધુ ખરાબ આચરણવાળો છે, મૈથુનની અભિલાષા રાખે છે.’ વગેરે વાતો કરીને શાસનની હીલના કરે વગેરે ધાત્રીપિંડ ગ્રહણ કરવામાં દોષો રહેલા છે.

ધાત્રીપણું કરવાનો બીજો પ્રકાર-ભિક્ષાએ ફરતાં કોઈ ઘરમાં સ્ત્રીને ચિંતાતુર જોઈને પૂછે કે ‘કેમ આજે ચિંતાતુર દેખાઓ છો ?’

સ્ત્રી કહે કે ‘જે દુઃખમાં સહાયક થઈ શકે તેમ હોય તેમને દુઃખ કહ્યું હોય તો દુઃખ દૂર થાય. તમને કહેવાથી શું ?’

સાધુ કહે કે ‘હું તમારા દુઃખમાં સહાયક થઈશ, માટે તમારે જે દુઃખ હોય તે મને કહો.’

સ્ત્રી કહે કે ‘મારે ઘેર ધાત્રી હતી તેને અમુક શેઠ પોતાના ઘેર લઈ ગયા છે, હવે બાળકને હું કેવી રીતે સાચવી શકીશ તેની ચિંતા છે.’

આ પ્રમાણે સાંભળી સાધુ તેની આગળ પ્રતિજ્ઞા કરે કે તમે જરા પણ ચિંતા કરશો નહિ, હું એવું કરીશ કે તે ધાત્રીને શેઠ રજા આપી દેશે અને પાછી તમારી પાસે આવી જશે. હું થોડા ટાઇમમાં જ તમને ધાત્રી પાછી લાવી આપીશ.

પછી સાધુ તે સ્ત્રી પાસેથી તે ધાત્રીની ઉંમર, શરીરનો બાંધો, સ્વભાવ, દેખાવ

વગેરે જાણી લઈને, તે શેઠને ત્યાં જઈ શેઠની આગળ ધાત્રીના ગુણ-દોષો એવા પ્રકારે બોલે કે શેઠ પેલી ધાત્રીને છૂટી કરી દે.

છૂટી થયેલી તે ધાત્રી સાધુ પ્રત્યે દ્વેષ કરે, ઉડ્ડાહ કરે કે સાધુને મારી પણ નાખે વગેરે દોષો રહેલા હોવાથી સાધુએ ધાત્રીપણું કરવું ન જોઈએ.

આ ક્ષીર ધાત્રીપણું કહ્યું. તે પ્રમાણે બાકીના ચાર ધાત્રીપણાં પણ સમજી લેવાં. બાળકને રમાડવા, ખેલાવવા વગેરે કરવાથી સાધુને ધાત્રીદોષ લાગે છે.

દષ્ટાંત

શ્રી સંગમ નામના આચાર્ય હતા. વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં તેઓનું જંઘાબળ ક્ષીણ થતાં અર્થાત્ ચાલવાની શક્તિ નહિ રહેવાથી, કોલ્લકિર નામના નગરમાં સ્થિરવાસ કર્યો હતો.

એક વખત તે પ્રદેશમાં દુકાળ પડવાથી શ્રી સંગમસૂરિજીએ સિંહ નામના પોતાના શિષ્યને આચાર્ય પદવી આપી, ગચ્છ સાથે સુકાળવાળા પ્રદેશમાં વિહાર કરાવ્યો અને પોતે એકલા જ તે નગરમાં રોકાયા.

આચાર્ય ભગવંતે નગરમાં નવ ભાગો કલ્પી, ચતનાપૂર્વક માસકલ્પ સાચવતા હતા. (ચોમાસાના ચાર મહિનાનો એક કલ્પ અને આઠ મહિના મહિને મહિને એક એક કલ્પ) આ પ્રમાણે વિધિપૂર્વક દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવપૂર્વક મમતા વગર સંયમનું શુદ્ધ રીતે પાલન કરતા હતા.

એક વખતે શ્રી સિંહસૂરિજીએ આચાર્ય મહારાજની ખબર લેવા દત્ત નામના શિષ્યને મોકલ્યો. દત્તમુનિ આવ્યા અને જે ઉપાશ્રયમાં આચાર્ય મહારાજને મૂકીને તે ગયા હતા, તે જ ઉપાશ્રયમાં આચાર્ય મહારાજને જોતાં મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે ‘આ આચાર્ય ભાવથી પણ માસકલ્પ સાચવતા નથી, શિથિલ સાથે રહેવું નહિ.’ આમ વિચાર કરીને આચાર્ય મહારાજની સાથે ઊતર્યો નહિ પણ બહારની ઓસરીમાં મુકામ કર્યો.

ત્યાર પછી આચાર્ય મહારાજને વંદના આદિ કરી સુખશાતાના સમાચાર પૂછ્યા અને કહ્યું કે ‘આચાર્ય શ્રી સિંહસૂરિજીએ આપની ખબર લેવા મને મોકલ્યો છે.’ આચાર્ય મહારાજે પણ સુખશાતા જણાવી અને કહ્યું કે ‘અહીં કોઈ જાતની તકલીફ નથી આરાધના સારી રીતે થઈ રહી છે.’

ભિક્ષાવેળા થતાં આચાર્ય ભગવંત દત્તમુનિને સાથે લઈને ગોચરી નીકળ્યા. અંત

પ્રાંત કુલમાં ભિક્ષાએ જતાં અનુકૂળ ગોચરી પ્રાપ્ત નહિ થવાથી દત્તમુનિનું મુખ ઝાંખું પડી ગયું. તેના ભાવ જાણીને આચાર્ય ભગવંત દત્તમુનિને કોઈ ધનવાનને ઘેર ભિક્ષા માટે લઈ ગયા.

તે ઘરમાં શેઠના બાળકને વ્યંતરી વળગેલી હોવાથી, બાળક હંમેશાં રુદ્ધ કરતો હતો. આથી આચાર્યે તે બાળકની સામું જોઈને ચપટી વગાડવા પૂર્વક બોલાવતાં કહ્યું કે ‘વત્સ ! રુદ્ધ કર નહિ.’

આચાર્યના પ્રભાવથી તે વ્યંતરી ચાલી ગઈ. એટલે બાળક શાંત થઈ ગયો. આ જોતાં ગૃહનાયક ખુશ થઈ ગયો અને ભિક્ષામાં ઘણા લાડવા આદિ વહોરાવ્યા. દત્તમુનિ ખુશ થઈ ગયા, એટલે આચાર્યે તેને ઉપાશ્રયે મોકલી દીધો અને પોતે અંતપ્રાંત ભિક્ષા વહોરીને ઉપાશ્રયે આવ્યા.

પ્રતિક્રમણ વખતે આચાર્યે દત્તમુનિને કહ્યું કે ‘ધાત્રીપિંડ અને ચિકિત્સાપિંડની આલોચના કરો.’

દત્તમુનિએ કહ્યું કે ‘હું તો તમારી સાથે ભિક્ષાએ આવ્યો હતો. ધાત્રીપિંડાદિનો પરિભોગ કેવી રીતે લાગ્યો !’

આચાર્યે કહ્યું કે ‘નાના બાળકને રમાડ્યો તેથી કીડન ધાત્રીપિંડદોષ અને ચપટી વગાડી વ્યંતરીને ભગાડી એટલે ચિકિત્સાપિંડદોષ, માટે તે દોષોની આલોચના કરી લો.’

આચાર્યનું કહેવું સાંભળી દત્તમુનિને મનમાં દ્વેષ આવ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે ‘આ આચાર્ય કેવા છે ? પોતે ભાવથી માસકલ્પનું ચે આચરણ કરતા નથી, વળી હંમેશાં આવો મનોજ્ઞ આહાર વાપરે છે. જ્યારે મેં એક દિવસ તેવો આહાર લીધો તેમાં મને આલોચના કરવાનું કહે છે.’ ગુસ્સે થઈને આલોચના કર્યા સિવાય ઉપાશ્રયની બહાર જતો રહ્યો.

એક દેવ આચાર્યશ્રીના ગુણોથી તેમના પ્રત્યે બહુમાનવાળો થયો હતો. તે દેવે દત્તમુનિનું આવા પ્રકારનું આચરણ અને દુષ્ટ ભાવ જાણી તેના પ્રત્યે કોપાયમાન થયો અને શિક્ષા કરવા માટે વસતિમાં ગાઢ અંધકાર વિકુર્વ્યો, પછી પવનનો વાવંટોળ અને વરસાદ શરૂ કર્યો.

દત્તમુનિ તો ભયભીત થઈ ગયા. કંઈ દેખાય નહિ. વરસાદમાં ભીંજાવા લાગ્યો, પવનથી શરીર કંપવા લાગ્યું. એટલે બૂમો પાડવા લાગ્યા અને આચાર્યને કહેવા લાગ્યો કે ‘ભગવન્ ! હું ક્યાં જઉં ? કશું જ દેખાતું નથી.’

ક્ષીરોદધિ જળના જેવા નિર્મળ હૃદયવાળા આચાર્યે કહ્યું કે ‘વત્સ ! ઉપાશ્રયની અંદર આવી જા.’

દત્તમુનિએ કહ્યું કે ‘ભગવન્ ! કશું જ દેખાતું નથી, કેવી રીતે અંદર આવું. અંધકાર હોવાથી બારણું પણ દેખાતું નથી.

અનુકંપાથી આચાર્યે પોતાની આંગળી થૂંકવાળી કરીને ઊંચી કરી, તો તેનો દીવાની જ્યોત જેવો પ્રકાશ ફેલાયો.

દુરાત્મા દત્તમુનિ વિચારવા લાગ્યો કે ‘અહો ! આ તો પરિગ્રહમાં અગ્નિ-દીવો પણ પાસે રાખે છે ?’

આચાર્ય પ્રત્યે દત્તે આવો ભાવ કર્યો, ત્યાં દેવે તેની નિર્ભર્ત્સના કરીને કહ્યું કે ‘દુષ્ટ, અધમ ! આવા સર્વ ગુણ રત્નાકર આચાર્ય ભગવંત પ્રત્યે આવો દુષ્ટ વિચાર કરે છે ? તારી પ્રસન્નતા માટે કેટલું કર્યું, છતાં તું આવું દુષ્ટ ચિંતવે છે ?’ એમ કહી ગોચરી વગેરેની હકીકત જણાવી અને કહ્યું કે ‘આ જે પ્રકાશ છે તે દીવાનો નથી, પણ તારી ઉપર અનુકંપા આવવાથી પોતાની આંગળી થૂંકવાળી કરી, તેમના પ્રભાવથી તે પ્રકાશવાળી થઈ છે.

શ્રી દત્તમુનિને પોતાની ભૂલ સમજાઈ, પશ્ચાત્તાપ થયો, તુરત આચાર્યના પગમાં પડી ક્ષમા માગી. આલોચના કરી. આ રીતે સાધુને ધાત્રીપિંડ લેવો કલ્પે નહિ.

ઇતિ પ્રથમ ધાત્રીપિંડ દોષ નિરૂપણ.

૨. દૂતીપિંડ દોષ

સગ્ગામે પરગ્ગામે દુવિહા દુર્ઘં ઝ હોઝ નાયવ્વા ।

સા વા સો વા ભણઈ ભણઈ વ તં છત્રવયણેણં ॥૫૮॥ (પિ. નિ. ૪૨૮)

દૂતીપણું બે પ્રકારે થાય છે-૧ જે ગામમાં રહ્યા હોય તે જ ગામમાં અને ૨ બીજા ગામમાં. ગૃહસ્થનો સંદેશો સાધુ લઈ જાય કે લાવે અને તે દ્વારા ભિક્ષા મેળવે તે દૂતીપિંડ કહેવાય.

સંદેશો બે પ્રકારે જાણવો -૧ પ્રગટ રીતે જણાવે અને ૨ ગુપ્ત રીતે જણાવે. તે પણ બે પ્રકારે. લૌકિક અને લોકોત્તર.

લૌકિક પ્રગટ દૂતીપણું-બીજા ગૃહસ્થ જાણી શકે તે રીતે સંદેશો જણાવે.

લૌકિક ગુપ્ત દૂતીપણું-બીજા ગૃહસ્થ આદિને ખબર ન પડે તે રીતે સંકેતથી જણાવે.

લોકોત્તર પ્રગટ દૂતીપણું-સંઘાટક સાધુને ખબર પડે તે રીતે જણાવે.

લોકોત્તર ગુપ્ત દૂતીપણું-સંઘાટક સાધુને ખબર ન પડે તે રીતે જણાવે.

લોકોત્તર ગુપ્ત દૂતીપણું કેવી રીતે થાય ?-કોઈ સ્ત્રીએ પોતાની માતાને કહેવા સંદેશો સાધુને કહ્યો. હવે સાધુ વિચાર કરે કે જો પ્રગટ રીતે સંદેશો કહીશ તો સંઘાટક સાધુને એમ થશે કે ‘આ સાધુ તો દૂતીપણું કરે છે.’ માટે એવી રીતે કહું કે ‘આ સાધુને ખબર ન પડે કે ‘આ દૂતીપણું કરે છે.’ આમ વિચારીને તે સાધુ તે સ્ત્રીની માતાની આગળ જઈને કહે કે ‘તમારી પુત્રી જૈનશાસનની મર્યાદા સમજતી નથી. મને કહ્યું કે ‘મારી માતાને આટલું કહેજો. આમ કહીને જે કહ્યું હોય તે બધું

કહી દે.’ આ સાંભળી તે સ્ત્રીની માતા સમજી જાય અને બીજા સંઘાટક સાધુને બીજો વિચાર ન આવે તેથી તે પણ સાધુને કહે ‘મારી પુત્રીને હું કહી દઈશ કે આવી રીતે સાધુને કહેવાય નહિ.’ આ રીતે બોલવાથી સંઘાટક સાધુને દ્વૃતીપણાની ખબર ન પડે.

સાંકેતિક ભાષામાં કહે તો તેમાં બીજાને ખબર ન પડે. દ્વૃતીપણું કરવામાં અનેક દોષો રહેલા છે.

દષ્ટાંત

વિશાલપુર નામના નગરમાં ધનદત્ત નામનો ગૃહસ્થ રહેતો હતો.

તેને પ્રિયમતી નામની પત્ની અને દેવકી નામની પુત્રી હતી.

દેવકીને તે જ ગામમાં સુંદર સાથે પરણાવી હતી. તેને બલિષ્ઠ નામનો પુત્ર અને રેવતી નામની પુત્રી હતી.

રેવતીને વિશાલપુરની નજીકમાં ગોકુલ ગામમાં સંગમ સાથે પરણાવી હતી.

પ્રિયમતી મૃત્યુ પામતાં ધનદત્તે દીક્ષા લીધી હતી અને ગુરુની સાથે વિચરતા હતા.

કોઈ એક વખતે ધનદત્તમુનિ વિશાલપુર નગરમાં આવ્યા અને દેવકીની વસતિમાં ઊતર્યા.

તે વખતે વિશાલપુરના લોકો અને ગોકુલ ગામના લોકોને પરસ્પર વૈરભાવ ચાલતો હતો. આથી વિશાલપુરવાળા લોકોએ મંત્રણા કરેલી કે ‘અમુક દિવસે ગુપ્ત રીતે ગોકુલગામ ઉપર હુમલો કરવો.’

દેવકીને પણ આ વાતની ખબર હતી, તેથી જ્યારે ધનદત્ત મુનિ ભિક્ષાએ જવા તૈયાર થયા એટલે દેવકીએ પોતાના પિતા ધનદત્ત મુનિને કહ્યું કે ‘તમો ગોકુલ ગામમાં જાવ છો તો તમારી પૌત્રી અને મારી પુત્રી રેવતીને કહેજો કે’ આ ગામવાળા અમુક દિવસે ગુપ્ત રીતે તમારા ગામ ઉપર હુમલો કરવાના છે. માટે તારી કીમતી વસ્તુઓ વગેરે સંતાડીને રાખજો.’

ધનદત્ત મુનિએ તે સંદેશો રેવતીને ત્યાં જઈને કહ્યો.

રેવતીએ પોતાના પતિને વાત કરી.

તેના પતિએ ગામલોકોને વાત કરી.

આથી આખું ગોકુલગામ સામનો કરવા માટે તૈયાર થઈને રહ્યું.

વિશાલપુરના લોકો હલ્લો લઈને આવ્યા, ત્યારે ગોકુલ ગામવાળાઓએ સામનો કર્યો. પરસ્પર ભારે રમખાણ મચી ગયું. ઘણા માણસો મૃત્યુ પામ્યા. તેમાં દેવકીનો પતિ સુંદર અને પુત્ર બલિષ્ઠ તથા રેવતીનો પતિ સંગમ, જે દેવકીનો જમાઈ થતો હતો તે મૃત્યુ પામ્યા.

દેવકીનો પતિ, પુત્ર અને જમાઈ ત્રણે આ રીતે મૃત્યુ પામ્યાના સમાચાર મળતાં દેવકી ખૂબ વિલાપ કરવા લાગી. લોકો તેને સાન્ત્વન આપવા લાગ્યા અને કહ્યું કે ‘જો ગોકુલ ગામના લોકોને ખબર ન પડી હોત તો, યુદ્ધ થાત નહિ અને તારા પતિ, પુત્ર અને જમાઈ મૃત્યુ પામત નહિ. કયા દુરાત્માએ ત્યાં જઈને ખબર આપી દીધી હશે કે જેથી ઘણા મૃત્યુ પામ્યા.’

આ સાંભળી દેવકી ગુસ્સામાં બોલી - મેં જ અભાગણીએ અજાણતા મારા પિતામુનિ સાથે સંદેશો કહેવરાવી મારી પુત્રીને ખબર અપાવ્યા હતા. પરંતુ તે સાધુ વેષવિડંબકે બધાનાં મોત કરાવ્યાં.

આથી ધનદત્ત મુનિ સ્થાને સ્થાને ધિક્કાર પામ્યા અને તેમણે જૈનશાસનનો ઉઠાહ કરાવ્યો. માટે સાધુએ દ્વૈતીપણું કરવું ન જોઈએ.

ઇતિ દ્વિતીય દ્વૈતીપિંડ દોષ નિરૂપણ.

૩. નિમિત્તપિંડ દોષ

જો પિંડાઇ નિમિત્તં કહઇ નિમિત્તં તિકાલ વિસયંપિ ।

લાભાલાભસુહાસુહ-જીવિઅમરણાઇ સો પાવો ॥૫૧॥ (પિં.વિ. ૬૨)

જે કોઈ સાધુ આહારાદિ માટે ગૃહસ્થોને વર્તમાનકાલ, ભૂતકાલ, ભવિષ્યકાલનાં લાભ, નુકશાન, સુખ, દુઃખ, આયુષ્ય, મરણ વગેરે સંબંધી નિમિત્તજ્ઞાનથી કથન કરે, તે સાધુ પાપી છે. કેમકે નિમિત્ત કહેવું તે પાપનો ઉપદેશ છે. તેથી કોઈ વખતે પોતાનો ઘાત થાય, બીજાનો ઘાત થાય કે ઉભયનો ઘાત આદિ અનર્થો થવા સંભવ છે. માટે સાધુએ નિમિત્ત આદિ કહીને ભિક્ષા મેળવવી ન જોઈએ.

દષ્ટાંત

એક મુખી પોતાની પત્નીને ઘેર મૂકીને રાજાની આજ્ઞાથી બહારગામ ગયો હતો.

તે દરમ્યાન કોઈ સાધુએ નિમિત્ત વગેરે કહેવાથી મુખીની સ્ત્રીને ભક્ત બનાવી હતી. તેથી તે સારો સારો આહાર બનાવીને સાધુને આપતી હતી.

બહારગામ ગયાને ઘણા દિવસ થયા છતાં પોતાનો પતિ પાછો નહિ આવવાથી શોક કરતી હતી. આથી સાધુએ મુખીની સ્ત્રીને કહ્યું કે ‘તું શોક શા માટે કરે છે ? તારા પતિ ગામ બહાર આવી ગયા છે, આજે જ તને મળશે.’

સ્ત્રી હર્ષ પામી. પોતાના સંબંધીઓને તેમને લેવા માટે સામા મોકલ્યા.

આ બાજુ મુખીએ વિચાર કર્યો હતો કે ‘છાનોમાનો મારા ઘેર જાઉં અને મારી

સ્ત્રીનું ચારિત્ર જોઈ કે સુશીલા છે કે દુશીલા છે ?’ પરંતુ સંબંધીઓ સામા મળ્યા એટલે મુખી આશ્ચર્ય પામ્યો. પૂછ્યું કે ‘મારા આગમનની તમને શી રીતે ખબર પડી ?’

સંબંધીઓએ કહ્યું કે ‘તમારી પત્નીએ કહ્યું એટલે અમે આવ્યા. બીજું કંઈ અમે જાણતા નથી.’

મુખી ઘેર આવ્યો અને પોતાની પત્નીને પૂછ્યું કે ‘મારા આગમનની તને શી રીતે ખબર પડી ?’

સ્ત્રીએ કહ્યું કે ‘અહીં મુનિ આવ્યા છે તેમણે નિમિત્તના બળે મને કહ્યું હતું.’

મુખીએ પૂછ્યું કે ‘એના જ્ઞાનની બીજી પણ કાંઈ ખાતરી છે ?’

સ્ત્રીએ કહ્યું કે ‘તમે મારી સાથે જે ચેષ્ટાઓ કરેલી, જે વાતચીતો કરેલી તથા મેં જે સ્વપ્ન જોયેલાં તથા મારા ગુપ્ત ભાગમાં રહેલું તલ વગેરે મને કહેલું, તે બધું સાચું હોવાથી તમારું આગમન પણ સાચું હશે, એમ મેં નિર્ણય કર્યો હતો અને તેથી તમને લેવા માટે બધાને સામે મોકલ્યા હતા.’

આ સાંભળતાં મુખીને ઇર્ષ્યા આવી અને રોષાયમાન થયો. સાધુ પાસે આવીને રોષપૂર્વક પૂછ્યું કે ‘બોલ ! આ ઘોડીના પેટમાં વછેરો છે કે વછેરી છે ?’

સાધુએ કહ્યું કે ‘તેના પેટમાં પાંચ લક્ષણવાળો વછેરો છે.’

મુખીએ મનમાં વિચાર્યું કે ‘જો આ સાચું પડશે તો મારી સ્ત્રીએ કહેલું બધું સાચું માનીશ, નહિતર આ દુરાચારી બન્નેને મારી નાખીશ.’

મુખીએ ખાતરી કરવા માટે ઘોડીનું પેટ ચીરી નાંખ્યું અને જોયું તો મુનિના કહેવા પ્રમાણે પાંચ લક્ષણવાળો ઘોડો હતો, આ જોતાં તેનો ક્રોધ શાંત થઈ ગયો અને મુનિને કહ્યું કે ‘જો તમારા કહ્યા પ્રમાણે ન હોત તો આજે તમે જીવતા રહ્યા ન હોત.’

આ રીતે નિમિત્ત કહેવામાં અનેક દોષો રહેલા છે. એટલે નિમિત્ત કહી પિંડ લેવો કલ્પે નહિ.

ઇતિ તૃતીય નિમિત્તપિંડ દોષ નિરૂપણ.

૪. આજીવિકાપિંડ દોષ

જાઈ કુલ ગણ કમ્મે સિપ્પે આજીવણા ઉ પંચવિહા ।

સૂયાએ અસૂયાએ વ અપ્પાણ કહેહિ એકેકે ॥૬૦॥ (પિં. નિ. ૪૩૭)

આજીવિકા પાચ પ્રકારે થાય છે. ૧ જાતિસંબંધી, ૨ કુલસંબંધી, ૩ ગણસંબંધી, ૪ કર્મસંબંધી, ૫ શીલ્પસંબંધી. આ પાંચે પ્રકારમાં સાધુ એવા પ્રકારે બોલે કે જેથી ગૃહસ્થ સમજે કે ‘આ અમારી જાતિ આદિનો છે અથવા તો સ્પષ્ટ ભાષામાં કહે કે ‘હું બ્રાહ્મણ આદિ છું.’ આ રીતે પોતાને તેવા ઓળખાવવાપૂર્વક ભિક્ષા લેવી, તે આજીવિકા દોષવાળી કહેવાય છે.

૧ જાતિ-બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય આદિ અથવા માતૃપક્ષની-માતાનાં સગાંવહાલાં જાતિ કહેવાય.

૨ કુલ-ઉગ્રકુલ, રાજન્યકુલ, ભોગકુલ આદિ અથવા પિતાપક્ષનું-પિતાનાં સગાંવહાલાં સંબંધી કુલ કહેવાય.

૩ ગણ-મલ્લ આદિનો સમૂહ.

૪ કર્મ-ખેતી આદિનું કાર્ય અથવા અપ્રીતિને ઉત્પન્ન કરનાર.

૫ શિલ્પ-તૂણવું, સીવવું, વણવું વગેરે અથવા પ્રીતિને ઉત્પન્ન કરનાર.

કોઈ એમ કહે છે કે ‘ગુરુ વિના ઉપદેશ કરાયું-શીખેલું હોય તે કર્મ અને ગુરુએ ઉપદેશેલું-કહેલું-બતાવેલું-શીખવેલું તે શિલ્પ.

દષ્ટાંત

કોઈ સાધુએ ભિક્ષા ભ્રમતાં કોઈ બ્રાહ્મણના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યાં બ્રાહ્મણના પુત્રને હોમાદિ ક્રિયા બરાબર કરતો જોઈને પોતાની જાતિ બતાવવા માટે બ્રાહ્મણને કહે કે ‘તમારો પુત્ર હોમાદિ ક્રિયા બરાબર કરે છે.’ અથવા એમ કહે કે ‘ગુરુકુલમાં સારી રીતે રહ્યો હોય એમ લાગે છે’ અથવા તો કહે કે ‘તમારા આ પુત્રમાં આચાર્યના ગુણો દેખાય છે તેથી નક્કી મહાન આચાર્ય થશે.’

આ પ્રમાણે સાંભળીને બ્રાહ્મણ કહે કે ‘તમે હોમાદિ ક્રિયા વગેરે બરાબર જાણો છો તેથી નક્કી તમે બ્રાહ્મણ જાતિના લાગો છો. જો બ્રાહ્મણ ન હો તો આ બધું બરાબર શી રીતે જાણી શકો ?’

સાધુ મૌન રહે. આ પ્રમાણે સાધુએ આડકતરું કહીને જે પોતાની જાતિ જણાવી તે બોલવાની કળા વડે જણાવી કહેવાય અથવા તો સાધુ સ્પષ્ટ કહે કે ‘હું બ્રાહ્મણ છું.’

જો તે બ્રાહ્મણ ભદ્રિક હોય તો ‘આ અમારી જાતિનો છે.’ એમ સમજી સારો સારો અને વધારે પ્રમાણમાં આહાર આપે. જો તે બ્રાહ્મણ દ્વેષી હોય તો ‘આ પાપાત્મા ભ્રષ્ટ થયો, તેણે બ્રાહ્મણપણાનો ત્યાગ કર્યો છે.’ આમ વિચારી પોતાના ઘરમાંથી કાઢી મૂકે.

આ પ્રમાણે કુલ, ગુણ, કર્મ, શિલ્પમાં દોષો સમજી લેવા. આ રીતે ભિક્ષા લેવી તે આજીવિકાપિંડ દોષવાળી કહેવાય. સાધુને આવો પિંડ લેવો કલ્પે નહિ.

ઇતિ ચતુર્થ આજીવિકાપિંડ દોષ નિરૂપણ.

૫. વનીપકપિંડ દોષ

સમણે માહણિ કિવણે અતિહી સાણે ય હોઇ પંચમણ ।

વણિ જાયણતિ વણિઓ પાયપ્પાણં વણેઙ્ગિતિ ॥૬૧॥ (પિં.નિ. ૪૪૩)

આહારાદિને માટે સાધુ શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, કૃપણ, અતિથિ, શ્વાન આદિના ભક્તની આગળ-એટલે જે જેનો ભક્ત હોય તેની આગળ તેની પ્રશંસા કરીને પોતે આહારાદિ મેળવે તે વનીપકપિંડ કહેવાય.

શ્રમણના પાંચ ભેદો છે. નિર્ગ્રંથ, બૌદ્ધ, તાપસ, પરિવ્રાજક અને ગોશાળાના મતને અનુસરનારા.

કૃપણથી દરિદ્ર, અંધ, ઢુંઠા, લંગડા, રોગી, જુંગિત વગેરે સમજવા.

શ્વાનથી કૂતરા, કાગડા, ગાય, યક્ષની પ્રતિમા વગેરે સમજવા.

જે જેના ભક્ત હોય તેની આગળ પોતે તેના વખાણ આદિ કરે.

જેમકે-કોઈ સાધુ ભિક્ષાએ ગયો હોય ત્યાં ભિક્ષા મેળવવા માટે.

નિર્ગ્રંથને ઉદ્દેશીને શ્રાવકની આગળ બોલે કે ‘હે ઉત્તમ શ્રાવક ! તારા આ ગુરુ તો અતિશય જ્ઞાનવાળા છે, શુદ્ધ ક્રિયા અને અનુષ્ઠાન પાળવામાં તત્પર છે, મોક્ષના અભિલાષી છે.’

બૌદ્ધના ભક્તની આગળ ત્યાં બૌદ્ધ ભિક્ષુકો ભોજન કરતા હોય તો તેમની પ્રશંસા કરતા બોલે કે ‘અહો ! આ બૌદ્ધો કેવા શાંત રીતે સ્થિરતાપૂર્વક ભોજન કરે છે, જાણે ચિત્રમાં ચિત્રેલા ન હોય ? ભોજન તો આમ કરવું જોઈએ. આ દયાળુ અને દાનશીલવાળા છે. સ્ત્રીમાં અત્યંત આસક્ત એવા બ્રાહ્મણ આદિને આપેલું ભોજન વગેરે પણ નિષ્ફળ જતું નથી, તો પછી આમને આપેલું કેમ નિષ્ફળ જાય ?’

આ પ્રમાણે તાપસ, પરિવ્રાજક અને ગોશાળાના મતના અનુયાયીઓ આગળ તેમની તેમની પ્રશંસા કરે.

બ્રાહ્મણના ભક્તની આગળ કહે કે ‘બ્રાહ્મણને દાન કરવાથી આવા આવા લાભ મળે. બ્રાહ્મણ કુલમાં જન્મેલાને પણ આપવામાં ફળ મળે છે. તો પછી જે બ્રાહ્મણો ષટ્કર્મમાં રત છે, ધર્મકથા-કીર્તન કરે છે, તેમને આપવાથી તો લાંબાકાળ સુધીનાં સુખો મળે છે.’

કૃપણના ભક્તની આગળ કહે કે ‘બિચારા આ લોકોને કોણ આપવાનું હતું. આમને આપવાથી તો જગતમાં દાનની જયપતાકા મળે છે વગેરે.’

શ્વાન આદિના ભક્તની આગળ કહે કે ‘બળદ વગેરેને તો ઘાસ વગેરે મળી રહે છે, જ્યારે કૂતરા વગેરેને તો લોકો હટ્હટ્ કરીને કે લાકડી વગેરે મારીને કાઢી મૂકે છે. એટલે બિચારાને સુખે ખાવાનું પણ મળતું નથી. આ તો કૈલાસ પર્વત ઉપર જ્યાં ગૌરી અને મહાદેવ રહેતા હતા ત્યાં વસનારા હતા. ત્યાંથી આવેલા ગુહ્યકદેવ વિશેષ કૂતરાનારૂપે પૃથ્વી ઉપર ફરી રહ્યા છે. તેથી તેમને ખાવાનું આપનારની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે છે. માટે આ કૂતરા પૂજ્ય છે. કાક, પોપટ આદિ શુભાશુભ જણાવે છે.

યક્ષની મૂર્તિના ભક્તની આગળ યક્ષના પ્રભાવ આદિનું વર્ણન કરે.

આ પ્રમાણે આહાર મેળવવો એ ઘણા દોષનું કારણ છે. કેમકે સાધુ આ રીતે દાનની પ્રશંસા કરે તેથી અપાત્રમાં દાનની પ્રવૃત્તિ થાય, વળી બીજાને એમ થાય કે ‘આ સાધુ બૌદ્ધ આદિની પ્રશંસા કરે છે માટે જરૂર આ ધર્મ ઉત્તમ છે.’ આથી જીવો મિથ્યાત્વમાં સ્થિર થાય, કે શ્રદ્ધાવાળો હોય તે મિથ્યાત્વ પામે. વગેરે અનેક દોષો રહેલા છે. વળી જો તે બૌદ્ધ આદિનો ભક્ત હોય તો સાધુને આધાકર્માદિ સારો સારો આહાર બનાવીને આપે. આ રીતે સાધુ ત્યાં રોજ જવાથી, બૌદ્ધની પ્રશંસા કરવાથી તે સાધુ પણ કદાચ બૌદ્ધ થઈ જાય.

ખોટી પ્રશંસા આદિ કરવાથી મૃષાવાદ પણ લાગે.

જો તે બ્રાહ્મણ આદિ સાધુના દ્વેષી હોય તો બોલે કે ‘આને ગયા ભવમાં કંઈ આપ્યું નથી એટલે આ ભવમાં મળતું નથી, તેથી આવા પ્રકારનું મીઠું મીઠું બોલે છે, કૂતરાની જેમ દીનતા બતાવે છે વગેરે બોલે. તેથી પ્રવચનવિરાધના થાય, ઘરમાંથી કાઢી મૂકે કે ફરીથી ઘરમાં આવે નહિ એટલા માટે ઝેર આદિ આપે. આથી સાધુનું મૃત્યુ આદિ થાય. આથી આત્મવિરાધના વગેરે દોષો રહેલા છે.

ઇતિ પંચમ વનીપકપિંડ દોષ નિરૂપણ.

૬. ચિકિત્સાપિંડ દોષ

ભણઈ ય નાહં વેજ્ઞો અહવાવિ કહેઈ અપ્પણો કિરિયં ।

અહવા વિ વિજ્ઞયાણે તિવિહા તિગિચ્છા મુણેયવ્વા ॥૬૨॥ (પિં.નિ. ૪૫૬)

કોઈના ઘેર સાધુ ભિક્ષાએ ગયા, ત્યાં ગૃહસ્થ રોગ મટાડવા માટે દવાનું પૂછે, તો સાધુ એમ કહે કે -

૧ ‘શું હું વૈદ્ય છું ?’ આથી પેલો ગૃહસ્થ સમજે કે ‘આ રોગ મટાડવા માટે વૈદ્ય પાસે જવાનું સૂચવે છે.’

૨ અથવા તો કહે કે ‘મને આવો રોગ થયો હતો, ત્યારે આવો આવો ઉપચાર કરેલો એટલે રોગ મટી ગયો હતો.’

૩ અથવા સાધુ પોતે જ રોગની ચિકિત્સા કરે.

આ ત્રણ પ્રકારે ચિકિત્સાદોષ લાગે.

આ રીતે આહારાદિ માટે ચિકિત્સા કરવાથી અનેક પ્રકારના દોષો લાગે છે.

જેમકે-ઔષધમાં કંદમૂલ વગેરેનો ઉપયોગ થાય, તેમાં જીવવિરાધના થાય.

ઉકાળા-કવાથ વગેરે કરવાથી અસંયમ થાય.

ગૃહસ્થ સારો થયા પછી તપેલા લોઢાની જેમ જે કોઈ પાપવ્યવહાર જીવવધ કરે તેનો સાધુ નિમિત્ત બને.

સારો થઈ જવાથી સાધુને સારો સારો આહાર બનાવીને આપે તેમાં આધાકર્માદિ અનેક દોષો લાગે.

વળી જો તે રોગીને રોગ વધી જાય કે મરી જાય તો તેના સંબંધી આદિ સાધુને પકડીને રાજસભામાં લઈ જાય, ત્યાં કહે કે ‘આ વેષધારીએ આને મારી નાંખ્યો.’ ન્યાય કરનારા સાધુને અપરાધી ઠરાવી મૃત્યુદંડ આપે, તેમાં આત્મવિરાધના થાય. લોકો બોલવા લાગે કે ‘આ સાધુડા સારો સારો આહાર મળે એટલે આવું વૈદું કરે છે.’ આથી પ્રવચન- વિરાધના થાય.

આ રીતે ચિકિત્સા કરવાથી જીવવિરાધના એટલે સંયમવિરાધના, આત્મવિરાધના અને પ્રવચનવિરાધના એમ ત્રણે પ્રકારની વિરાધના થાય. માટે સાધુએ આવી રીતે ચિકિત્સાદોષ લગાડવો ન જોઈએ.

ઇતિ ષષ્ઠ ચિકિત્સાપિંડ દોષ નિરૂપણ.

૭. ક્રોધપિંડ દોષ

વિજ્ઞાતવપ્પભાવં નિવાઙ્ગપૂયં બલં વ સે નાઉં ।

દટ્ટુણ વ કોહફલં દિંતિ ભયા કોહપિંડો સો ॥૬૩॥ (પિં. વિ. ૬૭)

વિદ્યા-ઓંકારાદિ અક્ષર સમૂહ તથા મંત્ર યોગાદિનો પ્રભાવ, તપ-ચાર-પાંચ ઉપવાસ, માસક્રમણ આદિનો પ્રભાવ, રાજા-રાજા, પ્રધાન આદિ અધિકારીનો માનનીય રાજાદિ વલ્લભ, બલ-સહસ્ર યોદ્ધાદિ જેટલું સાધુનું પરાક્રમ જોઈને કે બીજા દ્વારા જાણીને, ગૃહસ્થ વિચારે કે ‘જો આ સાધુને નહિ આપીએ તો શાપ આપશે, તો ઘરમાં કોઈનું મરણ થશે અથવા વિદ્યા-મંત્રનો પ્રયોગ કરશે, રાજાનો વલ્લભ હોવાથી આપણને નગર બહાર કઢાવી મૂકશે, પરાક્રમી હોવાથી આપણને મારઝુડ કરશે વગેરે અનર્થના ભયથી સાધુને આહારાદિ આપે તે ક્રોધપિંડ કહેવાય. ક્રોધ દ્વારા જે આહાર ગ્રહણ કરાય તેને ક્રોધપિંડ દોષ લાગે.

દષ્ટાંત

હસ્તકલ્પ નગરમાં ધર્મકર્મમાં રક્ત એક બ્રાહ્મણ કુટુંબ રહેતું હતું.

તેના ઘરમાં કોઈ માણસ મરી ગયેલું એટલે તે નિમિત્તે બ્રાહ્મણોને આપવા માટે ઘેબર બનાવેલા અને તે બ્રાહ્મણોને આપતો હતો. ત્યાં એક તપસ્વી મુનિ માસખમણને પારણો ભિક્ષાએ ફરતાં ફરતાં આવી પહોંચ્યા અને ભિક્ષાની માંગણી કરી, એટલે આપનારે ના પાડી, આથી મુનિને ગુસ્સો આવ્યો અને બોલ્યો કે ‘સારું આ વખતે ન આપીશ, આવતા મહિને આપજે.’ આમ કહીને મુનિ ચાલ્યા ગયા.

દૈવયોગે તે બ્રાહ્મણના ઘરમાં પાંચમા દિવસે કોઈ મૃત્યુ પામ્યા. મહિનો થતાં

બ્રાહ્મણો માટે ઘેબર બનાવીને બ્રાહ્મણોને દાન આપતો હતો, ત્યાં પાછા તે જ મુનિ પારણે આવી પહોંચ્યા અને ભિક્ષાની માગણી કરી. પેલાએ ના પાડી. આથી ક્રોધથી મુનિ બોલ્યા કે ‘સારુ આવતા મહિને આપજે.’ મુનિ જતા રહ્યા.

બનવા જોગ ઘરમાં ત્રીજા માણસનું મૃત્યુ થયું અને તે નિમિત્તે બ્રાહ્મણોને ઘેબર આપવા માંડ્યા, ત્યાં પાછા તે જ મુનિ આવી પહોંચ્યા અને ઘેબરની માગણી કરી, પેલાએ નિષેધ કર્યો- ‘આ ઘેબર તો બ્રાહ્મણોને આપવા માટેનાં છે તારા માટે નથી.’ સાધુને ગુસ્સો આવ્યો અને બોલ્યા-‘એમ ? આવતા મહિને આપજે.’ આમ કહીને પાછા વળી ગયા.

ઘેબર આપતો હતો તે બ્રાહ્મણને વિચાર આવ્યો કે ‘પૂર્વે બે વખત આ સાધુ આવેલો અને ઘેબર નહિ આપવાથી ‘આવતા મહિને આપજે’ એમ કહીને જતા રહેલા, તેથી ઘરમાં બે માણસોનું મૃત્યુ થયું, આ વખતે પણ ‘આવતા મહિને આપજે’ એમ કહીને પાછા ગયા છે, તો ઘરમાં પાછું કોઈનું મૃત્યુ થશે.’ તુરત તે માણસે ઘરના માલિક બ્રાહ્મણને બધી વાત કરી, આથી તેણે તે માણસ દ્વારા તુરત તે સાધુને બોલાવીને તેમને ખમાવ્યા અને જોઈએ તેટલા ઘેબર આપ્યા.

આ પ્રમાણે મેળવેલો આહાર ક્રોધપિંડ કહેવાય. સાધુને આવો પિંડ લેવો કલ્પે નહિ.

ઇતિ સપ્તમ ક્રોધપિંડ દોષ નિરૂપણ.

૮. માનપિંડ દોષ

લલ્લિપસંસ સમુત્તરો પરેણ ઉચ્છાહિઓ અવમઓ વા ।

ગિહિણોભિમાણકારી જં મગ્ગરૂ માણપિંડો સો ॥૬૪॥ (પિં. વિ. ૬૮)

પોતાનું લલ્લિપણું અથવા બીજા પાસે પોતાની પ્રશંસા સાંભળીને ગર્વિત બનેલો, ‘તું જ આ કાર્ય કરવા માટે સમર્થ છે’ એમ બીજા સાધુના કહેવાથી ઉત્સાહિત થયેલો અથવા ‘તારાથી કોઈ કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી.’ એમ બીજાના કહેવાથી અપમાનિત થયેલો સાધુ, અહંકારને વશ થઈ પિંડની ગવેષણા કરે એટલે ગૃહસ્થની આગળ જઈને કહે કે -‘બીજા વડે પ્રાર્થના કરાયેલો જે પુરુષ સામાના ઇચ્છિતને પૂર્ણ કરવા પોતે સમર્થ હોવા છતાં આપતો નથી, તે અધમ પુરુષ છે.’ વગેરે વચન દ્વારા ગૃહસ્થને ઉત્તેજિત કરીને તેની પાસેથી અશનાદિ મેળવે તે માનપિંડ કહેવાય.

દૃષ્ટાંત

ગિરિપુષ્પિત નામના નગરમાં વિજયસિંહસૂરિજી પરિવાર સાથે પધારેલા હતા. તે વખતે તે નગરમાં સેવ કરવાનો ટાઇમ હતો.

એક દિવસ કેટલાક તરુણ સાધુઓ ભેગા થયા અને પરસ્પર વાતે ચઢ્યા. ત્યાં એક સાધુ બોલ્યો કે ‘બોલો આપણાંમાંથી કોણ સવારમાં જ રાંધેલી સેવ લાવી આપે એમ છે ?’ ત્યાં ગુણચંદ્ર નામના એક નાના સાધુએ કહ્યું કે ‘હું લાવી આપું.’ ત્યારે બીજો સાધુ બોલ્યો કે ‘જો ઘી-ગોળ સાથે આપણા બધાને સેવ પૂરી ન થાય તો શા કામની ? થોડી લઈને આવે તેમાં શું થાય ? માટે બધાને પૂર્ણ થાય તેટલી લાવે તો ખરો ?’

આ સાંભળી અભિમાનમાં આવેલો ગુણચંદ્ર મુનિ બોલ્યો કે ‘સારું, તમારી જેવી ઇચ્છા હશે તે પ્રમાણે લાવી આપીશ.’ એવી પ્રતિજ્ઞા કરીને મોટું નંદીપાત્ર લઈને સેવો લેવા માટે નીકળ્યો.

ફરતાં ફરતાં એક કૌટુંબિકના ઘરમાં ઘણી સેવ, ઘી, ગોળ વગેરે તૈયાર કરેલું જોવામાં આવ્યું. આથી તે સાધુએ ત્યાં જઈને અનેક પ્રકારનાં વચનો બોલવા દ્વારા સેવની માંગણી કરી, પરંતુ કૌટુંબિકની સ્ત્રી સુલોચનાએ સેવો આપવાની સાફ ના પાડી. અને કહ્યું કે ‘તને તો જરા પણ ન આપું.’ આથી સાધુએ માનદશામાં આવી કહ્યું કે ‘હું તારે ઘેરથી જ અવશ્ય ઘી-ગોળ સાથે સેવ લેવાનો.’

સુલોચના પણ અભિમાનપૂર્વક બોલી કે ‘જો તું આ સેવમાંથી જરા પણ સેવ મેળવે તો મારા નાક ઉપર પેસાબ કર્યો એમ સમજજે.’ અર્થાત્ મારું નાક કાપ્યું એમ જાણજે.

શુલ્લક સાધુએ વિચાર કર્યો કે ‘અવશ્ય એમ જ કરીશ.’

પછી ઘરમાંથી બહાર નીકળીને કોઈને પૂછ્યું કે ‘આ કોનું ઘર છે ?’

તેણે કહ્યું કે વિષ્ણુમિત્રનું આ ઘર છે.

વિષ્ણુમિત્ર ક્યાં છે ?

અત્યારે ચોરા ઉપર હશે.

ગુણચંદ્ર મુનિ ચોરા ઉપર પહોંચ્યો અને ત્યાં જઈને પૂછ્યું કે ‘તમારામાં વિષ્ણુમિત્ર કોણ છે ?’

‘તમારે તેમનું શું કામ છે ?’

‘મારે તેમની પાસે કંઈક માગણી કરવી છે.’

તે વિષ્ણુમિત્ર, આ બધાનો બનેલી જેવો થતો હતો એટલે મશકરીમાં તે બધા બોલ્યા કે ‘એ તો કૃપણ છે, એ તમોને કાંઈ આપે એવો નથી, માટે અમારી પાસે જ જે માગવું હોય તે માગો.’

વિષ્ણુમિત્રને થયું કે આ તો મારી હલકાઈ થશે, એટલે તે બધાની સમક્ષ સાધુને કહ્યું કે ‘હું વિષ્ણુમિત્ર છું, તમારે જે માગવું હોય તે માગો, આ બધા મશકરીમાં બોલે છે તે તમે ગણશો નહિ.’

ત્યારે સાધુએ કહ્યું કે ‘જો તમે સ્ત્રીપ્રધાન છ પુરુષોમાંના એકે ન હો તો હું માગું.’

આ સાંભળી ચોરા ઉપર બેઠેલા બીજા માણસોએ પૂછ્યું કે ‘તે સ્ત્રીપ્રધાન છ પુરુષો ક્યા ? જેમાંના એક એવા વિષેની આમને માટે તમે શંકા કરો છો ?

ગુણચંદ્ર મુનિએ કહ્યું કે ‘સાંભળો ! તેમના નામો ૧. શ્વેતાંગુલી, ૨. બકોડાયક, ૩. કિંકર, ૪. સ્નાયક, ૫. ગૃધ્ર ઇવ રિંખી (ગીધડાની જેમ કૂદનાર) અને ૬. હદજ. (બાળકના મલમૂત્ર સાફ કરનાર.)

લોકોએ પૂછ્યું કે ‘તેમનાં આવાં નામો શાથી પડ્યાં ?’

સાધુએ તે દરેકની કથા કહેવા માંડી.

૧. શ્વેતાંગુલી-કોઈ એક ગામમાં એક પુરુષ પોતાની સ્ત્રીની ઇચ્છા મુજબ વર્તનારો હતો. તેને સવારમાં જ ભૂખ લાગતી એટલે પોતાની પત્ની પાસે ખાવાનું માગતો, ત્યારે સ્ત્રી કહેતી કે ‘મને તો આળસ આવે છે માટે તમે ઊઠો અને ચૂલામાંથી રાખ કાઢી નાખો, પછી પાડોશીને ત્યાંથી અગ્નિ લાવીને ચૂલો સળગાવો, પછી તેના ઉપર વાસણ મૂકો અને રસોઈ તૈયાર કરો. રસોઈ તૈયાર થાય એટલે મને કહેજો, એટલે હું આવીને તમારી થાળીમાં ભોજન પીરસી આપીશ’ સ્ત્રીના કહેવા પ્રમાણે આ ભાઈ રોજ કરતા હતા. રાખ કાઢવાથી તેની આંગળીઓ સફેદ થઈ ગઈ હતી. સફેદ આંગળીઓ જોતાં લોકોએ મશ્કરીમાં તેનું ‘શ્વેતાંગુલી’ નામ પાડ્યું.

૨. બકોડાયક-એક ગામમાં એક પુરુષને પોતાની સ્ત્રીનું મુખ જોવામાં જ આનંદ આવતો, તેથી તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તતો. એક વખતે તેની સ્ત્રીએ કહ્યું કે ‘મને આળસ બહુ ચઢે છે એટલે તમે જ તળાવેથી પાણીનું બેડું ભરીને લઈ આવો.’ દેવતાના આદેશની માફક સ્ત્રીના આદેશને માનતો. ‘જેવી તમારી આજ્ઞા’ આમ બોલીને પાણી લેવા જતો. પરંતુ દિવસે લોકો જોઈ ન જાય તેથી સવારમાં વહેલો ઊઠીને દરરોજ તળાવે પાણી ભરવા જતો. તેના જવા-આવવાના પગના અવાજથી અને તળાવમાં ઘડો ભરતા પાણીના બુડબુડ અવાજથી કાંઠે બેઠેલાં કે ઝાડ ઉપર બેઠેલાં બગલાં ઊડવા લાગતાં. લોકોને આ વાતની ખબર પડી એટલે તેનું ‘બકોડાયક’ એટલે બગલાં ઉડાડનાર નામ પાડ્યું.

૩. કિંકર-(નોકર) કોઈ ગામમાં એક પુરુષ સ્ત્રીના સ્તન, જઘન આદિના સ્પર્શમાં લુબ્ધ હોવાથી, સ્ત્રીની આજ્ઞા મુજબ વર્તતો હતો. તે પુરુષ સવારમાં ઊઠીને પોતાની સ્ત્રીને પૂછતો કે ‘હે પ્રિયે ! હું શું કરું ?’ સ્ત્રી કહે કે ‘જાઓ તળાવેથી પાણી ભરી લાવો.’ પેલો પુરુષ તળાવેથી પાણી ભરી લાવે અને આવીને

પાછો પૂછે કે ‘હે પ્રાણેશ્વરી ! હવે શું કરું ?’ સ્ત્રી કહે કે ‘જાઓ, કોઠીમાંથી ચોખા કાઢીને છડો.’ ભાઈસાહેબ, ચોખા છડવા માંડે તે પૂરા થાય એટલે પાછો પૂછે કે ‘હવે શું કરું ?’ સ્ત્રી કહે તે મુજબ બધું કરે. ભોજન કર્યા બાદ સ્ત્રી કહે કે ‘મારા પગ ઘોઈને પગે ઘી ઘસો’ એમ એક પછી એક કામ બતાવે અને આ ભાઈ નોકરની જેમ બધું કામ કરે જાય. આ વાતની લોકોને ખબર પડી એટલે લોકોએ તેનું નામ ‘કિંકર’ પાડ્યું.

૪. સ્નાયક-સ્ત્રીને વશવર્તી એક પુરુષ હતો. એક વખતે તે પુરુષે પોતાની પત્નીને કહ્યું કે ‘હે પ્રિયે ! મારે સ્નાન કરવું છે’ સ્ત્રીએ કહ્યું કે ‘તમારે સ્નાન કરવું હોય તો આમલાં લઈને પથ્થર ઉપર વાટો, પછી સ્નાન કરવાની પોતડી પહેરો, પછી શરીર ઉપર તેલ ચોળો, પછી હાથમાં ઘડો લઈને તળાવે જાવ, ત્યાં સ્નાન કરીને વળતા ઘડો પાણી ભરીને લેતા આવજો.’ તે પુરુષ ‘જેવી આપની આજ્ઞા’ કહીને સ્ત્રીના કહેવા પ્રમાણે કરતો. લોકોને આ વાતની ખબર પડી, એટલે તેનું નામ ‘સ્નાયક’ રાખ્યું.

૫. ગૃધ્ર ઇવ રિંખી-(ગીધની જેમ ફૂદનાર) કોઈ એક ગામમાં સ્ત્રીનો આદેશકારી એક પુરુષ હતો. તેણે ભોજન વખતે સ્ત્રીની સામે આસન ઉપર બેસીને ભોજન માગ્યું. એટલે સ્ત્રીએ કહ્યું કે ‘થાળી લઈને મારી પાસે આવો.’ એટલે તે પુરુષ થાળી લઈને સ્ત્રીની પાસે ગયો અને બોલ્યો કે ‘તમે જે આજ્ઞા કરો તે મારે પ્રમાણ છે.’ સ્ત્રીએ થાળીમાં ભોજન પીરસ્યું અને કહ્યું કે ‘જાવ તમારી જગ્યાએ જઈને ખાવ.’ એટલે તે પુરુષ આસન ઉપર ગયો અને ખાવા લાગ્યો. ખાતાં ખાતાં ઓસામણ માગ્યું, એટલે સ્ત્રીએ કહ્યું કે ‘થાળી લઈને અહીં આવો’ એટલે તે થાળી લઈને ગીધની જેમ ફૂદકો મારતો મારતો ત્યાં આવ્યો. સ્ત્રીએ ઓસામણ આપ્યું એટલે પાછો થાળી લઈને ગીધની જેમ ફૂદકા મારતો પોતાની જગ્યાએ ગયો. આ પ્રમાણે જે માગે તે લેવા સ્ત્રી પોતાની પાસે બોલાવીને આપે. દરેક વખતે ગીધની જેમ ફૂદકા મારતો જાય અને ફૂદકા મારતો આવે. આ વાત લોકોના જાણવામાં આવી. એટલે તેનું નામ પણ ‘ગુધ્ર ઇવ રિંખી’ પાડ્યું.

૬. હદશ-(છોકરાના બાળોતિયાં ધોનાર) સ્ત્રીના મુખને જોઈને બેસી રહેનારો એક પુરુષ હતો. તે સ્ત્રીના કહ્યા મુજબ બધું કરનારો હતો. સ્ત્રીની સાથે વિષયસુખને અનુભવતાં એક પુત્ર થયો તે ઘોડિયામાં ટટ્ટી-પેસાબ કરે. તેથી બાળકનું શરીર, વસ્ત્ર, ઘોડિયું વગેરે બગડે, એટલે સ્ત્રી પોતાના પતિને કહે,

‘બાળકની ગુદા સાફ કરી નાખો અને પછી તેના બગડેલા વસ્ત્ર વગેરે ધોઈને સાફ કરો.’ ‘જેવી આજ્ઞા’ કહી તે પુરુષ બધું કરતો. આ પ્રમાણે દરરોજ તે સ્ત્રી છોકરાનાં બાળોતિયાં વગેરે તેની પાસે સાફ કરાવે. આ ભાઈ રોજ હર્ષપૂર્વક બધું સાફ કરે. લોકોએ આ વાત જાણી એટલે ‘હદજ’ (છોકરાનું હઘેલું સાફ કરવાનું જાણનાર) નામ પાડ્યું.

આ પ્રમાણે તે સાધુએ કહ્યું કે તુરત ચોરા ઉપર બેઠેલા બધા માણસો એક સાથે હાસ્યપૂર્વક બોલી ઉઠ્યા કે ‘આ તો છએ પુરુષોના ગુણોને ધારણ કરનારો છે, માટે સ્ત્રીપ્રધાન એવા આની પાસે કંઈ માગતા કરતા નહિ.’

આ સાંભળી વિષ્ણુમિત્ર બોલ્યો કે ‘હું તે છ પુરુષોના જેવો બાયલો નથી. માટે તમારે જે જોઈએ તે માગો, હું જરૂર આપીશ.’

સાધુએ કહ્યું કે ‘જો એમ છે, તો ઘી, ગોળ સાથે પાતરું ભરીને સેવ મને આપો.’

‘ચાલો પાતરું ભરીને સેવ આપું.’ એમ કહીને વિષ્ણુમિત્રે સાધુને લઈને પોતાના ઘર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

રસ્તામાં સાધુએ બધી વાત કરી કે ‘તમારે ઘેર ગયો હતો પણ તમારી પત્નીએ આપવાનો ઇન્કાર કર્યો છે, જો તે હાજર હશે તો તમને આપવા નહિ દે.

વિષ્ણુમિત્રે કહ્યું કે ‘જો એમ છે તો તમે અહીં બાજુમાં ઊભા રહો, થોડી વાર પછી તમને બોલાવીને સેવ આપું.’

વિષ્ણુમિત્ર ઘેર ગયો અને પોતાની પત્નીને પૂછ્યું કે ‘કેમ સેવ રંધાઈ ગઈ છે ?’ ઘી, ગોળ બધું તૈયાર કર્યું છે ?’

સ્ત્રીએ કહ્યું કે ‘હા, બધું તૈયાર છે.’

વિષ્ણુમિત્રે બધું જોયું અને ગોળ જોતાં બોલ્યો કે ‘ગોળ આટલો નહિ થાય, માળિયા ઉપરથી બીજો ગોળ કાઢી આવ.’

સ્ત્રી નિસરણી મૂકીને ગોળ લેવા માળિયા ઉપર ગઈ, એટલે વિષ્ણુમિત્રે નિસરણી લઈ લીધી. પછી સાધુને બોલાવીને ઘી, ગોળ, સેવ આપવા લાગ્યો. ત્યાં સુલોચના સ્ત્રી ગોળ લઈને નીચે આવવા જાય છે તો નિસરણી મળે નહિ. એટલે નીચે જોવા લાગી તો વિષ્ણુમિત્ર તે સાધુને સેવ વગેરે આપતો હતો. આ જોતાં તે બોલી ઊઠી ‘અરે ! આને સેવ આપતા નહિ, આપતા નહિ.’ સાધુએ પણ તેની

સામે જોઈને પોતાની આંગળી નાક ઉપર મૂકીને બતાવ્યું કે ‘હું તારી નાસિકા ઉપર મૂતર્યો.’ એમ કહી ઘી, ગોળ, સેવથી ભરેલું પાત્ર લઈને ઉપાશ્રયે ગયો.

આ પ્રમાણે ભિક્ષા લેવી એ માનપિંડ કહેવાય. આવી ભિક્ષા સાધુને કલ્પે નહિ. કેમકે તે સ્ત્રી-પુરુષને સાધુ પ્રત્યે દ્વેષ જાગે તેથી ફરીથી ભિક્ષા આદિ આપે નહિ. કદાચ બેમાંથી એકને દ્વેષ થાય. ક્રોધમાં આવી જઈને કદાચ સાધુને મારે કે મારી નાખે તેથી આત્મ-વિરાધના થાય, લોકોની આગળ જેમ-તેમ બોલે તેમાં પ્રવચનવિરાધના થાય. માટે સાધુએ આવી માનપિંડદોષવાળી ભિક્ષા લેવી નહિ.

ઇતિ અષ્ટમ માનપિંડ દોષ નિરૂપણ.

૬. માયાપિંડ દોષ

માયાએ વિવિહરૂવં આહારકારણે કુળઈ ।

આહાર મેળવવા માટે બીજાને ખબર ન પડે તે રીતે મંત્ર, યોગ, અભિનય આદિથી પોતાના રૂપમાં ફેરફાર કરીને આહાર મેળવવો. આ રીતે મેળવેલો આહાર માયાપિંડ નામના દોષથી દૂષિત ગણાય છે.

દૃષ્ટાંત

રાજગૃહી નગરીમાં સિંહસ્થ નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા.

તે નગરમાં વિશ્વકર્મા નામનો પ્રખ્યાત નટ રહેતો હતો. તેને સઘળી કળામાં કુશલ અતિસ્વરૂપવાન, મનોહર એવી બે કન્યાઓ હતી.

શ્રી ધર્મરૂચી નામના આચાર્ય વિહાર કરતા કરતા તે નગરમાં આવી પહોંચ્યા. તેમને અનેક શિષ્યો હતા, તેમાં આષાઢાભૂતિ નામના શિષ્ય તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળા હતા.

એક વાર આષાઢાભૂતિ નગરમાં ભિક્ષાએ ફરતાં ફરતાં વિશ્વકર્મા નટના ઘેર ગયા. વિશ્વકર્માની પુત્રીએ સુંદર મોદક આપ્યો તે લઈને મુનિ બહાર નીકળ્યા.

અનેક વસાણાથી ભરપૂર, સુગંધીવાળો મોદક જોઈ, આષાઢાભૂતિ મુનિએ વિચાર કર્યો કે ‘આ ઉત્તમ મોદક તો આચાર્ય મહારાજની ભક્તિમાં જશે. આવો મોદક ફરી ક્યાં મળવાનો છે ? માટે રૂપ બદલીને બીજો લાડવો લઈ આવું.’ આમ વિચાર કરીને પોતે એક આંખે કાણા બની ગયા અને પાછા ‘ધર્મલાભ’ આપીને તે નટના ઘરમાં ગયા. બીજો લાડવો મળ્યો. વિચાર કર્યો કે ‘આ મોદક તો

ઉપાધ્યાયને આપવો પડશે.’ એટલે પાછા કૂબડાનું રૂપ ધારણ કરી ત્રીજો લાડવો મેળવ્યો. ‘આ તો સંઘાટક સાધુને આપવો પડશે.’ એટલે કોઢિઆનું રૂપ બનાવીને ચોથો લાડવો લઈ આવ્યા.

પોતાના ઘરના ઝરૂખામાં બેઠેલા વિશ્વકર્માએ સાધુને જુદા જુદા રૂપ કરતા જોઈ લીધા હતા. આથી તેણે વિચાર કર્યો કે ‘જો આ નટ બને તો ઉત્તમ કલાકાર થઈ શકે. માટે કોઈ પણ ઉપાયે આને વશ કરવો જોઈએ.’ વિચાર કરતાં ઉપાય મળી આવ્યો. ‘મારી બન્ને પુત્રીઓ યુવાન, સ્વરૂપવાન, ચતુર અને હોશિયાર છે. તેમના આકર્ષણથી સાધુને વશ કરી શકાશે.’

વિશ્વકર્મા નીચે ઊતર્યો અને તુરત સાધુને પાછા બોલાવ્યા અને લાડવાથી પાતરું ભરી દીધું અને કહ્યું કે ‘ભગવન્ ! હંમેશાં અહીં પધારીને અમને લાભ આપજો.’

આષાઢાભૂતિ ભિક્ષા લઈને ઉપાશ્રયે પહોંચ્યા.

આ બાજુ વિશ્વકર્માએ પોતાના કુટુંબને સાધુના રૂપ-પરાવર્તનની બધી વાત કરી. પછી બન્ને પુત્રીઓને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું કે ‘આવતી કાલે પણ આ મુનિ ભિક્ષા લેવા માટે જરૂર આવશે. આવે એટલે તમારે આદરપૂર્વક સારી રીતે ભિક્ષા આપવી અને તમને વશ થાય તેમ કરવું. તે આસક્ત થઈ જાય ત્યાર પછી કહેવું કે ‘અમને તમારા ઉપર ખૂબ સ્નેહ થાય છે, માટે તમો અમારો સ્વીકાર કરીને અમારી સાથે લગ્ન કરો.’

આષાઢાભૂતિ મુનિ તો મોદક વગેરેના આહારમાં આસક્ત બની ગયા અને રોજ વિશ્વકર્મા નટને ઘેર ભિક્ષાએ આવવા લાગ્યા. નટકન્યાઓ આદરપૂર્વક સસ્નેહ સારી સારી ભિક્ષા આપે છે.

આષાઢાભૂતિ ધીમે ધીમે નટકન્યા પ્રત્યે આકર્ષાવા લાગ્યા અને પ્રેમ વધવા લાગ્યો. એક દિવસે નટકન્યાએ લગ્નની માગણી કરી.

ચારિત્રાવરણ કર્મનો જોરદાર ઉદય જાગ્યો. ગુરુનો ઉપદેશ વિસરી ગયા, વિવેક નાશ પામ્યો, કુલજાતિનું અભિમાન ઓસરી ગયું. આથી આષાઢાભૂતિએ લગ્નની વાતનો સ્વીકાર કર્યો અને કહ્યું કે ‘આ મારો મુનિવેષ મારા ગુરુને સોંપીને પાછો આવું છું.’

ગુરુમહારાજના પગમાં પડીને આષાઢાભૂતિએ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો.

ગુરુમહારાજે કહ્યું કે ‘વત્સ ! તારા જેવા વિવેકી અને જ્ઞાનવાનને આલોક અને

પરલોકમાં જુગુપ્સનીય આચરણ કરવું યોગ્ય નથી. તું વિચાર કર, લાંબા કાળ સુધી ઉત્તમ પ્રકારના શીલનું પાલન કર્યું છે, તો પછી હવે વિષયોમાં આસક્ત થા નહિ, બે હાથ વડે આખો સમુદ્ર તરી ગયા પછી ખાબોચિયામાં કોણ ડૂબે ?' વગેરે ઘણા પ્રકારે આષાઢાભૂતિને સમજાવ્યા છતાં પણ આષાઢાભૂતિને કંઈ અસર થઈ નહિ.

આષાઢાભૂતિએ કહ્યું કે 'ભગવન્ ! આપ કહો છો તે બધું બરાબર છે, પરંતુ પ્રતિકૂળ કર્મનો ઉદય થવાથી વિષયના વિરાગરૂપ મારું ક્વચ નિર્બળતાના યોગે સ્ત્રીના કટાક્ષરૂપી બાણોથી જર્જરિત થઈ ગયું છે.' આમ કહી આચાર્ય ભગવંતને નમસ્કાર કરી પોતાનો ઓઘો ગુરુમહારાજ પાસે મૂકી દીધો. પછી વિચાર કર્યો કે 'એકાંત ઉપકારી સંસારસમુદ્રમાં ડૂબતા પ્રાણીઓને ઉદ્ધાર કરવાની ભાવનાવાળા, સઘળા જીવોના બંધુતુલ્ય એવા ગુરુને પૂંઠ કેમ કરાય ?' આમ વિચાર કરી પાછા પગલે ઉપાશ્રયની બહાર નીકળી વિચારે છે - 'આવા ગુરુની ચરણસેવા ફરીને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?'

આષાઢાભૂતિ વિશ્વકર્માના મંદિરે આવી પહોંચ્યા.

વિશ્વકર્માએ આદરપૂર્વક કહ્યું કે 'મહાભાગ્યવાન્ ! આ મારી બે કન્યાનો સ્વીકાર કરો.'

બન્ને કન્યાના લગ્ન આષાઢાભૂતિ સાથે કરવામાં આવ્યા.

વિશ્વકર્માએ એકાંતમાં પોતાની બન્ને પુત્રીઓને કહ્યું કે 'તમારામાં આસક્ત થવા છતાં પોતાના ગુરુને સંભાર્યા અને ગુરુ પાસે વેષ મૂકીને આવ્યા તેથી આ આષાઢાભૂતિ ઉત્તમ પ્રકૃતિના લાગે છે, માટે તેમનું ચિત્ત તમારા પ્રત્યે ખેંચાયેલું રહે તે માટે તમારે મઘપાન કરવું નહિ. જો મઘપાન કરશો તો તમારાથી વિરક્ત થઈ જશે અને પાછા ચાલ્યા જશે. માટે સાવધાનીપૂર્વક વર્તવું.

આષાઢાભૂતિ નટને ત્યાં રહેતા પોતાના બુદ્ધિપ્રાગલ્ભ્યથી અને વિવિધ પ્રકારના વિજ્ઞાનના અતિશયથી સઘળા નટોમાં મુખ્ય નટ બની ગયો અને ખૂબ કુશલતા પ્રાપ્ત કરી લીધી.

આષાઢાભૂતિના અભિનય આદિના કારણે જ્યાં જાય ત્યાંથી ખૂબ ધન, વસ્ત્ર, અલંકારો પ્રાપ્ત થવા લાગ્યા.

એક વખત રાજાએ આજ્ઞા કરી 'આજે સ્ત્રીપાત્ર વગરનું નાટક કરવું.'

આથી બધા નટો પોતપોતાની સ્ત્રીઓને ઘેર મૂકીને રાજસભામાં ગયા. આષાઢાભૂતિ પણ પોતાની બન્ને સ્ત્રીઓને ઘેર મૂકીને રાજસભામાં ગયા.

આષાઢાભૂતિની બન્ને સ્ત્રીએ વિચાર કર્યો કે ‘આપણા સ્વામીનાથ રાજસભામાં ગયા છે, ત્યાં આખી રાત્રી પસાર થઈ જશે, માટે આજે આપણે ઇચ્છામાં આવે તેટલું ધરાઈને મઘપાન કરીએ.’ બન્નેએ એટલું બધું મઘપાન કર્યું કે પોતાની ચેતના ચાલી ગઈ અર્થાત્ બેભાન બની ગઈ, વસ્ત્રોનું ભાન પણ રહ્યું નહિ અને પોતાના ઓરડામાં બિભત્સ દશામાં ચત્તાપાટ પડી ગઈ.

રાજસભામાં બીજા દેશનો દૂત આવેલો. તેથી રાજાનું મન ચિંતાવાળું થયું હતું, તેથી રાજાએ કહેવરાવ્યું કે ‘આજે નાટક કરવાનું નથી.’

આથી બધા નટો પોતપોતાના ઘેર પાછા ગયા. આષાઢાભૂતિ પણ પોતાના ઘેર આવ્યા અને જ્યાં પોતાના ઓરડામાં જાય છે ત્યાં તો વસ્ત્ર વગરની બિભત્સ હાલતમાં પડેલી દુર્ગંધ મારતી પોતાની બન્ને પત્નીઓને જોઈ.

આ દૃશ્ય જોતાં જ આષાઢાભૂતિ વિચારવા લાગ્યા કે ‘અહો ! કેવી મારી મૂઢતા ? મારો નિર્વિવેક કેવો ? મેં કેવું ખરાબ આચરણ કર્યું કે આવા પ્રકારની અશુચિના કરંડિયા સમાન, અધોગતિમાં લઈ જનાર એવી આ સ્ત્રીઓને જાણવા છતાં, પરમપવિત્ર આલોક અને પરલોકમાં કલ્યાણ કરનાર પરંપરાએ મોક્ષપદ અપાવનાર ઉત્તમ પ્રકારના સંયમનો મેં ત્યાગ કર્યો. હજુ કંઈ બગડી ગયું નથી. ગુરુ મહારાજ પાસે જાઉં અને ફરીને ચારિત્રનો સ્વીકાર કરું, પાપરૂપી કાદવને ધોઈ નાખું.’

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને આષાઢાભૂતિ તે પ્રાસાદમાંથી બહાર નીકળવા લાગ્યા. વિશ્વકર્માની દૃષ્ટિ તેમના ઉપર પડી. સમજી ગયા કે ‘આ વિરક્ત થઈને જઈ રહ્યા છે.’

વિશ્વકર્માએ તુરત જ પોતાની પુત્રીઓના ઓરડામાં જઈ તેમને ઉઠાડી અને ઠપકો આપતાં કહેવા લાગ્યો કે ‘અરે ! હીનપુણ્યવાળી, દુરાત્મા ! આ તમે કેવું આચરણ કર્યું કે તમારી આવી સ્થિતિ જોઈને સકલ ગુણકલાના નિધાનભૂત તમારો પતિ વિરક્ત થઈ જઈ રહ્યો છે, જો પાછા વાળવાની શક્તિ હોય તો ઝટ જાઓ અને પાછા વાળો. જો પાછા ન વળે તો આજીવિકાની માગણી કરો.’

બન્નેએ ઝટપટ વસ્ત્ર વગેરે પહેરીને દોડતી પાછળ ગઈ અને આષાઢાભૂતિના પગમાં પડીને કહેવા લાગી કે ‘હે સ્વામી ! અમારા આ એક અપરાધની માફી આપો. ફરીથી આવું કદી પણ નહિ કરીએ. તમે જ અમારા જીવન છો માટે અમારો ત્યાગ કરો નહિ.’

આષાઢાભૂતિ જરા પણ ચલાયમાન ન થયા. એટલે તે બન્ને બોલી કે ‘સ્વામી !

તમે જતા રહેશો તો પછી અમારી આજીવિકાનું શું ? અમારી આજીવિકાની વ્યવસ્થા કરી દો, જેથી તમારા પછવાડે સુખપૂર્વક અમે જીવી શકીએ.’

આષાઢાભૂતિએ દાક્ષિણ્યતાથી આ માગણીનો સ્વીકાર કર્યો અને ભવનમાં પાછા આવ્યા. પછી પત્નીઓની આજીવિકા માટે ચક્રવર્તી ભરત મહારાજના ચરિત્રને જણાવનાર ‘રાષ્ટ્રપાલ’ નામના નાટકની રચના કરી.

નાટક તૈયાર થઈ જતાં વિશ્વકર્માએ સિંહસ્થ રાજા પાસે જઈને જણાવ્યું કે ‘આષાઢાભૂતિએ ‘રાષ્ટ્રપાલ’ નામનું સુંદર નાટક તૈયાર કર્યું છે. તે નાટક આપની સમક્ષ ભજવવાનો વિચાર છે, પરંતુ તે નાટકમાં અલંકારથી યુક્ત પાંચસો રાજકુમારોની જરૂર પડશે.’

રાજાએ પાંચસો રાજકુમારો સોંપ્યા, એટલે આષાઢાભૂતિએ તેમને યથાયોગ્ય સામંત આદિ કર્યા અને નાટકમાં ભજવવાનો પાઠ શીખવાડ્યો. પોતે ભરત ચક્રવર્તી બન્યા.

યોગ્ય દિવસે નાટકની શરૂઆત થઈ. ભરત મહારાજાએ છ ખંડની સાધના કરી, ચૌદ રત્નો, નવ મહાનિધિ પ્રાપ્ત થયાં, આરિસાત્તુવનમાં કેવળજ્ઞાન થયું, પાંચસોના પરિવાર સાથે ચારિત્રનો સ્વીકાર કર્યો વગેરેનો એવો તો આબેહૂબ અભિનય કર્યો કે આખી પર્ષદામાં બેઠેલા બધા લોકો વાહ વાહ બોલવા લાગ્યા અને એટલા બધા ખુશ થઈ ગયા કે ચારે તરફથી હાર, કુંડલ વગેરે આભરણો, સુવર્ણ વસ્ત્રો વગેરેનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યા.

પાંચસોની સાથે આષાઢાભૂતિ લોકોને ધર્મલાભ આપીને જવા લાગ્યા.

પ્રેક્ષકો આશ્ચર્ય પામ્યા.

રાજા પણ વિચારમાં પડી ગયા કે ‘આ શું ?’ આષાઢાભૂતિને રોકવા લાગ્યા.

આષાઢાભૂતિએ કહ્યું કે ‘શું ભરત ચક્રવર્તી દીક્ષા લઈને પાછા આવ્યા હતા ? કે જેથી હું પાછો આવું ?’

પાંચસોની સાથે ગુરુ મહારાજ પાસે પહોંચી ગયા.

વસ્ત્ર અલંકારો વગેરે જે કાંઈ આવ્યું હતું તે બધું વિશ્વકર્માની બંને પુત્રીઓએ ગ્રહણ કર્યું.

ત્યાર પછી વિશ્વકર્માએ ‘રાષ્ટ્રપાલ’ નાટક કુસુમપુરમાં ભજવ્યું, ત્યાં પણ પાંચસો ક્ષત્રિયોએ દીક્ષા લઈ લીધી.

‘લોકોએ વિચાર્યું કે ‘આ રીતે નાટક ભજવાયા કરશે અને ક્ષત્રિયો દીક્ષા લીધા કરશે તો પૃથ્વી નિઃક્ષત્રિય બની જશે.’ આથી નાટકની પ્રત અગ્નિમાં બાળી નાખી. જેથી તે નાટક ફરી ભજવાય નહિ.

આ રીતે સાધુએ મુખ્ય ઉત્સર્ગ માર્ગે માયાપિંડ ગ્રહણ કરવો નહિ.

અપવાદ માર્ગે, બીમારી, તપશ્ચર્યા, માસક્ષમણ, પ્રાદુર્ણક, વૃદ્ધ તથા સંઘ આદિના વિશેષ કારણે માયાપિંડ લઈ શકે.

ઇતિ નવમ માયાપિંડ દોષ નિરૂપણ.

૧. આષાઢાભૂતિનું દષ્ટાંત જુદા જુદા ગ્રંથોમાં જુદી જુદી રીતે આવે છે, અહીં ‘પિંડનિર્યુક્તિ’ ગ્રંથને અનુસાર લખેલ છે.

૧૦. લોભપિંડ દોષ

ગિણિહસ્સમિમં નિદ્ધાઇ તો બહુ અડઇ લોભેળ ॥૬૫॥ (પિં. વિ. ૬૯)

રસની આસક્તિથી ‘સિંહકેસરીયા લાડુ, ઘેબર આદિ જ આજે હું ગ્રહણ કરીશ.’ આવો વિચાર કરી ગોચરીએ જાય, બીજું મળતું હોય તે ગ્રહણ ન કરે પણ પોતાની ઇચ્છિત વસ્તુ મેળવવા માટે ઘણું ભમે અને ઇચ્છિત વસ્તુ પોતાના જોઈતા પ્રમાણમાં મેળવે તે લોભપિંડ કહેવાય. સાધુને આવી લોભપિંડદોષવાળી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

દષ્ટાંત

ચંપા નામની નગરીમાં સુવ્રત નામના સાધુ આવેલા હતા.

એક વખત ત્યાં લાડુનો ઉત્સવ હતો એટલે લોકો વિવિધ પ્રકારના લાડુ બનાવતા અને ખાતા.

સુવ્રત મુનિએ ગોચરીએ નીકળતાં મનમાં નક્કી કર્યું કે ‘આજે તો સિંહકેસરીયા લાડુ ભિક્ષામાં મેળવવા.’ ચંપાનગરીમાં એક ઘેરથી બીજે ઘેર ફરે છે, પણ સિંહકેસરીઓ લાડુ મળતો નથી. ભ્રમતાં ભ્રમતાં બે પ્રહર વીતી ગયા પણ લાડુ મળ્યો નહિ, એટલે ધ્યાન લાડુમાં હોવાથી મગજ ખસી ગયું. પછી તો ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં ‘ધર્મલાભ’ને બદલે ‘સિંહકેસરા’ બોલવા લાગ્યા. આમને આમ આખો દિવસ પૂરો થયો, પણ સિંહકેસરીઓ લાડુ મળ્યો નહિ. રાત્રી પડી પણ ફરવાનું તો ચાલુ રાખ્યું. રાત્રીના બે પ્રહર વ્યતીત થયા હશે ત્યાં એક ગીતાર્થ અને

હોશિયાર શ્રાવકના ઘરમાં ‘સિંહકેસરી’ બોલતાં પ્રવેશ કર્યો.

શ્રાવકે વિચાર કર્યો ‘દિવસે ફરતાં સિંહકેસરીઓ લાડવો મળ્યો નથી, તેથી મગજ ખસી ગયું લાગે છે. જો સિંહકેસરીઓ લાડવો મળે તો ચિત્ત સ્વસ્થ બની જાય.’

આમ વિચાર કરીને શ્રાવકે ‘પધારો મહારાજ.’ સિંહકેસરીયા લાડવાનો ભરેલો ડબ્બો લઈને તેમની પાસે આવીને કહ્યું કે ‘લો મહારાજ સિંહકેસરીયા લાડવા. ગ્રહણ કરી મને લાભ આપો.’

મુનિએ લાડવા ગ્રહણ કર્યા. પાત્રામાં સિંહકેસરીઆ લાડવા આવતાં તેમનું ચિત્ત સ્વસ્થ થઈ ગયું.

શ્રાવકે મુનિને પૂછ્યું કે ‘ભગવન્ ! આજે મેં પુરિમઠનું પચ્ચક્રખાણ કર્યું છે, તો તે પૂરું થયું કે નહિ ?’

સુવ્રતમુનિએ ટાઇમ જોવા માટે આકાશ તરફ જોયું, તો આકાશમાં અનેક તારાઓનાં મંડળો જોયાં અને અર્ધરાત્રી થયાનું જાણ્યું.

અર્ધરાત્રી જાણતાં જ મુનિ વિચારમાં પડી ગયા. પોતાનો ચિત્તભ્રમ ટળી ગયો. હા ! મૂર્ખા ! એવા મેં આજે શું કર્યું ? અયોગ્ય આચારણ થઈ ગયું. ધિક્કાર છે મારા જીવતરને, લોભમાં અંધ બની જઈને દિવસ અને રાત્રી સુધી ભ્રમ્યા કર્યું. આ શ્રાવક ઉપકારી કે સિંહકેસરીઆ લાડવા વહોરાવીને મારી આંખ ઉઘાડી.

મુનિએ શ્રાવકને કહ્યું કે ‘ભો ! મહાશ્રાવક ! તમે સારું કર્યું, સિંહકેસરીઆ લાડવા આપીને પુરિમઠ પચ્ચક્રખાણનો સમય પૂછીને સંસારમાં ડૂબતાં મારો બચાવ કર્યો.’

રાત્રે ગ્રહણ કરેલું હોવાથી પોતાના આત્માની નિંદા કરતા અને લાડુને પરઠવતા શુકલધ્યાનમાં ચઢ્યાં, ક્ષપકશ્રેણી માંડી લાડવાના ચૂરા કરતા આત્મા ઉપર લાગેલા ઘાતી કર્મોના પણ ચૂરા કરી નાંખ્યા. કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. આ રીતે લોભથી પણ ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

ઇતિ દશમ લોભપિંડ દોષ નિરૂપણ.

૧૧. સંસ્તવપિંડ દોષ

દુવિહો ડ સંથવો ખલુ સંબંધીવયણસંથવો ચેવ ।

એકેકોવિ ય દુવિહો પુવ્વિં પચ્છા ય નાયવ્વો ।।૬૬।। (પિં. નિ. ૪૮૪)

સંસ્તવ એટલે પ્રશંસા. તે બે પ્રકારે છે - ૧ સંબંધી સંસ્તવ, ૨ વચન સંસ્તવ.

સંબંધી સંસ્તવ તે પરિચયરૂપ છે અને વખાણવારૂપ વચનો બોલવાં તે વચન સંસ્તવ છે.

સંબંધી સંસ્તવમાં પૂર્વ સંસ્તવ અને પશ્ચાત્ સંસ્તવ.

વચન સંસ્તવમાં પણ પૂર્વસંસ્તવ અને પશ્ચાત્ સંસ્તવ.

માયપિંડ પુવ્વસંથવ સાસુસસરાઈયાણ પચ્છા ડ ।

ગિહિ સંથવસંબંધં કરેઈ પુવ્વં ચ પચ્છા વા ।।૬૭।। (પિં. નિ. ૪૮૫)

સંબંધી પૂર્વસંસ્તવ-માતા-પિતાદિના સંબંધથી પરિચય પાડવો.

સાધુ ભિક્ષાએ ફરતા કોઈના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં આહારની લંપટતાથી પોતાની ઉંમર અને સામાની ઉંમર જાણીને ઉંમરને અનરૂપ સંબંધથી બોલે. જો તે સ્ત્રી વયોવૃદ્ધ અને પોતે મધ્યમ ઉંમરનો હોય તો કહે કે ‘મારી માતા તમારા જેવી હતી.’ તે સ્ત્રી મધ્યમ ઉંમરની હોય તો કહે કે ‘મારી બેન તમારા જેવી હતી.’ નાની ઉંમરની હોય તો કહે કે ‘મારી પુત્રી કે પુત્રની પુત્રી તમારા જેવી હતી.’ ઇત્યાદિ રીતે બોલીને આહાર મેળવે. આથી સંબંધી પૂર્વસંસ્તવ નામનો દોષ લાગે.

સંબંધી પશ્ચાત્સંસ્તવ-પાછળથી સંબંધ બંધાયો હોય તે સાસુ-સસરા આદિના

સંબંધથી પરિચય પાડવો. ‘મારી સાસુ, પત્ની તમારા જેવાં હતાં’ વગેરે બોલે તે સંબંધી પશ્ચાત્સંસ્તવ કહેવાય.

વચન પૂર્વસંસ્તવ-દાતારના ગુણો આદિ જે જાણવામાં આવ્યા હોય, તેની પ્રશંસા કરે. ભિક્ષા લીધા પહેલા સાચા કે ખોટા ગુણોની પ્રશંસા આદિ કરવી. જેમ કે ‘અહો ! તમે દાનેશ્વરી છો તેની માત્ર વાર્તા જ સાંભળી હતી. પરંતુ આજે તમને પ્રત્યક્ષ જોયા. તમારા જેવા ઉદારતા આદિ ગુણો બીજાના સાંભળ્યા નથી. તમે ભાગ્યશાળી છો કે તમારા ગુણોની પ્રશંસા તો ચારે દિશામાં પૃથ્વીના છોડા સુધી પ્રસરી ગઈ છે.’ વગેરે બોલે. તે વચન પૂર્વસંસ્તવ કહેવાય.

વચન પશ્ચાત્સંસ્તવ-ભિક્ષા લીધા પછી દાતારની પ્રશંસા આદિ કરવી. ભિક્ષા લીધા પછી બોલે કે ‘આજ તમને જોવાથી મારાં નેત્રો નિર્મળ થયાં. ગુણવાનને જોવાથી ચક્ષુ નિર્મળ થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ! તમારા ગુણો સાચા જ છે, તમને જોયા પહેલા તમારા દાનાદિ ગુણો સાંભળ્યા હતા, ત્યારે મનમાં શંકા હતી કે ‘આ વાત સાચી હશે કે ખોટી હશે ?’ પરંતુ આજે તમોને જોવાથી શંકા દૂર થઈ ગઈ છે.’ ઇત્યાદિ પ્રશંસા કરે તે વચનપશ્ચાત્સંસ્તવ કહેવાય.

આવા સંસ્તવદોષવાળી ભિક્ષા લેવાથી બીજા અનેક પ્રકારના દોષો થાય છે.

દૃષ્ટાંત

કોઈ એક સાધુએ ભિક્ષા ફરતાં એક ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં પોતાની માતાસમાન સ્ત્રીને જોઈને સારો આહાર મેળવવાની ઇચ્છાથી માયાપૂર્વક આંખમાંથી આંસુ કાઢ્યાં.

તે સ્ત્રીએ પૂછ્યું કે ‘આ શું થયું ? કેમ આંખમાંથી આંસુ આવ્યાં.’

સાધુએ કહ્યું કે ‘તમારા જેવી મારી માતા હતી.’

આ પ્રમાણે કહેવામાં નીચે મુજબ દોષો થાય.

૧ માતાપણું બતાવતા તે સ્ત્રી સાધુના મુખમાં પોતાના સ્તન મૂકે. તેથી પરસ્પર સ્નેહબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય.

૨ તે સ્ત્રીને વિધવા પુત્રવધૂ હોય તો સાધુને પોતાની પુત્રવધૂ આપે અને કહે કે ‘મારો પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો છે તો તેના સ્થાને તું મારો પુત્ર થા અથવા દાસી વગેરે આપે.

‘તમારા જેવી મારી સાસુ હતી.’ એમ બોલે તો -

તે સ્ત્રી પોતાની પુત્રી સાધુને આપે.

‘તમારા જેવી મારી સ્ત્રી હતી’ એમ બોલે તો -

૧ કદાચ તે સ્ત્રીનો પતિ ત્યાં ઊભો હોય અને તે ઈર્ષાળુ હોય તો તે વિચાર કરે કે આ સાધુડાએ મારી પત્નીને પોતાની પત્ની કલ્પી. તેથી સાધુને લાકડી વગેરેથી માર મારે.

૨ તે સ્ત્રીનો પતિ પાસે ન હોય તો તે સ્ત્રી વિચાર કરે કે ‘આને મને સ્ત્રી તરીકે કલ્પી.’ તેથી કદાચ તે ઉન્મત્ત બની સ્ત્રીની જેમ આચરણ કરતી સાધુના ચિત્તને ક્ષોભ પમાડે. તો સાધુના વ્રતનો ભંગ થાય.

ઉપર મુજબ સામાને પ્રિય થવા વચન બોલે તેમાં જો સામો પ્રત્યનીક-દ્વેષી હોય તો વિચાર કરે કે ‘આ માયાવી અમને વશ કરવા આ પ્રમાણે મીઠું મીઠું બોલે છે તથા અમને બાવા, જોગી જેવાની મા વગેરે કહી અમારી અપભ્રાજના કરે છે.’ આ પ્રમાણે વિચારીને ઘરમાંથી કાઢી મૂકે, માર મારે વગેરે ઉપદ્રવ કરે.

જો તે ગૃહસ્થ ભદ્રક હોય તો સાધુ પ્રત્યે સ્નેહ થાય અને તેથી સાધુ માટે આધાકર્માદિ આહાર બનાવીને આપે. વગેરે અનેક પ્રકારના દોષો સંસ્તવ કરવામાં રહેલા છે. માટે સાધુએ આવા પ્રકારે સંસ્તવ દ્વારા ભિક્ષા લેવી નહિ.

ઇતિ એકાદશ સંસ્તવર્ષિંડ દોષ નિરૂપણ.

૧૨. વિદ્યાપિંડ દોષ

૧૩. મંત્રપિંડ દોષ

વિજ્ઞામંતપરૂવણ વિજ્ઞાણ ભિક્ષુવાસઓ હોઈ ।

મંતંમિ સિસવેયણ તત્થ મુરુંદેણ દિઢુંતો ॥૬૮॥ (પિં. નિ. ૪૮૪)

જાપ, હોમ, બલી અથવા અક્ષતાદિની પૂજા કરવાથી સાધ્ય થતી અથવા જેના અધિષ્ઠાતા પ્રજ્ઞપ્તિ આદિ સ્ત્રીદેવતા હોય તે વિદ્યા. તે વિષે ભિક્ષુકના ઉપાસક બૌદ્ધના ભગતનું દૃષ્ટાંત. તથા જાપ-હોમાદિ વગર સાધ્ય થતો અથવા જેના અધિષ્ઠાતા પુરુષ-દેવતા હોય તે મંત્ર. તે વિષે માથાના દુખાવાવાળા રાજા મુરુંડનું દૃષ્ટાંત જાણવું.

ભિક્ષા મેળવવા માટે વિદ્યા કે મંત્રનો ઉપયોગ કરે તો તે પિંડ વિદ્યાપિંડ કે મંત્રપિંડ કહેવાય. આવો પિંડ સાધુને લેવો કલ્પે નહિ.

વિદ્યાપિંડ ઉપર દૃષ્ટાંત

ગંધસમૃદ્ધ નામના નગરમાં બૌદ્ધ સાધુનો ભક્ત ધનદેવ રહેતો હતો. તે બૌદ્ધ સાધુઓની ભક્તિ કરતો હતો. તેને ત્યાં જો જૈન સાધુ આવ્યા હોય તો કંઈ પણ આપતો નહિ.

એક વખત તરૂણ સાધુઓ પરસ્પર ભેગા થઈને વાતો કરતા હતા, ત્યાં એક સાધુ બોલ્યો કે ‘આ ધનદેવ સંયત સાધુને કંઈ પણ આપતો નથી. આપણામાં કોઈ એવો છે કે જે ધનદેવ પાસે ઘી, ગોળ આદિ ભિક્ષા અપાવી શકે ?’

એક સાધુ બોલી ઉઠ્યો કે ‘મને આજ્ઞા કરો, હું ધનદેવ પાસે દાન અપાવરાવું.’
સાધુઓએ કહ્યું કે ‘સારું, તમને આજ્ઞા આપી. હવે જોઈએ કેવી રીતે તેની પાસે દાન અપાવરાવે છે ?’

તે સાધુ ધનદેવના ઘર પાસે ગયો અને તેના ઘર ઉપર વિદ્યાનો પ્રયોગ કર્યો.
એટલે ધનદેવે સાધુને કહ્યું કે ‘શું આપું ?’

સાધુઓએ કહ્યું કે ‘ઘી, ગોળ, વસ્ત્ર આદિ આપો.

ધનદેવે ખૂબ ઘી, ગોળ, કપડાં વગેરે આપ્યાં.

સાધુઓ ભિક્ષા આદિ લઈને ગયા પછી પેલા સાધુએ વિદ્યા સંહરી લીધી. એટલે ધનદેવને ભાન આવ્યું. ઘી, ગોળ વગેરે થોડું જોતાં તેને થયું કે ‘કોઈ મારાં ઘી, ગોળ વગેરેની ચોરી કરી ગયું.’ અને પોતે વિલાપ કરવા લાગ્યો.

લોકોએ પૂછ્યું કે ‘કેમ વિલાપ કરો છો ? શું થયું ?’

ધનદેવે કહ્યું કે ‘મારું ઘી વગેરે કોઈ ચોરી ગયું લાગે છે.’

લોકોએ કહ્યું કે ‘તમારા હાથે તમે જ સાધુઓને જોઈએ એટલું આપ્યું છે અને હવે ચોરીની બૂમ શેની પાડો છો ?’

આ સાંભળી ધનદેવ મૌન થઈ ગયો.

વિદ્યા સંહરી લેતાં તે સ્વભાવસ્થ થયો. હવે જો તે સાધુનો દ્વેષી હોય તો બીજી વિદ્યા વડે સાધુઓને સ્થંભિત કરી દે કે મારી નાખી અથવા લોકોને કહે કે ‘વિદ્યા આદિથી બીજાનો દ્રોહ કરીને જીવે છે તેથી માયાવી છે, કપટી છે, વગેરે જેમ ફાવે તેમ બોલે. આથી સાધુઓની નિંદા થાય, રાજકુલમાં લઈ જાય તો વધ, બંધનાદિ કદર્થના થાય. માટે સાધુઓને વિદ્યાનો પ્રયોગ કરી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

મંત્રપિંડ ઉપર દૃષ્ટાંત

પ્રતિષ્ઠાનપુર નગરમાં મુરુંડ નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા.

ત્યાં શ્રી પાદલિપ્તસૂરીશ્વરજી મહારાજ પધાર્યા હતા.

એક વખત રાજાને માથામાં તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન થઈ.

વિદ્યા, મંત્ર વગેરેનાં અનેક ઉપચારો કરાવવા છતાં વેદના શાંત થઈ નહિ.
એટલે રાજાએ શ્રી પાદલિપ્તસૂરીશ્વરજીને બોલાવરાવ્યા.

આચાર્ય મહારાજે કહ્યું કે ‘વેદનામાં કોઈ કારણ નથી. સામાન્ય વેદના છે.’

આમ કહીને લોકો ન જાણે તેમ પડદામાં જઈ મંત્રનું ધ્યાન કરતાં પોતાના જમણા હાથની પ્રદેશીની આંગળી પોતાના જમણા ઢીંચણે, પડખે અને ચોતરફ ભમાવવા લાગ્યા. જેમ જેમ આંગળી ફરતી જાય છે, તેમ તેમ રાજાને દુખાવો ઓછો થતો જાય છે. આ રીતે દુખાવો બિલકુલ શાંત થઈ ગયો.

આથી રાજા આચાર્યનો ભક્ત બની ગયો અને જૈનશાસનની વિશિષ્ટ પ્રભાવના કરી.

આ દૃષ્ટાંતમાં જો કે કોઈ દોષ નથી. કેમકે આચાર્ય ભગવંત ગીતાર્થ હતા અને વિશિષ્ટ લાભ જોઈ મંત્રશક્તિનો ઉપયોગ કર્યો અને રાજાને જૈનધર્મી બનાવ્યો, પરંતુ ભિક્ષા મેળવવા માટે મંત્રનો ઉપયોગ કરે તો પહેલાં દૃષ્ટાંતમાં કહ્યા મુજબ દોષો લાગે.

ઇતિ દ્વાદશ-ત્રયોદશ વિદ્યા-મંત્રપિંડ દોષ નિરૂપણ.

૧૪ ચૂર્ણપિંડ દોષ ૧૫ યોગપિંડ દોષ ૧૬ મૂલકર્મપિંડ દોષ

ચુન્ને અંતઃકાળે ચાળકે પાયલેવળે જોગે ।

મૂલ વિવાહે દો દંડિણી ડ આયાળ પરિસાહે ।।૬૧।। (પિં. નિ. ૫૦૦)

૧૪ ચૂર્ણપિંડ-અદૃશ્ય થવું કે વશીકરણ કરવા, આંખમાં આંજવાનું અંજન તથા કપાળમાં તિલક કરવા વગેરેની સામગ્રી તે ચૂર્ણ કહેવાય. ભિક્ષા મેળવવા માટે આવા પ્રકારનાં ચૂર્ણનો ઉપયોગ કરવો, તે ચૂર્ણપિંડ કહેવાય.

૧૫ યોગપિંડ-સૌભાગ્ય અને દૌર્ભાગ્યને કરવાવાળા પાણી સાથે ઘસીને પીવામાં આવે તેવા ચંદન આદિ, ધૂપનો વાસ આપવાવાળા દ્રવ્ય વિશેષો તથા આકાશગમન, જળસ્થંભન આદિ કરે તેવા પગે લગાડવાના લેપ વગેરે ઔષધિઓ યોગ કહેવાય. ભિક્ષા મેળવવા માટે આવા પ્રકારનાં યોગનો ઉપયોગ કરવો, તે યોગપિંડ કહેવાય.

ચૂર્ણપિંડ ઉપર ચાણાક્યે જાણી લીધેલા બે અદૃશ્ય સાધુનું દૃષ્ટાંત, પાદલેપનરૂપ યોગપિંડ ઉપર શ્રી સમિતસૂરિનું દૃષ્ટાંત, મૂલકર્મપિંડ ઉપર અક્ષતયોનિ તથા ક્ષતયોનિ કરવા ઉપર બે સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત, વિવાહ વિષયક મૂલકર્મપિંડ ઉપર પણ બે સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત અને ગર્ભાધાન તથા ગર્ભપાડનરૂપ મૂલકર્મપિંડ ઉપર રાજાની બે રાણીઓનું દૃષ્ટાંત.

ઉપર કહ્યા મુજબ વિદ્યા, મંત્ર, ચૂર્ણ, યોગના ઉત્સર્ગ અપવાદને જણાવનારા આગમને અનુસરનાર સાધુ જો ગણ, સંઘ કે શાસન આદિના કાર્ય અંગે ઉપયોગ કરે તો આ વિદ્યા-મંત્રાદિ દુષ્ટ નથી. તેવા કાર્ય અંગે ઉપયોગ કરી શકે. તેમાં શાસન પ્રભાવના રહેલી છે. માત્ર ભિક્ષા મેળવવા માટે ઉપયોગ કરે તો તેવો પિંડ સાધુને માટે અકલ્પ્ય છે.

૧૬ મૂલકર્મપિંડ-મંગલને કરનારી લોકમાં પ્રસિદ્ધ ઔષધિ વગેરેથી સ્ત્રીઓને સૌભાગ્યાદિ માટે સ્નાન કરાવવું, ધૂપ વગેરે કરવો તથા ગર્ભાધાન, ગર્ભસ્થંભન, ગર્ભપાત કરાવવો, રક્ષાબંધન કરવું, વિવાહ-લગ્નાદિ કરાવવાં કે તોડાવવાં વગેરે, ક્ષતયોનિ કરાવવી એટલે એવા પ્રકારનું ઔષધ કુમારિકા આદિને આપે કે જેથી યોનિમાંથી રુધિર વહ્યા કરે. અક્ષતયોનિ એટલે ઔષધ આદિના પ્રયોગથી વહેતુ રુધિર બંધ થાય. આ બધું આહારાદિ માટે કરે તો મૂલકર્મપિંડ કહેવાય.

ચૂર્ણપિંડ ઉપર દષ્ટાંત

કુસુમપુર નગરમાં ચંદ્રગુપ્ત નામનો રાજા હતો. તેને ચાણાક્ય નામનો મંત્રી હતો.

આચાર્યશ્રી વિજયસુસ્થિતસૂરીશ્વરજી મહારાજનું જંઘાબળ ક્ષીણ થઈ જવાથી તે નગરમાં રહેલા હતા.

એક વખતે ત્યાં દુકાળ પડ્યો, એટલે આચાર્ય ભગવંતે પોતાના સમૃદ્ધ નામના મુનિને આચાર્ય પદવી આપીને શિષ્યો સાથે સુકાળવાળા પ્રદેશમાં વિહાર કરાવ્યો અને પોતે એકલા રહ્યા.

કેટલાક દિવસ પછી આચાર્ય ભગવંત ઉપરના સ્નેહને લીધે બે શિષ્યો પાછા આવ્યા અને આચાર્ય મહારાજની સેવા કરવા લાગ્યા. દુકાળ હોવાથી પૂરતી ભિક્ષા મળતી નથી. હવે એકને બદલે ત્રણ થયા તો પણ આચાર્ય તો બન્ને શિષ્યો સાથે જે મળ્યું હોય તે એમને આપીને પછી પોતે વાપરે. પૂરતા આહારના અભાવે આચાર્ય મહારાજ દિવસે દિવસે દુર્બળ થવા લાગ્યા.

બન્ને શિષ્યો વિચારવા લાગ્યા કે ‘આચાર્ય મહારાજ દિવસે દિવસે સુકાતા જાય છે, યોનિપ્રાભૂતની વાચનામાંથી ગુપ્ત રીતે અદૃશ્ય થવાનું ચૂર્ણ આપણે સાંભળી લીધું હતું., તો હવે તેનો ઉપયોગ કરવાનો અવસર આવ્યો છે, આપણે અદૃશ્ય બનીને ચંદ્રગુપ્તના ભોજનાલયમાં જઈએ અને અદૃશ્ય રીતે ચંદ્રગુપ્તના ભેગા જમી લઈએ તો આચાર્ય મહારાજ શુદ્ધ ગોચરી પૂરતી વાપરી શકશે અને દુર્બળ નહિ થાય.’

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને બીજા દિવસથી ચંદ્રગુપ્તના ભેગા અદૃશ્ય રીતે જમવા લાગ્યા.

ચંદ્રગુપ્તના ભાગમાં થોડો આહાર આવતો શરમથી વધારે માગી શકતો નથી. એટલે દિવસે દિવસે ચંદ્રગુપ્ત સુકાવા લાગ્યો.

એક દિવસે ચાણાક્યે પૂછ્યું કે ‘રાજન ! તમે દિવસે દિવસે દુબળા કેમ થતા જાવ છો ? શું શરીરમાં કોઈ રોગ થયો છે ?’

ચંદ્રગુપ્તે કહ્યું કે ‘આહાર પૂરતો નહિ થવાથી ભૂખ્યો રહું છું.’

ચાણાક્યે વિચાર કર્યો કે ‘રોજ રસોઈઓ આટલો બધો આહાર પીરસે છે, છતાં રાજા આમ કેમ કહે છે ? નક્કી કોઈ અંજનસિદ્ધ આવીને રાજાની સાથે ભોજન કરી જતો હોવો જોઈએ.’

તેને પકડવા માટે બીજે દિવસે ભોજનખંડમાં અતિસૂક્ષ્મ અને કોમળ ઇંટનો ભૂકો પથરાવી દીધો, જેથી કોઈ અદૃશ્ય રીતે આવે તો ખબર પડે.

રાજા ભોજન કરવા આવ્યા કે તુરત ભૂકા ઉપર મંત્રીએ પગલાં દેખ્યાં તેથી સમજી ગયો કે ‘નક્કી કોઈ બે અંજનસિદ્ધ પુરુષો દાખલ થઈ ગયા છે.’

મંત્રીએ તુરત બધા દરવાજા બંધ કરાવી દેવાવ્યા અને મધ્ય ખંડમાં ખૂબ ધુમાડો કરાવ્યો.

ધુમાડો આંખમાં જતાં આંખમાંથી પાણી નીકળવા લાગ્યું અને પાણી સાથે અંજન પણ નીકળી ગયું એટલે તે બન્ને સાધુ પ્રત્યક્ષ થઈ ગયા.

સાધુને જોતાં ચંદ્રગુપ્ત એકદમ જુગુપ્સા કરવા લાગ્યો કે ‘અહો ! આ સાધુડાએ મને વટલાવ્યો.’

ચાણાક્ય જૈનધર્મી હતો અને બુદ્ધિશાળી હતો એટલે શાસનની અપભ્રાજના ન થાય એટલા માટે પ્રશંસા કરતો રાજાને કહેવા લાગ્યો કે ‘રાજન ! તમે ભાગ્યશાળી છો, કે જે બાલબ્રહ્મચારીએ તમારી સાથે ભોજન કરી તમને પવિત્ર કર્યા.’

ચાણાક્યે બન્ને સાધુને વિધિપૂર્વક વંદન કરી તેમના સ્થાને જવા દીધા.

ચાણાક્ય રાત્રે આચાર્ય ભગવંત પાસે ગયા અને આચાર્ય સમહારાજને ઠપકો આપતા કહેવા લાગ્યા કે ‘આ તમારા બે સાધુ શાસનનો ઉડાહ કરાવે છે.’ એમ કહી બધી વાત કરી.

આચાર્ય ભગવંતે બધી વાત સાંભળીને ચાણાક્યને ઠપકો આપતાં કહ્યું કે ‘હું

સાધુને તો જરૂર કહીશ, પરંતુ આમાં વાંક તારો છે. દુકાળના વખતમાં સાધુનું શું થતું હશે તેનો તું કાંઈ વિચાર કર્યો ? જો વિચાર કર્યો હોત તો સાધુને આ રીતે કરવું ન પડત.’

યાણાક્ય આચાર્ય ભગવંતના પગમાં પડ્યો અને પોતાની ભૂલની માફી માગી. ‘હવેથી પૂરી કાળજી રાખીશ.’ એમ કહી પોતાના સ્થાનમાં ગયો.

સાધુ આ રીતે ભિક્ષા ગ્રહણ કરે તે ચૂર્ણપિંડ કહેવાય. એનાથી ભિક્ષાનો વિચ્છેદ થાય, કોપાયમાન થઈ રાજા સર્વનો નાશ કરે, પ્રવચનનો ઉકાહ થાય વગેરે દોષો થાય. માટે સાધુને ચૂર્ણપિંડ અકલ્પ્ય છે.

યોગપિંડ ઉપર દૃષ્ટાંત

અચલપુર નામનું નગર છે. તે નગરની નજીકમાં કૃષ્ણા અને બેત્રા નામની બે નદીઓ વહેછે. તેની વચ્ચે બ્રહ્મ નામનો દ્વીપ છે.

બ્રહ્મદ્વીપમાં દેવશર્મા નામનો કુલપતિ ૪૯૯ તાપસો સાથે રહે છે.

પોતાનો મહિમા બતાવવા માટે સંક્રાંતિ આદિ પર્વ દિવસે દેવશર્મા પોતાના પરિવાર સાથે પગે લેપ લગાડીને કૃષ્ણા નદી ઊતરીને અચલપુર નગરમાં આવતો હતો.

લોકો આવો અતિશય જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા, તેથી ભોજન આદિ સારી રીતે આપીને તાપસોનો સારો સત્કાર કરતા હતા.

આથી લોકો તાપસની પ્રશંસા કરતા હતા અને જૈનોની નિંદા કરતા હતા તથા શ્રાવકોને કહેવા લાગ્યા કે ‘તમારા ગુરુઓમાં છે આવી શક્તિ ?’

શ્રાવકોએ આચાર્ય શ્રી સમિતસૂરિજી પાસે જઈને વાત કરી.

આચાર્ય મહારાજ સમજી ગયા કે તે ‘પગના તળીએ લેપ લગાડીને નદી ઉતરે છે, પરંતુ તપની શક્તિથી ઉતરતો નથી.’

આચાર્ય મહારાજે શ્રાવકોને કહ્યું કે ‘તેમનું કપટ ખુલ્લું પાડવા માટે તમારે તેને એના બધા તાપસો સાથે તમારે ત્યાં જમવા માટે બોલાવવા અને જમાડતાં પહેલાં તેના પગ એવી રીતે ધોવા કે લેપનો જરા પણ ભાગ રહે નહિ. પછી શું કરવું તે હું સંભાળી લઈશ.’

શ્રાવકો તાપસ પાસે ગયા. પ્રથમ તેમની ખૂબ પ્રશંસા કરી, પછી પરિવાર સહિત ભોજન કરવાનું નિમંત્રણ આપ્યું.

તાપસો ભોજન માટે આવ્યા, એટલે શ્રાવકો તાપસોના પગ ધોવા લાગ્યા. કુલપતિ-મુખ્ય તાપસ ના પાડવા લાગ્યો. કેમકે ‘પગ ધોવાય તો લેપ નીકળી જાય.’

શ્રાવકોએ કહ્યું કે ‘પગ ધોયા વગર ભોજન કરાવીએ તો અવિનય થાય, માટે પગ ધોયા પછી જ ભોજન કરાવાય.’

શ્રાવકોએ તાપસોના પગ બરાબર ધોયા પછી સારી રીતે જમાડ્યા. પછી તેમને મૂકવા માટે બધા શ્રાવકો તેમની સાથે નદીકિનારે ગયા.

કુલપતિ પોતાના તાપસો સાથે નદી ઊતરવા લાગ્યો. પરંતુ લેપ નહિ હોવાથી પાણીમાં ડૂબવા લાગ્યો.

આ દૃશ્ય જોતાં લોકોમાં તેમની અપભ્રાજના થઈ કે ‘અહો ! આ તો લોકોને છેતરવા માટે લેપ લગાવીને નદી ઊતરતા હતા.’

આ વખતે તાપસો આદિના પ્રતિબોધ માટે સૂરિજી ત્યાં આવ્યા અને બધા લોકો સાંભળે એમ બોલ્યા કે ‘હે કૃષ્ણ ! અમારે સામે કિનારે જવું છે.’

ત્યાં તો નદીના બન્ને કાંઠા ભેગા થઈ ગયા. આ જોઈ લોકો તથા તાપસો સહિત કુલપતિ વગેરે બધા વિસ્મય પામ્યા.

આચાર્યશ્રીનો આવો પ્રભાવ જોઈ, દેવશર્મા તાપસે પોતાના જલ્લ તાપસો સાથે આચાર્ય ભગવંત પાસે દીક્ષા લીધી. તેમની બ્રહ્મ નામની શાખા થઈ.

અજ્ઞાન લોકો શાસનની નિંદા કરતાં હતા તે ટાળવા માટે અને શાસનની પ્રભાવના કરવા માટે સૂરિજીએ કરેલો આ ઉપયોગ બરાબર હતો, પરંતુ કેવલ ભિક્ષા માટે આ રીતે લેપ વગેરે કરે તે સાધુને કલ્પે નહિ. એમાં પણ સંયમવિરાધના, આત્મવિરાધના, પ્રવચનવિરાધના રહેલી છે.

મૂલકર્મપિંડ ઉપર દૃષ્ટાંતો

૧ અભિન્નયોનિનું-કોઈ એક નગરમાં ધન નામનો શેઠ રહે છે. તેને ધનપ્રિયા નામની પત્ની અને સુંદરી નામની પુત્રી છે.

સુંદરી ભિન્નયોનિકા (યોનિમાંથી રૂધિર વહ્યા કરે) છે. આ વાત માતા જાણે છે, પિતાને ખબર નથી.

સુંદરીનાં લગ્ન નજીક આવ્યાં. માતાને ચિંતા થાય છે, કે ‘સુંદરીનાં લગ્ન થશે, પતિના ઘેર જશે, ત્યાં તેનો પતિ ભિન્નયોનિકા જાણશે એટલે મારી પુત્રીને કાઢી મૂકશે. બિયારી દુઃખી દુઃખી થઈ જશે.’

આથી ધનપ્રિયા ચિંતાતુર છે, ત્યાં એક સાધુ તેના ઘેર ભિક્ષા માટે આવ્યા. ધનપ્રિયાને ચિંતાતુર જોઈ સાધુએ પૂછ્યું કે ‘ચિંતાતુર કેમ દેખાઓ છો ?’

ધનપ્રિયાએ બધી વાત કરી.

સાધુએ કહ્યું કે ‘ચિંતા ન કરશો, હું એવું ઔષધ આપીશ કે જેથી તમારી પુત્રી અભિન્નયોનિવાળી થઈ જશે.’

સાધુએ ઔષધ આપ્યું તે પાણી સાથે સુંદરીને પીવડાવ્યું. તે અભિન્નયોનિવાળી થઈ ગઈ.

૨ ભિન્નયોનિનું-ચંદ્રાનના નગરીમાં ધનદત્ત નામનો સાર્થવાહ રહેતો હતો. તેને ચંદ્રમુખી નામની પત્ની હતી.

એક વખત પતિ-પત્નીને પરસ્પર ખૂબ ઝગડો થયો, એટલે રોષમાં આવી જઈ ધનદત્તે તે નગરમાં કોઈ ધનવાનની પુત્રી સાથે વિવાહ કર્યો.

ચંદ્રમુખીને ચિંતા થવા લાગી. એટલામાં જંઘાપરિજીત નામના સાધુ ભિક્ષાએ આવ્યા.

ચિંતાવાળી જોઈ સાધુએ પૂછ્યું એટલે ચંદ્રમુખીએ શોક્ય લાવવા સંબંધી વાત કરી.

સાધુએ કહ્યું કે ‘તમે ચિંતા કરશો નહિ, હું ઔષધ આપું તે તમે કોઈ રીતે તેને ખવડાવી દેજો, એટલે ભિન્નયોનિવાળી થઈ જશે.’

ઔષધ આપ્યા પછી તમારા પતિને જણાવજો કે ‘તમે લગ્ન કરવા માગો છો પણ તે કન્યા તો ભિન્નયોનિવાળી છે, આ જાણીને તેની સાથે લગ્ન નહિ કરે.’

ચંદ્રમુખીએ તે ઔષધ તે સ્ત્રીને ખવડાવી દીધું, એટલે તે સ્ત્રી ભિન્નયોનિવાળી બની ગઈ. પછી ધનદત્તે તેની સાથે લગ્ન કર્યા નહિ.

૩ લગ્ન કરાવવાનું-એક ગામમાં એક ગૃહપતિ રહેતો હતો. તેની કન્યા ઉંમરલાયક થઈ હતી પણ પરણાવી ન હતી.

એક વખત એક સાધુ તેના ઘેર ભિક્ષાએ આવ્યા. તેમણે આ કન્યાને જોઈ તેની માતાને કહેવા લાગ્યો કે ‘આ તમારી પુત્રી યૌવનવયમાં આવી છે, તેના હમણાં લગ્ન નહિ કરો તો કોઈ તરૂણ આદિ સાથે અકાર્ય આચરશે તો તમાકા કુલમાં મલિનતા લાગશે. વળી લોકમાં પણ કહેવત છે કે ‘તાવન્તો નરકા ઘોરા, યાવન્તો રુધિરબિન્દવઃ’ જો કુંવારી ઋતુવાળી થાય તો રુધિરના જેટલાં બિંદુઓ પડે તેટલીવાર તેની માતા નરકમાં જાય.’

ઉંમરલાયક છોકરાને જોઈને છોકરાની માતાને સાધુ કહે કે ‘કુલ, ગોત્રકીર્તિને વધારનાર તમારો પુત્ર યૌવનવયમાં આવ્યો છે, હજુ એને કેમ પરણાવતા નથી. પરણાવશો તો પત્નીના સ્નેહથી સ્થિર થશે, નહિતર સ્વચ્છંદ્યારી થઈ કોઈને ઉપાડીને ભાગી જશે. પછી પણ પરણાવવાનો તો છે, તો પછી હમણાં કેમ લગ્ન કરતા નથી ?’

૪ ગર્ભધારણ કરાવવો તથા ગર્ભપડાવવાનું-સંયુગ નામના નગરમાં સિંધુરાજ નામના રાજા રાજ્ય કરે છે. તેમને અનેક રાણીઓ છે, તેમાં બે મુખ્ય રાણી છે. એકનું નામ શૃંગારમતિ અને બીજીનું નામ જયસુંદરી છે.

શૃંગારમતિને ગર્ભ રહ્યો તે જોઈને જયસુંદરી વિચારવા લાગી કે ‘આને પુત્ર થશે તો તે યુવરાજ બનશે.’ આથી તે ચિંતા કરવા લાગી. એવામાં કોઈ સાધુ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. જયસુંદરીને ચિંતાવાળી જોઈને ચિંતાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે શૃંગારમતિને ગર્ભ રહ્યાનું અને પોતાને ગર્ભ નહિ રહેવાનું જણાવ્યું.

સાધુએ કહ્યું કે ‘આમા ચિંતા શા માટે કરો છો ? તમને પણ ગર્ભ રહે એમ કરીશ.’

જયસુંદરીએ કહ્યું કે ‘ભગવન ! તમારા પ્રસાદથી મને પણ પુત્ર થશે. તો પણ તે નાનો હોવાથી યુવરાજ તો થઈ શકે નહિ, જ્યારે શૃંગારમતિનો પુત્ર મોટો હોવાથી યુવરાજ તો તે જ થશે.’

સાધુએ જયસુંદરીને ગર્ભ રહે એવું એક ઔષધ અને શૃંગારમતિનો ગર્ભપાત થાય તેવું બીજું ઔષધ આપ્યું અને કહ્યું કે આ બીજું ઔષધ કોઈ વસ્તુના ભેગું શૃંગારમતિને ખવરાવી દેજો.’

એક ઔષધ જયસુંદરીએ ખાધું અને બીજું ઔષધ શૃંગારમતિને ખવરાવી દીધું. આથી શૃંગારમતિનો ગર્ભ પડી ગયો અને જયસુંદરીને ગર્ભ રહ્યો. યોગ્ય સમયે પુત્ર થયો અને તે યુવરાજ બન્યો.

સાધુએ ભિક્ષાદિ નિમિત્તે આવું ન કરવું. કેમકે આ રીતે કરવામાં અનેક પ્રકારના દોષો રહેલા છે.

૧ પ્રયોગ કર્યાની ખબર પડે તો સાધુ પ્રત્યે દ્વેષ કરે, તાડન-મારણ કરે.

૨ ઔષધ આદિ માટે વનસ્પતિકાય, પૃથ્વીકાયાદિની વિરાધના થાય.

૩ ભિન્નયોનિ કરવાથી જિંદગી સુધી તેને ભોગનો અંતરાય થાય.

૪ અક્ષતયોનિ કરવાથી મૈથુન સેવે.

૫ ગર્ભ પડાવે તેથી પ્રવચનની મલિનતા થાય. પંચેન્દ્રિય મનુષ્યની હિંસા થાય.

આ રીતે સંયમવિરાધના, આત્મવિરાધના અને પ્રવચનવિરાધના વગેરે દોષો થાય. માટે સાધુએ આવા પ્રકારની ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

મૂલકર્મ કરવાથી આત્મા નરકાદિ દુર્ગતિમાં જાય છે.

ઇતિ ચતુર્દશ, પંચદશ, ષોડશ-ચૂર્ણ-
યોગ-મૂલકર્મ પિંડ દોષ નિરૂપણ.

ઇતિ ઉત્પાદના દોષ નિરૂપણ.

એષણા

શાસ્ત્રમાં ત્રણ પ્રકારની એષણા કહી છે - ૧ ગવેષણા, ૨ ગ્રહણ એષણા, ૩ ગ્રાસ એષણા.

ગવેષણા-દોષ વગરના આહારની તપાસ કરવી તે.

ગ્રહણ એષણા-દોષ વગરનો આહાર ગ્રહણ કરવો તે.

ગ્રાસ એષણા-દોષોથી રહિત-શુદ્ધ આહારને વિધિપૂર્વક વાપરવો તે.

ઉદ્દગમના સોળ અને ઉત્પાદનના સોળ દોષો, આ બત્રીશ દોષો કહ્યા તે ગવેષણા કહેવાય છે. આ કહેવાથી ગવેષણાનું નિરૂપણ પૂરું થયું. હવે ગ્રહણ એષણા કહેવામાં આવે છે.

ગ્રહણ એષણા

ગ્રહણ એષણાના દશ દોષો છે.

एवं तु गविट्ठस्सा उग्गमउप्पायणाविसुद्धस्स ।

गहणविसोहिविसुद्धस्स होइ गहणं तु पिंडस्स ।।७०।। (પિં. નિ. ૫૧૩)

સાધુએ આ રીતે ઉદ્દગમના સોળ દોષો અને ઉત્પાદનના સોળ દોષોથી રહિત તથા શંકાદિ દશ દોષોથી રહિત પિંડ ગ્રહણ કરવો. દોષની શંકા હોય તેવો પિંડ ગ્રહણ કરવો નહિ.

ઉદ્દગમના સોળ દોષો ગૃહસ્થથી ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉત્પાદનના સોળ દોષો સાધુથી ઉત્પન્ન થાય છે.

ગ્રહણ એષણાના દશ દોષોમાં આઠ દોષો સાધુ અને ગૃહસ્થ બન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે.

બે દોષો (શંકિત અને અપરિણત) સાધુથી ઉત્પન્ન થાય છે.

ગ્રહણ એષણાના ચાર નિષેપા-પ્રકારો થાય છે - 1 નામગ્રહણ એષણા, 2 સ્થાપના-ગ્રહણ એષણા, 3 દ્રવ્ય ગ્રહણ એષણા, 4 ભાવગ્રહણ એષણા.

1 નામગ્રહણ એષણા-ગ્રહણ એષણા નામ હોય તે.

2 સ્થાપનાગ્રહણ એષણા-ગ્રહણ એષણાની સ્થાપનાઆકૃતિ કરી હોય તે.

3 દ્રવ્યગ્રહણ એષણા-ત્રણ પ્રકારે-સચિત્ત અચિત્ત કે મિશ્ર વસ્તુનું ગ્રહણ કરવું તે.

4 ભાવગ્રહણ એષણા-બે પ્રકારે-આગમભાવગ્રહણ એષણા અને નોઆગમ ભાવગ્રહણએષણા.

આગમભાવગ્રહણ એષણા-ગ્રહણ એષણાનો જાણકાર અને તેમાં ઉપયોગવાળો.

નોઆગમભાવગ્રહણ એષણા-બે પ્રકારે-પ્રશસ્તભાવ ગ્રહણ એષણા અને અપ્રશસ્તભાવ એષણા.

પ્રશસ્તભાવગ્રહણ એષણા-સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર આદિ.

અપ્રશસ્તભાવગ્રહણ એષણા-શંકિત આદિ દોષવાળાં આહારપાણી ગ્રહણ કરવાં.

ભાવગ્રહણ એષણામાં અહીં અપ્રશસ્તપિંડનો અધિકાર છે. અપ્રશસ્ત ભાવપિંડના દશ પ્રકારો બતાવે છે.

સંકિય મક્ષિય નિક્ષિય પહિય સાહરિય દાયગુમ્મીસે ।

અપરિણય લિત્ત છઠ્ઠિય્ એસણદોસા દસ હવંતિ ॥૭૧॥ (પિં. નિ. ૫૨૦)

૧ શંકિતદોષ-આધાકર્માદિ દોષની શંકાવાળો આહાર ગ્રહણ કરવો તે.

૨ ભ્રક્ષિતદોષ-સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિથી ખરડાયેલો આહાર ગ્રહણ કરવો તે.

૩ નિક્ષિપ્તદોષ-સચિત્ત વસ્તુ ઉપર મૂકેલો આહાર ગ્રહણ કરવો તે.

૪ પિહિતદોષ-સચિત્ત આદિ વસ્તુથી ઢાંકેલો હોય તેવો આહાર ગ્રહણ કરવો તે.

૫ સંહૃતદોષ-જે વાસણમાં સચિત્ત આદિ વસ્તુ રહેલી હોય, તે ખાલી કરીને તેનાથી જે આહાર આપે તે ગ્રહણ કરવો તે.

૬ દાયકદોષ-શાસ્ત્રમાં નિષેધ કરેલાના હાથે આહાર ગ્રહણ કરવો તે.

૭ ઉન્મિશ્રદોષ-સચિત્તાદિથી ભેળસેળ થયેલ આહાર ગ્રહણ કરવો તે.

૮ અપરિણતદોષ-અચિત્ત નહિ થયેલો આહાર ગ્રહણ કરવો તે.

૯ લિપ્તદોષ-સચિત્ત આદિથી ખરડાયેલા હાથ, વાસણ વગેરેથી આહાર આપે તે ગ્રહણ કરવો તે.

૧૦ છર્દિતદોષ-જમીન ઉપર વેરતાં-ઢોળતાં આહાર આપે તે ગ્રહણ કરવો તે.

૧. શંકિત દોષ

સંકાએ ચડભંગો દોસુ વિ ગહણે ય ભુંજણે લગ્ગો ।

જં સંકિયમાવત્રો પળવીસા ચરિમએ સુદ્ધો ॥૭૨॥ (પિં. નિ. ૫૨૧)

શંકિતદોષમાં ચાર ભાંગા થાય છે.

૧ આહાર લેતી વખતે દોષની શંકા તથા વાપરતી વખતે પણ શંકા.

૨ આહાર લેતી વખતે દોષની શંકા પણ વાપરતી વખતે શંકા નહિ.

૩ આહાર લેતી વખતે દોષની શંકા નહિ પણ વાપરતી વખતે શંકા.

૪ આહાર લેતી વખતે દોષની શંકા નહિ અને વાપરતી વખતે પણ શંકા નહિ.

આમાં પહેલો ભાંગો આહાર લેતી વખતે દોષની શંકા તથા વાપરતી વખતે પણ શંકા-તે આ પ્રમાણે: કોઈ સાધુ સ્વભાવથી લજ્જાવાળો હોય, તે કોઈના ઘેર આહાર લેવા માટે જાય, ત્યાં રસોઈ વધારે જોઈને મનમાં શંકા કરે કે ‘અહીં કેમ આટલી બધી ભિક્ષા આપે છે ?’ પણ લજ્જાથી પૂછે નહિ અને શંકાપૂર્વક આહાર ગ્રહણ કરે તથા શંકા સહિત વાપરે.

બીજો ભાંગો આહાર લેતી વખતે દોષની શંકા પણ વાપરતી વખતે શંકા નહિ-તે આ પ્રમાણે-કોઈ સાધુ લજ્જાદિ કારણે પૂછે નહિ અને શંકાપૂર્વક આહાર ગ્રહણ કરે, પાછળથી બીજા સંઘાટક સાધુ દ્વારા જાણવા મળે કે ‘તે ઘેર મહેમાનો આવ્યા હતા એટલે ઘણી રસોઈ બનાવી હતી, અથવા તો કોઈના ઘેરથી લહાણું આવ્યું હતું.’ આ સાંભળી મનમાં જે દોષની શંકા હતી તે નીકળી જાય અને શુદ્ધ જાણીને વાપરે.

ત્રીજો ભાંગો-આહાર લેતી વખતે દોષની શંકા નહિ પણ વાપરતી વખતે શંકા-તે પ્રમાણે-કોઈ સાધુએ આહાર શુદ્ધ જાણીને શંકા વિના ગ્રહણ કર્યો, પછી ઉપાશ્રયે આવીને ત્યાં ગુરુમહારાજ પાસે બીજા સાધુઓને આલોચના કરતા સાંભળી મનમાં શંકા થાય કે ‘જેવી મને ઘણી ભિક્ષા મળી છે તેવી બીજા સંઘાટકોને પણ મળી છે. માટે હું લાવ્યો છું તે નક્કી દોષવાળી હશે.’ આમ વિચારતો આહાર વાપરે.

ચોથો ભાંગો-આહાર લેતી વખતે દોષની શંકા નહિ અને વાપરતી વખતે પણ શંકા નહિ-તે આ પ્રમાણે-સાધુ દોષની શંકા વિના આહાર ગ્રહણ કરે અને વાપરતી વખતે પણ કોઈ જાતની શંકા ન હોય.

શિષ્યની શંકા-શંકા એ જ દોષ ગણાય છે, તો પછી એ નક્કી થયું કે ‘શુદ્ધ આહાર હોય અને તેમાં જો શંકા થાય તો તે અશુદ્ધ થઈ જાય અને દોષવાળો હોય અને જો શંકા વિના ગ્રહણ કરે તો તે શુદ્ધ થઈ જાય.’ આ વાત બરાબર લાગતી નથી કેમકે ‘પોતાની કલ્પના માત્રથી શુદ્ધ આહાર અશુદ્ધ થઈ જાય અને અશુદ્ધ આહાર શુદ્ધ થઈ જાય.’

ગુરુનું સમાધાન-માત્ર મનની કલ્પનાથી શુદ્ધ એ અશુદ્ધ અને અશુદ્ધ એ શુદ્ધ બની શકતો નથી. પરંતુ શુદ્ધ અધ્યવસાયપૂર્વક માયા વિના, આહાર આદિ જે હોય તે શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ ? તેનો વિચાર કરે અને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી શુદ્ધ લાગે તો ગ્રહણ કરે, ઉપયોગપૂર્વક ગ્રહણ કરવામાં અશુદ્ધ આહાર હોય તો પણ તે શુદ્ધ ગણાય છે. અર્થાત્ તે આહાર વાપરતા દોષિત આહારનો કર્મબંધ થતો નથી. પરંતુ કોઈ જાતની તપાસ કે વિચાર કર્યા સિવાય શુદ્ધ આહારમાં દોષની શંકા કરી ગ્રહણ કરે, તો તે આહાર શુદ્ધ હોવા છતાં દોષિત આહારનો કર્મબંધ થાય છે. અહીં શ્રુતજ્ઞાનપ્રમાણ માનવામાં આવે છે. આથી જ શુદ્ધ ગવેષણાપૂર્વક આહાર લાવેલો હોય અને તે આહાર દોષવાળો હોવા છતાં કેવલજ્ઞાની પણ વાપરે છે.

ચાર ભાંગામાં બીજો અને ચોથો ભાંગો શુદ્ધ છે.

શંકિત દોષમાં સોળ ઉદ્દગમના દોષો અને ભ્રક્ષિતાદિ નવ ગ્રહણ એષણાના દોષો એમ પચીસ દોષોમાંથી જે દોષની શંકા પડે તે દોષ લાગે છે.

જે જે દોષની શંકાપૂર્વક ગ્રહણ કરે અને વાપરે તો તે તે દોષના પાપકર્મથી આત્મા બંધાય છે.

માટે લેતી વખતે પણ શંકા ન હોય તેવો આહાર ગ્રહણ કરવો અને વાપરતી વખતે પણ શંકા ન હોય તેવો આહાર વાપરવો. એ શુદ્ધ ભાંગો છે.

છબસ્થ સાધુ (અતિશય જ્ઞાન વિનાનો સાધુ) પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે ઉપયોગ રાખવા છતાં અશુદ્ધ-દોષવાળો આહાર લેવાઈ જાય તો તેમાં સાધુને કોઈ દોષ લાગતો નથી. કેમકે શ્રુતજ્ઞાન પ્રમાણથી તે શુદ્ધ બને છે. શ્રુતજ્ઞાનના પ્રમાણ માટે કહ્યું છે કે -

ઓહો સુભોવન્તો સુયનાણી જઈવિ ગિણ્હઈ અસુદ્ધં ।

તં કેવલી વિ ભુંજઈ અપમાણ સુયં ભવે ઇડરા ॥૭૩॥ (પિં. નિ. ૫૨૪)

સામાન્ય રીતે પિંડનિર્યુક્તિ આદિ શાસ્ત્રમાં કહેલ વિધિનો કલ્પ્ય અકલ્પ્યનો વિચાર કરવાપૂર્વક શ્રુતજ્ઞાની છબસ્થ સાધુ શુદ્ધ જાણીને કદાચ અશુદ્ધ-દોષવાળો આહાર પણ ગ્રહણ કરે અને તે આહાર કેવળજ્ઞાનીને આપે, તો કેવળજ્ઞાની પણ તે આહાર દોષવાળો જાણવા છતાં વાપરે છે. કેમકે જો ન વાપરે તો શ્રુતજ્ઞાન અપ્રમાણ થઈ જાય.

શ્રુતજ્ઞાનથી જેટલી તપાસ થઈ શકે તેટલી તપાસ કરીને શુદ્ધ જાણીને છબસ્થ સાધુ ગ્રહણ કરે, શ્રુતજ્ઞાનથી તપાસ કરેલા આહારને અશુદ્ધ જાણીને જો કેવળજ્ઞાની ન વાપરે તો શ્રુતજ્ઞાનમાં અવિશ્વાસ થાય, પછી શ્રુતજ્ઞાનને કોઈ પ્રામાણિક ન ગણે.

સુત્તસ્સ અપ્પમાણે ચરણાભાવો તઓ ય મોક્ખસ્સ ।

મોક્ખસ્સડવિ ય અભાવે દિક્ખપવિત્તી નિરત્થા ૩ ॥૭૪॥ (પિં. નિ. ૫૨૫)

શ્રુતજ્ઞાન અપ્રમાણ થાય, એટલે સઘળી ક્રિયા નિષ્ફળ થાય.

છબસ્થ જીવને શ્રુતજ્ઞાન વિના યથાયોગ્ય સાવધ-નિરવધ, પાપકારી-પાપ વિનાની, વિધિ-નિષેધ આદિ ક્રિયાકાંડનું જ્ઞાન થઈ શકતું નથી.

શ્રુતજ્ઞાન અપ્રમાણ થાય તો ચારિત્રનો અભાવ થાય.

ચારિત્રનો અભાવ થાય તો મોક્ષનો અભાવ થાય.

મોક્ષનો અભાવ હોય તો પછી દીક્ષાની બધી પ્રવૃત્તિ નિરર્થક-નકામી થાય. કેમકે દીક્ષાનું મોક્ષ સિવાય બીજું કોઈ પ્રયોજન નથી.

ઈતિ પ્રથમ શંકિત દોષ નિરૂપણ.

૨. પ્રક્ષિત દોષ

દુર્વિહં ચ મક્ષિયં ખલુ સચ્ચિત્તં ચેવ હોઝ અચિત્તં ।

સચ્ચિત્તં પુણ તિવિહં અચ્ચિત્તં હોઝ દુર્વિહં તુ ॥૭૫॥ (પિં. નિ. ૫૩૧)

પ્રક્ષિત-(લાગેલું-ચોટેલું) બે પ્રકારે. સચિત્ત અને અચિત્ત.

સચિત્ત પ્રક્ષિત ત્રણ પ્રકારે - ૧ પૃથ્વીકાય પ્રક્ષિત, ૨ અપ્કાય પ્રક્ષિત,
૩ વનસ્પતિકાય પ્રક્ષિત.

અચિત્ત પ્રક્ષિત બે પ્રકારે-૧ લોકોમાં નિંદનીય, - માંસ, ચરબી, રુધિર આદિથી
પ્રક્ષિત. ૨ લોકોમાં અનિંદનીય -ઘી આદિથી પ્રક્ષિત.

સચિત્ત પૃથ્વીકાય પ્રક્ષિત-બે પ્રકારે. ૧ શુષ્ક, ૧ આર્દ્ર.

સચિત્ત અપ્કાય પ્રક્ષિત-ચાર પ્રકારે. ૧ પુરઃકર્મ સ્નિગ્ધ, ૨ પુરઃકર્મ આર્દ્ર,
૩ પ્રશ્ચાત્કર્મ સ્નિગ્ધ, ૪ પશ્ચાત્કર્મ આર્દ્ર.

પુરઃકર્મ-સાધુને વહોરાવવા માટે હાથ આદિ પાણીથી ધુવે તે.

પશ્ચાત્કર્મ-સાધુને વહોરાવ્યા પછી હાથ આદિ પાણીથી ધુવે તે.

સ્નિગ્ધ-કંઈક સામાન્ય પાણી લાગેલું હોય તે.

આર્દ્ર-વિશેષ પાણી લાગેલું હોય તે.

સચિત્ત વનસ્પતિકાય પ્રક્ષિત-બે પ્રકારે. ૧. પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય પ્રચુર
રસવાળા-કેરી વગેરેના તુરતમાં કરેલા કકડા વગેરેથી લાગેલ. એવી જ રીતે
૨. અનંતકાય વસ્તુના કકડા વગેરેથી લાગેલ.

પૃથ્વીકાય, અપ્કાય વનસ્પતિકાય, દરેકમાં સચિત્ત, મિશ્ર અને અચિત્ત ત્રણ પ્રકારો હોય છે. પરંતુ અહીં માત્ર સચિત્તનો જ અધિકાર લીધેલો છે.

તેઉકાય, વાયુકાય અને ત્રસકાય પ્રક્ષિત હોઈ શકતા નથી, કેમકે લોકમાં તેવો વ્યવહાર નથી. અચિત્તમાં ભસ્મ, રાખ વગેરેનું પ્રક્ષિતપણું હોય છે. પણ તે હાથ કે વાસણ વગેરેને લાગેલ હોય તો તેનો પ્રક્ષિતદોષ થતો નથી.

સચિત્ત પ્રક્ષિતનાં ચાર ભાંગા

૧. હાથ પ્રક્ષિત અને વાસણ પ્રક્ષિત.

૨. હાથ પ્રક્ષિત પણ વાસણ પ્રક્ષિત નહિ.

૩. વાસણ પ્રક્ષિત પણ હાથ પ્રક્ષિત નહિ.

૪. વાસણ પ્રક્ષિત નહિ અને હાથ પણ પ્રક્ષિત નહિ.

પહેલા ત્રણ ભાંગાનું કલ્પે નહિ, ચોથા ભાંગાનું કલ્પે. ગર્હિત પ્રક્ષિતમાં ચારે ભાંગાનું કલ્પે નહિ.

પ્રક્ષિત વસ્તુ ગ્રહણ કરવામાં કીડી, માખી આદિ જીવની વિરાધના થવા સંભવ રહેલો છે. માટે તેવો આહાર લેવાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે.

ઇતિ દ્વિતીય પ્રક્ષિત દોષ નિરૂપણ.

૩. નિક્ષિપ્ત દોષ

સચિત્ત મીસણસુ દુવિહં કાણસુ હોઝ નિક્ષિપ્તં ।

એકેકં તં દુવિહં અણંતરં પરંપરં ચેવ ॥૭૬॥ (પિં. નિ. ૫૪૦)

પૃથ્વીકાયાદિને વિષે મૂકેલું બે પ્રકારે. ૧ સચિત્ત. ૨ મિશ્ર.

સચિત્તમાં બે પ્રકારે. ૧ અનંતર-આંતરા વિનાનું ૨ પરંપર-આંતરાવાળું.

મિશ્રમાં બે પ્રકારે ૧ અનંતર, ૨ પરંપર.

આ પ્રમાણે હોઈ શકે.

સામાન્ય રીતે નિક્ષિપ્તના ત્રણ પ્રકારો છે. ૧. સચિત્ત, ૨. અચિત્ત, ૩. મિશ્ર. ત્રણોમાં ચાર ચાર ભાંગા થાય છે. એટલે ત્રણ ચતુર્ભંગી થાય છે તે આ પ્રમાણે:-

પહેલી ચતુર્ભંગી

૧ સચિત્ત ઉપર સચિત્ત મૂકેલું.

૨ મિશ્ર ઉપર સચિત્ત મૂકેલું.

૩ સચિત્ત ઉપર મિશ્ર મૂકેલું.

૪ મિશ્ર ઉપર મિશ્ર મૂકેલું.

બીજી ચતુર્ભંગી

૧ સચિત્ત ઉપર સચિત્ત મૂકેલું

૨ અચિત્ત ઉપર સચિત્ત મૂકેલું

૩ સચિત્ત ઉપર અચિત્ત મૂકેલું

૪ અચિત્ત ઉપર અચિત્ત મૂકેલું

ત્રીજી ચતુર્ભગી

૧ મિશ્ર ઉપર મિશ્ર મૂકેલું

૨ અચિત્ત ઉપર મિશ્ર મૂકેલું

૩ મિશ્ર ઉપર અચિત્ત મૂકેલું

૪ અચિત્ત ઉપર અચિત્ત મૂકેલું.

સચિત્ત પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાઉકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય, દરેક ઉપર સચિત્ત મૂકેલું હોય તેના છ ભેદો થાય, તે પ્રમાણે અપ્કાય ઉપર મૂકેલાના છ ભેદો, તેઉકાયના છ ભેદો; વાઉકાયના છ ભેદો, વનસ્પતિકાયના છ ભેદો અને ત્રસકાયના છ ભેદો એમ કુલ ૩૬ ભેદો થાય તે આ પ્રમાણે-

૧ સચિત્ત પૃથ્વીકાય ઉપર	સચિત્ત પૃથ્વીકાય મૂકેલું.
૨ સચિત્ત અપ્કાય ઉપર	સચિત્ત પૃથ્વીકાય મૂકેલું.
૩ સચિત્ત તેઉકાય ઉપર	સચિત્ત પૃથ્વીકાય મૂકેલું.
૪ સચિત્ત વાયુકાય ઉપર	સચિત્ત પૃથ્વીકાય મૂકેલું.
૫ સચિત્ત વનસ્પતિકાય ઉપર	સચિત્ત પૃથ્વીકાય મૂકેલું.
૬ સચિત્ત ત્રસકાય ઉપર	સચિત્ત પૃથ્વીકાય મૂકેલું.
૭ સચિત્ત પૃથ્વીકાય ઉપર	સચિત્ત અપ્કાય મૂકેલું.
૮ સચિત્ત અપ્કાય ઉપર	સચિત્ત અપ્કાય મૂકેલું.
૯ સચિત્ત તેઉકાય ઉપર	સચિત્ત અપ્કાય મૂકેલું.
૧૦ સચિત્ત વાયુકાય ઉપર	સચિત્ત અપ્કાય મૂકેલું.
૧૧ સચિત્ત વનસ્પતિકાય ઉપર	સચિત્ત અપ્કાય મૂકેલું.
૧૨ સચિત્ત ત્રસકાય ઉપર	સચિત્ત અપ્કાય મૂકેલું.
૧૩ સચિત્ત પૃથ્વીકાય ઉપર	સચિત્ત તેઉકાય મૂકેલું.
૧૪ સચિત્ત અપ્કાય ઉપર	સચિત્ત તેઉકાય મૂકેલું.
૧૫ સચિત્ત તેઉકાય ઉપર	સચિત્ત તેઉકાય મૂકેલું.
૧૬ સચિત્ત વાયુકાય ઉપર	સચિત્ત તેઉકાય મૂકેલું.
૧૭ સચિત્ત વનસ્પતિકાય ઉપર	સચિત્ત તેઉકાય મૂકેલું.
૧૮ સચિત્ત ત્રસકાય ઉપર	સચિત્ત તેઉકાય મૂકેલું.

૧૯ સચિત્ત પૃથ્વીકાય ઉપર	સચિત્ત વાયુકાય મૂકેલું.
૨૦ સચિત્ત અપ્કાય ઉપર	સચિત્ત વાયુકાય મૂકેલું.
૨૧ સચિત્ત તેઉકાય ઉપર	સચિત્ત વાયુકાય મૂકેલું.
૨૨ સચિત્ત વાયુકાય ઉપર	સચિત્ત વાયુકાય મૂકેલું.
૨૩ સચિત્ત વનસ્પતિકાય ઉપર	સચિત્ત વાયુકાય મૂકેલું.
૨૪ સચિત્ત ત્રસકાય ઉપર	સચિત્ત વાયુકાય મૂકેલું.
૨૫ સચિત્ત પૃથ્વીકાય ઉપર	સચિત્ત વનસ્પતિકાય મૂકેલું.
૨૬ સચિત્ત અપ્કાય ઉપર	સચિત્ત વનસ્પતિકાય મૂકેલું.
૨૭ સચિત્ત તેઉકાય ઉપર	સચિત્ત વનસ્પતિકાય મૂકેલું.
૨૮ સચિત્ત વાયુકાય ઉપર	સચિત્ત વનસ્પતિકાય મૂકેલું.
૨૯ સચિત્ત વનસ્પતિકાય ઉપર	સચિત્ત વનસ્પતિકાય મૂકેલું.
૩૦ સચિત્ત ત્રસકાય ઉપર	સચિત્ત વનસ્પતિકાય મૂકેલું.
૩૧ સચિત્ત પૃથ્વીકાય ઉપર	સચિત્ત ત્રસકાય મૂકેલું.
૩૨ સચિત્ત અપ્કાય ઉપર	સચિત્ત ત્રસકાય મૂકેલું.
૩૩ સચિત્ત તેઉકાય ઉપર	સચિત્ત ત્રસકાય મૂકેલું.
૩૪ સચિત્ત વાયુકાય ઉપર	સચિત્ત ત્રસકાય મૂકેલું.
૩૫ સચિત્ત વનસ્પતિકાય ઉપર	સચિત્ત ત્રસકાય મૂકેલું.
૩૬ સચિત્ત ત્રસકાય ઉપર	સચિત્ત ત્રસકાય મૂકેલું.

મિશ્ર પૃથ્વીકાય આદિ ઉપર સચિત્ત પૃથ્વીકાય આદિના ૩૬ ભાંગા
 સચિત્ત પૃથ્વીકાય આદિ ઉપર મિશ્ર પૃથ્વીકાય આદિના ૩૬ ભાંગા
 મિશ્ર પૃથ્વીકાય આદિ ઉપર મિશ્ર પૃથ્વીકાય આદિના ૩૬ ભાંગા

કુલ ૧૪૪ ભાંગા. આ પ્રમાણે બીજી અને ત્રીજી ચતુર્ભંગીના ૧૪૪-૧૪૪ ભાંગા
 જાણવા. કુલ ૪૩૨ ભેદો થાય.

પુનઃ આ દરેકમાં અનંતર અને પરંપર એમ ભેદો થાય છે.

ત્રણ ચતુર્ભંગીમાં બીજી અને ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભાંગો (અચિત્ત ઉપર
 અચિત્ત) સાધુને કલ્પી શકે. અર્થાત્ તે ભાંગા ઉપર રહેલો આહાર આદિ લેવો કલ્પી
 શકે. તે સિવાયના ભાંગા ઉપર રહેલું કલ્પે નહિ.

બીજા મતે ચતુર્ભંગી નીચે પ્રમાણે થાય છે.

- ૧ સચિત્ત ઉપર સચિત્તમશ્ર મૂકેલું.
- ૨ અચિત્ત ઉપર સચિત્તમિશ્ર મૂકેલું.
- ૩ સચિત્તમિશ્ર ઉપર અચિત્ત મૂકેલું.
- ૪ અચિત્ત ઉપર અચિત્ત મૂકેલું.

આમાં પણ પૃથ્વીકાયાદિ ઉપર પૃથ્વીકાયાદિના ૩૬-૩૬ ભાંગા થાય છે. કુલ ૧૪૪ ભાંગા.

પહેલા ત્રણ ભાંગા ઉપર રહેલી વસ્તુ સાધુને કલ્પે નહિ, ચોથા ભાંગા ઉપર રહેલી વસ્તુ કલ્પે.

આમાં માટી વગેરે ઉપર સીધાં જ પકવાન્ન, મંડકાદિ રહેલા હોય તે અનંતર અને વાસણમાં રહેલ પકવાન્નાદિ પરંપર પૃથ્વીકાય નિશ્ચિત્ત કહેવાય.

પાણી ઉપર ઘૃતાદિ અનંતર અને તે જ વાસણ વગેરેમાં રહેલ પરંપર અપૃકાય નિશ્ચિત્ત બને છે.

અગ્નિકાય ઉપર પૃથ્વીકાય આદિ સાત પ્રકારે નિશ્ચિત્ત હોય છે. ૧ વિધ્યાત, ૨ મુર્મુર, ૩ અંગાર, ૪ અપ્રાપ્ત, ૫ પ્રાપ્ત, ૬ સમજવાલ અને ૭ વ્યુત્કાંત.

૧ વિધ્યાત-સ્પષ્ટ રીતે પહેલા અગ્નિ દેખાય નહિ, પાછળથી ઇંધણ નાખતા સળગતો દેખાય.

૨ મુર્મુર-ફીકકા પડી ગયેલા, અર્ધબુઝાયેલા અગ્નિના કણિયા.

૩ અંગાર-જવાળા વિનાના સળગતા કોલસા.

૪ અપ્રાપ્ત-ચૂલા ઉપર વાસણ મૂકેલું હોય તેને અગ્નિની જવાળા સ્પર્શ કરતી ન હોય.

૫ પ્રાપ્ત-અગ્નિની જવાળાઓ વાસણને સ્પર્શ કરતી હોય.

૬ સમજવાળા-જવાળાઓ વધીને વાસણના કાંઠા સુધી પહોંચેલી હોય.

૭ વ્યુત્કાંત-જવાળાઓ એટલી વધેલી હોય કે વાસણની ઉપર જતી હોય.

આ સાતમાં અનંતર અને પરંપર એમ બન્ને રીતે હોય વિધ્યાતાદિ અગ્નિ ઉપર સીધા જ મંડકાદિ હોય તે અનંત ૨ નિશ્ચિત્ત કલ્પે નહિ અને વાસણ વગેરેમાં હોય તે પરંપર અગ્નિકાય નિશ્ચિત્ત કહેવાય. તેમાં અગ્નિનો સ્પર્શ ન થતો હોય તો લેવું કલ્પે.

પહેલા ચારમાં કલ્પે અને ૫-૬-૭માં કલ્પે નહિ.

કેટલીકવાર મોટા ભક્ષા ઉપર વસ્તુ હોય તો તે ક્યારે કલ્પે તે બતાવે છે.

ભક્ષા ઉપર જે વાસણ મૂકેલું હોય તેની ચારે બાજુ માટી લગાવેલી હોય, તે વિશાલ- મોટું હોય, તેમાં ઇશુરસ આદિ રહેલ હોય તે રસ આદિ ગૃહસ્થને આપવાની ઇચ્છા હોય તો જો તે રસ આદિ બહુ ગરમ ન હોય અને આપતાં છાંટા પડે તો તે માટીના લેપમાં શોષાઈ જાય અર્થાત્ ભક્ષામાં બિંદુઓ પડે તેમ ન હોય, વળી અગ્નિની જ્વાળા વાસણને લાગતી ન હોય તો તે રસ આદિ લેવું કલ્પે. તે સિવાય કલ્પે નહિ. આ પ્રમાણે બધે સમજી લેવું. સચિત વસ્તુનો સ્પર્શ હોય તો તે લેવું કલ્પે નહિ.

૧. વાસણ બધી બાજુ લીપેલું.

૨. રસ બહુ ગરમ નહિ,

૩. આપતાં છાંટા પડે નહિ.

૪. છાંટા પડે તો લેપમાં સુકાઈ જાય.

આ ચાર પદને આશ્રીને સોળ ભાંગા નીચે મુજબ થાય.

૧ લીપેલું બહુ ગરમ નહિ, છાંટા પડે નહિ, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે નહિ.

૨ લીપેલું, બહુ ગરમ નહિ, છાંટા પડે નહિ, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે.

૩ લીપેલું, બહુ ગરમ નહિ, છાંટા પડે કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે નહિ.

૪ લીપેલું, બહુ ગરમ નહિ, છાંટા પડે, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે.

૫ લીપેલું, બહુ ગરમ છાંટા પડે નહિ, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે નહિ.

૬ લીપેલું, બહુ ગરમ છાંટા પડે નહિ, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે.

૭ લીપેલું, બહુ ગરમ છાંટા પડે, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે નહિ.

૮ લીપેલું, બહુ ગરમ છાંટા પડે, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે.

૯ લીપેલું નહિ, બહુ ગરમ નહિ, છાંટા પડે નહિ, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે નહિ.

૧૦ લીપેલું નહિ, બહુ ગરમ નહિ, છાંટા પડે નહિ, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે.

૧૧ લીપેલું નહિ, બહુ ગરમ નહિ, છાંટા પડે, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે નહિ.

- ૧૨ લીંપેલું નહિ, બહુ ગરમ નહિ, છાંટા પડે, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે.
 ૧૩ લીંપેલું નહિ, બહુ ગરમ, છાંટા પડે નહિ, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે નહિ.
 ૧૪ લીંપેલું નહિ, બહુ ગરમ, છાંટા પડે નહિ, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે.
 ૧૫ લીંપેલું નહિ, બહુ ગરમ, છાંટા પડે, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે નહિ.
 ૧૬ લીંપેલું નહિ, બહુ ગરમ, છાંટા પડે, કાઢતાં ડોયા કે કાંઠાને લાગે.

આ સોળ ભાંગામાં પહેલા ભાંગાનું કલ્પી શકે. બાકીના પંદર ભાંગાનું કલ્પે નહિ.

બહુ ગરમ શેરડીનો રસ આદિ લેવામાં આત્મવિરાધના અને પરવિરાધના થાય. અતિ ગરમ હોવાથી, સાધુ લેતાં દાઝે તેથી આત્મવિરાધના, ગૃહસ્થ દાઝે તો પરવિરાધના.

મોટા વાસણ વડે આપતાં આપનારને કષ્ઠ પડે ને આપતાં ઢોળાય, અતિ ગરમ હોવાથી દઝાતાં વાસણ એકદમ નીચે મૂકવા જતાં વાસણ તૂટી જાય તો છકાયની વિરાધના થાય. તેથી સંયમવિરાધના થાય. માટે સાધુએ આવા પ્રકારનું લેવું કલ્પે નહિ.

પવને ઉપાડેલી ચોખાની પાપડી વગેરે અનંતર નિશ્ક્ષિપ્ત કહેવાય અને પવનથી ભરેલી બસ્તી આદિ ઉપર રોટલા, રોટલી વગેરે રાખેલું હોય તે પરંપર વાયુકાય નિશ્ક્ષિપ્ત કહેવાય.

લીલા ઘાસ વગેરે ઉપર રોટલા, રોટલી આદિ રહેલી હોય તે અનંતર નિશ્ક્ષિપ્ત અને તેના ઉપર વાસણ આદિમાં રહેલી પરંપર વનસ્પતિકાય નિશ્ક્ષિપ્ત કહેવાય.

ત્રસકાયમાં બળદ, ઘોડા આદિની પીઠ ઉપર સીધી જ વસ્તુ રહેલી હોય તે અનંતર નિશ્ક્ષિપ્ત અને ગુણપાટ કે અન્ય વાસણ આદિમાં વસ્તુ રહેલી હોય તે પરંપર ત્રસકાય નિશ્ક્ષિપ્ત કહેવાય.

આ બધામાં અનંતર નિશ્ક્ષિપ્ત કલ્પે નહિ, પરંપર નિશ્ક્ષિપ્તમાં સચિત્ત સંઘટ્ટનાદિ ન થાય તે રીતે યોગ્ય યતનાપૂર્વક લઈ શકાય. આ રીતે ૪૩૨ ભેદો હોઈ શકે.

ઇતિ તૃતીય નિશ્ક્ષિપ્ત દોષ નિરૂપણ.

૪. પિહિત દોષ

સચ્ચિત્તે અચ્ચિત્તે મીસગ પિહિયંમિ હોઈ ચઝ ભંગો ।

આઈતિગે પહિસેહો ચરિમે ભંગંમિ ભયણા ડ ॥૭૮॥ (પિં. નિ. ૫૫૮)

સાધુને આપવા માટેનું અશનાદિ સચિત્ત, મિશ્ર કે અચિત્ત હોય અને તે સચિત્ત, અચિત્ત કે મિશ્રથી ઢાંકેલું હોય એટલે આવા સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્રથી ઢાંકેલાની ત્રણ ચતુર્ભંગી થાય છે. દરેકના પહેલા ત્રણ ભાંગામાં લેવું કલ્પે નહિ. છેલ્લા ભાંગામાં ભજના એટલે કોઈમાં કલ્પે કોઈમાં ન કલ્પે.

પહેલી ચતુર્ભંગી

- ૧ સચિત્ત વડે સચિત્ત ઢાંકેલું.
- ૨ મિશ્ર વડે સચિત્ત ઢાંકેલું.
- ૩ સચિત્ત વડે મિશ્ર ઢાંકેલું.
- ૪ મિશ્ર વડે મિશ્ર ઢાંકેલું.

બીજી ચતુર્ભંગી

- ૧ સચિત્ત વડે સચિત્ત ઢાંકેલું.
- ૨ અચિત્ત વડે સચિત્ત ઢાંકેલું.
- ૩ સચિત્ત વડે અચિત્ત ઢાંકેલું.
- ૪ અચિત્ત વડે અચિત્ત ઢાંકેલું.

ત્રીજી ચતુર્ભંગી

- ૧ મિશ્ર વડે મિશ્ર ઢાંકેલું
૨ મિશ્ર વડે અચિત્ત ઢાંકેલું.
૩ અચિત્ત વડે મિશ્ર ઢાંકેલું
૪ અચિત્ત વડે અચિત્ત ઢાંકેલું.

નિક્ષિપ્તની જેમ સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિ વડે સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિ ઢાંકેલાના ૩૬ ભાંગા.

મિશ્ર પૃથ્વીકાયાદિ વડે સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિ ઢાંકેલાના ૩૬ ભાંગા.

સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિ વડે મિશ્ર પૃથ્વીકાયાદિ ઢાંકેલાના ૩૬ ભાંગા.

મિશ્ર પૃથ્વીકાયાદિ વડે મિશ્ર પૃથ્વીકાયાદિ ઢાંકેલાના ૩૬ ભાંગા.

કુલ ૧૪૪ ભાંગા. ત્રણ ચતુર્ભંગીના થઈને ૪૩૨ ભાંગા ઢાંકેલાના થાય.

પુનઃ આ દરેકમાં અનંતર અને પરંપર એમ બબ્બે પ્રકારે પડે.

સચિત્ત પૃથ્વીકાયની વડે સચિત્ત મંડક આદિ ઢાંકેલા તે અનંતર ઢાંકેલા.

સચિત્ત પૃથ્વીકાય વડે કલાડી આદિ હોય અને તેમાં સચિત્ત વસ્તુ હોય તે પરંપર ઢાંકેલા કહેવાય. એ જ રીતે સચિત્ત પાણી વડે લાડવા આદિ ઢાંકેલા હોય તે સચિત્ત અપ્કાય અનંતર ઢાંકેલા અને લાડવા કોઈ વાસણ આદિમાં રાખેલા હોય અને તે વાસણ આદિ પાણી વડે ઢાંકેલ હોય તે પરંપર ઢાંકેલું કહેવાય. આ પ્રમાણે બધા ભાંગામાં સમજી લેવું.

ઢાંકેલામાં ૧ ભારે-વજનદાર અને ૨ હલકું. એમ બે પ્રકાર હોય.

અચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિ ભારે ભારે વડે ઢાંકેલું.

ભારે હલકા વડે ઢાંકેલું

હલકા ભારે વડે ઢાંકેલું

હલકા હલકા વડે ઢાંકેલું.

આ દરેકમાં પહેલા અને ત્રીજા ભાંગાનું કલ્પે નહિ, બીજા અને ચોથા ભાંગાનું કલ્પે.

સચિત્ત અને મિશ્રમાં ચારે ભાંગાનું કલ્પે નહિ.

ભારે વસ્તુ ઉપાડતાં કે મૂકતાં વાગવા આદિનો અને જીવ વિરાધનાદિનો યે સંભવ રહેલો છે, માટે તેવું ઢાંકેલું હોય તે ઉપાડીને આપવા માંડે તો તે સાધુને લેવું કલ્પે નહિ.

ઇતિ ચતુર્થ પિણ્ડિત દોષ નિરૂપણ.

૫. સંહત દોષ

સાધુને આપવા માટે અયોગ્ય સચિત્ત અગર અચિત્ત વસ્તુ જે ભાજનમાં રહેલ હોય તે ભાજનમાંથી તે અયોગ્ય વસ્તુ બીજી સચિત્તાદિ વસ્તુમાં અગર બીજા ભાજનમાં નાખીને તે ખાલી કરેલા ભાજન વડે સાધુને બીજું જે યોગ્ય અશનાદિ આપવામાં આવે તે અશનાદિ સંહતદોષવાળું ગણાય. આમાં પણ નિક્ષિપ્તની માફક ચતુર્ભંગી અને ભાંગાઓ બને છે.

સચ્ચિત્તે અચ્ચિત્તે મીસગ સાહરણે ય ચઝભંગો ।

આફતિષ્ઠે પઢિસેહો ચરિમે ભંગમિ ભયણા ડ ૥૭૮૧૧ (પિં. નિ. ૫૭૩)

સચિત્ત-અચિત્ત અને મિશ્ર વસ્તુ બીજામાં બદલીને આપવામાં આવે, તે સંહત-દોષવાળું કહેવાય. અહીં નાખવાને સંહરણ કહેવામાં આવે છે. આમાં સચિત્ત, મિશ્ર અને અચિત્તની, સચિત્ત તથા મિશ્ર અને અચિત્ત એ પદોની ત્રણ ચતુર્ભંગીઓ થાય. તેમાં દરેકના પહેલા ત્રણ ભાંગામાં કલ્પે નહિ, ચોથામાં કોઈમાં કલ્પે અને કોઈમાં ન કલ્પે. નિક્ષિપ્તની માફક આમાં પણ ૪૩૨ ભાંગા થાય છે, તે પાછા અનંતર અને પરંપર ભેદે જાણવા.

વસ્તુ બદલવામાં જેમાં નાખવાની છે, તે અને જે વસ્તુ નાખવાની હોય તે એમ બન્નેના ચાર ભાંગા આ રીતે થાય છે.

૧ સૂકી વસ્તુ સૂકી વસ્તુમાં નાખવી.
૨ સૂકી વસ્તુ આર્દ્ર વસ્તુમાં નાખવી.
૩ આર્દ્ર વસ્તુ સૂકી વસ્તુમાં નાખવી.
૪ આર્દ્ર વસ્તુ આર્દ્ર વસ્તુમાં નાખવી

આ દરેકમાં ચાર ચાર ભાંગા થાય છે. કુલ સોળ ભાંગા થાય.

૧	થોડી	સૂકી	વસ્તુ	થોડા	સુકામાં	બદલવી
૨	થોડી	સૂકી	વસ્તુ	બહુ	સુકામાં	બદલવી
૩	બહુ	સૂકી	વસ્તુ	થોડા	સુકામાં	બદલવી
૪	બહુ	સૂકી	વસ્તુ	બહુ	સુકામાં	બદલવી
૫	થોડી	સૂકી	વસ્તુ	થોડા	આર્દ્રમાં	બદલવી
૬	થોડી	સૂકી	વસ્તુ	બહુ	આર્દ્રમાં	બદલવી
૭	બહુ	સૂકી	વસ્તુ	થોડા	આર્દ્રમાં	બદલવી
૮	બહુ	સૂકી	વસ્તુ	બહુ	આર્દ્રમાં	બદલવી
૯	થોડી	આર્દ્ર	વસ્તુ	થોડા	સુકામાં	બદલવી
૧૦	થોડી	આર્દ્ર	વસ્તુ	બહુ	સુકામાં	બદલવી
૧૧	બહુ	આર્દ્ર	વસ્તુ	થોડી	સુકામાં	નાખવી
૧૨	બહુ	આર્દ્ર	વસ્તુ	બહુ	સુકામાં	નાખવી
૧૩	થોડી	આર્દ્ર	વસ્તુ	થોડા	આર્દ્રમાં	નાખવી
૧૪	થોડી	આર્દ્ર	વસ્તુ	બહુ	આર્દ્રમાં	નાખવી
૧૫	બહુ	આર્દ્ર	વસ્તુ	થોડા	આર્દ્રમાં	નાખવી
૧૬	બહુ	આર્દ્ર	વસ્તુ	બહુ	આર્દ્રમાં	નાખવી

હલકા ભાજનમાં જ્યાં થોડામાં થોડું, તેમાં પણ સુકામાં સૂકુ અથવા સુકામાં આર્દ્ર, આર્દ્રમાં સૂકું કે આર્દ્રમાં આર્દ્ર બદલવામાં આવે તે આચીર્ણ વસ્તુ સાધુને લેવી કલ્પે, તે સિવાયની અનાચીર્ણ વસ્તુ કલ્પે નહિ. સચિત્ત અને મિશ્ર ભાંગાની એક પણ વસ્તુ કલ્પે નહિ. તેમજ ભારે ભાજનથી બદલે તો પણ તે કલ્પે નહિ. કેમકે ભારે વાસણ હોવાથી આપનારને ઉપાડવા-મૂકવામાં શ્રમ પડે, પીડા થવા સંભવ છે તથા ગરમ વાસણ હોય અને કદાચ પડી જાય કે તૂટી જાય તો પૃથ્વીકાયાદિ જીવોની વિરાધના થવા સંભવ છે.

ઇતિ પંચમ સંહત દોષ નિરૂપણ.

૭. દાયક દોષ

બાલે^૧ વુડ્ઢે મત્તે^૨ ^૩ઉમ્મત્તે વેવિરે^૪ ય ^૫જરિયે ય ।
^૬અંધિલ્લયે ય ^૭પગરિયે ^૮આરુઢે પાડયાહિં ચ ॥૭૧॥
^૯હત્થિંદુ નિ^{૧૦}યલબદ્ધે ^{૧૧}વિવજ્જિયે ચેવ હત્થપાણિં ।
 તેરાસી^{૧૨} ગુલ્લિણી^{૧૩} બાલવચ્છા^{૧૪} ભુંજંતિ^{૧૫} ઘુસુલિંતિ ^{૧૬} ॥૮૦॥
^{૧૭}ભજ્જંતી ય ^{૧૮}દલંતી કહંતી^{૧૯} ચેવ તહ ય ^{૨૦}પીસંતી ।
^{૨૧}પીંજંતી ^{૨૨}રુંચંતી ^{૨૩}કત્તંતિ ^{૨૪}પમદ્ધમાણી ય ॥૮૧॥
^{૨૫}છક્કાયવગ્ગહત્થા ^{૨૬}સમણદ્ધા નિલ્લિખવિત્તુ તે ચેવ ।
 તે ચેવો^{૨૭}ગાહંતી ^{૨૮}સંઘટ્ટંતારભંતી^{૨૯} ય ॥૮૨॥
 સંસત્તેણ ય દલ્લેણ ^{૩૦}લિત્તિલ્લેણ ય ^{૩૧}લિત્તમત્તા ય ।
^{૩૨}ઉલ્લસંતી સાહારણં ^{૩૩}વલિંતી ય ^{૩૪}ચોરિયયં ॥૮૩॥
^{૩૫}પાહુલિયં ચ ઠવંતી ^{૩૬}સપચ્ચવાયા પરં ચ ઉલ્લિસસં^{૩૭} ।
^{૩૮}આભોગમ^{૩૯}નાભોગેણ દલંતી વજ્જણિજ્જાણે ॥૮૪॥

(પિ. નિ. ૫૭૨-૫૭૩-૫૭૪-૫૭૫-૫૭૬-૫૭૭.)

નીચે જણાવેલ ચાલીસ પ્રકારના દાતા પાસેથી ઉત્સર્ગ માર્ગે સાધુએ ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

૧ બાળક-આઠ વર્ષની અંદરની ઉંમરનો હોય તેની પાસે ભિક્ષા લેવી ન કલ્પે. વડીલ હાજર ન હોય તો ભિક્ષા આદિ લેવામાં અનેક પ્રકારના દોષો રહેલા છે.

દૃષ્ટાંત

એક સ્ત્રી નવી નવી જ શ્રાવિકા થયેલી હતી. એક દિવસે ખેતરમાં જતાં તે સ્ત્રીએ પોતાની નાની ઉંમરની પુત્રીને કહ્યું કે ‘સાધુ ભિક્ષા માટે આવે તો આપજે.’

એક સાધુ સંઘાટક ફરતાં ફરતાં તેને ઘેર આવ્યા. બાલિકા વહોરાવા લાગી. નાની છોકરીને મુગ્ધ જોઈ મુખ્ય સાધુએ લંપટતાથી બાલિકા પાસેથી માગી માગીને બધી વસ્તુ વહોરી લીધી. માએ કહ્યું હતું એટલે બાલિકાએ બધું વહોરાવી દીધું.

ખેતરમાંથી મા આવી અને ખાવા માટે ભાત માગ્યા.

બાલિકાએ કહ્યું કે ‘સાધુને આપી દીધા.’

માએ કહ્યું કે ‘સારું કર્યું, મગ આપ.’

મગ પણ સાધુને આપી દીધા.

રોટલા આપ.

તે પણ આપી દીધા. એમ જે જે માગ્યું તે બધું આપી દીધાનું કહ્યું એટલે તે સ્ત્રીને ગુસ્સો આવ્યો અને બોલી કે ‘કેમ બધુંએ આપી દીધું ?’

બાલિકાએ કહ્યું કે ‘માગી માગીને બધુંએ લઈ લીધું.’

સ્ત્રી રોષાયમાન થઈ ગઈ અને ઉપાશ્રયે આવીને ઘાંટા પાડીને બોલવા લાગી કે ‘તમારો સાધુ કેવો કે બાલિકા પાસેથી બધુંએ લઈ લીધું ?’

સ્ત્રીનો મોટો અવાજ સાંભળી લોકો ભેગા થઈ ગયા અને સાધુની નિંદા કરવા લાગ્યા. ‘આ લોકો માત્ર વેષધારી છે, લૂંટારા છે, સાધુપણું નથી.’ વગેરે જેમતેમ બોલવા લાગ્યા.

આચાર્ય ભગવંતે શાસનનો અવર્ણવાદ થતો જોઈ ‘બધા લોકોની સમક્ષ તે સાધુનો ઓઘો-કપડાં વગેરે લઈને ઉપાશ્રયની બહાર કાઢી મૂક્યો.’

સાધુને કાઢી મૂક્યો એટલે તે સ્ત્રીનો ગુસ્સો શાંત થઈ ગયો.

સાધુને કાઢી મૂકેલો જોઈ તે સ્ત્રીને દયા આવી અને આચાર્ય મહારાજ પાસે આવી વંદન કરીને બોલી કે ‘હે ભગવન ! મારા નિમિત્તે આ સાધુને કાઢી ન મૂકો. મારા એક અપરાધની ક્ષમા કરો.’

આચાર્ય ભગવંતે તે સાધુને બોલાવીને ‘ફરીથી આવું ન કરીશ’ એમ કહીને વેશ પાછો આપ્યો અને દંડ આપી ગચ્છમાં લીધો.

શાસનનો ઉકાહ આદિ દોષો રહેલા છે, માટે આ રીતે વડીલની ગેરહાજરી વગેરેમાં નાના બાલક પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ-વડીલની હાજરી હોય અને તે અપાવરાવે તો નાના બાલક પાસેથી પણ ભિક્ષા લેવી કલ્પે.

૮ વૃદ્ધ-૬૦ વર્ષ મતાંતરે ૭૦ વર્ષની ઉંમરવાળા વૃદ્ધ પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ. કેમકે અતિવૃદ્ધની પાસેથી ભિક્ષા લેવામાં અનેક પ્રકારના દોષો રહેલા છે.

અતિવૃદ્ધપણાને લીધે તેના મોંમાંથી લાળ પડતી હોય તેથી આપતાં આપતાં આપવાની વસ્તુમાં પણ લાળ પડે, તે જોઈને જુગુપ્સા થાય કે ‘કેવી ગંદી ભિક્ષા લેનારા છે ?’

હાથ કંપતા હોય તેથી વસ્તુ ઢોળાઈ જાય કે નીચે વેરાય તેમાં છકાય જીવની વિરાધના થાય.

વૃદ્ધ હોવાથી આપવા જતાં પોતે જ પડી જાય, તો જમીન ઉપર રહેલા જીવની વિરાધના થાય, કે વૃદ્ધના હાથ-પગ આદિ ભાંગે કે ઊતરી જાય.

વૃદ્ધ જો ઘરનો નાયક ન હોય તો ઘરના માણસોને તેના ઉપર દ્વેષ થાય કે આ ડોકરો બધું આપી દે છે. કાંતો સાધુ ઉપર દ્વેષ કરે કે બન્ને ઉપર દ્વેષ કરે.

અપવાદ-વૃદ્ધ હોવા છતાં મોંમાંથી લાળ પડતી ન હોય, શરીર કંપતું ન હોય, શક્તિશાળી હોય, ઘરનો માલિક હોય, તો તેનું આપેલું લેવું કલ્પી શકે.

૩ મત્ત-દારૂ વગેરે પીધેલો હોય, તો તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી ન કલ્પે.

દારૂ આદિ પીધેલો હોવાથી ભાન ન હોય, એટલે કદાચ સાધુને વળગી પડે અથવા તો બકવાટ કરે કે કે ‘અરે ! મુંડીઆ ! કેમ અહીં આવ્યો છે ?’ એમ બોલતો મારવા પણ આવે, કે પાત્ર આદિ ફોડી નાખે, કે પાત્રમાં થૂંકે કે આપતાં આપતાં દારૂનું વમન કરે, તેથી કપડાં, શરીર કે પાત્ર ઉલટીથી ખરડાય. આ જોઈ લોકો સાધુની નિંદા કરે કે ‘આ લોકોને ધિક્કાર છે, કેવા અપવિત્ર છે કે આવા દારૂ પીધેલા પાસેથી પણ આવી ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે.’

અપવાદ-જો તે શ્રાવક હોય, પરવશ ન હોય અર્થાત્ ભાનમાં હોય અને આજુબાજુમાં લોકો ન હોય તો તે આપે તો લેવું કલ્પે.

૪ ઉન્મત્ત-મહાસંગ્રામ આદિમાં જય મેળવવાથી અભિમાનમાં આવી ગયેલો અથવા તો ભૂત આદિનો વળગાડ થયેલો હોય તેથી ઉન્મત્ત થયેલો હોય, તેની પાસેથી પણ ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

ઉન્મત્તમાં ઉપર મત્તમાં કદ્યા મુજબના વમનદોષ સિવાયના દોષો લાગે.

અપવાદ - તે પવિત્ર હોય, ભદ્રક હોય અને શાંત હોય તો લેવું કલ્પે.

૫ વેપમાન - શરીર કંપતું હોય તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

શરીર કંપતું હોવાથી તેના હાથે ભિક્ષા આપતાં વસ્તુ ઢોળાઈ જાય, કે પાત્રમાં નાખતા બહાર પડે અથવા ભાજન આદિ હાથમાંથી નીચે પડી જાય તો, ભાજન તૂટી જાય, છકાય જીવની વિરાધના આદિ થાય માટે ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - શરીર કંપતું હોય, પણ તેના હાથ જો સ્થિર હોય કંપતા ન હોય તો લેવું કલ્પે.

૬ જ્વરિત - તાવ આવતો હોય તેની પાસેથી લેવું કલ્પે નહિ

ઉપર મુજબના દોષો લાગે, ઉપરાંત તેનો તાવ કદાચ સાધુમાં સંક્રમે, લોકોમાં ઉઠાહ થાય કે ‘આ કેવા આહાર લંપટ છે કે તાવવાળા પાસેથી યે ભિક્ષા લે છે.’ માટે તાવવાળા પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - તાવ ઊતરી ગયો હોય-ભિક્ષા આપતી વખતે તાવ ન હોય તો લેવી કલ્પે.

૭ અંધ - આંધળા પાસેથી ભિક્ષા લેવી ન કલ્પે.

શાસનનો ઉઠાહ થાય કે ‘આ આંધળો આપી શકે એમ નથી છતાં આ પેટભરા સાધુઓ તેની પાસેથી ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે.’ આંધળો દેખતો નહિ હોવાથી જમીન ઉપર રહેલા છ જીવનિકાયની વિરાધના કરે, પત્થર આદિ વચમાં આવી જાય તો નીચે પડી જાય, તો તેને વાગે, ભાજન ઉપાડ્યું હોય અને પડી જાય તો જીવોની વિરાધના થાય. આપતાં બહાર પડી જાય વગેરે દોષો હોવાથી આંધળા પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - શ્રાવક કે શ્રદ્ધાળુ આંધળા પાસે તેના પુત્રાદિ હાથ પકડીને અપાવે તો ભિક્ષા લેવી કલ્પે.

૮ પ્રગલ્ભિત - ગલતો કોઢ વગેરે ચામડીનો રોગ જેને થયેલો હોય તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

કોઢમાંથી પાણી ઝરતું હોય કે ગુમડા આદિમાંથી રુધિર ઝરતું હોય તો તેવો રોગ સાધુમાં સંક્રમ થવાનો સંભવ છે. માટે રોગવાળા પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - નખ લગાવવાથી પણ ઝરે નહિ, કે ખબર પડે નહિ, ગોળાકાર

સુકાઈ ગયેલ હોય. આવા કોઢ વગેરેમાં આજુબાજુમાં બીજા લોકો ન હોય તો તેની પાસેથી લેવું કલ્પે.

૯ આરૂઢ - પગમાં પાદુકા, જોડા આદિ પહેરેલ હોય તો તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

પાદુકા આદિ પહેરેલ હોય અને ભિક્ષા આપવા માટે ચાલવા જતાં કદાચ પડી જાય, તો તેથી વિરાધના આદિ થાય માટે તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ-પગમાં પાદુકા આદિ પહેરેલ હોય પણ નિશ્ચય આસને બેઠેલ હોય તો કારણો ભિક્ષા લેવી કલ્પે.

૧૦ હસ્તાન્દુ - બન્ને હાથ લાકડાની હેડમાં નાખેલા હોય, તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

હાથ હેડમાં હોવાથી ભિક્ષા આપતાં તેને કષ્ટ પડે, માટે તેની પાસે ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - સુખપૂર્વક હાથ ફેરવી શકતો હોય, આપતાં કષ્ટ પડે એમ ન હોય અને આજુબાજુમાં બીજા લોકો ન હોય તો લેવી કલ્પે.

૧૧ નિગડ - પગમાં લોઢાની બેડીઓ નાખેલી હોય, તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી ન કલ્પે.

૧૨ છિન્નહસ્તપાદ - હાથ કે પગ કપાયેલા હોય, લંગડો કે ઢૂંઠો હોય તો તેની પાસે ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

ભિક્ષા આપતાં તેને કષ્ટ પડે, પડી જાય, ઝાડો-પેશાબ બરાબર સાફ કરી શકે નહિ તેથી અપવિત્ર રહે. તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવામાં લોકોમાં જુગુપ્સા થાય, છ જીવનિકાયની વિરાધના વગેરે દોષો થાય, માટે તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - ઉપર કહેલ દોષોનો જે પ્રસંગમાં સંભવ ન હોય અને આજુબાજુમાં બીજા લોકો ન હોય તો ભિક્ષા લેવી કલ્પે.

૧૩ ત્રિરાશિક - નપુંસક પાસેથી ભિક્ષા લેવી ન કલ્પે.

નપુંસક પાસેથી ભિક્ષા લેવામાં સ્વ-પર અને ઉભયને દોષો રહેલા છે.

નપુંસક પાસેથી વારંવાર ભિક્ષા લેવાથી અતિ પરિચય થાય તેથી સાધુને જોઈને તેને વેદોદય થાય અને કુચેષ્ટા કરે એટલે બન્નેને મૈથુનકર્મનો દોષ લાગે.

વારંવાર ન જાય પણ કોઈક વખતે જાય તો મૈથુનદોષનો પ્રસંગ ન આવે પરંતુ

લોકોમાં જુગુપ્સા થાય કે ‘આ સાધુ નપુંસક પાસેથી પણ ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે, તેથી સાધુ પણ નપુંસક હશે.’ ઇત્યાદિ દોષો લાગે.

અપવાદ - નપુંસક અનાસેવી હોય, કૃત્રિમ રીતે નપુંસક થયો હોય, મંત્ર કે તંત્રથી નપુંસક થયો હોય, દેવ કે ઋષિના શ્રાપથી નપુંસક થયો હોય તો તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે.

૧૪ ગુર્વિણી - નજીકમાં પ્રસવકાળ-ગર્ભ રહે નવ મહિના થયા હોય તેવી ગર્ભવાળી સ્ત્રી પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

ગર્ભવાળી સ્ત્રી પાસેથી ભિક્ષા લેવામાં સ્ત્રીને ઉઠતાં-બેસતા અંદર રહેલા ગર્ભના જીવને પીડા થાય, માટે તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - ગર્ભ રહે નવ મહિના થયા ન હોય, ભિક્ષા આપતાં કષ્ટ પડે એમ ન હોય, બેઠેલી હોય તો બેઠા બેઠા અને ઊભેલી હોય તો ઊભા ઊભા ભિક્ષા આપે તો લેવી કલ્પી શકે. જિનકલ્પી સાધુ માટે તો જે દિવસે ગર્ભ રહે તે જ દિવસથી માંડી જ્યાં સુધી બાળક નાનો-ધાવતો હોય ત્યાં સુધી તે સ્ત્રી પાસેથી ભિક્ષા લેવી તેમને કલ્પી શકતી નથી.

૧૫ બાલવત્સા - ધાવતું બાળક ખોળામાં હોય તેવી સ્ત્રી બાળકને બાજુમાં મૂકીને ભિક્ષા આપે તો તેની પાસેથી લેવી કલ્પે નહિ.

બાળકને જમીન ઉપર કે માંચીમાં મૂકીને ભિક્ષા આપવા ઊઠે તો કદાચ તે બાળકને બિલાડી કે કૂતરું આદિ માંસનો ટુકડો કે સસલાનું બચ્ચું વગેરે ધારીને મોંમાં પકડીને લઈ જાય, તો બાળકનો નાશ થાય.

વળી ભિક્ષા આપતાં તે સ્ત્રીના હાથ ખરડાયા હોય તે કર્કશ હાથે બાળકને પાછી હાથમાં લેતાં બાળકને પીડા થાય ઇત્યાદિ દોષો રહેલા હોવાથી તેવી સ્ત્રી પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - બાળક મોટો થયો હોય, સ્તનપાન કરતો ન હોય તો તેવી સ્ત્રી પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે. કેમકે બાળક મોટો હોવાથી બિલાડી આદિ ઉપાડી જવાનો સંભવ નથી.

૧૬ ભોજન કરતાં હોય-તો તેમની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

ભોજન કરતાં હોય અને ભિક્ષા આપવા ઊઠે તો હાથ ધુવે તો અપ્કાયાદિની વિરાંધના થાય. હાથ ધોયા સિવાય આપે તો લોકોમાં જુગુપ્સા થાય કે ‘એંઠી ભિક્ષા

લે છે.' માટે ભોજન કરતા હોય તેમની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - હાથ એંઠા થયા ન હોય કે ભોજન કરવાની શરૂઆત કરી ન હોય તો તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે.

૧૭ મથ્નંતી - દહીંનું વલોણું કરતી હોય તો તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

દહીં આદિ વલોવતી હોય તો તે સંસક્ત (જીવવાળું) હોય તે સંસક્ત દહીં આદિથી ખરડાયેલા હાથે ભિક્ષા આપતા તે રસના જીવોનો વિનાશ થાય માટે તેના હાથે ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - વલોણું પૂરું થઈ ગયું હોય અને હાથ કોરા હોય, તો લેવું કલ્પે અથવા તો વલોણામાં હાથ બગડેલા ન હોય તો લેવું કલ્પે.

૧૮ ભજજંતી - ચૂલા ઉપર તાવડી આદિમાં ચણા આદિ સેકતી હોય તો ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - ચૂલા ઉપરથી તાવડી ઉતારી લીધી હોય અથવા સંઘટ્ટો ન હોય અને આપે તે કલ્પે.

૧૯ દલંતી - ઘંટી આદિમાં અનાજ દળતી હોય તો ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - દળતાં દળતાં તે ઊભી થઈ હોય અને સાધુ આવી જાય અને આપે તો લેવું કલ્પે અથવા અચિત્ત વસ્તુ દળતી હોય તો લેવું કલ્પે.

૨૦ કુંડંતી - ખાણીયા આદિમાં ખાંડતી હોય તો ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - સાંભેલું ઊંચું કરેલું હોય અને સાધુ આવી જાય તો ઉપાડેલા સાંભેલામાં કણ ચોંટેલા ન હોય તો, સાંભેલું નિર્જીવ જગ્યામાં મૂકીને આપે તો લેવું કલ્પે.

૨૧ પીસંતી - પત્થર, ખાણીયા આદિમાં લસોટતી હોય તો ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

અપવાદ - વાટી રહ્યા હોય, સચિત્તનો સંઘટ્ટો ન હોય તેવા વખતે સાધુ આવે અને આપે તો લેવું કલ્પે.

૨૨ પીંજંતી - રૂ ધૂટું ધૂટું કરતી હોય તો લેવું કલ્પે નહિ.

૨૩ રૂયંતી - કપાસમાંથી રૂ જુદું કાઢતી હોય તો લેવું કલ્પે નહિ.

૨૪ કતંતી - રૂમાંથી સુતર કાંતતી હોય તો લેવું કલ્પે નહિ.

૨૫ મદમાણી - રૂની પૂણીઓ બનાવતી હોય તો લેવું કલ્પે નહિ.

૨૨ થી ૨૫માં ભિક્ષા આપતાં હાથ આદિ ખરડાય તે ધોઇને પાણી કામ કરવા બેસે તેમાં હાથ ધોવામાં અપૂકાય આદિની વિરાધના થાય. માટે લેવું કલ્પે નહિ.

અપવાદ - પિંજવા આદિનું કામ પૂરું થઈ ગયું હોય અથવા અચિત્ત રૂને પીંજતી હોય તો ભિક્ષા લેવી કલ્પે અથવા તો ભિક્ષા આપ્યા પછી હાથ ન ધુવે એમ હોય તો લેવું કલ્પે. અર્થાત્ પશ્ચાત્ કર્મદોષ ન લાગે એમ હોય તો લેવું કલ્પે.

૨૬ સચિત્ત પૃથ્વીકાય આદિ વસ્તુ (સચિત્ત મીઠું, પાણી, અગ્નિ, પવન ભરેલી બસ્તી, ફળ, મત્સ્ય આદિ) હાથમાં હોય તો ભિક્ષા લેવી ન કલ્પે.

૨૭ સાધુને ભિક્ષા આપવા માટે સચિત્ત વસ્તુ નીચે મૂકીને આપે તો લેવું ન કલ્પે.

૨૮ સચિત્ત વસ્તુ ઉપર ચાલતી હોય અને આપે તો લેવું ન કલ્પે.

૨૯ સચિત્ત વસ્તુનો સંઘટ્ટો કરતા આપે, માથામાં સચિત્ત ફૂલની વેણી, ફૂલ આદિ હોય અને આપે તો ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

૩૦ પૃથ્વીકાય આદિનો આરંભ કરતી હોય તો તેની પાસેથી લેવું ન કલ્પે. કોદાળી આદિથી જમીન ખોદતી હોય ત્યારે પૃથ્વીકાયનો આરંભ થાય, સચિત્ત પાણીથી સ્નાન કરતી હોય. કપડાં ધોતી હોય કે વૃક્ષ ઉપર પાણી સીંચતી હોય તો અપૂકાયનો આરંભ થાય, ચૂલો સળગાવતી હોય તો તેઉકાયનો આરંભ થાય, પંખો નાખતી હોય કે બસ્તીમાં પવન ભરતી હોય તો વાયુકાયનો આરંભ થાય, શાક સમારતી હોય તો વનસ્પતિકાયનો આરંભ થાય, મત્સ્યાદિ છેદન કરતી હોય તો ત્રસકાયનો આરંભ થાય. આ રીતે આરંભ કરનાર ભિક્ષા આપતા હોય તો તેમની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

૩૧ લિપ્તહસ્ત - દહીં આદિથી ખરડાયેલ હાથ હોય તો તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

હાથ ખરડાયેલ હોય તો હાથ ઉપર જીવજંતુ લાગેલા હોય તો તેની વિરાધના થાય માટે કલ્પે નહિ.

૩૨ લિપ્તમાત્ર - દહીં આદિથી જે વાસણ ખરડાએલું હોય તે વાસણથી આપે તો લેવું કલ્પે નહિ.

૩૩ ઉદ્વર્તતી - મોટું, ભારે કે ગરમ વાસણ આદિ ઉપાડીને ભિક્ષા આપે તો લેવી કલ્પે નહિ.

મોટું વાસણ વારંવાર ફેરવવામાં ન આવે એટલે તે વાસણની નીચે મંકોડા, કીડી વગેરે આવીને રહ્યા હોય તો તે ઉપાડીને આપે તો પાછું મૂકતા તેની નીચેના તે કીડા, મંકોડા હોય તે ચગદાઈ જાય.

વાસણ ઉપાડતાં કીડી, મંકોડા આદિ હાથ નીચે દબાઈ જાય, ઉપાડતાં કષ્ટ પડે, દાઝે કરે ઇત્યાદિ દોષો રહેલા છે માટે મોટા વાસણ આદિ ઉપાડીને આપે તો તે ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

૩૪ સાધારણ - ઘણાની માલિકીવાળી વસ્તુ બધાની રજા સિવાય આપતા હોય તે તે ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

દ્વેષ આદિ દોષો થાય, માટે ન કલ્પે.

૩૫ ચોરેલું - ચોરીછૂપીથી અથવા ચોરેલું આપતા હોય તો તેવી ભિક્ષા લેવી ન કલ્પે.

નોકર પુત્રવધૂ આદિએ ચોરીછૂપીથી આપેલું સાધુ લે અને પાછળથી તેના માલિક કે સાસુ આદિને ખબર પડે તો તેને મારે, બાંધે, ઠપકો આપે વગેરે દોષો થાય માટે તેવો આહાર સાધુને લેવો કલ્પે નહિ.

૩૬ પ્રાભૃતિકા - લહાણી કરવા માટે એટલે બીજાને આપવા માટે મૂલ વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં કાઢેલું હોય તે આપે તો સાધુને લેવું કલ્પે નહિ.

૩૭ સપ્રત્યપાય - આહાર આપતાં આપનારને કે લેનારના શરીરે કોઈ અપાય-નુકશાન થાય એમ હોય તો લેવું કલ્પે નહિ.

આ અપાય-ઉપર, નીચે અને તીર્થસ્થ એમ ત્રણ પ્રકારે. જેમકે ઊભા થવામાં માથા ઉપર ખીંટી, બારણું વાગે એમ હોય, નીચે જમીન ઉપર કાંટા, કાચ આદિ પડેલ હોય તો વાગવાનો સંભવ હોય, આજુબાજુમાં ગાય, ભેંસ વગેરે હોય અને તે શીંગડું મારે એવો સંભવ હોય અથવા ઊંચે છાપરામાં સર્પ આદિ લટકતા હોય તે ઊભા થતાં કરડે એમ હોય તો સાધુએ ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ.

૩૮ અન્ય ઉદ્દેશ-કાર્પટિકાદિ ભિક્ષાચરો વગેરેને આપવા માટે અથવા બલિ આદિને માટે રાખેલો આહાર સાધુને લેવો કલ્પે નહિ.

આવો આહાર ગ્રહણ કરવામાં અદત્તાદાનનો દોષ લાગે. કેમકે તે આહાર તે કાર્પટિકાદિને માટે કલ્પેલો છે. વળી ગ્લાન આદિ સાધુને ઉદ્દેશીને આહાર આપ્યો હોય તે ગ્લાન આદિ સિવાય બીજાને વાપરવો કલ્પે નહિ, પરંતુ જો એમ કહ્યું હોય

કે ‘તે ગ્લાન આદિ ન વાપરે તો બીજા ગમે તે વાપરજો.’ તો તે આહાર બીજાને વાપરવો કલ્પે. તે સિવાય કલ્પે નહિ.

૩૯ આભોગ-સાધુને ન કલ્પે તેવી વસ્તુ જાણી જોઈને આપે તો તે લેવી કલ્પે નહિ.

કોઈને એમ વિચાર આવે કે ‘મહાનુભાવ સાધુઓ હંમેશાં લૂખું, સૂકુ-પાકુ ભિક્ષામાં જે મળે તે વાપરે છે, તો ઘેબર આદિ બનાવીને આપું કે જેથી તેમના શરીરને ટેકો મળે, શક્તિ વગેરે આવે.’ આવો વિચાર કરીને ઘેબર આદિ બનાવીને સાધુને આપે અથવા કોઈ દુશ્મન, સાધુનો નિયમ ભંગ કરાવવાના ઇરાદાથી અનેષણીય બનાવીને આપે. જાણી જોઈને આધાકર્મી આહાર આદિ આપે તો સાધુને તેવો આહાર લેવો કલ્પે નહિ.

૪૦ અનાભોગ-અજાણતાં સાધુને કલ્પે નહિ તેવી વસ્તુ આપે તો તે લેવી કલ્પે નહિ.

૨૬ થી ૪૦ દોષોમાં અપવાદ નથી. અર્થાત્ ૨૬ થી ૪૦ સુધીના દોષવાળી ભિક્ષા સાધુને કલ્પે નહિ.

ઇતિ ષષ્ઠ દાયક દોષ નિરૂપણ.

૭. ઉન્મિશ્ર દોષ

સચ્ચિત્તે અચ્ચિત્તે મીસગ ઉમ્મીસગંમિ ચઠભંગી ।

આઈતિએ પડિસેહો ચરિમે ભંગમિ ભયણા ઉ ૥૮૫૥૥ (પિં. નિ. ૬૦૬)

સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર એકબીજામાં ભેળસેળ કરીને આપવામાં ત્રણ ચતુર્ભંગી થાય. તેના દરેકના પહેલા ત્રણ ભાગમાં કલ્પે નહિ. ચોથા ભાગમાં કોઈમાં કલ્પે અને કોઈમાં ન કલ્પે. આમાં પણ નિશ્ચિતની માફક કુલ ૪૩૨ ભાગા સમજી લેવા.

વસ્તુ ભેળસેળ કરવામાં જે ભેળસેળ કરવાની અને આપવાની વસ્તુ તે બન્નેના મળીને ચાર ચાર ભાગ થાય છે અને સચિત્ત મિશ્ર, સચિત્ત અચિત્ત તથા મિશ્ર અચિત્ત પદોથી એની ત્રણ ચતુર્ભંગીઓ થાય છે.

પહેલી ચતુર્ભંગી

સચિત્ત	વસ્તુમાં	સચિત્ત	વસ્તુ	ભેળવેલી
મિશ્ર	વસ્તુમાં	સચિત્ત	વસ્તુ	ભેળવેલી
સચિત્ત	વસ્તુમાં	મિશ્ર	વસ્તુ	ભેળવેલી
મિશ્ર	વસ્તુમાં	મિશ્ર	વસ્તુ	ભેળવેલી

બીજી ચતુર્ભંગી

સચિત્ત	વસ્તુમાં	સચિત્ત	વસ્તુ	ભેળવેલી
અચિત્ત	વસ્તુમાં	સચિત્ત	વસ્તુ	ભેળવેલી
સચિત્ત	વસ્તુમાં	અચિત્ત	વસ્તુ	ભેળવેલી
અચિત્ત	વસ્તુમાં	અચિત્ત	વસ્તુ	ભેળવેલી

ત્રીજી ચતુર્ભંગી

મિશ્ર	વસ્તુમાં	મિશ્ર	વસ્તુ	ભેળવેલી
અચિત્ત	વસ્તુમાં	મિશ્ર	વસ્તુ	ભેળવેલી
મિશ્ર	વસ્તુમાં	અચિત્ત	વસ્તુ	ભેળવેલી
અચિત્ત	વસ્તુમાં	અચિત્ત	વસ્તુ	ભેળવેલી

નિશ્ચિપ્તની જેમ સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિમાં સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિના ૩૬ ભાંગા.

મિશ્ર પૃથ્વીકાયાદિમાં સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિના ૩૬ ભાંગા.

સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિમાં મિશ્ર પૃથ્વીકાયાદિના ૩૬ ભાંગા.

મિશ્ર પૃથ્વીકાયાદિમાં મિશ્ર પૃથ્વીકાયાદિના ૩૬ ભાંગા.

કુલ ૧૪૪ ત્રણ ચતુર્ભંગીના કુલ ૪૩૨ ભાંગા થાય છે.

ભેળવવામાં સૂકું અને આદ્ર હોય. તે બન્નેની મળીને ચતુર્ભંગી થાય, પાછા તેમાં થોડી અને બહુ તેના સોળ ભાંગા થાય.

સૂકી	વસ્તુમાં	સૂકી	વસ્તુ	ભેળવેલી
સૂકી	વસ્તુમાં	આદ્ર	વસ્તુ	ભેળવેલી
આદ્ર	વસ્તુમાં	સૂકી	વસ્તુ	ભેળવેલી
સૂકી	વસ્તુમાં	સૂકી	વસ્તુ	ભેળવેલી

સોળ ભાંગા આ પ્રમાણે

૧	થોડી	સૂકી	વસ્તુમાં	થોડી	સૂકી	વસ્તુ	ભેળવેલી.
૨	થોડી	સૂકી	વસ્તુમાં	બહુ	સૂકી	વસ્તુ	ભેળવવી.
૩	બહુ	સૂકી	વસ્તુમાં	થોડી	સૂકી	વસ્તુ	ભેળવવી.
૪	બહુ	સૂકી	વસ્તુમાં	બહુ	સૂકી	વસ્તુ	ભેળવવી.
૫	થોડી	સૂકી	વસ્તુમાં	થોડી	આદ્ર	વસ્તુ	ભેળવવી.

૬	થોડી	સૂકી	વસ્તુમાં	બહુ	આર્દ્ર	વસ્તુ	ભેળવવી.
૭	બહુ	સૂકી	વસ્તુમાં	થોડી	આર્દ્ર	વસ્તુ	ભેળવવી.
૮	બહુ	સૂકી	વસ્તુમાં	બહુ	આર્દ્ર	વસ્તુ	ભેળવવી.
૯	થોડી	આર્દ્ર	વસ્તુમાં	સૂકી	આર્દ્ર	વસ્તુ	ભેળવવી.
૧૦	થોડી	આર્દ્ર	વસ્તુમાં	સૂકી	આર્દ્ર	વસ્તુ	ભેળવવી.
૧૧	બહુ	આર્દ્ર	વસ્તુમાં	સૂકી	આર્દ્ર	વસ્તુ	ભેળવવી.
૧૨	બહુ	આર્દ્ર	વસ્તુમાં	બહુ	સૂકી	વસ્તુ	ભેળવવી.
૧૩	થોડી	આર્દ્ર	વસ્તુમાં	થોડી	આર્દ્ર	વસ્તુ	ભેળવવી.
૧૪	થોડી	આર્દ્ર	વસ્તુમાં	બહુ	આર્દ્ર	વસ્તુ	ભેળવવી.
૧૫	બહુ	આર્દ્ર	વસ્તુમાં	થોડી	આર્દ્ર	વસ્તુ	ભેળવવી.
૧૬	બહુ	આર્દ્ર	વસ્તુમાં	બહુ	આર્દ્ર	વસ્તુ	ભેળવવી.

અહીં પણ હલકા ભાજનમાં અચિત્ત-થોડા સૂકામાં થોડું સૂકુ, અથવા થોડા સૂકામાં થોડું આર્દ્ર, કે થોડા આર્દ્રમાં થોડું સૂકુ, કે થોડા આર્દ્રમાં થોડું આર્દ્ર ભેળવવામાં આવે, તો તે વસ્તુ સાધુને લેવી કલ્પે. તે સિવાયની લેવી કલ્પે નહિ.

સચિત્ત અને મિશ્ર ભાંગાની તો એક પણ કલ્પે નહિ. તેમજ ભારે ભાજનમાં ભેળવે તો પણ કલ્પે નહિ.

શંકા-સંહત (બદલવું) અને ઉન્મિશ્ર (ભેળસેળ કરવું) આ બેમાં શો ફેર છે ?

સમાધાન-સાધુને આપવા યોગ્ય વસ્તુમાં બીજી નહિ આપવા યોગ્ય સચિત્ત, મિશ્ર કે અચિત્ત આદિ ભેળવીને આપે, એટલે કે આપવા યોગ્ય ભાત વગેરેમાં નહિ આપવા યોગ્ય દહીં વગેરે મેળવીને આપે અથવા સચિત્ત કે મિશ્ર વસ્તુ મેળવીને આપે તે ઉન્મિશ્ર કહેવાય.

જ્યારે સંહતમાં તો ભાજનમાં રહેલી નહિ આપવા યોગ્ય (સચિત્ત આદિ) વસ્તુ બીજે નાખીને આપે. સંહત અને ઉન્મિશ્રમાં આટલો ફરક છે.

ઇતિ સપ્તમ ઉન્મિશ્ર દોષ નિરૂપણ.

૮. અપરિણત દોષ

અપરિણયંમિ ય દુવિહં દવ્વે ભાવે ય દુવિહમેક્કેક્કં ।

દવ્વંભિ હોઈ છક્કં ભાવંમિ ય હોઈ સજ્જિલગા ॥૮૬॥ (પિં. નિ. ૬૦૮)

અપરિણત (અચિત્ત નહિ થયેલ) ના બે પ્રકાર. ૧ દ્રવ્ય અપરિણત અને ભાવ અપરિણત. તે આપનાર અને લેનારના સંબંધથી બન્નેના બે બે પ્રકાર બને છે.

૧ આપનારથી દ્રવ્ય અપરિણત-અશનાદિ અચિત્ત બનેલું ન હોય તે પૃથ્વીકાયાદિ છ પ્રકારે.

૨ લેનારથી દ્રવ્ય અપરિણત-અચિત્ત બનેલું ન હોય તે પૃથ્વીકાયાદિ છ પ્રકારે.

અપરિણતનું દૃષ્ટાંત-દૂધમાં મેલવણ નાખ્યું હોય, ત્યાર બાદ જ્યાં સુધી દહીં ન બને ત્યાં સુધી તે અપરિણત કહેવાય. નહિ દૂધમાં નહિ દહીંમાં. આ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયાદિકમાં અચિત્ત બન્યું ન હોય ત્યાં સુધી અપરિણત કહેવાય. અર્થાત્ દૂધ દૂધપણાથી ભ્રષ્ટ થઈ દહીંપણાને પામે ત્યારે પરિણત કહેવાય છે અને દૂધપણું અવસ્થિત-પાણી જેવું હોય તો તે અપરિણત કહેવાય છે. અશનાદિ દ્રવ્ય દાતારની સત્તામાં હોય ત્યારે આપનારનું ગણાય અને લીધા પછી લેનારની સત્તાનું ગણાય.

૩ આપનારથી ભાવ અપરિણત-જે અશનાદિના બે અથવા વધારે સંબંધીનું હોય અને તેમાંથી એક આપતો હોય અને બીજાની ઇચ્છા ન હોય તે.

૪ લેનારથી ભાવ અપરિણત-જે અશનાદિ લેતી વખતે સંઘાટક સાધુમાંથી એક સાધુને અચિત્ત કે શુદ્ધ લાગતું હોય અને બીજા સાધુને સચિત્ત કે અશુદ્ધ લાગતું હોય તે.

શંકા-સાધારણ અનિસૃષ્ટ અને આપનારથી ભાવ અપરિણતમાં શો ફરક છે ?

સમાધાન-અનિસૃષ્ટમાં બધા માલિક ત્યાં હાજર ન હોય ત્યારે તે સાધારણ અનિસૃષ્ટ કહેવાય અને આપનાર ભાવ અપરિણતમાં માલિકો ત્યાં હાજર હોય. આટલો તફાવત છે.

ભાવથી અપરિણત ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ. કેમકે તેમાં કલહ આદિ દોષોનો સંભવ છે.

દાતાના વિષયવાળું ભાવ અપરિણત તે ભાઈઓ અને સ્વામી સંબંધી છે, જ્યારે ગ્રહણ કરનાર વિષયવાળું ભાવ અપરિણત સાધુ સંબંધી છે.

ઇતિ અષ્ટમ અપરિણત દોષ નિરૂપણ.

૯. લિપ્ત દોષ

દહિમાફલેવજુત્તં લિત્તં તમગેજ્ઞમોહઓ ઇહયં ।

સંસદ્ગમત્તકરસાવસેસદવ્વેહિં અઢભંગા ॥૮૭॥ (પિં. વિ. ૮૧)

લિપ્ત એટલે જે અશનાદિથી હાથ, પાત્ર આદિ ખરડાય, જેવાં કે દહીં, દૂધ, દાળ આદિ વગેરે દ્રવ્યો લિપ્ત કહેવાય છે.

શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના શાસનમાં દહીં, દૂધ, ઘી વગેરે લેપવાળા દ્રવ્યો સાધુને લેવા કલ્પે નહિ. કેમકે ખરડાયેલા હાથ, વાસણ વગેરે ધોવામાં પશ્ચાત્કર્મ વગેરે દોષો લાગે છે તથા રસની ગૃહ્ણિ-આસક્તિપણું થવાનો સંભવ છે. ખરડાયેલા હાથ, ખરડાયેલું ભાજન, સાવશેષ (બાકી રહેલું) દ્રવ્યના આઠ ભાંગા થાય છે, અલેપવાળું લેવામાં દોષ ન લાગે. અપવાદે લેપવાળું લેવું કલ્પી શકે.

શિષ્ય શંકા કરતો કહે છે-‘લેપવાળું દહીં આદિ ગ્રહણ કરવામાં પશ્ચાત્કર્મ આદિ દોષો થાય, માટે સાધુએ તેવું લેપવાળું દ્રવ્ય ગ્રહણ ન કરવું.’ એમ આપે કહ્યું તો પછી સાધુએ ભોજન કરવું જ નહિ, અર્થાત્ રોજ ઉપવાસ કરવા જેથી પશ્ચાત્કર્મ દોષ ન લાગે. ભિક્ષા લેવા માટે જવા-આવવાનું કષ્ટ ન થાય, રસની આસક્તિ વગેરે કોઈ દોષો લાગે નહિ. રોજ તપ કરે. આહાર કરવાનું શું પ્રયોજન ?

આચાર્ય મહારાજ જવાબ આપતાં કહે છે-હે મહાનુભાવ ! જિંદગી સુધીનો ઉપવાસ કરવાથી ચિરકાલ સુધી થનારા તપ, સંયમ, નિયમ વૈયાવચ્ચ આદિની

હાનિ થાય, માટે જિંદગી સુધી તપ કરવો યોગ્ય નથી-તપ ન કરી શકાય.

શિષ્ય-જિંદગી સુધીનો તપ ન કરે તો ઉત્કૃષ્ટ છ મહિનાના ઉપવાસ તો કહ્યા છે ને ? તો છ મહિનાના ઉપવાસ કરે, પારણો લેપ વિનાનું વાપરે, પાછા છ મહિનાના ઉપવાસ કરે.

આચાર્ય-જો છ છ મહિનાના ઉપવાસ કરવાની શક્તિ હોય તો ખુશીથી કરે. એમાં કોઈ નિષેધ નથી.

શિષ્ય-જો છ મહિનાનો તપ ન કરી શકે તો એક એક દિવસ ઓછો કરતાં યાવત્ ઉપવાસના પારણો આયંબીલ કર્યા કરે. આમ કરવાથી અલેપકૃત ગ્રહણ થઈ શકે અને નિર્વાહ પણ થઈ શકે. ઉપવાસ પણ ન કરી શકે તો રોજ આયંબીલ કરે.

આચાર્ય-જો તેવી શક્તિ પહોંચતી હોય અને તેથી તે કાળમાં અને ભાવિકાળમાં આવશ્યક એવા પરિલેહણ, વૈયાવચ્ચ આદિ સંયમયોગોમાં હાનિ થાય એમ ન હોય તો ભલે તેવો તપ કરે. ઉપવાસની શક્તિ ન હોય અને રોજ આયંબીલ કરવાની શક્તિ હોય તો રોજ આયંબીલ કરે. પરંતુ વર્તમાન કાળમાં શરીરનું છેવટું સંઘયણ છે, તેથી એવી શારીરિક શક્તિ નથી કે તેવો તપ કરી શકે. માટે શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો અને શ્રી ગણધર ભગવંતોએ એવો ઉપદેશ આપ્યો નથી.

શિષ્ય-આપ કહો છો કે ‘છેવટું સંઘયણ હોવાથી તેવો તપ નિરંતર કરી ન શકે.’ તો પછી મહારાષ્ટ્ર, કોશલ આદિ નીચેના (દક્ષિણના) દેશોમાં જન્મેલા માણસો હંમેશા સૌવીર-ખાટું પાણી, કૂર-ભાત આદિ વાપરે છે અને જિંદગી સુધી કામ વગેરે કરી શકે છે, તો પછી જેમનું મન એક જ મોક્ષપ્રત્યે લાગેલું છે એવા સાધુઓ નિર્વાહ કેમ ન કરી શકે ?’ સાધુ તો સારી રીતે આયંબિલ વગેરેથી ચલાવી શકે.

આચાર્ય-સાધુઓને ઉપધિ, શય્યા અને આહાર એ ત્રણે શીત-ઠંડા હોવાથી નિરંતર આયંબીલ કરવાથી આહારનું પાચન થાય નહિ, એટલે અજીર્ણ આદિ દોષો પ્રગટ થાય, જ્યારે ગૃહસ્થને તો સૌવીર, કૂર ખાવા છતાં તેમના ઉપધિશય્યા શીતકાળમાં પણ ઉષ્ણ-ગરમ હોવાથી તેમને ખોરાક પચી જાય છે, એટલે અજીર્ણ આદિ દોષો થવાનો સંભવ નથી. સાધુને તો આહાર, ઉપધિ અને શય્યા ઉષ્ણકાલમાં પણ શીત હોય છે. ઉપધિનો વર્ષમાં એકવાર કાપ કાઢવામાં આવે, શય્યાને અગ્નિનો તાપ નહિ લાગવાથી અને આહાર પણ શીત હોવાથી હોજરી

બરાબર પાચન ન કરી શકે, તેથી અજીર્ણ, ગ્લાનતાદિ થાય. આ માટે સાધુઓને છાસ આદિ લેવાનું કહેવું છે. છતાં પણ કદ્યું છે કે ‘પ્રાયઃ યતીનાં વિકૃતિપરિભોગપરિત્યાગેન સદૈવાત્મશરીરં યાપનીયં, કદાચિદેવ ચ શરીરસ્યાપાટવે સંયમયોગવૃદ્ધિનિમિત્ત બલાધાનાય વિકૃતિપરિભોગઃ ।’ પ્રાયઃ સાધુઓએ વિગઈઓ ઘી, દૂધ, દહીં આદિ વાપર્યાં સિવાય જ હંમેશાં પોતાના શરીરનો નિર્વાહ કરવો, કદાચ જ્યારે શરીર સારું ન હોય તો સંયમયોગની વૃદ્ધિ માટે અને શરીરની શક્તિ ટકાવવા માટે વિગઈ વાપરે.

વિગઈ વાપરવામાં છાસ આદિ જ ઉપયોગી છે, તેથી તેનું ગ્રહણ કરવું તે સિવાયની વિગઈ તો ગ્લાનાદિ કારણે ગ્રહણ કરવી જોઈએ. કેમકે વિગઈ બહુ લેપવાળું દ્રવ્ય છે અને તે વાપરવાથી ગૃદ્ધિ થાય.

લેપ વિનાના દ્રવ્યો-સુક્કા રાંધેલા ભાત આદિ, રોટલી, રોટલા, ખાખરા, ભાખરી, જવનો સાથવો, અડદ, ચોળા, વાલ, વટાણા, ચણ્યા વગેરે સર્વે સુકા હોય તે. જે વાસણમાં ચોંટે નહિ તે બધાં દ્રવ્યો. આમાં વાસણ નહિ ખરડાવાથી પાછળથી ધોવું પડે નહિ.

અલ્પલેપવાળાં દ્રવ્યો-શાક-ભાજી, રાબડી, કોદ્રવ, છાસ સાથેના ભાત, રાંધેલા મગ, દાળ, ઓસામણ વગેરે દ્રવ્યો. આમાં પશ્ચાત્કર્મ કદાચ થાય અને કદાચ ન થાય.

બહુલેપવાળાં દ્રવ્યો-ખીર, દૂધ, દહીં, દૂધપાક, તેલ, ઘી, ગોળનું પાણી, રસાવાળી ખજૂર વગેરે. જે દ્રવ્યોથી વાસણ ખરડાયેલું હોઈ આખ્યા પછી તે વાસણ અવશ્ય ધોવું પડે તેવાં દ્રવ્યો.

પાપના ભયવાળા સાધુઓ બહુ લેપવાળાં દ્રવ્યો ગ્રહણ કરતા નથી.

અપવાદ-પશ્ચાત્કર્મ થાય એમ ન હોય તે દ્રવ્ય લેવું કલ્પે.

ખરડાયેલા હાથ, ખરડાયેલું ભાજન અને સાવશેષ દ્રવ્ય (બાકી રહેલું) તથા નિરવશેષ દ્રવ્ય (બાકી ન રહેલું)ના યોગે આઠ ભાંગા થાય છે.

૧	ખરડાયેલા હાથ,	ખરડાયેલું ભાજન,	સાવશેષ દ્રવ્ય
૨	ખરડાયેલા હાથ,	ખરડાયેલું ભાજન,	નિરવશેષ દ્રવ્ય
૩	ખરડાયેલા હાથ, નહિ	ખરડાયેલું ભાજન,	સાવશેષ દ્રવ્ય
૪	ખરડાયેલા હાથ, નહિ	ખરડાયેલું ભાજન,	નિરવશેષ દ્રવ્ય
૫	નહિ ખરડાયેલા હાથ, નહિ	ખરડાયેલું ભાજન,	સાવશેષ દ્રવ્ય
૬	નહિ ખરડાયેલા હાથ, નહિ	ખરડાયેલું ભાજન,	નિરવશેષ દ્રવ્ય
૭	નહિ ખરડાયેલા હાથ, નહિ	ખરડાયેલું ભાજન,	સાવશેષ દ્રવ્ય
૮	નહિ ખરડાયેલા હાથ, નહિ	ખરડાયેલું ભાજન,	નિરવશેષ દ્રવ્ય

આ આઠ ભાંગામાં ૧-૩-૫-૭ માં ભાંગાનું લેવું કલ્પે. ૨-૪-૬-૮ માં ભાંગાનું લેવું કલ્પે નહિ.

હાથ, પાત્ર, કે હાથ અને પાત્ર બન્ને, ગૃહસ્થે સાધુને આવતાં પહેલાં તેના પોતાના માટે ખરડાયેલા હોય પણ સાધુ માટે ન ખરડાયો હોય, તેમાં પશ્ચાત્કર્મ હોતું નથી અને જેમાં દ્રવ્ય બાકી રહેતું હોય, તેમાં સાધુ માટે હાથ કે પાત્ર ખરડાયું હોય તો પણ સાધુ નિમિત્તે ધોવાનું થતું નથી, માટે સાધુને લેવું કલ્પી શકે.

ઇતિ નવમ લિપ્ત દોષ નિરૂપણ.

૧૦. છર્દિત દોષ

સચ્ચિત્તે અચ્ચિત્તે મીસગ તહ છઢુળે ય ચઝભંગો ।

ચઝભંગે પડિસેહો ગહળે આળાઇળો દોસા ॥૮૮॥ (પિં. નિ. ૬૨૭)

ગૃહસ્થ આહારાદિ વહોરાવતાં જમીન ઉપર છાંટા પાડે તે છર્દિતદોષવાળો આહાર કહેવાય. તેમાં સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્રની ત્રણ ચતુર્ભંગી થાય છે. તે પૃથ્વીકાયાદિ છની સાથે ભાંગા કરતાં કુલ ૪૩૨ ભાંગા થાય છે. તે આ પ્રમાણે -

પહેલી ચતુર્ભંગી

સચિત્ત	વસ્તુ	સચિત્તમાં	વેરાય
મિશ્ર	વસ્તુ	સચિત્તમાં	વેરાય
સચિત્ત	વસ્તુ	મિશ્રમાં	વેરાય
મિશ્ર	વસ્તુ	મિશ્રમાં	વેરાય

બીજી ચતુર્ભંગી

સચિત્ત	વસ્તુ	સચિત્તમાં	વેરાય
અચિત્ત	વસ્તુ	સચિત્તમાં	વેરાય
સચિત્ત	વસ્તુ	અચિત્તમાં	વેરાય
અચિત્ત	વસ્તુ	અચિત્તમાં	વેરાય

ત્રીજી ચતુર્ભંગી

મિશ્ર	વસ્તુ	મિશ્રમાં	વેરાય
અચિત્ત	વસ્તુ	મિશ્રમાં	વેરાય
મિશ્ર	વસ્તુ	અચિત્તમાં	વેરાય
અચિત્ત	વસ્તુ	અચિત્તમાં	વેરાય

સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિમાં સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિના ૩૬ ભાંગા
મિશ્ર પૃથ્વીકાયાદિમાં સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિના ૩૬ ભાંગા
સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિમાં મિશ્ર પૃથ્વીકાયાદિના ૩૬ ભાંગા
મિશ્ર પૃથ્વીકાયાદિમાં મિશ્ર પૃથ્વીકાયાદિના ૩૬ ભાંગા

કુલ ૧૪૪ ત્રણ ચતુર્ભંગીના ૪૩૨ ભાંગા થાય.

કોઈ પણ ભાંગામાં સાધુને ભિક્ષા લેવી કલ્પે નહિ. જો છર્દિત દોષવાળી ભિક્ષા ગ્રહણ કરે તો-૧ આજ્ઞાભંગ, ૨ અનવસ્થા, ૩ મિથ્યાત્વ, ૪ સંયમવિરાધના, ૫ આત્મ-વિરાધના, ૬ પ્રવચનવિરાધના આદિ દોષો લાગે. એ જ રીતે ઉદ્દેશિકાદિ દોષવાળી ભિક્ષા લેવામાં પણ મિથ્યાત્વાદિ દોષો લાગે તે સમજી લેવું.

૧ આજ્ઞાભંગ-શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ છર્દિત દોષવાળી ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ કરેલો છે. જો ગ્રહણ કરે તો તેમની આજ્ઞાનો ભંગ થાય એટલે આજ્ઞાભંગ.

૨ અનવસ્થા-એક સાધુ દોષવાળી ભિક્ષા લેતો હોય તે જોઈને બીજો વિચાર કરે કે 'આ ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે તો પછી હું લઉં તો શો વાંધો ?' એટલે બીજો લે, તે જોઈને ત્રીજો લે. એમ અનવસ્થા થાય.

૩ મિથ્યાત્વ-દોષિત ભિક્ષા લેવાનો નિષેધ કરેલો છે, છતાં આ તો લે છે. એટલે બીજા સાધુ આદિને અશ્રદ્ધા થાય. અશ્રદ્ધા થઈ એટલે મિથ્યાત્વ પામે.

૪ સંયમવિરાધના-ઉણ્ણ કે શીત ભિક્ષા આપતાં નીચે ભૂમિ ઉપર વેરાય ત્યાં પૃથ્વીકાયાદિ હોય તેની વિરાધના થાય. તેથી સંયમવિરાધના.

૫ આત્મવિરાધના-ભિક્ષા ગરમાગરમ હોય અને ઢોળાય તો કાં તો આપનાર દાઝે કે સાધુ દાઝે તેથી આત્મવિરાધના.

૬ પ્રવચનવિરાધના-આપનાર કે લેનાર દાઝે તો લોકો જેમ તેમ બોલે તેથી પ્રવચન-વિરાધના.

નીચે છાંટો પડે તો પરંપરાએ કેવા દોષ સર્જાય તે ઉપર દૃષ્ટાંત

વારત્તપુર નામના નગરમાં અભયસેન નામના રાજા રાજ્ય કરે છે. તેમને વારત્તક નામનો પ્રધાન છે.

એક વખત તે નગરમાં ધર્મઘોષ નામના એક મુનિએ ભિક્ષાએ ફરતાં ફરતાં મંત્રીના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. ઘરમાં રહેલી સંગીની સ્ત્રી ધી, સાકરયુક્ત ખીર ભરેલી થાળી લઈને વહોરાવવા જાય છે, ત્યાં અચાનક ખીરનો છાંટો જમીન ઉપર પડ્યો. આ જોઈ ભિક્ષા લીધા સિવાય મુનિ તે ઘરમાંથી નીકળી ગયા.

આ દૃશ્ય વારત્તક મંત્રીએ જોયું અને વિચારમાં પડ્યા કે ‘સાધુ મારા ઘેરથી ભિક્ષા લીધા સિવાય કેમ જતા રહ્યા ?’ આમ વિચાર કરે છે ત્યાં તેમની દૃષ્ટિ જમીન ઉપર પડેલા ખીરના છાંટા ઉપર ગઈ તો છાંટા ઉપર એક માખી બેઠી હતી, તેને પકડવા એક ગીરોલી આવી, ગીરોલીને પકડવા સરટ (કાકીડો) દોડ્યો, કાકીડાને પકડવા એક બિલાડી આવી, તેને પકડવા પાડોશીનો કૂતરો આવ્યો, ત્યાં બીજો કૂતરો આવ્યો, બન્ને કૂતરા લડવા લાગ્યા. તે જોઈને કૂતરાના માલિકોનો પરસ્પર કલહ થયો અને મોટું રમખાણ મચી ગયું.

આ જોઈ મંત્રી વિચારવા લાગ્યો કે ‘એક બિંદુ નીચે પડ્યું, તેમાં આવો અનર્થ થયો. આ અનર્થના ભયથી મુનિએ ભિક્ષા લીધી નહિ. અહો ! કેવો દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળો ભગવંતનો ધર્મ છે. આવો ધર્મ સર્વજ્ઞ સિવાય કોણ કહી શકે ?’ જેમ આંધળો રૂપને જોઈ શકે નહિ તેમ જે સર્વજ્ઞ ન હોય તે દોષ વિનાનો ધર્મ કહી શકે નહિ. જિનેશ્વર ભગવાન જ સર્વજ્ઞ છે, એજ મારા દેવ હો. તેમણે કહેલું અનુષ્ઠાન જ મારે કરવું.’

આ પ્રમાણે વિચાર કરી વૈરાગ્ય પામેલા વારત્તક મંત્રી, જિનમંદિરમાં ગયા. ભગવંતનાં ભાવથી દર્શન કર્યા, પછી મંદિરમાંથી બહાર નીકળીને શ્રી ધર્મઘોષ મુનિની પાસે જઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

શરીરની પણ મમતા રાખ્યા સિવાય વિધિપૂર્વક આહાર ગ્રહણ કરતાં અને સંયમનું સુંદર રીતે પાલન કરતાં ધાતીકર્મનો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પામ્યા અને મોક્ષમાં ગયા.

‘પિંડનિર્યુક્તિ’ ગ્રંથમાં પ્રધાનને વિચાર કરતાં જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું પ્રતિબોધ પામ્યા. સ્વયંબુદ્ધ થયા, દેવે વેશ આપ્યો. સાધુ બન્યા, મહાદુષ્કર અનુષ્ઠાનને કરતાં કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા.’ આ પ્રમાણે જણાવેલ છે.

ગવેષણાના અને ગ્રહણએષણાના દોષો જણાવ્યા. હવે ગ્રાસ એષણાના દોષો જણાવાય છે.

ઇતિ દશમ છર્દિત દોષ નિરૂપણ.

ઇતિ ગ્રહણએષણા દોષો.

ગ્રાસએષણા

નામં ઠવળા દવિણ ભાવે ઘાસેસળા મુળેયલ્લા ।

દલ્લે મચ્છાહરણં ભાવંમિ ય હોઝ પંચવિહા ॥ ૮૧ ॥ (પિં. નિ. ૬૨૮)

ગ્રાસએષણાના ચાર નિશ્લેષા છે-૧ નામ ગ્રાસએષણા, ૨ સ્થાપના ગ્રાસએષણા, ૩ દ્રવ્ય ગ્રાસએષણા, ૪ ભાવ ગ્રાસએષણા. દ્રવ્ય ગ્રાસએષણામાં મત્સ્યનું ઉદાહરણ, ભાવ ગ્રાસએષણા પાંચ પ્રકારે છે -

૧ નામ ગ્રાસએષણા-ગ્રાસએષણા એવું કોઈનું નામ હોય તે.

૨ સ્થાપના ગ્રાસએષણા-ગ્રાસએષણાની કોઈ આકૃતિ.

૩ દ્રવ્ય ગ્રાસએષણા-ત્રણ પ્રકારે. સચિત્ત, અચિત્ત કે મિશ્ર વસ્તુ વાપરવી.

૪ ભાવ ગ્રાસએષણા-બે પ્રકારે. ૧ આગમભાવ ગ્રાસએષણા. ૨ નોઆગમભાવ ગ્રાસએષણા.

આગમભાવ ગ્રાસએષણા-ગ્રાસ એષણાને જાણનાર અને તેમાં ઉપયોગવાળો.

નોઆગમભાવ ગ્રાસએષણા-બે પ્રકારે. પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત.

પ્રશસ્ત-સંયોજનાદિ પાંચ દોષથી રહિત આહાર વાપરવો.

અપ્રશસ્ત-સંયોજના, પ્રમાણ, અંગાર, ધૂમ્ર અને કારણદોષવાળો આહાર વાપરવો.

કહેલ વસ્તુના અર્થને સમજાવવા માટે ચરિત-બનેલા અને કલ્પિત એમ બે પ્રકારના દૃષ્ટાંતો હોય છે. તેમાં અહીં દ્રવ્ય ગ્રાસએષણા ઉપર મત્સ્યનું કલ્પિત દૃષ્ટાંત કહેવામાં આવે છે.

મત્સ્યજનું દૃષ્ટાંત

કોઈ એક માછીમાર માછલાં પકડવા માટે સરોવર ઉપર ગયો. ત્યાં જઈને કાંટામાં ગલમાંસનો ટુકડો ભરાવીને સરોવરમાં નાખ્યો.

તે સરોવરમાં બુદ્ધિશાળી અને હોશિયાર એક વૃદ્ધ માછલું રહેતું હતું. તે માછલું માંસની ગંધથી ત્યાં આવ્યું અને સાયવીને કાંટાની આજુબાજુ માંસ ખાઈ ગયું અને પછી પૂંછડાથી કાંટો હલાવીને આધું જતું રહ્યું. માછીમાર સમજ્યો કે ‘માછલું પકડાયું છે એટલે કાંટો બહાર કાઢ્યો અને જોયું તો માછલું ન હતું અને માંસ પણ હતું નહિ. આ પ્રમાણે ત્રણવાર થયું. ત્રણે વાર તે માછલું માંસ ખાઈ ગયું. માછીમાર વિચારમાં પડ્યો કે આમ કેમ થાય છે ?

ત્યાં તો માછલો બોલી ઊઠ્યો કે ‘હે માછીમાર ! તું શું વિચાર કરે છે ? મારું પરાક્રમ સાંભળ. એકવાર હું પ્રમાદમાં હતો, ત્યાં એક બગલાએ મને પકડ્યો. ‘બગલો ભક્ષ ઉછાળીને પછી ગળી જાય છે.’ તેથી તે બગલાએ મને અદ્ધર ઉછાળ્યો, મેં વિચાર કર્યો કે ‘જો હું સીધો તેના મુખમાં પડીશ તો મને ગળી જશે, માટે તીચ્છો પડું કે જેથી મને ગળી શકે નહિ.’ આમ વિચાર કરીને હું વાંકો પડ્યો, બીજી વાર ઉછાળ્યો, બીજી વાર વાંકો પડ્યો, ત્રીજી વાર ઉછાળ્યો, ત્રીજી વાર હું પાણીમાં પડ્યો અને દૂર ભાગી ગયો.

એકવાર હું સમુદ્રમાં હતો ત્યાં માછીમારોએ વલયામુખની સાદડી માછલાં પકડવા માટે રાખેલી હતી. ભરતી આવે એટલે તેમાં માછલાં ભરાઈ જાય. એકવાર હું તેમાં સપડાઈ ગયો, ત્યારે સાદડીના આધારે બહાર નીકળી ગયો હતો. એકવીસ વાર જાળમાં સપડાયેલો તેમાં દરેક વખત હું જમીન ઉપર લપાઈ જઈને છૂટી ગયો હતો.

એકવાર માછીમારે દ્રહનું પાણી બીજી તરફ કાઢ્યું, તેમાં હું પણ આવી ગયો હતો, ત્યાં હું માછીમારની જાળમાં સપડાઈ ગયો. માછીમાર બધાં માછલાંને પકડીને લાંબા સોયામાં પરોવતો હતો, મેં હોશિયારીથી સોયાનો ભાગ મોંથી પકડી લીધો. પછી માછીમાર માછલાં ઉપર લાગેલા કાદવને સાફ કરવા સરોવરમાં ગયો અને ધોવા લાગ્યો, ત્યાં મેં સોયો મૂકી દીધો અને પાણીમાં જતો રહ્યો.

આવું મારું પરાક્રમ છે તો પણ તું મને પકડવા ઇચ્છે છે ? અહો કેવું તારું નિર્લજ્જપણું ?’

—

આ દૃષ્ટાંતનો ઉપનય-સાર આ પ્રમાણે છે. માછલાના સ્થાને સાધુ, માંસના

સ્થાને આહારપાણી, માછીમારના સ્થાને રાગાદિ દોષનો સમૂહ.

જેમ માછલું કોઈ રીતે સપડાયું નહિ તેમ સાધુએ પણ દોષ ન લાગે તે રીતે આહાર ગ્રહણ કરવો, કોઈ દોષમાં સપડાયું નહિ.

સોળ ઉદ્દગમના, સોળ ઉત્પાદનના અને દશ એષણના એમ ૪૨ દોષોથી રહિત આહાર મેળવ્યા પછી સાધુએ આત્માને શિખામણ આપવી કે ‘હે જીવ ! તું કોઈ દોષમાં સપડાયો નહિ અને બેતાલીસ દોષોથી રહિત આહાર લાવ્યો છે, તો હવે વાપરતા મૂર્છાવશ થઈ રાગદ્વેષમાં ન સપડાય તેનું ધ્યાન રાખજે. અર્થાત્ આહાર વાપરતાં રાગદ્વેષ કરીશ નહિ.

અપ્રશસ્ત ભાવગ્રાસએષણ

સંયોજના પમાણે ઇંગાલે ઘૂમ કારણે પઢમા ।

વસહિબહિરન્તરે વા રસહેઝં દવ્વસંજોગા ॥૧૦॥ (પિં. વિ. ૯૪)

૧ સંયોજના-વાપરવાનાં બે દ્રવ્યો સ્વાદ માટે ભેગાં કરવાં.

૨ પ્રમાણ-જરૂર કરતાં વધારે આહાર વાપરવો.

૩ અંગાર-વાપરતાં આહારના વખાણ કરવાં.

૪ ધૂમ્ર-વાપરતાં આહારની નિંદા કરવી.

૫ કારણ-આહાર વાપરવાના છ કારણ સિવાય આહાર વાપરવો.

૧. સંયોજના દોષ

સંયોજના એટલે દ્રવ્ય ભેગાં કરવા. તે બે પ્રકારે ૧. દ્રવ્યથી ભેગું કરવું અને ૨. ભાવથી ભેગું કરવું.

દ્રવ્યથી ભેગું કરવું-બે પ્રકારે ૧. બ્રાહ્મ સંયોજના, ૨. અભ્યંતર સંયોજના.

બ્રાહ્મ સંયોજના-સ્વાદની ખાતર બે દ્રવ્યો દૂધ, દહીં આદિમાં સાકર આદિ મેળવવી. તે ઉપાશ્રયની બહાર ગોચરી ગયા હોય ત્યાં બે દ્રવ્યો ભેગાં કરવાં તે બ્રાહ્મ સંયોજના.

અભ્યંતર સંયોજના-ઉપાશ્રયમાં આવીને વાપરતી વખતે સ્વાદની ખાતર બે દ્રવ્યો ભેગાં કરવાં. તે ત્રણ પ્રકારે. ૧. પાત્રમાં, ૨. હાથમાં અને ૩. મોઢામાં. આ અભ્યંતર સંયોજના.

ગોચરીએ ફરતાં વાર લાગે એમ હોય એટલે વિચાર કરે કે ‘જો અહીં બે દ્રવ્યો ભેગાં કરીશ તો સ્વાદ બગડી જશે, એટલે વાપરતી વખતે ભેગાં કરીશ.’ આમ વિચારીને બન્ને દ્રવ્યો અલગ અલગ લે. પછી ઉપાશ્રયે આવીને વાપરતી વખતે બે દ્રવ્યો ભેગાં કરે.

પાત્ર સંયોજના-શીખંડ, પૂરી આદિ પાત્રમાં જ ભેગા કરીને વાપરે.

હસ્ત સંયોજના-કોળિયો હાથમાં લે પછી તેના ઉપર બીજી વસ્તુ નાખીને વાપરે.

મુખ સંયોજના-મોઢામાં કોળિયો નાખે પછી ઉપરથી પ્રવાહી કે બીજી વસ્તુ લઈને એટલે મંડક આદિ મોઢામાં લે, પછી ગોળ આદિ મોંમાં લે એમ બે વસ્તુ મેળવીને વાપરે.

સંયોજના કરવાથી યતાં દોષો

૧ સંયોજના રસની આસક્તિ કરનાર છે.

૨ સંયોજનાથી આત્મા જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનો બંધ કરે છે.

૩ સંયોજનાથી સંસાર વધે છે.

૪ સંયોજનાથી ભવાંતરમાં જીવને અશાતા થાય છે.

૫ સંયોજનાથી અનંતકાળ સુધી વેદવા યોગ્ય અશુભ કર્મ બંધાય છે.

આથી સાધુએ બ્રાહ્મ કે અત્યંતર સંયોજના કરવી નહિ.

અપવાદ-દરેક સંઘાટકને ગોચરી વધારે આવી ગઈ હોય, વાપરવા છતાં આહાર વધ્યો હોય તો, તે પરઠવવો ન પડે તે માટે બે દ્રવ્યો ભેગા કરીને વાપરે તો દોષ નથી.

ગ્લાનને માટે દ્રવ્ય સંયોજના કરી શકાય.

રાજપુત્રાદિ હોય અને એકલો આહાર ગળે ઊતરતો ન હોય તો સંયોજના કરે.

નવદીક્ષિત હોય પરિણત ન થયો હોય તો સંયોજના કરે.

અથવા રોગાદિ કારણે સંયોજના કરવામાં દોષ નથી.

ઇતિ સંયોજના દોષ નિરૂપણ.

૨. પ્રમાણ દોષ

વત્તીસ કિર કવલા આહારો કુચ્છિપૂરઓ ભણિઓ ।

પુરિસસ્સ મહિલાએ અઢાવીસં ભવે કવલા ।।૧૧।। (પિં. નિ. ૬૪૨)

જે આહાર કરવાથી જ્ઞાનાભ્યાસ, વૈયાવચ્ચ આદિ કરવામાં અને સંયમના વ્યાપારોમાં તે દિવસે અને બીજા દિવસે આહાર વાપરવાનો ટાઇમ ન થાય ત્યાં સુધી શારીરિક બળમાં હાનિ ન પહોંચે તેટલો આહાર પ્રમાણસર કહેવાય.

પ્રમાણ કરતાં વધારે આહાર વાપરવાથી પ્રમાણાતિરિક્ત દોષ થાય અને તેથી સંયમ અને શરીરને નુકશાન થાય.

સામાન્ય રીતે પુરુષ (સાધુ) ને માટે બત્રીસ કોળિયા જેટલો આહાર અને સ્ત્રી (સાધ્વી) માટે અઢાવીસ કોળિયા જેટલો આહાર પ્રમાણસર કહેવાય.

કુક્કુટી-કુકડીના ઇંડા જેટલા પ્રમાણનો એક કોળિયો ગણાય.

કુક્કુટી-બે પ્રકારની ૧ દ્રવ્ય કુક્કુટી અને ૨ ભાવકુક્કુટી.

દ્રવ્ય કુક્કુટી-બે પ્રકારે ૧ ઉદર કુક્કુટી, ૨ ગલકુક્કુટી.

ઉદરકુક્કુટી-જેટલો આહાર વાપરવાથી પેટ ભરાય તેટલો આહાર.

ગલકુક્કુટી-પેટ પૂરતા આહારનો બત્રીસમો ભાગ અથવા જેટલો કોળિયો મુખમાં મૂકતાં મોં વિકૃત ન થાય, તે પ્રમાણનો કોળિયો અથવા સહેલાઈથી મુખમાં મૂકી શકાય તેટલા આહારનો કોળિયો.

ભાવકુક્કુટી-જેટલો આહાર વાપરવાથી (ઓછો નહિ તેમ વધારે નહિ)

શરીરમાં સ્ફૂર્તિ રહે, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની વૃદ્ધિ થાય તેટલા પ્રમાણનો આહાર, તેનો બત્રીસમો ભાગ એક કોળિયો કહેવાય.

બત્રીસ કોળિયામાં એક, બે ત્રણ કોળિયા ઓછાં કરતાં યાવત્ સોળ કોળિયા પ્રમાણ આહાર કરે યાવત્ તેમાંથી પણ ઓછા કરતાં આઠ કોળિયા પ્રમાણ આહાર કરે તે યાત્રામાત્ર (નિર્વાહ પૂરતો) આહાર કહેવાય. અર્થાત્ ઓછા આહારથી કામ લે-આરાધના કરે.

સાધુઓએ કેવો આહાર વાપરવો જોઈએ ? તે માટે કહ્યું છે કે :-

હિયાહારા મિયાહારા અપ્પાહારા ય જે નરા ।

ન તે વિજ્ઞા તિગિચ્છંતિ અપ્પાણં તે તિગિચ્છગા ॥૧૨॥ (પિ. નિ. ૬૪૮)

જેઓ હિતકારી-દ્રવ્યથી અવિરુદ્ધ, પ્રકૃતિને માફક અને એષણીય-દોષ વગરનો આહાર કરનારા, મિતાહારી-પ્રમાણસર બત્રીસ કોળિયા પ્રમાણ આહાર કરનારા, અલ્પાહારી-ભૂખ કરતાં ઓછો આહાર કરનારા હોય છે, તેમની વૈદ્યો ચિકિત્સા કરતા નથી. અર્થાત્ તેવાઓને રોગ થતાં નથી કેમકે તેઓ પોતે જ પોતાના વૈદ્ય છે.

હિતકારી અને અહિતકારી આહારનું સ્વરૂપ-

દહીંની સાથે તેલ, દૂધની સાથે દહીં કે કાંજી એ અહિતકારી છે, અર્થાત્ શરીરને નુકશાન કરે છે. કહ્યું છે કે ‘અહિતાશનસમ્પર્કાત્, સર્વરોગોદ્ભવો યતઃ । તસ્માત્તદહિતં ત્યાજ્યં, ત્યાજ્યં પથ્યનિષેવણમ્ ॥’ અહિતકારી આહાર વાપરવાથી સઘળા રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. દૂધ અને તેલ કે દહીં અને તેલ સાથે વાપરવાથી કોઢ રોગ થાય છે, સરખા ભાગે વાપરવાથી ઝેરરૂપ બને છે. માટે અહિતકારી આહારનો ત્યાગ કરવો અને હિતકારી આહાર વાપરવો જોઈએ.

મિતઆહારનું સ્વરૂપ-પોતાના ઉદરમાં છ ભાગની કલ્પના કરવી. તેમાં શિયાળો ઉનાળો અને સાધારણ કાલની અપેક્ષાએ આહાર વાપરવો, તે આ પ્રમાણે :

કાલ	પાણી	ભોજન	વાયુ
અતિ ઠંડીમાં	એક ભાગ	ચાર ભાગ	એક ભાગ
મધ્યમ ઠંડીમાં	બે ભાગ	ત્રણ ભાગ	એક ભાગ
મધ્ય ગરમીમાં	બે ભાગ	ત્રણ ભાગ	એક ભાગ
વધુ ગરમીમાં	ત્રણ ભાગ	બે ભાગ	એક ભાગ

કાયમ ઉદરનો એક ભાગ વાયુના પ્રચાર માટે ખાલી રાખવો જોઈએ. એક ભાગ ખાલી ન રહે તો શરીરમાં પીડા કરે.

પગામં ચ નિગામં ચ પનીયં ભક્તપાણમાહરે ।

અંબુહયં અંબુહસો પમાણદોસ મુણેયવ્વો ॥૧૩॥ (પિં. નિ. ૬૪૪)

જે સાધુ પ્રકામ, નિષ્કામ, પ્રણીત, અતિબહુક અને અતિ બહુશ: ભક્તપાનનો આહાર કરે તે પ્રમાણદોષ જાણવો.

૧ પ્રકામ-ધી આદિ નહિ નીતરતા આહારના તેત્રીસ કોળિયા પ્રમાણથી વધુ વાપરે તે.

૨ નિકામ-ધી આદિ નહિ નીતરતા આહારના બત્રીસથી વધારે કોળિયા પ્રમાણ એકથી વધારે દિવસ વાપરવા તે.

૩ પ્રણીત-કોળિયો ઉપાડતાં તેમાંથી ધી આદિ નીતરતો હોય તેવો આહાર વાપરવો તે.

૪ અતિબહુક-અકાંતરીયા થઈને વાપરવું તે.

૫ અતિબહુશ:-અતિલોલુપતાથી અતૃપ્તપણે દિવસમાં ત્રણ વખતથી વધારે વખત આહાર વાપરવો તે.

સાધુએ ભૂખ કરતાં પણ ઓછો આહાર વાપરવો જોઈએ. જો વધુ આહાર વાપરે તો આત્મવિરાધના, સંયમવિરાધના, પ્રવચનવિરાધના આદિ દોષો થાય.

આત્મવિરાધના-બે વખત, ત્રણ વખત અને તેથી પણ વધુ વખત વાપરેલો આહાર પાચન નહિ થવાના યોગે ઝાડા થાય કે ઉલટી થાય, બિમારી આવે કે શરીરને નુકશાન થાય યાવત્ મૃત્યુ થાય.

સંયમવિરાધના-વધારે આહાર વાપરવાના યોગે શરીરમાં રોગ થવાથી શોક કરે, તેમાં તેઉકાય આદિની વિરાધના, ઔષધ વગેરેમાં છકાયજીવની વિરાધના થાય.

પ્રવચન વિરાધના-અધિક આહાર વાપરવાથી સાધુ માંદો પડે, તે જોઈને લોકો નિંદા કરે કે ‘આ સાધુડા રસનામાં લંપટ છે, તેથી માંદા પડે તેમાં શી નવાઈ ?’ વગેરે બોલે.

અધિક આહારના યોગે બ્રહ્મચર્યની વિરાધના આદિ અનેક પ્રકારના દોષો થાય છે. માટે સંયમ અને શરીરને ગુણકારી પ્રમાણસર આહાર વાપરવો જોઈએ.

ઇતિ પ્રમાણ દોષ નિરૂપણ.

૩. અંગાર દોષ

૪. ધૂમ્ર દોષ

અંગારસધૂમોવમચરણિંધણકરણમાવઓ જમિહ ।

રત્તો દુઢ્ઠો ભુંજઈ તં અંગારં ચ ધૂમં ચ ॥૧૪॥ (પિં. વિ. ૮૭)

જેમ અગ્નિ લાકડાંને સર્વથા બાળીને અંગારા સમાન બનાવે છે અને અર્ધબાળવાથી ધુમાડાવાળું કરે છે, તેમ સાધુ આહાર વાપરતાં આહારનાં કે આહાર બનાવનારનાં વખાણ કરે-પ્રશંસા કરે તો તેથી રાગરૂપી અગ્નિથી ચારિત્રરૂપી લાકડાંને અંગારા સમાન બનાવે છે. અને જો વાપરતી વખતે આહારની કે આહાર બનાવનારની નિંદા કરે તો તેથી દ્વેષરૂપી અગ્નિથી ચારિત્રરૂપી લાકડાંને ધુમાડાવાળાં બનાવે છે.

રાગથી આહારને વખાણ કરતો વાપરે તો અંગારદોષ લાગે છે.

દ્વેષથી આહારની નિંદા કરતો વાપરે તો ધૂમ્રદોષ લાગે છે.

માટે સાધુએ આહાર વાપરતાં વખાણ કે નિંદા કરવી ન જોઈએ. આહાર જેવો હોય તેવો સમભાવથી રાગ-દ્વેષ કર્યા સિવાય વાપરી લેવો જોઈએ, તે પણ કારણ હોય તો વાપરવો તે સિવાય ન વાપરવો.

ઇતિ તૃતીય-ચતુર્થ અંગાર દોષ-ધૂમ્ર દોષ નિરૂપણ.

૫. કારણ દોષ

છુહવેયણવેયાવચ્ચ-સંજમસુજ્ઞાણપાણરક્ષણદ્વા ।

इरियं च विसोहेउं भुंजइ न रूवरसहेउ ।।१५।। (પિં. વિ. ૯૮)

આહાર કરવાનાં છ કારણો છે. આ છ કારણો સિવાય આહાર વાપરે તો કારણાતિરિક્ત નામનો દોષ લાગે.

છ કારણો-૧ ક્ષુધાવેદનીય દૂર કરવા, ૨ વૈયાવચ્ચ સેવા ભક્તિ કરવા, ૩ સંયમનું પાલન કરવા, ૪ શુભધ્યાન કરવા, ૫ પ્રાણોને ટકાવી રાખવા, ૬ ઇર્યાસમિતિનું પાલન કરવા. આ છ કારણો સાધુ આહાર વાપરે, પરંતુ શરીરનું રૂપ કે જીભના રસને માટે ન વાપરે.

૧ ક્ષુધાનું નિવારણ કરવા-ભૂખ જેવી કોઈ પીડા નથી, માટે ભૂખને દૂર કરવા આહાર વાપરે. આ શરીરમાં એક તલના ફોતરા જેટલી જગ્યા એવી નથી કે જે બાધા ન આપે. આહાર વગરના-ભૂખ્યાને બધાં દુઃખો સાન્નિધ્ય કરે છે અર્થાત્ ભૂખ લાગે ત્યારે બધાં દુઃખો આવી ચઢે છે, માટે ભૂખનું નિવારણ કરવા સાધુ આહાર વાપરે.

૨ વૈયાવચ્ચ કરવા-ભૂખ્યો સાધુ વૈયાવચ્ચ બરાબર કરી ન શકે, એટલે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગ્લાન, બાલ, વૃદ્ધ આદિ સાધુની વૈયાવચ્ચ સારી રીતે કરી શકાય તે માટે સાધુ આહાર વાપરે.

૩ સંયમનું પાલન કરવા-ભૂખ્યો સાધુ પ્રત્યુપેક્ષણ પ્રમાર્જના આદિ સંયમનું પાલન કરી ન શકે, માટે સંયમનું પાલન કરવા સાધુ આહાર વાપરે.

૪ શુભધ્યાન કરવા-ભૂખ્યો સાધુ સ્વાધ્યાય આદિ શુભધ્યાન-ધર્મધ્યાન કરી ન શકે, અભ્યાસ કરેલા સૂત્ર-અર્થનું પરાવર્તન કરવામાં અસમર્થ થાય, તેથી ધર્મધ્યાનની હાનિ થાય. માટે શુભ ધ્યાન કરવા સાધુ આહાર વાપરે.

૫ પ્રાણોને ટકાવી રાખવા-ભૂખ્યા હોય તો શરીરની શક્તિઓ ક્ષીણ થાય. જેથી શરીરની શક્તિ ટકાવી રાખવા સાધુ આહાર વાપરે.

૬ ઇર્યાસમિતિનું પાલન કરવા-ભૂખ્યા હોય તો ઇર્યાસમિતિનું બરાબર પાલન થઈ ન શકે. ઇર્યાસમિતિનું પાલન સારી રીતે થઈ શકે તે માટે સાધુ આહાર વાપરે.

આ છ કારણોએ સાધુ આહાર વાપરે, પરંતુ શરીરનો વિશિષ્ટ વર્ણ આકૃતિ થાય, મધુર સ્વર થાય, કંઠની મધુરતા થાય તેમજ સારા સારા માધુર્ય આદિ સ્વાદ કરવા આહાર ન વાપરે. શરીરના રૂપ, રસાદિ માટે આહાર વાપરતા ધર્મનું પ્રયોજન નહિ રહેવાથી કારણાતિરિક્ત નામનો દોષ લાગે છે.

છ કારણે સાધુ આહાર વાપરે તે જણાવ્યું. હવે છ કારણે સાધુએ આહાર ન વાપરવો. અર્થાત્ ઉપવાસ કરવો તે કહે છે.

આયંકે ઉવસગ્ને તિતિવ્થયા બંભચેરગુત્તીસુ ।

પાણિદયા તવહેઝં સરીરવોચ્છેયણઢાણ ॥૧૬॥ (પિં. નિ. ૬૬૬)

૧ આતંક-તાવ આવ્યો હોય, કે અજીર્ણ આદિ થયું હોય ત્યારે આહાર ન વાપરે. કેમકે વાયુ, શ્રમ, ક્રોધ, શોક, કામ અને ક્ષતથી ઉત્પન્ન નહિ થયેલા તાવમાં લંઘન-ઉપવાસ કરવાથી શરીરની શુદ્ધિ થઈ જાય છે.

૨ ઉપસર્ગ-સગાસંબંધી, દીક્ષા છોડાવવા આવ્યા હોય, ત્યારે આહાર ન વાપરે. આહાર નહિ વાપરવાથી સગાસંબંધીઓને એમ થાય કે ‘આહાર નહિ વાપરે તો મરી જશે.’ એટલે સગાસંબંધીઓ દીક્ષા છોડાવે નહિ તથા રાજા કોપાયમાન થયો હોય તો ન વાપરે તથા દેવ, મનુષ્ય કે તીર્થંચ સંબંધી ઉપસર્ગ થયો હોય તો ઉપસર્ગ સહન કરવા ન વાપરે.

૩ બ્રહ્મચર્ય-બ્રહ્મચર્યને બાધક એવો મોહનો ઉદય થયો હોય તો ન વાપરે. ભોજનનો ત્યાગ કરવાથી મોહોદય શમી જાય છે.

૪ પ્રાણીદયા-વરસાદ વરસતો હોય, છાંટા પડતા હોય, સચિત્ત રજ કે ધુમ્મસ આદિ પડતી હોય કે સમૃદ્ધિમ દેડકીઓ આદિની ઉત્પત્તિ થઈ ગઈ હોય તો તે જીવોની રક્ષા માટે-પોતાથી તે જીવોની વિરાધના ન થાય તે માટે ઉપાશ્રયની બહાર ન નીકળે. આહાર ન વાપરે એટલે ઉપવાસ કરે. જેથી ગોચરી પાણી માટે

બહાર જવું ન પડે અને અપ્કાયાદિ જીવોની વિરાધનાથી બચાય.

૫ તપ-તપશ્ચર્યા કરવા માટે. શ્રી મહાવીરસ્વામીજી ભગવંતના શાસનમાં ઉત્કૃષ્ટ છ મહિનાના ઉપવાસનો તપ કહ્યો છે. ઉપવાસથી માંડી છ મહિનાના ઉપવાસ કરવા આહાર ન વાપરે.

૬ શરીરનો ત્યાગ કરવા-લાંબા કાળ સુધી ચરિત્ર પાળ્યું, શિષ્યોને વાચના આપી, અનેકને દીક્ષા આપી, અંતે વૃદ્ધપણામાં ‘સર્વ અનુષ્ઠાનોમાં મરણ-અનશન આરાધના સાર છે, માટે તેમાં મહાપ્રયત્ન કરવો જોઈએ.’ આમ સમજી આહારનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક શરીરનો ત્યાગ કરે. શરીરનો ત્યાગ કરવા આહાર ન વાપરે.

ઇતિ કારણ દોષ નિરૂપણ.

દોષોના વિભાગો

સોલસ ઉગ્ગમદોસા સોલહ ઉપ્પાયણાદોસા ૩ ।

દસ એસણાદોસા સંજોયણમાઈ પંચેવ ॥૧૭॥ (પિં. નિ. ૬૬૮)

સોળ ઉદ્ગમના દોષો સોળ ઉત્પાદનાના દોષો, દશ એષણાના દોષો અને પાંચ સંયોજનાદિ દોષો. કુલ ૪૭ દોષો છે.

આ ૪૭ દોષોને દૂર કરવાથી પિંડની વિશુદ્ધિ થાય છે.

પિંડની વિશુદ્ધિથી ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય છે.

ચારિત્રની શુદ્ધિથી આત્માનો મોક્ષ થાય છે. એટલે કે મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ માટે કહ્યું છે કે -

એવિસોહયંતો પિંડં સોહેઈ સંસઓ નત્થિ ।

એવિસોહિંતે ચરિત્તભેયં વિયાણાહિ ॥૧૮॥

સમણત્તણસ્સ સારો ભિક્ખાચરિયા જિણેહિં પવ્રત્તા ।

પત્થ પરિતપ્પમાણં તં જાણસુ મંદસંવેગં ॥૧૯॥

નાણચરણસ્સ મૂલં ભિક્ખાચરિયા જિણેહિં પવ્રત્તા ।

એત્થ ૩ ઉજ્જમાણં તં જાણસુ તિવ્વસંવેગં ॥૨૦॥

પિંડ અસોહયંતો અચરિત્તી એત્થ સંસઓ નત્થિ ।

ચારિત્તંમિ અસંતે નિરત્થિઆ હોઈ દિક્ખા ૩ ॥૨૧॥

ચારિત્તંમિ અસંતંમિ નિવ્વાણં ન ૩ ગચ્છઈ ।

નિવ્વાણંમિ અસંતંમિ સવ્વા દિક્ખા નિરત્થણા ॥૨૨॥

(પિં. નિ. ગાથા. ૬૬૮ની ટીકામાં)

જેઓ આ દોષોથી રહિત આહારને વાપરે છે, તેમના ચારિત્રનો નાશ થતો નથી. જેઓ આ દોષોની શુદ્ધિ કરતા નથી અર્થાત્ દોષવાળો આહાર વાપરે છે તેમના ચારિત્રનો નાશ થાય છે.

‘ભિક્ષાની શુદ્ધિ કરવી અર્થાત્ દોષ વગરનો આહાર મેળવવા પ્રયત્ન કરવો એ સાધુપણનો સાર છે. જેઓ શુદ્ધ આહારની તપાસ કરવામાં ખેદ પામે છે, તેઓ મંદ વૈરાગ્યવાળા જાણવા.’ એમ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ કહ્યું છે.

શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ કહ્યું છે કે ‘જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મૂલ ભિક્ષાની શુદ્ધિ છે, જેઓ શુદ્ધ ભિક્ષા મેળવવા માટે ઉદ્યમ કરે છે તે તીવ્ર વૈરાગ્યવાળા જાણવા.’

જેઓ પિંડને શોધતા નથી તેઓ અચારિત્રી છે એમાં સંશય નથી. ચારિત્ર નહિ હોવાથી તેઓની દીક્ષા નિરર્થક થાય છે.

ઉપર પ્રમાણે જેઓમાં ચારિત્ર નથી તેઓ મોક્ષમાં જતાં નથી. મોક્ષનો અભાવ થયે છતે તેઓની સર્વ દીક્ષા નિરર્થક છે.

ઉપસંહાર

इइ तिविहेसणदोसा लेसेण जहागमं मएऽ भिहिया ।

एसु गुरुलहुविसेसं सेसं च मुणेज्ज सुत्ताउ ॥१०३॥ (પિં. વિ. ૧૦૦)

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે ત્રણે પ્રકારની એષણા-ગવેષણા, ગ્રહણએષણા અને ગ્રાસએષણાના દોષો સંક્ષેપથી આગમને અનુસારે નવમા પૂર્વમાં રહેલ શ્રુતરૂપ શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ આદિ શાસ્ત્રને અનુસારે જણાવ્યા છે. આ દોષોમાં નાના મોટા દોષોનો વિભાગ તથા દોષોના વિષયોમાં દૃષ્ટાંત, પ્રત્યપાય, ઉત્સર્ગ, અપવાદ, શય્યાતર, રાજપિંડ, ઉપાશ્રય, વસ્ત્રપાત્ર વગેરેમાં રહેલ દોષો વગેરે જે અહીં ન કહ્યું હોય તે બીજા સૂત્રોથી જાણી લેવું.

અહીં નહિ કહેલું બીજાં સૂત્રોથી જાણી લેવાની સૂત્રકારે ભલામણ કરી છે. પરંતુ પિંડ વિશુદ્ધિ પ્રકરણની ટીકામાં શ્રી જિનવલ્લભગણિએ કહેલું છે તેમાંથી બેતાલીસ દોષો અંગે ટૂંકમાં અહીં જણાવાય છે.

દોષોમાં મોટાં અને નાના દોષો

સૌથી મોટો દોષ મૂલકર્મ, પછી આધાકર્મ, પછી કર્મ ઔદેશિકના છેલ્લા ત્રણ ભેદ (સમુદ્દેશ, આદેશ, સમાદેશ) મિશ્રના છેલ્લા બે ભેદ (પાખંડીમિશ્ર અને સાધુમિશ્ર) બાદર પ્રાભૃતિકા, સપ્રત્યપાય પરગામ અભ્યાહત, લોભપિંડ, અનંતકાય વડે અવ્યવહિત નિશ્કિપ્ત પિહિત સંહત ઉન્મિશ્ર અપરિણત અને છર્દિતદોષ (આ છ દોષો) સંયોજના, અને વર્તમાન-ભવિષ્યકાળનું નિમિત્ત એ ઓછા દોષવાળા છે.

તેના કરતાં કર્મ ઔદેશિકનો પહેલો ભેદ (ઉદ્દેશ), મિશ્રનો પહેલો ભેદ (યાવદર્થિક), ધાત્રીદોષ, દૂતીદોષ, ભૂતકાલનું નિમિત્ત, આજીવિક, વનીપક, બાદર ચિકિત્સા ક્રોધપિંડ, માનપિંડ, સંબંધીસંસ્તવ, વિદ્યાપિંડ, મંત્રપિંડ, યોગપિંડ, ચૂર્ણપિંડ, પ્રકાશકરણ, બે પ્રકારનુંકીત (દ્રવ્યકીત અને આત્મભાવકીત), લૌકિકપ્રામિત્ય, લૌકિકપરાવર્તિત, નિષ્પ્રત્યપાય પરગ્રામઅભ્યાહત, પિહિતઉદ્ભૂતિ, કપાટઉદ્ભૂતિ, ઉત્કૃષ્ટ માલાપહત, આછેદ, અનિસૃષ્ટ, પુરઃકર્મ, પશ્ચાત્કર્મ, ગર્હિતબ્રક્ષિત, સંસ્કતબ્રક્ષિત, પ્રત્યેક વડે અવ્યહિત સંહત ઉન્મિશ્ર, અપરિણત અને છર્દિત (આ ચાર પ્રકારો), પ્રમાણ ઉલ્લંઘન, ધૂમ્ર, અકારણ ભોજન, ઓછા દોષવાળા છે.

તેના કરતાં પણ અધ્યવપૂરકના છેલ્લા બે ભેદ (સ્વધર પાખંડી, સ્વધર સાધુ), કૃત ઔદેશિકના ચારે ભેદ, ભક્તપાન પૂતિ, માયાપિંડ, અનંતકાય વડે વ્યવહિત નિક્ષિપ્ત પિહિત ઉન્મિશ્ર અને છર્દિત (આ ચાર પ્રકારો), ઓછા દોષવાળા છે.

તેના કરતાં પણ ઓધઔદેશિક, ઉદિષ્ટ ઔદેશિકના ચાર ભેદ, ઉપકરણ પૂતિ, ચિરકાલ સ્થાપિત, પ્રકટકરણ, લોકોત્તર પરાવર્તિત, પ્રામિત્ય, પરભાવકીત, નિષ્પ્રત્યપાય સપ્રત્યપાય સ્વગ્રામ અભ્યાહત, દર્દરોભિન્ન (કપડું છોડીને), જઘન્ય માલાપહત, પ્રથમ-(યાવદર્થિક) અધ્યવપૂરક, સૂક્ષ્મચિકિત્સા, ગુણસંસ્તવકરણ, મિશ્રકર્દમ-મીઠું અને ખડી વડે બ્રક્ષિત, લોટ વગેરેથી મક્ષિત, દાયકદોષ, પ્રત્યેક વડે પરંપર નિક્ષિપ્ત પિહિત ઉન્મિશ્ર અપરિણત અને છર્દિત (આ પાંચ પ્રકારો), મિશ્ર વડે અનંતર નિક્ષિપ્ત પિહિત ઉન્મિશ્ર અપરિણત અને છર્દિત (આ પાંચ પ્રકારો) ઓછા દોષવાળા છે.

સાધુએ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવને આશ્રીને ઉત્સર્ગ અને અપવાદનું સેવન કરવું જોઈએ. સર્વથા શુદ્ધ આહાર ન મળે તો અશુદ્ધ આહાર પણ વિધિપૂર્વક લેવાની આજ્ઞા શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ આપી છે.

આહારના અભાવે શરીર ઢીલું પડી જાય તેથી ચારિત્રાદિ ગુણોની હાનિ થાય, માટે અપવાદે અશુદ્ધ આહાર કેવી રીતે ગ્રહણ કરે ? તે માટે કહ્યું છે કે:-

સોહંતો ય ઇમે તહ ચઙ્ગ સવ્વત્થ પળગહાણીએ ।

ઉસગ્ગવવાયવિઝુ વહ ચરણગુણા ન હાયંતિ ।।૧૦૪।। (પિં. વિ. ૧૦૧)

જ્યારે સર્વથા દોષ વિનાનો આહાર મળતો ન હોય ત્યારે ઉત્સર્ગ અને અપવાદના જાણકાર સાધુએ અશઠપણે સૌથી ઓછા દોષવાળો આહાર મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જેથી ચારિત્ર ગુણોની હાનિ ન થાય.

સર્વથા શુદ્ધ આહાર ન મળે તો આહાર વિના ચલાવી શકે એમ હોય અર્થાત્ આહાર વિના પણ ચારિત્રનું સારી રીતે પાલન કરી શકે એમ હોય તે સાધુએ દોષો સેવવાની જરૂર નથી, પરંતુ જે સાધુ આહાર વગર પોતાની ચારિત્રની ક્રિયા બરાબર કરી શકતો ન હોય તે સાધુ અપવાદે અશુદ્ધ આહાર વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરે.

ઉત્સર્ગ-એટલે શાસ્ત્રમાં કહ્યું હોય, તેમાં કાંઈ પણ છૂટછાટ વિના તેનું અણુશુદ્ધ પાલન કરવું તે.

અપવાદ-એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવને આશ્રીને શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિ મુજબ છૂટછાટ લઈને આચરણ કરવું તે.

ક્યારે ઉત્સર્ગનું પાલન કરવું ? ક્યારે અપવાદનું પાલન કરવું ? તે ગીતાર્થ સમજી શકે છે. ગીતાર્થ એટલે જેઓએ સારી રીતે છેદ આદિ સૂત્રો જાણ્યાં છે તે સાધુઓ અર્થાત્ પિંડની એષણા, વસ્ત્રની એષણા, પાત્રની એષણા, શય્યાની એષણા જણાવનારા છેદ સૂત્રો જેમણે જાણેલા છે, તે ગીતાર્થ કહેવાય છે.

ગીતાર્થ સાધુ વિધિપૂર્વક અપવાદનું આચરણ કરે તો વિરાધના પણ દોષવાળી થતી નથી. કેમકે તે શાસ્ત્રની વિધિ જાણે છે. નિશીથસૂત્રમાં યતનાનું લક્ષણ કહ્યું છે કે -

રાગદોસવિવિત્તો જોગો અસદસ્સ હોઝ જયણા ડ .

રાગદોસાણુગઓ જો જોગો સ અજયણા ડ ।।૧૦૫।।

રાગ-દ્વેષથી રહિત અસદભાવે-કપટ વિના જે મેળવવું તે જયણા કહેવાય, જ્યારે રાગ-દ્વેષપૂર્વક જે વ્યાપાર સેવે તે અજયણા કહેવાય છે.

ગ્લાન આદિ માટે વસ્તુની જરૂર પડે ત્યારે ગીતાર્થ સાધુ પંચક હાનિથી વસ્તુ મેળવે તે આ રીતે-

સૌ પ્રથમ શુદ્ધ વસ્તુની તપાસ કરે. શુદ્ધ ન મળે તો લઘુગુરુ પંચક પ્રાયશ્ચિત્તને યોગ્ય વસ્તુ મેળવે. તે ન મળે તો લઘુગુરુ દશક, તે ન મળે તો લઘુગુરુ પંચદશક, એમ પંચક પંચકની વૃદ્ધિ કરે. એ રીતે સૌથી ઓછામાં ઓછી દોષવાળી વસ્તુ ગ્રહણ કરે. છેવટે આધાકર્મ દોષથી દુષિત વસ્તુ પણ ગ્રહણ કરે. આ રીતે આવી દોષવાળી વસ્તુ વાપરવા છતાં તે દોષ વિનાનો અર્થાત્ શુદ્ધ જાણવો.

જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની હાનિ ન થાય એ રીતે સાધુ યત્ન કરે. આથી એ બતાવવામાં આવ્યું કે ‘જૈન શાસનમાં બધું આમ જ કરવું જોઈએ અને આમ ન જ કરવું જોઈએ એવું એકાંતે કહ્યું નથી. દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની વિચિત્રતાના

યોગે કોઈ વિધિનો નિષેધ પણ થાય અને નિષેધની વિધિ પણ થાય- ઉત્પદ્યતે સાઠવસ્થા દેશકાલમયાન્ પ્રતિ । યસ્યામકાર્યં સ્યાત્કર્મકાર્યં ચ વર્જ્યેત્ ॥’

દેશકાલ આદિને આશ્રયીને જેવો સમય હોય તે પ્રમાણે અકાર્ય કાર્ય થાય અને કાર્યને છોડી દેવું પણ પડે. અર્થાત્ દેશકાલને આશ્રયીને જ્ઞાનાદિનો લાભ થાય તે રીતે આચરણ કરવું જોઈએ. જેમાં લાભ વધારે હોય અને નુકશાન ઓછું હોય તેમ વર્તવું.

નવિ કિંચિ અણુત્રાયં પડિસિદ્ધં વા વિ જિણવરિંદેહિં ।

एसा जिणाण आणा कज्जे सज्जेण होयव्वं ॥૧૦૬॥

શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ કોઈ વસ્તુનો એકાંતે નિષેધ પણ કર્યો નથી, તેમ એકાંતે વિધિ પણ કહ્યો નથી. ‘જેવું કાર્ય હોય તે પ્રમાણે વર્તવું.’ એમ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞા છે. અર્થાત્ ગુણ વધારે હોય અને નુકશાન ન હોય કે અલ્પ હોય તેમ વર્તવું.

जा जयमाणस्स भवे विराहणा सुत्तविहिसमग्गस्स ।

सा होइ निज्जरफला अज्झत्थविसोहिजुत्तस्स ॥૧૦૭॥

(પિં. નિ. ૬૭૧. પિં. વિ. ૧૦૨)

શાસ્ત્રમાં બતાવેલી વિધિ પ્રમાણે રાગ-દ્વેષ વિના યતનાપૂર્વક વર્તનાર આત્મકલ્યાણની શુદ્ધ ભાવનાવાળા સાધુને યતના કરતાં જે કાંઈ પૃથ્વીકાયાદિની સંઘટ્ટ આદિ વિરાધના થાય તો તે વિરાધના પણ નિર્જરાને કરનારી થાય છે. પરંતુ અશુભ કર્મ બંધાવનારી નથી નથી. કેમકે જે કાંઈ વિરાધના થાય છે, તેમાં આત્માનો શુભ અધ્યવસાય હોવાથી અશુભ કર્મના બંધન માટે થતી નથી, પરંતુ કર્મની નિર્જરા કરાવે છે. દોષિત આહારાદિ લેતાં જે કાંઈ વિરાધનાજન્ય કર્મ બંધાય તે પહેલા સમયે બંધાય, બીજે સમયે ભોગવાય અને ત્રીજે સમયે તે કર્મના અભાવ (આત્મા સાથેનો વિયોગ) થઈ જાય છે.

આ પ્રમાણે વિધિ સાચવીને જે ભવ્યાત્મા મુનિ ભગવંતો પોતાનું વર્તન રાખશે તેઓ થોડા જ વખતમાં શાશ્વત સુખને પ્રાપ્ત કરનારા થશે.

ઇતિ શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ પરાગ.

શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ પરાગ

મૂલ ગાથાઓ

પિંડે ઉગ્ગમઉપ્પાયણેસણા સંજોયણા પમાણં ચ;
 ઇંગાલ ધૂમ કારણ અટ્ટવિહા પિંડનિજજુત્તી. ૧
 તિવિહો ઉ દવ્વપિંડો સચિત્તો મીસઓ અચિત્તો ય;
 એક્કેક્કસ્સ ય એત્તો નવ નવ ભેઆ ઉ પત્તેયં. ૨
 પુઢવી આઉક્કાઓ તેઉ વાઉ વણસ્સઇ ચેવ;
 બેઇંદિય તેઇંદિય ચઉરો પંચિંદિયા ચેવ. ૩
 એગવિહાઇ દસવિહો પસત્થઓ ચેવ અપસત્થો અ;
 સંજમ વિજ્જાયરણે નાણાદિતિગં ચ તિવિહો ઉ. ૪
 નાણં દંસણં ચેવ સંજમો ય વય પંચઇચ્ચ જાણેજ્જા;
 પિંડેસણ પાણેસણ ઉગ્ગહપડિમા ય પિંડમ્મિ. ૫
 પવયણમાયા નવબંભગુત્તિઓ તહય સમણધમ્મો ય;
 એસ પસત્થો પિંડો ભણિઓ કમ્મદ્દમહણેહિં. ૬
 અપસત્થો ય અસંજમ અન્નાણં અવિરઇય મિચ્છતં;
 કોહા યાસવકાયા કમ્મગુત્તી અહમ્મો ય. ૭
 બજ્જઇ ય જેણ કમ્મં સો સવ્વો હોઇ અપસત્થો ઉ;
 મુચ્ચઇય જેણ સો ઉણ પસત્થો નવરિ વિન્નેઓ. ૮

નિવ્વાણં ખલુ કજ્જં નાણાઘતિગં ચ કારણં તસ્સ;
 નિવ્વાણકારણાણં ચ કારણં હોઠ આહારો. ૯
 આહાકમ્મુદેસિય પૂઠકમ્મે ચ મીસજાએ ચ;
 ઠવણા પાહુડિયાએ પાઓઅર કીય પામિચ્ચે. ૧૦
 પરિયટ્ટિએ અભિહરે ઉબ્ભન્ને માલોહરે ઇઅ;
 અચ્ચિજ્જે અણિસટ્ઠે અજ્જોયરએ ચ સોલસમે. ૧૧
 સંજમઠાણાણં કંડગાણં લેસાઠિઘવિસેસાણં;
 ભાવં અહે કરેઠ તમ્હા તં ભાવહે કમ્મં. ૧૨
 તં પુણ જં જસ્સ જહા જારિસમસણે ચ તસ્સ જે દોસા;
 દાણે ચ જહા પુચ્છા છલણા સુદ્ધી ચ તહ વોચ્છં. ૧૩
 અસણાઘ ચઉબ્ભેયં આહાકમ્મમિહ બિન્તિ આહારં;
 પઢમં ચિય જઇજોગ્ગં કીરંતં નિટ્ઠિયં ચ તહિં. ૧૪
 સાહુનિમિત્તં વવિયાઘ તા કડા જાવ તંડુલા દુછડા;
 તિછડા ઉ નિટ્ઠિયા પણગાઘ જહસંભવં નેજ્જા. ૧૫
 સાહમ્મિયસ્સ પવયણલિંગેહિં કએ કયં હવઘ કમ્મં;
 પત્તેયબુદ્ધનિણ્ણયતિત્થયરઢાએ પુણ કપ્પે. ૧૬
 નામં ઠવણા દવિએ ખેત્તે કાલે અ પવયણે લિંગે;
 દંસણ નાણ ચરિત્તે અભિગ્ગહે ભાવણાઓ ચ. ૧૭
 પરિસેવણાપડિસુણાણા સંવાસણુમોયણેહિં તં હોઠ;
 ઇહ તેણારાયસુયપલ્લિરાયદુઢેહિં દિઢંતા. ૧૮
 વંતુચ્ચારસુરાગોમાંસસમમિમંતિ તેણ તજ્જુતં;
 પત્તં પિ કયતિકપ્પં કપ્પઈ પુવ્વં કરિસઘઢં. ૧૯
 કમ્મગ્ગહણે અઠક્કમવઠક્કમા તહહયારહણાયારા;
 આણાભંગહણવત્થા મિચ્છન્ત-વિરાહણા ચ ભવે ૨૦
 સંથરણંમિ અસુદ્ધં દોણહં વિ ગેણહંતદંતયાણહિયં;
 આઉરદિટ્ઠં તેણં તં ચેવ હિયં અસંથરણે. ૨૧

અણુચિય દેસં દવ્વં કુલમપ્પં આયરો ય તો પુચ્છા;
 બહુએવિ નચ્ચિ પુચ્છા સદેસદવિએ અભાવે વિ. ૨૨
 ગૂઢાયારા ન કરેતિ આયરં પુચ્છિયાવિ ન કહેતિ;
 થોવંતિ વ નો પુઠ્ઠા તં ચ અસુદ્ધં કહં તત્થ ? ૨૩
 આહાકમ્મપરિણાઓ ફાસુયભોઇવિ બંધઓ હોઇ;
 સુદ્ધં ગવેસમાણો આહાકમ્મે વિ સો સુદ્ધો. ૨૪
 કામં સયં ન કુવ્વઇ જાણંતો પુણ તહાવિ તગ્ગાહી;
 વડ્ઢેઇ તપ્પસંગં અગિણ્ણમાણો ઉ વારેઇ. ૨૫
 આહાકમ્મં ભુંજઇ ન પડિક્કમએ ય તસ્સ ઠાણસ્સ;
 એમેવ અડઇ બોડો લુક્કવિલુક્કો જહ કવોડો. ૨૬
 ઓહેણ વિભાગેણ ય ઓહે ઠપ્પં તુ બારસ વિભાગે;
 ઉદિટ્ઠં કડે કમ્મં એકેકિક્ક ચઉક્કઓ ભેઓ. ૨૭
 સાઉ અવિસેસિયં ચિય મિયંમિ ભત્તંમિ તંડુલે છુહઇ;
 પાસંડીણ ગિહીણ વ જો એહિઇ તસ્સ ભિક્ખટ્ઠા. ૨૮
 સદાઇએસુ સાહુ મુચ્છં ન કરેજજ ગોયરગઓ ય;
 એસણજુતો હોજજા ગોણીવચ્છો ગવત્તિ વ્વ. ૨૯
 બાયરં સુહુમં ભાવે ઉ પૂઇયં સુહુમમુવરિ વોચ્છામિ;
 ઉવગરણ ભત્તપાણે દુવિહં પુણ બાયરં પૂઈ. ૩૦
 પઢમે દિણમ્મિ કમ્મં તિન્નિ ઉ પુઈ કયકમ્મપાયધરં;
 પૂઈ તિલેવં પીઢરં કપ્પઈ પાયં કયતિકપ્પં. ૩૧
 મીસજજાયં જાવંતિયં ચ પાસંડિસાહુમીસં ચ;
 સહસંતરં ન કપ્પઇ કપ્પે કએ તિગુણો. ૩૨
 સઢ્ઢાણપરઢ્ઢાણો પરંપરાણંતરં ચિરિત્તરિયં;
 દુવિહ તિવિહા વિઠવણાડસણાઇજં ઠવઇ સાહુકએ. ૩૩
 પાહુડિયાવિહુદુવિહા બાયર સુહુમા ય હોઇ નાયવ્વા;
 ઓસક્કણમુસક્કણ કબ્બટ્ઠિઠએ સમોસરણો. ૩૪

પાઓકરણં દુવિહં પાગડકરણં પગાસકરણં ચ;
 પાગડ સંકામણ કુડ્ડદારપાએ ચ છિન્ને વ. ૩૫
 રચણપદ્યે જોઇ ન કપ્પઇ પગાસણા સુવિહિયાણં;
 અત્તટ્ઠિં અપરિભુત્તં કપ્પઇ કપ્પં અકાગિણં. ૩૬
 કીયગડંપિ ચ દુવિહં દવ્વે ભાવે ચ દુવિહમેક્કેક્કં;
 આયકીયં ચ પરકીયં પરદવ્વં તિવિહં ચિત્તાઇ. ૩૭
 પામિચ્ચંપિ ચ દુવિહં લોઇય લોગુત્તરં સમાસેણ;
 લોઇય સજ્જિલગાઇ લોગુત્તર વત્થમાઇસુ. ૩૮
 પરિયટ્ઠિયં પિ દુવિહં લોઇય લોગુત્તરં સમાસેણ;
 એક્કેક્કંપિ અ દુવિહં તદવ્વે અન્નદવ્વે ચ. ૩૯
 ગિહિણા સપરગ્ગામાઇ આણિઅં અભિહં જઈણટ્ઠા.
 તં બહુદોસં નેયં પાયડછત્તાઇબહુભેયં ૪૦
 આઇન્નં તુક્કોસં હત્થસયંતો ઘરેઉ તિન્નિ તહિં;
 એગત્થ ભિક્ખગાહી બીઓ દુસુ કુણઇ ઉવઓગં ૪૧
 પિહિઉભિન્નકવાડે ફાસુય અફાસુએ ચ બોદ્ધવ્વે;
 અફાસુ પુઢવિમાઇ ફાસુય છગણાઈ દદરએ. ૪૨
 માલોહડંપિ દુવિહે જહન્નમુક્કોસગં ચ બોધવ્વં;
 અગ્ગતલેહિ જહન્નં તવ્વિવરીયં તુ ઉક્કોસં ૪૩
 ઉહ્મમહે તિરિયંપિ ચ અહવા માલોહડં ભવે તિવિહં;
 ઉહ્મે ચ મહોયરણં ભણિયં કુંભાઇસુ ઉભયં ૪૪
 અચ્છિજ્જંપિ ચ તિવિહં પભૂ ચ સામી ચ તેણએ ચેવ;
 અચ્છિજ્જં પડિકટ્ઠં સમણાણ ન કપ્પએ ઘેતું ૪૫
 અણિસટ્ઠં પડિકુટ્ઠં અણુનાયં કપ્પએ સુવિહિયાણં;
 લડ્ડુગ ચોલ્લગ જંતે સંખડી ખીરાવણાઈસુ. ૪૬
 અજ્જોયરઓ તિવિહો જાવંતિય સઘરમીસપાસંડે;
 મૂલંમિ ચ પુવ્વકએ ઓયરઇ તિણહ અટ્ઠાએ. ૪૭

અહાકમુદેસિય ચરમતિગં પૂઈ મીસજાએ ય;
 બાયરપાહુડિયા વિ ય અજ્જોયરએ ય ચરિમદ્દુગં. ૪૮
 ઉદેસિયંમિ નવગં ઉવગરણે જં ચ પૂઈયં હોઈ;
 જાવંતિયમીસગયં ચ અજ્જોયરએ ય પદમપયં. ૪૯
 પરિયટ્ટિએ અભિહડે અખ્ખિન્ને માલોહડે ઈય;
 અચ્છિજ્જે અણિસિટ્ઠે પાઓયર કીય પામિચ્ચે. ૫૦
 સુહુમા પાહુડિયા વિ ય ઠવિયગપિંડો ય જો ભવે દુવિહો;
 સવ્વો વિ એસ રાસી વિસોહિકોડી મુણેયવ્વો. ૫૧
 સંથરે સવ્વમુજ્જંતિ ચઉભંગો અસંથરે;
 અસદ્ધો સુજ્જઈ જેસું માયાવી જેસુ બજ્જઈ. ૫૨
 સોલસ ઉગ્ગમદોસે ગિહિણો ઉ સમુટ્ઠિએ વિયાણાહિ;
 ઉપ્પાયણાએ દોસે સાહૂ ઉ સમુટ્ઠિએ જાણ. ૫૩
 ધાઈ દૂઈ નિમિત્તે આજીવ વણીમગે તિગિચ્છા ય;
 કોહે માણે માયા લોભે ય હવંતિ દસ એએ. ૫૪
 પુવ્વિંપચ્છાસંથવ વિજ્જા મંતે યુન્ન જોગે ય;
 ઉપ્પાયણાઈ દોસા સોલસમે મૂલકમ્મે ય. ૫૫
 ખીરે ય મજ્જણે મંડણે ય કીલાવણંકધાઈ ય;
 એક્કેક્કા વિ ય દુવિહા કરણે કારાવણે ચેવ. ૫૬
 ખીરાહારો રોવઈ મજ્જા કયાસાય દેહિ ણં પિજ્જે;
 પચ્છા વ મજ્જા દાહી અલં વ ભુજ્જો વ એહામિ. ૫૭
 સગ્ગામે પરગ્ગામે દુવિહા દૂઈ ઉ હોઈ નાયવ્વા;
 સા વા સો વા ભણાઈ ભણાઈ વ તં છન્ન વયણેણં. ૫૮
 જો પિંડાઈ નિમિત્તં કહઈ નિમિત્તં તિકાલ વિસયંપિ;
 લાભાલાભસુહાસુહ-જીવિઅમરણાઈ સો પાવો. ૫૯
 જાઈ કુલ ગણ કમ્મે સિપ્પે આજીવણા ઉ પંચવિહા;
 સુયાએ અસુયાએ વ અપ્પાણ કહેહિ એક્કેક્કે ૬૦

સમણે માહણિ કિવણે અતિહી સ્માણે ય હોઇ પંચમએ;
 વણિ જાયણતિ વણિઓ પાયપ્પાણં વણેઇતિ. ૬૧
 ભણાઇય નાહં વેજજો અહવાવિ કહેઇ અપ્પણો કિરિયં;
 અહવા વિ વિજજયાએ તિવિહા તિગિચ્છા મુણેયવ્વા. ૬૨
 વિજજાતવપ્પભાવં નિવાઇપૂયં બલં વ સે નાઉં;
 દટ્ટૂઇ વ કોહફલં દિંતિ ભયા કોહપિંડો સો. ૬૩
 લદ્ધિપસંસ સમુત્તઇએ પરેણ ઉચ્છાહિઓ અવમઓ વા;
 ગિહિણોભિમાણકારી જં મગ્ગઇ માણપિંડો સો. ૬૪
 માયાએ વિવિહરૂવં આહારકારણે કુણઇ;
 ગિણિહસ્સમિમં નિદ્ધાઇ તો બહુ અડઇ લોભેણ. ૬૫
 દુવિહો ઉ સંથવો ખલુ સંબંધીવયણસંથવો ચેવ;
 એકેક્કો વિ ય દુવિહો પુવ્વિં પચ્છા ય નાયવ્વો. ૬૬
 માયપિઈ પુવ્વસંથવ સાસૂસુસરાઇયાણ પચ્છાઉં;
 ગિહિ સંથવસંબંધં કરેઇ પુવ્વં ચ પચ્છા વા. ૬૭
 વિજજામંતપરૂવણ વિજજાએ ભિક્ખુવાસઓ હોઇ;
 મંતંમિ સિસવેયણ તત્થ મુરુંડેણ દિઠ્ઠંતો. ૬૮
 ચુન્ને અંતદ્ધાણે ચાણકે પાયલેવણે જોગે;
 મૂલ વિવાહે દો દંડિણી ઉ આયાણ પરિસાડે. ૬૯
 એવં તુ ગવિટ્ઠસ્સા ઉગ્ગમઉપ્પાયણા વિસુદ્ધસ્સ;
 ગહણવિસોહિવિસુદ્ધસ્સ હોઇ ગહણં તુ પિંડસ્સ. ૭૦
 સંકિય મક્ખિય નિક્કિખત્તપિહિય સાહરિય દાયગુમ્મીસે;
 અપરિણય લિત્ત છડિય એસણદોસા દસ હવંતિ. ૭૧
 સંકાએ ચઉભંગો દોસુ વિ ગહણે ય ભુંજણે લગ્ગો;
 જં સંકિયમાવત્તો પણવીસા ચરિમએ સુદ્ધો. ૭૨
 ઓહો સુઓવઉત્તો સુયનાણી જઇવિ ગિણહઇ અસુદ્ધં;
 તં કેવલીવિ ભુંજઇ અપમાણ સુયં ભવે ઇહરા. ૭૩

સુતસ્સ અપ્પમાણો ચરણાભાવો તઓ ય મોક્ખસ્સ;
 મોક્ખસ્સડવિય અભાવે દિક્ખપવિત્તી નિરત્યા ઉ. ૭૪
 દુવિહં ચ મક્કિખયં ખલુ સચ્ચિત્તં ચેવ હોઠ અચ્ચિત્તં;
 સચ્ચિત્તં પુણ તિવિહં અચ્ચિત્તં હોઠ દુવિહં તુ. ૭૫
 સચ્ચિત્ત મીસએસુ દુવિહં કાએસુ હોઈ નિક્કિખત્તં.;
 એક્કેક્કં તં દુવિહં અણંતરં પરંપર ચેવ. ૭૬
 સચ્ચિત્તે અચ્ચિત્તે મીસગ પિહિયંમિ હોઠ ચઉભંગો;
 આઠતિગે પડિસેહો ચરિમે ભંગંમિ ભયણા ઉ. ૭૭
 સચ્ચિત્તે અચ્ચિત્તે મીસગ સાહરણો ય ચઉભંગો;
 આઠતિએ પડિસેહો ચરિમે ભંગંમિ ભયણા ઉ. ૭૮
 બાલે વુડ્ઢે મત્તે ઉમ્મત્તે વેવિરે ય જરિએ ય;
 અંધિલ્લએ ય પગરિએ આરૂઢે પાઉયાહિં ચ. ૭૯
 હત્થિંદુ નિયલબદ્ધે વિવજ્જિએ ચેવ હત્થપાએહિં;
 તેરાસી ગુવ્વિણી બાલવચ્છા ભુંજંતિ ઘુસિલિંતિ. ૮૦
 ભજજંતી ય દલંતી કંતંતી ચેવ તહ ય પીસંતી;
 પીંજંતી રુંચંતી કંતંતી પમદ્દમાણી ય. ૮૧
 છક્કાયવગ્ગહત્યા સમણદ્દઠા નિક્કિખવિત્તુ તે ચેવ;
 તે ચેવોગાહંતી સઘટ્ટં તારભંતી ય. ૮૨
 સંસત્તેણ ય દવ્વેણ લિત્તહત્યા ય લિત્તમત્તા ય;
 ઉવ્વત્તંતી સાહારણં વદિંતી ય ચોરિયયં. ૮૩
 પાહુડિયં ચ ઠવંતી સપચ્ચવાયા પરં ચ ઉદિસ્સ;
 આભોગમણાભોગેણ દલંતી વજ્જણિજ્જાએ. ૮૪
 સચ્ચિત્તે અચ્ચિત્તે મીસગ ઉમ્મીસગંમિ ચઉભંગો;
 આઠતિએ પડિસેહો ચરિમે ભંગંમિ ભયણા ઉ. ૮૫
 અપરિણયંમિ ય દુવિહં દવ્વે ભાવે ય દુવિહમેક્કેક્કં;
 દવ્વંમિ હોઠ છક્કં ભાવંમિય હોઠ સજ્જિલગા ૮૬

દહિમાઇલેવજુતં લિતં તમગેજ્ઞમોહઓ ઇહયં;
 સંસટ્ઠમત્તકરસાવસેસદવ્વેહિં અડભંગા. ૮૭
 સચ્ચિત્તે અચિત્તે મીસગ તહ છફ્ફણે ય ચઉભંગો;
 ચઉભંગે પડિસેહો ગહણે આણાઇણો દોસા. ૮૮
 નામં ઠવણા દવિએ ભાવે ધાસેસણા મુણેયવ્વા;
 દવ્વે મચ્છાહરણં ભાવંમિ ય હોઇ પંચવિહા. ૮૯
 સંયોજના પમાણે ઇંગાલે ધૂમ કારણે પઢમા;
 વસહિબહિરન્તરે વા રસહેઉં દવ્વસંજોગા. ૯૦
 બત્તીસં કિર કવલા આહારો કુચ્છિપૂરઓ ભંણિઓ;
 પુરિસસ્સ મહિલિયાએ અટ્ઠાવીસં ભવે કવલા. ૯૧
 હિયાહારા મિયાહાર અપ્પાહારા ય જે નરા;
 ન તે વિજ્ઞા તિગિચ્છંતિ અપ્પાણં તે તિગિચ્છગા. ૯૨
 પગામં ચ નિગામં ચ પનીયં ભત્તપાણમાહરે;
 અઇબહુયં અઇબહુસો પમાણદોસ મુણેયવ્વો. ૯૩
 અંગાર સધૂમોવમચરણિધણકરણ ભાવઓ જમિહ;
 રત્તો દુટ્ઠો ભુંજઇ તં અંગારં ચ ધૂમં ચ. ૯૪
 છુહવેયણ વેયાવચ્ચ સંજમસુજ્ઞાણપાણરૂખણટ્ઠા;
 ઇરિયં ચ વિસોહેઉં ભુંજઇ ન રૂવરસહેહી. ૯૫
 આયંકે ઉવસગ્ગે તિતિક્ખયા બંભચેરગુત્તીસુ;
 પાણિદયા તવહેઉં સરીરવોચ્છેયણટ્ઠાએ. ૯૬
 સોલસ ઉગ્ગમદોસા સોલસ ઉપ્પાયણાએ દોસા ઉ;
 દસ એસણાએ દોસા સંજોયણમાઇ પંચેવ. ૯૭
 એએ વિસોહયંતો પિંડં સોહેઇ સંસઓ નચ્ચિ;
 એએ અવિસોહિતે ચરિત્તભેયં વિયાણાહિ. ૯૮
 સમણત્તણસ્સ સારો ભિક્ખાયરિયા જિણોહિ પત્તત્તા;
 એત્થ પરિતપ્પમાણં તં જાણસુ મંદસંવેગં. ૯૯

નાણચરણસ્સમૂલં ત્રિકખાયરિયા જિણોહિં પન્નત્તા;
 એત્થ ઉ ઉજ્જમાણં તં જાણસુ તિવ્વસંવેગં. ૧૦૦
 પિંડં અસોહયંતો અચરિત્તી એત્થ સંસઓ નત્થિ;
 ચારિત્તંમિ અસંતે નિરત્થિઆ હોઈ દિકખા ઉ. ૧૦૧
 ચારિત્તંમિ અસંતંમિ નિવ્વાણં ન ઉ ગચ્છ્ઞહ;
 નિવ્વાણંમિ અસંતંમિ સવ્વા દિકખા નિરત્થગા. ૧૦૨
 ઈઈ તિવિહેસણદોસા લેસેણ જહાગમં મએડભિહિયા;
 એસુ ગુરુલહુવિસેસં સેસં ચ મુણેજ્જ સુત્તાઉ. ૧૦૩
 સોહંતો ય ઇમે તહ જઈજ્જ સવ્વત્થ પણગહાણીએ;
 ઉસ્સગ્ગવવાર્યાવઉ જહ ચરણગુણા ન હાયંતિ. ૧૦૪
 રાગદોસવિઉત્તો જોગો અસઢસ્સ હોઈ જયણા ઉ;
 રાગદોસાણુગઓ જો જોગો સ અજયણા ઉ. ૧૦૫
 ન વિ કિંચિ અણુનાયં પડિસિદ્ધં વા વિ જિણાવરિંદેહિં;
 એસા જિણાણા આણા કજ્જે સજ્જેણ હોયવ્વં. ૧૦૬
 જા જયમાણસ્સ ભવે વિરાહણા સુત્તવિહિસમગ્ગસ્સ;
 સા હોઈ નજ્જરફલા અજ્જત્થવિસોહિજુત્તસ્સ. ૧૦૭

શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ-પરાગ

સમાપ્ત.

શાસનશિરતાજ
સૂરિરામચંદ્ર દીક્ષાશતાબ્દી
ગ્રંથમાળા

૧૬

સાહિત્ય સેવા : ૫૦/-